

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών Κοινό Μεταπτυχιακό
Πρόγραμμα Σπουδών «Δημιουργική Γραφή»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
«Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός»

Κωνσταντίνα-Ζωή Ντινιακού

Επιβλέπων Καθηγητής: Ευριπίδης Γαραντούδης

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/ δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

«Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός»

Κωνσταντίνα-Ζωή Ντινιακού

Επιτροπή Κρίσης

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ευριπίδης Γαραντούδης

Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας

Στο τμήμα Φιλολογίας του ΕΚΠΑ

Συνεπιβλέπων Καθηγητής:

Βασίλης Αλεξίου

Καθηγητής Θεωρίας της

Λογοτεχνίας στο ΠΤΔΕ του

ΑΠΘ

Πάτρα, Ιούνιος 2024

Θα ήθελα προπάντων να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την ψυχολογική και οικονομική τους υποστήριξη καθ' όλη την διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Ευριπίδη Γαρανούδη για την βοήθεια του κατά την διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία εξετάζει την ποίηση του Κώστα Καρυωτάκη, καθώς και το φαινόμενο του καρυωτακισμού. Η καρυωτακική ποίηση παρουσιάζει αρκετά νεωτερικά στοιχεία, που προετοιμάζουν το έδαφος για τον μοντερνισμό, ο οποίος θα εκπροσωπηθεί από την ποίηση της γενιάς του '30. Ο καρυωτακισμός αποτελεί το φαινόμενο, το οποίο συσχετίστηκε αρχικά με την τάση των ποιητών να μιμηθούν τα χαρακτηριστικά της ποίησης του Καρυωτάκη στα ποιήματά τους. Έπειτα, το νόημα του εξισώθηκε με την απορριπτική κι απαισιόδοξη έκφραση στα έργα των ποιητών και με την μυθοποίηση του ποιητή Καρυωτάκη από τους νεότερους του ποιητές, λόγω της αυτοκτονίας, η οποία κρίθηκε ως ένδειξη κοινωνικής διαμαρτυρίας. Η κριτική μέχρι σήμερα, όταν εξετάζει τον καρυωτακισμό, απασχολείται με ένα ερώτημα. Το ερώτημα, το οποίο τίθεται είναι εάν θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αυτοχειρία του Καρυωτάκη ως μία παράμετρος, που θα προσμετράται στην συζήτηση για το έργο του. Η διπλωματική εργασία χωρίζεται στο θεωρητικό και στο δημιουργικό μέρος. Στο θεωρητικό μέρος, περιγράφεται το πλαίσιο δραστηριοποίησης της ποιητικής γενιάς του '20 κι έπειτα προσεγγίζεται ερμηνευτικά το ποιητικό έργο του Καρυωτάκη. Ακολουθεί η εστίαση της μελέτης στον καρυωτακισμό και στον τρόπο, που γίνεται φανερός στα έργα των ποιητών της δεκαετίας του '30, της μεταπολεμικής γενιάς, της δεκαετίας του '70 και στο έργο του Κώστα Μόντη. Ο καρυωτακισμός των ποιητών της γενιάς του '30 αποδείχθηκε πως εμφανίζεται με μία θετική σχέση, με μία σχέση επίδρασης, αλλά και με μία αρνητική σχέση, δηλαδή με μία σχέση αντίδρασης στο καρυωτακικό έργο. Οι μεταπολεμικοί ποιητές διαπιστώθηκε ότι αφουγκράζονται περισσότερο την κοινωνική πλευρά του Καρυωτάκη, ενώ οι ποιητές από την γενιά του '70 μυθοποιούν τον Καρυωτάκη, λόγω του τρόπου ζωής του, που θεωρούν ότι είναι κριτήριο της ποίησής του. Τελικά, στο πρόσωπο του Καρυωτάκη ενσαρκώνεται ο άνθρωπος της σύγχρονης εποχής, ο οποίος κατακεραυνώνεται από τις ανησυχίες και διαμαρτύρεται για την αντιμετώπιση, που δέχεται από την πολιτεία. Στο δημιουργικό μέρος, έχουν γραφτεί ποιήματα εμπνευσμένα από τους θεματικούς άξονες των ποιητικών συλλογών του Καρυωτάκη και επηρεασμένα από την κοινωνική-οικονομική-πολιτική πραγματικότητα της Ελλάδας του 2024.

Λέξεις κλειδιά: Καρυωτάκης, καρυωτακισμός, γενιά του '30, μεταπολεμική γενιά, γενιά του '70, Κώστας Μόντης

«Karyotakis and karyotakism»

Konstantina-Zoe Ntiniakou

Abstract

This dissertation examines the poetry of Kostas Karyotakis, as well as the phenomenon of karyotakism. The poetry of Karyotakis presents several innovations preparing the ground for modernism, which will be represented by the poetry of the generation of the 30s. Karyotakism is the phenomenon, which was initially associated with the tendency of poets to imitate the characteristics of Karyotakis's poetry in their poems. Then, its meaning was equated with the dismissive and pessimistic expression in the poets' works and with the mythologizing of the poet Karyotakis by his younger poets, due to his suicide, which was judged as a sign of social protest. Criticism to this day, when considering karyotakism, is concerned with one question. The question that arises is whether Karyotakis' suicide should be taken into account as a parameter that will be counted in the discussion about his work. The thesis is divided into the theoretical and the creative part. In the theoretical part, the framework of activity of the poetic generation of the 20s is described and then the poetic work of Karyotakis is approached interpretatively. This is followed by the focus of the study on karyotakism and in the way, which karyotakism becomes visible in the works of the poets of the 30s, of the post-war generation, in the generation of 70s and in the work of Kostas Montis. The karyotakism in the poets of the generation of the 30s is proved to appear with a positive relationship, with a relationship of influence, but also with a negative relationship, objecting to Karyotakis's work. The post-war poets were found to embrace more the social aspect of Karyotakis's poetry, while the poets from the 70s generation mythologize Karyotakis, because of his way of living, which they consider to be a criterion of his poetry. Finally, in the face of Karyotakis, the man of the modern era is embodied, who is bombarded by concerns and complains about the treatment he receives from the state. In the creative part, poems have been written inspired by the thematic axes of Karyotakis' poetry collections and influenced by the social-economic-political reality of Greece in 2024.

Key words: Karyotakis, karyotakism, generation of the 30s, post-war generation, generation of the 70s, Kostas Montis

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Εισαγωγή.....	1
1. Η ποιητική γενιά του '20.....	3
1.1 Το ιστορικό πλαίσιο.....	3
1.2 Το κοινωνικό περιβάλλον.....	4
1.3 Η ονομασία της ποιητικής γενιάς.....	5
1.4 Οι ποιητές της γενιάς.....	5
1.5 Η κοινή θεματολογία.....	7
1.6 Τα περιοδικά της εποχής.....	7
1.7 Η κριτική της ποιητικής γενιάς.....	8
2. Κ.Γ. Καρνωτάκης.....	11
2.1 Ο βίος.....	11
2.2 Τα νεανικά ποιήματα.....	11
2.3 Ο Πόνος του ανθρώπου και των Πραγμάτων.....	14
2.4 Τα Νηπενθή.....	17
2.5 Ελεγεία και Σάτιρες.....	21
2.6 Τελευταία ποιήματα.....	28
2.7 Τα πεζά.....	29
2.8 Η γλώσσα.....	31
2.9 Ποιητική.....	33
2.10 Το νεωτερικό στοιχείο.....	35
2.11 Η κριτική.....	39
3. Το φαινόμενο του καρνωτακισμού. Κριτική πρόσληψη.....	45
3.1 Η απαρχή.....	45
3.2 Οι αντιφάσεις και ανακρίβειες του Καραντώνη.....	47
3.3 Η εξέλιξη του καρνωτακισμού μετά τον Καραντώνη.....	49
3.4 Το βίωμα του Καρνωτάκη κι ο καρνωτακισμός.....	52
3.5 Η μεταβίβαση του καρνωτακικού βιώματος στους σύγχρονους του Καρνωτάκη, αλλά και στους μεταγενέστερους ποιητές.....	53
3.6 Ο καρνωτακισμός μέσα από την σημερινή οπτική.....	56
4. Το φάσμα του καρνωτακισμού. Η ποιητική γενιά του '30.....	60
4.1 Η γενιά του '30.....	60
4.2 Γιάννης Ρίτσος.....	61
4.3 Γιώργος Σεφέρης.....	63
4.4 Οδυσσέας Ελύτης.....	67
4.5 Ανδρέας Εμπειρίκος.....	71
4.6 Νίκος Εγγονόπουλος.....	75
4.7 Γιάννης Σκαρίμπας.....	78
4.8 Γιώργος Κοτζιούλας.....	79
4.9 Νικηφόρος Βρεττάκος.....	80
5. Η επίδραση του Καρνωτάκη στους μεταπολεμικούς ποιητές.....	83
5.1 Η μεταπολεμική γενιά.....	83
5.2 Μανόλης Αναγνωστάκης.....	85
5.3 Τάσος Λειβαδίτης.....	87
5.4 Θανάσης Κωσταβάρας.....	89

5.5 Μίλτος Σαχτούρης.....	90
5.6 Άρης Δικταίος.....	91
5.7 Μάνος Ελευθερίου.....	92
5.8 Λουκάς Κούσουλας.....	93
5.9 Θωμάς Γκόρπας.....	94
6. Ο Νεοκαρνωτακισμός. Η ποιητική γενιά του '70.....	95
6.1 Ο Νεοκαρνωτακισμός της γενιάς του '70	95
6.2 Το απειλητικό φάσμα του Καρνωτάκη.....	97
6.2.1 Λευτέρης Πούλιος.....	97
6.2.2 Αλέξης Τραϊανός.....	100
6.2.3 Γιώργος Παναγιώτου.....	103
6.2.4 Ντίνος Σιώτης.....	104
6.2.5 Κώστας Παπαγεωργίου.....	104
6.3 Από την ποιητική ακτινογράφιση της βιογραφίας στην ανάληψη του Καρνωτάκη στο ποιητικό πάνθεο.....	105
6.3.1 Γιάννης Κοντός.....	105
6.3.2 Ηλίας Γκρης.....	106
6.3.3 Διονύσης Καψάλης.....	107
6.3.4 Νάσος Βαγενάς.....	107
6.4 Ο νεοκαρνωτακισμός του ύφους και της μορφής των ελεγείων και σατιρών.....	109
6.4.1 Νάσος Βαγενάς.....	109
6.4.2 Διονύσης Καψάλης.....	110
6.4.3 Γιώργος Κοροπούλης.....	110
6.4.4 Μιχάλης Γκανάς.....	111
6.4.5 Κώστας Βούλγαρης, Σταύρος Κουτσογιάννης.....	113
6.4.6 Γιάννης Πατίλης.....	114
6.4.7 Έλλη Σκοπετέα.....	115
7. Καρνωτάκης και Μόντης.....	116
7.1 Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία.....	116
7.2 Τεύκρος Ανθίας.....	117
7.3 Ο καρνωτακισμός των κυπρίων συγγραφέων.....	117
7.4 Κώστας Μόντης.....	118
8. Η εδραίωση του Καρνωτάκη στην σημερινή εποχή.....	122
Συμπεράσματα.....	125
Βιβλιογραφία.....	127
Δημιουργικό Μέρος.....	137

Εισαγωγή

Ο Κώστας Καρυωτάκης αποτελεί τον σπουδαιότερο ποιητή της ποιητικής γενιάς του '20. Η τελευταία ποιητική συλλογή (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) τον διαφοροποίησε δραστικά από τους ομότεχνούς του. Στο ποιητικό του έργο και ιδίως στα *Ελεγεία και Σάτιρες* έχει ξεκινήσει επέλαση ο μοντερνισμός, ο οποίος θα γίνει έκδηλος κυρίως στο έργο της ποιητικής γενιάς του '30. Μετά την αυτοκτονία του Καρυωτάκη, στη σύγχρονη (γενιά του '20), αλλά και μετέπειτα ποιητική γενιά (γενιά του '30) εκδηλώθηκε μία τάση μίμησης της ποίησής του στα έργα των λογοτεχνών. Ο καρυωτακισμός, όπως ονομάστηκε αρχικά από τον Ανδρέα Καραντώνη στο μελέτημά του «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1935, είχε αρνητική χροιά ως όρος και καταδίκασε την επίδραση που δέχονταν στην ποίησή τους οι συγγραφείς της περιόδου 1928-1935 από την προσωπικότητα και το έργο του Καρυωτάκη. Έκτοτε, στο περιεχόμενο του καρυωτακισμού συμπεριλήφθηκαν η απορριπτική διάθεση για την ζωή και η απεικόνιση της φθοράς του κοινωνικού συστήματος, στοιχεία που εντοπίζονταν στα έργα των ποιητών της γενιάς του '30, αλλά και της μεταπολεμικής περιόδου. Πολλοί ποιητές από την δεκαετία του '30, αλλά και από την μεταπολεμική περίοδο κατηγορήθηκαν για καρυωτακισμό. Είναι αξιοσημείωτο πως για την δεκαετία του '70 γίνεται λόγος για τον νεοκαρυωτακισμό των ποιητών. Στον νεοκαρυωτακισμό είναι ιδιαίτερος κυρίαρχη η μυθοποίηση του Καρυωτάκη από τους ποιητές της γενιάς της αμφισβήτησης (γενιά του '70) λόγω της προσωπικότητας και της αυτοχειρίας του. Η μίμηση του καρυωτακικού έργου από τους ποιητές θεωρήθηκε ενδιαφέρουσα, όταν δεν περιοριζόταν σε μία επιφανειακή σχέση, αλλά όταν κατέληγε σε αφομοίωση του τρόπου έκφρασης του Καρυωτάκη και αναδείκνυε την ταυτότητα του καθενός ποιητή ξεχωριστά. Μετά την δεκαετία του '70 διατυπώθηκαν αντικρουόμενες θέσεις για την κοινωνιολογική διάσταση του καρυωτακισμού, η οποία απομακρύνει το επίκεντρο της έρευνας από το έργο στον βίο του αυτόχειρα ποιητή.

Σκοπός αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι να προσεγγίσει ερμηνευτικά το ποιητικό έργο του Κώστα Καρυωτάκη, του αντιπροσωπευτικότερου ποιητή της «Γενιάς του '20», καθώς και να διερευνήσει τον καρυωτακισμό, ένα φαινόμενο, το οποίο απασχολεί ακόμα και τους σύγχρονους μελετητές. Η διπλωματική εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το δημιουργικό μέρος. Το θεωρητικό μέρος αποτελείται από οκτώ κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους ξεκινά με την ποιητική γενιά του '20, την γενιά στην οποία ανήκει ο Κώστας Καρυωτάκης. Έπειτα, στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται ερμηνευτική

ανάλυση των ποιητικών συλλογών του Κώστα Καρυωτάκη, καθώς και συστηματική μελέτη των πεζών, της γλώσσας, της ποιητικής, του νεωτερικού στοιχείου που εισάγει στο νεοσυμβολιστικό πλαίσιο της ποιητικής του γενιάς. Ακολουθεί η αξιολόγηση της πρόσληψής του από την φιλολογική κριτική. Μετά την μεθοδική προσέγγιση του καρυωτακικού έργου, στο τρίτο κεφάλαιο το βασικό σημείο του ενδιαφέροντος εστιάζεται στο δεύτερο μέρος της διπλωματικής εργασίας, δηλαδή στο φαινόμενο του καρυωτακισμού.

Ο καρυωτακισμός παρουσιάζεται εκτενώς, ως όρος και ως φαινόμενο, το οποίο διχάζει την κριτική και δημιουργεί ερωτήματα γύρω από την πρόσληψη του καρυωτακικού έργου. Αφού κατατεθούν οι απόψεις των κριτικών του παρελθόντος, θα εκτεθούν οι θέσεις των σύγχρονων μελετητών όσον αφορά την πρόσληψη του καρυωτακικού έργου στην σημερινή εποχή. Επιπλέον, στο τέταρτο κεφάλαιο θα γίνει μία λεπτομερειακή διερεύνηση στον τρόπο εκδήλωσης του φαινομένου στα έργα των ποιητών της δεκαετίας του '30 (Ρίτσου, Σεφέρη, Ελύτη, Εμπειρικού, Εγγονόπουλου, Βρεττάκου, Σκαρίμπα, Κοτζιούλα). Αργότερα, στο πέμπτο κεφάλαιο η διερεύνηση θα επεκταθεί στα έργα των ποιητών της πρώτης (Αναγνωστάκη, Λειβαδίτη, Κωσταβάρα, Σαχτούρη, Δικταίου) και δεύτερης (Ελευθερίου, Κούσουλα, Γκόρπα) μεταπολεμικής περιόδου. Την δεκαετία του '70 είναι διακριτή η αναζωπύρωση του φαινομένου, το οποίο θα μετονομαστεί ως νεοκαρυωτακισμός. Ο νεοκαρυωτακισμός αποτελεί το αντικείμενο ενδιαφέροντος του έκτου κεφαλαίου και θα εξεταστεί, ομοίως, στα έργα των ποιητών της δεκαετίας του '70 (Πούλιου, Τραϊανού, Παναγιώτου, Σιώτη, Παπαγεωργίου, Κοντού, Γκρη, Καψάλη, Βαγενά, Κοροπούλη, Γκανά, Βούλγαρη, Κουτσογιάννη, Πατίλη, Σκοπετέα). Πρόσθετα, στο έβδομο κεφάλαιο ο καρυωτακισμός θα ανιχνευτεί και στο ποιητικό έργο του Κώστα Μόντη, του σημαντικότερου κύριου ποιητή των νεότερων χρόνων.

Συμπερασματικά, το όγδοο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της διπλωματικής εργασίας θα θέσει το ζήτημα της καθιέρωσης του ποιητικού έργου του Καρυωτάκη και θα παραθέσει όλα εκείνα τα γνωρίσματα της ποίησής του, τα οποία οδηγούν τους αναγνώστες στην ταύτιση με τον αυτόχειρα ποιητή. Θα αποδειχθεί πως ο Καρυωτάκης έχει εδραιωθεί ως ποιητής, αλλά και ως μία αμφιλεγόμενη προσωπικότητα στην συνείδηση όλων αυτών των προσώπων (αναγνωστών, ποιητών, κριτικής), που εμπνεύστηκαν από το παράδειγμα του. Τέλος, στο δημιουργικό μέρος συγκεντρώνονται ποιήματα, των οποίων τα θεματικά μοτίβα, αλλά και η μορφή συγγενεύουν με τα ποιήματα του Κώστα Καρυωτάκη. Ωστόσο, σε αυτά τα ποιήματα καθρεφτίζονται οι όψεις της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας, που κυριαρχεί στην Ελλάδα του 2024.

1. Η ποιητική γενιά του '20

1.1 Το ιστορικό πλαίσιο

Οι ποιητές που γεννήθηκαν την δεκαετία του 1890 κινούνται πέραν της ιδιότητας του προφήτη που ασπάζονται οι γεννημένοι ποιητές της δεκαετίας του 1880, αλλά πέραν και των Συμβολιστών με κυριότερο εκπρόσωπο τον Παλαμά, ο οποίος στο πρόσωπο του ενσάρκωσε την ιδιότητα του Συμβολιστή και του ποιητή-προφήτη. Η ποιητική γενιά, η οποία τον ακολούθησε, επηρεάστηκε εντονότερα, σε σχέση με τον Παλαμά και την γενιά του, από τους Γάλλους Συμβολιστές με πρόδηλες τις καταβολές στο έργο της. Η λεγόμενη «γενιά του Καρυωτάκη» έδρασε σε μία περίοδο απογοήτευσης και σύγχυσης, χαρακτηριστικά που τροφοδοτούσαν τις ελληνικές συνειδήσεις, μετά την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Η Μεγάλη Ιδέα έπαυσε να είναι η αξία που εναπέθεταν τις ελπίδες τους οι ποιητές. Η ποιητική γενιά του '20 ενδιαφέρθηκε για την εσωστρέφεια, για τα βιώματα του υποκειμένου με πρωτεύουσα πηγή έμπνευσης τον γαλλικό Συμβολισμό και την εσωτερική πλευρά του Παλαμά. Ουσιαστικά, αποστολή των ποιητών αυτών ήταν η έκφραση του ψυχικού πόνου σε έναν καιρό που αφαιρέθηκαν οι προσδοκίες για ένα καλύτερο μέλλον. Έτσι, προσανατολίζονται σε δύο κατευθύνσεις. Η πρώτη κατεύθυνση επικεντρώνεται στην αναγνώριση πως οι προσδοκίες αποτελούν πλέον μία χίμαιρα και η δεύτερη μέμφεται την κοινωνία για την διάλυση των προσδοκιών αυτών. Η αρχική κατηγορία αφορά ποιητές που συνδέονται αμεσότερα με τον Παλαμά, όπως τον Κώστα Ουράνη, ο οποίος επαναφέρει την εικόνα του Μεσολογγίου, παρόμοια με τον Παλαμά στο έργο του *Οι καημοί της λιμνοθάλασσας* (1912), αλλά και τον Ναπολέοντα Λαπαθιώτη, ο οποίος στο ποίημα του «Εκ Βαθέων» (*Ναπολέον Λαπαθιώτης: Συμβολή στην μελέτη της ζωής και του έργου του*, 1985), αναφέρεται στην ίδια υπαρξιακή ανησυχία που διακατέχει τον Παλαμά στο ποίημα του «Φοινικιά» (*Η ασάλευτη ζωή*, 1904).

Την δεύτερη κατηγορία, η οποία στρέφεται εναντίον της κοινωνίας για την στέρηση των ιδανικών, αντιπροσωπεύει ο Κώστας Καρυωτάκης.¹ Στα *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927) καταγράφονται τα ίχνη του ιστορικού και κοινωνικού πλέγματος της περιόδου ανάμεσα στον Α και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτή η συλλογή αποτιμάται ότι αντικατοπτρίζει τις συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής (1922) και τις δυσκολίες της προσαρμογής των

¹ Roderick Beaton, *Εισαγωγή στην νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1996, σ. 168-170.

προσφύγων.² Στα *Ελεγεία* παρατηρείται η υπαρξιακή ανησυχία που κατακλύζει τον Παλαμά και τον Λαπαθιώτη, με καινούριο στοιχείο την ανία, η οποία θα απασχολήσει τους ποιητές του '30 και τον Σεφέρη. Ωστόσο, ο Καρυωτάκης αρνείται την πεποίθηση του Παλαμά ότι οι απειλητικές δυνάμεις του κόσμου μπορούν να υπερκεραστούν μέσα από την οπτική μιας τελικής αρμονίας. Οι *Σάτιρες* απομακρύνουν τον Καρυωτάκη από τον Παλαμά και τον συνδέουν με τον Καβάφη, σε σχέση με την δυσπιστία ενάντια στα ιδανικά και τις απόψεις. Η ειρωνεία του Καρυωτάκη φτάνει στην αδιαφορία του για τον περίγυρο και για την ίδια του την ύπαρξη. Η αυτοκτονία του κατέστη σύμβολο της συμπόρευσης ζωής-τέχνης, που φιλοδοξούσαν οι ποιητές της γενιάς του, αλλά και της δυσχερούς ποιητικής πραγματικότητας, απόρροια της παρακαταθήκης του Παλαμά και των μεταγενέστερων ποιητών, οι οποίοι εκπροσώπησαν την δεκαετία του 1920.³

1.2 Το κοινωνικό περιβάλλον

Η ισχύς των ιστορικών συμβάντων συσπείρωσε την ποιητική γενιά του '20, η οποία εξέφρασε την απογοήτευση και την απώλεια που εντυπώθηκε στις συνειδήσεις από αυτές τις ιστορικές εξελίξεις χωρίς να μπορέσει να βγει η ίδια αλώβητη από τις ασθένειες, τα ναρκωτικά και τις αυτοκτονίες.⁴ Έδρασε σε μία εποχή, που ταλανιζόταν από κρίσεις (Μικρασιατική Καταστροφή, δικτατορία, κυβερνητικές αναταράξεις, πόλεμοι). Οι κρίσεις αυτές στοιχειοθετήθηκαν από τις μνήμες των νεκρών, των ασθενειών, των προσφύγων και της πείνας. Έτσι, σχολιάστηκε για την έκφραση της μελαγχολίας, της απομόνωσης και της φθοράς, που διαπότιζε το περιβάλλον της.⁵ Ο κόσμος δεχόταν πλήγματα από σπαρακτικά δρώμενα, τα οποία οφείλονταν στην φιλοπατρία που σφυρηλατήθηκε από πολιτικούς και στρατιωτικούς, κυριευμένους από την υποκρισία.⁶ Οι νέοι ποιητές της περιόδου προτίμησαν την αντισυμβατική ζωή, στα έργα τους αποτυπώθηκε η ταύτιση ζωής-τέχνης και η ειλικρίνεια του βιωμένου συναισθήματος, χωρίς να επιτύχουν την αναβάθμιση του στίχου, καθώς οι περισσότεροί τους δεν πέρασαν από τον αυστηρά έμμετρο στον ελευθερωμένο και

² Ευριπίδης Γαραντούδης, «Ο βίος του Καρυωτάκη και το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο του» στο: *Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας). Εγχειρίδιο Μελέτης*, Ευριπίδης Γαραντούδης, ΕΑΠ, Πάτρα 2008, σ. 322.

³ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 170-173.

⁴ Έλλη Φιλοκύπρου, *Η γενιά του Καρυωτάκη. Φεύγοντας την μάλιστα του λόγου*, Νεφέλη, Αθήνα 2009, σ. 13.

⁵ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 25-26.

⁶ Σαράντος Καργάκος, *Σατιρικά. Κώστας Γ. Καρυωτάκης*, Αρμός, Αθήνα 2008, σ. 13.

ελεύθερο στίχο. Εξαίρεση αποτέλεσε ο Κ. Καρυωτάκης που υπερέβη την γενιά του, έχοντας όμως κοινή αφετηρία με τους ποιητές που την πλαισίωσαν.⁷

1.3 Η ονομασία της ποιητικής γενιάς

Ο Κώστας Στεργιόπουλος χρησιμοποίησε τους όρους *Νεοσυμβολισμός* και *Νεορομαντισμός* για να περιγράψει την ποιητική γενιά με τον όρο του *Νεορομαντισμού* να εγκαταλείπεται, διότι προβλέπει ένα δεσμό με την Αθηναϊκή Σχολή και παράκαμψη του Παλαμά, ενός ποιητή που πρωτοστατούσε όταν εμφανίστηκε η γενιά του Καρυωτάκη. Παράλληλα, είχε κάνει μόλις αισθητή την παρουσία του ο Καβάφης, ενώ υπήρχαν και ποιητές όπως ο Σικελιανός. Ο *Νεοσυμβολισμός* έτσι προτιμήθηκε, διότι επισημαίνει την επικοινωνία των ποιητών αυτών με τους Έλληνες Συμβολιστές. Στη συνέχεια, ο *Μετασυμβολισμός*, ως ονομασία, ανέδειξε το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των Συμβολιστών και της γενιάς του '20. Η νέα γενιά στράφηκε σε καινούριες ποιητικές διερευνήσεις σε σχέση με τους Συμβολιστές. Ο Κλέων Παράσχος συμφώνησε πως οι ποιητές αυτοί δεν επικεντρώνονται στα πλαίσια του Συμβολισμού, αλλά ενδιαφέρονται περισσότερο για την γαλλική ποίηση και εξετάζουν την εσωτερικότητα, την ρυθμικότητα, το μεταβαλλόμενο, ιδιότητες που υπερβαίνουν τον Συμβολισμό. Ο Παναγιωτόπουλος και ο Άγρας αποδέχτηκαν την ονομασία *Μετασυμβολισμός*, ενώ ο Άγρας εστίασε στο ότι οι ίδιοι οι ποιητές υποστηρίζουν πως συμπορεύονται με την ευρωπαϊκή και ιδίως την γαλλική ποίηση.⁸ Ο Κ.Θ. Δημαράς τόνισε την καταστροφή που εκφράζει η ποιητική αυτή γενιά και την ανυπακοή, ενώ ο Πολίτης την ενέταξε στην παρακμή. Με τους προσδιορισμούς που απέδωσαν στους ποιητές, οι κριτικοί έτειναν να τους ενσωματώσουν στην διάθεση της παρακμής, παρά στον *Νεορομαντισμό* που θεωρήθηκε θεματική κι εκφραστική τάση του τέλους του 19^{ου} αιώνα και αρχών του 20^{ου}. Η ποιητική αυτή γενιά διατήρησε εκλεκτικούς δεσμούς με τον Συμβολισμό, ενώ σε επίπεδο κοσμοθεωρίας και θυμικού αισθανόταν πλησιέστερα στο ρεύμα της παρακμής.⁹

1.4 Οι ποιητές της γενιάς

Η γενιά του Καρυωτάκη εμφανίζει παρόμοια θέματα και εκφραστικούς τρόπους, χωρίς να συγκροτείται από κάποιον που προΐσταται ή από μια συγκεκριμένη διακήρυξη. Τα χρονικά

⁷ Christina Dounia, «K.G. Karyotakis. From Neo-symbolism to Modernism», in: *Greece. Books and Writers*, National Book Center of Greece. Ministry of Culture, Athens 2001, p. 149.

⁸ Ελλη Φιλοκύπρου, *ό.π.*, σ. 16-18.

⁹ Χριστίνα Ντουσιά, «Η δεκαετία του 1920. Από την ποίηση της παρακμής στην κοινωνική αμφισβήτηση», στο: *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης θέματα και ρεύματα*, Α. Καστρινάκη, Α. Πολίτης και Δ. Τζιόβας, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης-Μουσείο Μπενάκη, Ηράκλειο 2012, σ.62.

σημεία δεν είναι ξεκάθαρα, ωστόσο η δεκαετία του 1910 είναι δυνατόν να κηρυχθεί ως σημείο αφετηρίας του Μετασυμβολισμού καθώς τότε εκδόθηκαν οι ποιητικές συλλογές του Φιλύρα (*Ρόδα στον αφρό*, 1911) και του Ουράνη (*Spleen*, 1912). Το τέλος του Μετασυμβολισμού είναι ακόμη πιο δύσκολο να οριοθετηθεί, δεδομένων των αρκετών δημοσιεύσεων πέραν της περιόδου ακμής του.¹⁰ Ενδεικτικά, ο Ρώμος Φιλύρας (1888-1942) στράφηκε σε έναν ιδεαλισμό με στοιχεία της φύσης και του ερωτικού πάθους. Ο ποιητικός του λόγος αποτυπώνει την άρνηση της υποταγής στην λογική, δεν υπακούει σε κανόνες με σκοπό τον αυτοπροσδιορισμό του ποιητή.¹¹ Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης (1888-1944) επικεντρώνεται στην μετάβαση από την ενορατική λατρεία του ωραίου στην αριστερή ιδεολογία, η οποία μονοπωλεί το ενδιαφέρον των πρωτοεμφανιζόμενων συγγραφέων του 1920.¹² Η ερωτική διάθεση περιπλέκεται με την κοινωνική επίκριση και ως αποτέλεσμα ακολουθεί η ρήξη με το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Η απώλεια του εξιδανικευμένου φαντασιακού ιδεώδους συνοδεύεται από εξέγερση για την κατάκτηση του μέσα από την κινηματική δράση.¹³ Ο Τέλλος Άγρας (1899-1944) στην ποίηση του μεταβαίνει από την αναπαράσταση της ποιμενικής ζωής στην απεικόνιση της αττικής συνοικίας και ομορφιάς. Το κεντρικό τμήμα της ποίησης του εξουσιάζεται από την εξωτερική του ανείπωτου, του βαθέως ανεκδήλωτου συναισθήματος.¹⁴ Η Μαρία Πολυδούρη (1902-1930) αποκαλύπτει τις διαστάσεις της ερωτικής έντασης, την οποία έχουν μελετήσει οι κριτικοί, αλλά και της υπαρξιακής διερεύνησης, καθώς και του κοινωνικού αντικομορμισμού για την υποδουλωμένη ζωή των γυναικών της εποχής της, στοιχεία της ποίησής της, που παραμένουν παραμελημένα.¹⁵ Ο Κ. Γ. Καρνωτάκης (1896-1928) εισήγαγε στην ποίηση του το αντιφατικό στοιχείο. Ανέδειξε στα *Ελεγεία και Σάτιρες* τον ρόλο της τέχνης στο καθρέφτισμα της κοινωνίας. Η απογοήτευση έδωσε την θέση της στον θυμό για την πραγματικότητα, όπως

¹⁰ Έλλη Φιλοκύπρου, *ό.π.*, σ. 14.

¹¹ Andrew Mellas, «Manic Eroticism and Sexual Melancholia: Romos Philyras and the Aesthetics of Madness», *Modern Greek Studies (Australia and New Zealand)*, vol. 10, Australia (2002), p.78. Ο Φιλύρας, ενώ ήταν στο Δρομοκαϊτείο, κρατούσε ημερολόγιο και κατέγραφε πως βίωνε την παραμονή του στο ψυχιατρείο. Η ψυχική ασθένεια, για εκείνον, συνιστά μία απεγνωσμένη προσπάθεια απόδρασης από τις κανονικότητες που επιβάλλει η κοινωνία (Στον ίδιο, σ. 76-77).

¹² Χριστίνα Ντουσιά, «Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης και η τέχνη της πρόκλησης», στο: *Λογοτεχνικές διαδρομές ιστορία-θεωρία-κριτική. Μνήμη Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Θ.Αγάθος, Χ. Ντουσιά και Α. Τζούμα, Καστανιώτης, Αθήνα 2016, σ.367. Ο ποιητής ανθίσταται στις αξίες της εποχής του. Προβάλλει το ερωτικό συναίσθημα, την λύπη και την ευχαρίστηση ενάντια στον συντηρητισμό γύρω από την σεξουαλικότητα (Στην ίδια, σ. 368).

¹³ Στην ίδια, σ. 376.

¹⁴ Ειρήνη Γιαννάκη, *Δύο αιώνες ελληνικής ποίησης. Τέλλος Άγρας*, Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος, Αθήνα 2022, σ. 17 και 22.

¹⁵ Χριστίνα Ντουσιά, «Μαρία Πολυδούρη: ποίηση και ζωή», *Φιλολογική*, τχ. 136, Αθήνα (9/2016), σ. 21. Η Πολυδούρη χρησιμοποιώντας ένα γνώριμο λεξιλόγιο για τον οποιοδήποτε αναγνώστη και χωρίς να κυνηγά την καινοτομία κατόρθωσε να διαμορφώσει την δική της ταυτότητα στον ποιητικό της λόγο (Στην ίδια, σ. 20).

φαίνεται στις *Σάτιρες*.¹⁶ Παρά την κατηγοριοποίηση του ως ελάσσονος ποιητή μέχρι το 1970, η κριτική έκτοτε αναγνώρισε την συνεισφορά του στην έλευση της μοντέρνας ποίησης.¹⁷

1.5 Η κοινή θεματολογία

Τα πεδία ενασχόλησης των ποιητών αυτών θεματοποιούν την ποίηση, την κοινωνική αντίδραση και το ερωτικό συναίσθημα. Έτσι, επιχειρούν την φανέρωση της ανυπακοής τους απέναντι στο κατεστημένο. Αυτή η τάση τους επιστρατεύει στην συνάντηση ζωής και τέχνης, φαινόμενο που απαντάται και στην Ευρώπη με τους όψιμους λογοτέχνες να τάσσονται υπέρ της ειρήνης και του σοσιαλισμού. Η επιρροή του Μπικοντλάιρ αποπνέει την αντίδραση στην προκαθορισμένη πραγματικότητα και η ρωσική επανάσταση του 1917, που πρόβαλε το αίτημα ειρήνης, ομόνοιας των λαών και σεξουαλικής χειραφέτησης αποτέλεσε το υπόβαθρο για την οικοδόμηση μίας αυριανής ειδυλλιακής διαπραγμάτευσης των ζητημάτων. Στο όραμα αυτό συνασπιζόταν μικρός αριθμός υποστηρικτών. Το πνεύμα, όμως, της ανατροπής, γοήτευε αρκετό κόσμο. Ως συνέπεια, ισχυροποιήθηκε το κίνημα της διαμαρτυρίας, το οποίο συσπείρωσε αρκετούς ποιητές της γενιάς αυτής.¹⁸ Η διαμαρτυρία προσανατολίστηκε και ενάντια στον ποιητικό τους λόγο. Η αδυναμία της ποίησης να αποκαλύψει τα ενδόμυχα τους ενδιαφέροντα και να διαπλάσει μία ανεξάρτητη τάξη θίγεται στα γραπτά τους. Τέλος, το στοιχείο, που υφαίνει την έκφραση όλων, είναι η μετακίνηση από την πραγματικότητα στο όνειρο, από την επιτυχία στην αποτυχία, από τον λόγο στον ρυθμό. Η ποιητική ταυτότητα καθηλώνει τους ποιητές αυτούς σε μία υπαρξιακή περιπλάνηση, αποτρέποντας τους από την συμμόρφωση στις επιταγές της εποχής και καλώντας τους να περιηγηθούν στα στέρεα εδάφη της πραγματικότητας και στα ασταθή της φαντασίας.¹⁹

1.6 Τα περιοδικά της εποχής

Τα περιοδικά της εποχής διαχωρίζονταν σε δύο ομάδες. Η πρώτη εξέφραζε την παρακμιακή διάθεση και η δεύτερη την αριστερή ιδεολογία και συσπείρωση. Η *Μούσα* (1920-1923) ανήκε στην πρώτη κατηγορία με τους συνεργάτες της να διαπνέονται και από μία σοσιαλιστική ροπή. Το 1924 η *Νέα Τέχνη* εκδίδει ποιήματα του Καβάφη και απόψεις για το έργο του. Η ανανέωση αποτυπώθηκε στο περιοδικό *Εμείς* (1924) που επιθύμησε να εισάγει

¹⁶ Χριστίνα Ντινιακού, *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης θέματα και ρεύματα*, ό.π., σ. 80-81.

¹⁷ Christina Dounia, *Greece. Books and Writers*, ό.π., σ. 151.

¹⁸ Χριστίνα Ντινιακού, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 28-29.

¹⁹ Έλλη Φιλοκύπρου, ό.π., σ. 23.

ένα νεωτερικό πνεύμα στην λογοτεχνία.²⁰ Στα φύλλα του *Νουμά*, περιοδικό που μετά το 1920 εναντιώνεται στον κοινωνικό συμβιβασμό, φιλοξενήθηκαν ποιήματα του Λαπαθιώτη και του Καρνωτάκη. Οι *Νέοι Βωμοί* (1924) αποτέλεσαν το αρχικό περιοδικό που αφιερώθηκε στην παγκόσμια εργατική τέχνη και προσέλυσε τον Ραφτόπουλο, τον Λαπαθιώτη και τον Παπανικολάου. Η *Φιλική Εταιρεία* (1925) εξέδωσε το πρώτο τμήμα των *Σκλάβων Πολιορκημένων* (1927) του Βάρναλη. Το *Φραγγέλιο* (1926-1929) αναπαρέστησε τον Νεοσυμβολισμό της εποχής που διακατεχόταν από την χριστιανική πίστη και από την εργατική ανυπακοή. Πρόσθετα, η *Αναγέννηση* (1926-1928) ήταν ένα σοσιαλιστικό περιοδικό και η *Νέα Επιθεώρηση* (1928-1929) στρεφόταν στον κομμουνισμό. Τα περιοδικά αυτά προήγαγαν την αρετή της εντιμότητας, τις πτυχές του βιώματος και την αυθόρμητη φανέρωση των σκέψεων και των συναισθημάτων μέσω του λόγου. Ακόμη και όταν οι προσπάθειες των μεσοπολεμικών ποιητών δεν επέφεραν κάποια μοναδική καινοτομία, αυτή που εντοπιζόταν ως συνεκτική και πανταχού παρούσα στα φυλλάδια των περιοδικών ήταν η φωνή μιας γνήσιας και ειλικρινούς έκφρασης.²¹

1.7 Η κριτική της ποιητικής γενιάς

Ο Κωστής Παλαμάς και η γενιά του 1880 στρέφονται ενάντια στην ποιητική γενιά του 1920. Ο Παναγιωτόπουλος θεωρεί πως οι Μετασυμβολιστές ανταποκρίνονται στις ιστορικές συγκυρίες της εποχής τους, ενώ ο Παλαμάς δεν μπορεί να ανταποκριθεί στους προβληματισμούς των νεότερων ποιητών. Η προώθηση της ενωτικής τάσης των λαών, ο πολυταξιδεμένος τρόπος ζωής και γνωριμίας ποικίλων νοοτροπιών, στοιχεία που χαρακτήριζαν τους νέους ποιητές, επικρίνονται από την γενιά του 1880. Ο παραμερισμός της εθνικής ταυτότητας και η επικράτηση της απογοήτευσης, εναντιώνονται στην ελπίδα και το εθνικό φρόνημα που καλλιεργούνταν από τους προηγούμενους ποιητές. Ο Παλαμάς το 1926 αναφέρεται σε μία αχαλίνωτη έκφραση απαισιοδοξίας των νεότερων ποιητών και ο Φώτος Πολίτης μιλά για ποιητές που εκδηλώνουν μόνο τις υποκειμενικές τους ανησυχίες. Ειδικά για τον Καρνωτάκη, ο Παλαμάς, ο Ξενόπουλος και ο Πολίτης, ενώ ζούσε, απέφυγαν την οποιαδήποτε αναφορά στο πρόσωπο και το έργο του ή όταν αναφερόταν σε αυτόν ο Παλαμάς του απέδιδε αρνητικό πρόσημο. Ωστόσο, αφότου πέθανε, ο Παλαμάς αναγνώρισε τον ποιητή και την συνεισφορά του. Τέλος, το 1926, εξηγεί την στάση του προβάλλοντας το διαφορετικό περιβάλλον, που ανέδειξε εκείνον. Η μετασυμβολιστική ποίηση, επομένως,

²⁰ Χριστίνα Ντουριά, *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης θέματα και ρεύματα*, ό.π., σ. 70-71.

²¹ Χριστίνα Ντουριά, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 29-31.

καλείται να αντιπροσωπεύσει τις ανάγκες μιας βαθιά τραυματισμένης εποχής, αλλιώςτικής από εκείνη του Παλαμά.²²

Συγκεκριμένα, οι ποιητές του μεσοπολέμου επικρίνονται για την παρακμιακή διάθεση και για τον αντιπατριωτικό χαρακτήρα της ποίησης τους από τους κριτικούς της γενιάς του '30. Ο Καρνωτάκης συγκέντρωνε το ενδιαφέρον της αρνητικής κριτικής με τους ποιητές της γενιάς του να λαμβάνουν ελάχιστες κρίσεις. Ο Ελύτης κάνει λόγο για τις καινοφανείς τεχνικές του Άγρα, εντάσσοντάς τον μαζί με τον Λαπαθιώτη στην ίδια γενιά με τους Συμβολιστές. Η γενιά του '30 απορρίπτει την μελαγχολία και την δεκτικότητα των Μετασυμβολιστών απέναντι σε άλλους λαούς αναδεικνύοντας το αίτημα για την ανάκτηση των προσδοκιών και της εθνικής ταυτότητας. Ο Καραντώνης, ο Δημαράς και ο Θεοτοκάς δεν λαμβάνουν υπόψην το ιστορικό υπόβαθρο (κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και Μικρασιατική Καταστροφή) στην κριτική τους για την γενιά του '20. Ο Καραντώνης (1936) περιγράφει ως παρακμιακή και ατομικιστική την ποίηση των Μετασυμβολιστών, ενώ μη παρακμιακή θεωρεί την ποίηση που αντανάκλα τις συνθήκες που επικρατούν στην εποχή και απασχολούν το έθνος. Το 1933 ο Θεοτοκάς θίγει το άγονο τοπίο της μεσοπολεμικής γενιάς, το οποίο μπορεί να ξεπεραστεί με την προσήλωση στην πατρίδα και ο Δημαράς μιλά για την αποδιοργανωτική ροπή της γενιάς. Ήταν εμφανείς οι κεκαλυμμένες αποδόσεις ευθυνών για αντιπατριωτισμό, ενώ οι Μετασυμβολιστές υποστήριζαν ότι η ποίηση τους ήταν ανάλογη των συνθηκών της εποχής τους. Τέλος, ο Παναγιωτόπουλος, όπως και ο Άγρας, τονίζει ότι η ποιητική γενιά του '20 μετέδωσε στο έργο της όλο το φθοροποιό κλίμα που κυριαρχούσε μεσοπολεμικά.

Ακόμη, η απουσία του ελληνικού στοιχείου και ο ποιητικός λόγος αποτελούν ορισμένα σημεία της κριτικής. Ο Τσάτσος (1938-1939) απορρίπτει τις ξένες επιρροές στην ποίηση και προσανατολίζεται σε μία ποίηση ρασιοναλιστική. Το ελληνικό στοιχείο είναι αυτό που εδραιώνει την ποιητική έκφραση και εκπέμπει το κάλλος. Ο Καραντώνης μιλά για τους υποβαθμιστές της ελληνικής ταυτότητας απευθυνόμενος στους Μετασυμβολιστές. Ο Παράσχος το 1924 αναφέρεται στην υπέρβαση του ελληνικού πλαισίου από τους νέους ποιητές και στην εκπροσώπηση μιας πανανθρώπινης πίστης και ιδανικών. Το 1947 ακυρώνει την φράση «ψευτοσυμβολισμός» του Καραντώνη και επισημαίνει την οικουμενικότητα της μετασυμβολιστικής ποίησης. Δεν αναγνωρίζει, επίσης, την άρνηση του Καραντώνη για την ελληνικότητα των Μετασυμβολιστών. Ο Τσάτσος το 1933 σημειώνει ότι το περιοδικό *Ιδέα* στοχεύει στην μάχη της ιδιοτέλειας, των διακρίσεων στην τέχνη, του άκρατου νεωτερισμού και των διαθέσεων που αρέσκονται στην έκφραση διαλυτικών συμπεριφορών, όπου και

---

²²Ελλη Φιλοκύπρου, *ό.π.*, σ. 229-232.

εντάσσει τον Μετασυμβολισμό θεωρώντας τον εξίσου βλαβερό. Η υποτίμηση του Μετασυμβολισμού σχετίζεται και με την χρήση της γλώσσας. Ο Ελύτης μέμφεται τους λάτρεις του Καρυωτάκη για την προτίμησή τους, η οποία διατείνεται ότι αντίκειται στον ελληνικό λόγο. Εν κατακλείδι, οι μεσοπολεμικοί ποιητές ακυρώνονται για την παρέκκλιση τους από το ελληνικό στοιχείο και από την καλλιέργεια της δημοτικής.²³

Τα νεότερα χρόνια οι Μετασυμβολιστές κατορθώνουν να λάβουν αναγνώριση. Ο Αράγης μιλά για τον κοινωνικό προσανατολισμό της ποιητικής γενιάς, η οποία εξετάζει ρεαλιστικά την ζωή. Έτσι, ο χαρακτηρισμός της, ως παρακμιακή, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική διάσταση του έργου της. Την θεωρεί ρηξικέλευθη και ξεχωρίζει τον Καρυωτάκη για την αφοσίωση του σε κοινωνικούς άξονες στην ποίησή του. Ο Λαμπρίδης (1955) βλέπει στους παρακμιακούς ποιητές την διάθεση σχολιασμού της επικρατούσας τάξης με εμφανείς τις δυνατότητες ρήξης απέναντί της. Ο Καβάφης, ο Καρυωτάκης και ο Βάρναλης, για εκείνον, απορρίπτουν και αψηφούν την εξουσία.²⁴ Ο Τερζάκης (1967), τάσσεται υπέρ των ποιητών της μεσοπολεμικής γενιάς. Η δυσaréσκεια που πήγαζε από τις ιστορικές και κοινωνικές εξελίξεις δεν θα μπορούσε να κατανοηθεί από τους μεταγενέστερους, οι οποίοι σπεύδουν να την υποτιμήσουν, όπως τονίζει. Ο ίδιος ταυτίζεται συναισθηματικά με ζητήματα, όπως η αντίδραση, η ανυπακοή και ο έρωτας που κυριαρχούσαν στον ψυχισμό των μεσοπολεμικών ποιητών χωρίς δυνατότητα διαφυγής.²⁵ Έτσι, υπήρξε αναθεώρηση των απόψεων της κριτικής για την συμβολή του ποιητικού έργου των μεσοπολεμικών ποιητών.

---

²³ Στην ίδια, σ. 239-254.

²⁴ Χριστίνα Ντουσιά, *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης θέματα και ρεύματα*, ό.π., σ. 67-68.

²⁵ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 26-27.

2. Κ.Γ. Καρυωτάκης

2.1 Ο βίος

Οι πληροφορίες για τον βίο του ποιητή είναι ελλιπείς, ωστόσο κυρίαρχη είναι η απεικόνιση του ίδιου ως δημοσίου υπαλλήλου. Ο Κώστας Καρυωτάκης γεννήθηκε στην Τρίπολη το 1896 και ήταν το δεύτερο από τα τρία παιδιά σε μια οικογένεια, η οποία μετακόμιζε λόγω του επαγγέλματος του πατέρα (μηχανικός) στην νομαρχία. Ξεκίνησε να δημοσιεύει ποιήματα από τα δεκατρία του έτη. Πήγε σε δημόσιο σχολείο κι έμαθε γαλλικά. Το 1913, στα δεκαεπτά του έτη, γίνεται φοιτητής της Νομικής Αθηνών και μεταβαίνει στα Χανιά στις διακοπές, όπου βρίσκεται η οικογένειά του. Το 1915 γνωρίζει τον Χαρίλαο Σακελλαριάδη, τον καλύτερο του φίλο, ο οποίος ήταν φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής. Λαμβάνει το πτυχίο από την Νομική το 1917 και κατατρώχεται από τις κλήσεις των στρατεύσεων. Το 1920 στρατεύεται για μικρό διάστημα κι έπειτα πετυχαίνει την απαλλαγή από το στρατό εξαιτίας παραγόντων σχετιζομένων με την υγεία. Το 1919 δημοσιεύει γραπτά του στον *Νουμά*, καθώς και εκδίδει την πρώτη του συλλογή *Ο Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων*. Παράλληλα, μαζί με τον Άγη Λεβέντη εκδίδουν το περιοδικό η *Γάμπα*, σατιρικού περιεχομένου. Τον Νοέμβριο του 1919 διορίζεται ως δημόσιος υπάλληλος στην Νομαρχία Θεσσαλονίκης. Λόγω της δημοσιουπάλληλικής ιδιότητας, μετακινείται στην Άρτα, Σύρο και τελευταία στην Αθήνα το 1921, χρονιά που εκδίδει την δεύτερη ποιητική συλλογή του, τα *Νηπενθή*. Ο ποιητής, ώσπου να γνωρίσει την ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη το 1922 και να ανακαλύψει ότι πάσχει από σύφιλη, επιδιδόταν σε διασκεδάσεις. Η Μικρασιατική Καταστροφή βρίσκει τον Καρυωτάκη να αφοσιώνεται στα ποιήματά του. Απότοκη αυτής της αφοσίωσης είναι η τρίτη και τελευταία του συλλογή, *Ελεγεία και Σάτιρες*, το 1927. Ο ποιητής μετατέθηκε λίγους μήνες πριν την αυτοκτονία για τον συνδικαλισμό του. Λήγει την σχέση με την Πολυδούρη και πραγματοποιεί ταξίδια εντός και εκτός Ελλάδας. Επισκέπτεται την Γερμανία το 1924, τη Ρουμανία το 1926 και το Παρίσι το 1928. Το 1928 ψηφίζεται ως Γενικός Γραμματέας του σωματείου των δημοσίων υπαλλήλων στην Αθήνα. Ακολουθεί η μετάθεση σε Πάτρα κι έπειτα στην Πρέβεζα, όπου και αυτοκτονεί στις 21 Ιουλίου του 1928.²⁶

2.2 Τα νεανικά ποιήματα

²⁶ Γ.Π. Σαββίδης, Ν.Μ. Χατζηδάκη, Μαριλίτσα Μητσού, *Χρονογραφία Κ.Γ. Καρυωτάκη*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989, σ. 19-21, 25, 43, 55, 56, 62, 66, 70, 76, 80-82, 83, 104, 115, 132, 134, 140, 152, 154, 167 .

Αυτή η περίοδος αντανακλά τα φοιτητικά χρόνια του ποιητή. Πρωταγωνιστεί η εικόνα ενός νεαρού που απολαμβάνει να διασκεδάζει και να βιώνει τα πρώτα ερωτικά σκιρτήματα. Από τα 35 ποιήματα του Καρυωτάκη, τα οποία δημοσιεύτηκαν σε περιοδικά την περίοδο 1913-1916, τα 28 αναφέρονται στο ερωτικό συναίσθημα. Είναι έντονη η αναπαράσταση της απαισιοδοξίας, της φαντασίας και της τρυφερότητας ως θέματα καλλιτεχνικής ενασχόλησης.²⁷ Το ποίημα «Ξέρω» εγκωμιάζει το γυναικείο κορμί, το οποίο προσελκύει το ενδιαφέρον του ποιητικού υποκειμένου («Όσες φορές κοιτάξα τη λαμπερή μορφή της,/ οι ομορφιές μ' εστράβωσαν. Και χάνω τον καιρό μου/ όταν παιδεύομαι να βρω τί κρύβει η ψυχή της»). Έπειτα, το ποίημα «Στην αγκάλη σου» επαινεί πάλι την γυναικεία ομορφιά, αλλά υπάρχει και ανταπόδοση του συναισθήματος στην ερωτική πρόσκληση («Τα δροσερά σου χείλη τα κεράσινα/ π' ανοίγουν σε χαμόγελο,/ τί ηδονή όταν κολλούν στο στόμα μου/ σ' ένα φιλή ατέλειωτο!»). Πρόσθετα, η «Κοσμοξακουσμένη» προβάλλει την ανυπέβλητη ομορφιά, που μένει ανεξίτηλη στην μνήμη. Σε ένα πρώτο στάδιο, η γυναικεία ομορφιά εξυμνείται από το υποκείμενο.²⁸ Η καρυωτακική γυναίκα έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: τα μαλλιά της ακτινοβολούν, ο λαιμός της έχει την όψη του χιονιού και ο λόγος της αποτελεί ένα δώρο της μούσας, της θεάς της ποίησης, αλλά και μίας νεράιδας.²⁹

Το άτομο, ακολούθως, κυριεύεται από την συναισθηματική ένταση. Στον «Χορό» ικανοποιείται η ανάγκη για την ερωτική συνάντηση («δυο χείλια σμίγουνε, κι ανατριχιάζουνε/ αγκαλιαστά δυο σώματα»). Η εκδίπλωση του ερωτικού συναισθήματος, το οποίο λαμβάνει χώρα μέσα σε μία διαπροσωπική αλληλεπίδραση, εντοπίζεται και στην «Φιλημένη», όπου το αρσενικό και το θηλυκό παρουσιάζουν διακύμανση στις αντιδράσεις («Σ' αγκάλιασα, σε φίλησα, χωρίς να σε ρωτήσω· εσύ φαινόσουν, πονηρή, πως ήσουν θυμωμένη/ και να ξεφύγεις ήθελες... μα όχι να σ' αφήσω· εγλίστρισε και μου 'φυγες... είσ' όμως φιλημένη»). Το αρσενικό χαρακτηρίζεται για το περίσσιο συναίσθημα, ενώ το θηλυκό εγκαταλείπει την διάδραση και αποχωρεί. Στο ποίημα «Αντίθεσις», όμως, προβάλλεται η δυσάρεστη συνθήκη της ζήλειας («Άλλονε αγαπά») που αποκαλύπτει τον κίνδυνο απώλειας του ποθητού υποκειμένου, μία κατάσταση στενάχωρη για το άτομο.³⁰

²⁷ Χριστίνα Ντουνιά, «Όψεις του έρωτα στην ποίηση του Κ.Γ. Καρυωτάκη», στο: *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Μουλλά*, Μαίρη Μικέ, Μιλτιάδης Πεχλιβάνος και Ελισάβετ-Βασιλική Τσιριμώκου, Σοκόλης, Αθήνα 2005, σ. 177-178.

²⁸ Απόστολος Μπενάτσης, «Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ...». *Κώστας Καρυωτάκης. Από τα Πρώτα ως τα Τελευταία Ποιήματα*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σ. 80-86.

²⁹ Μαριάννα Σπανάκη, «Η «Αποστροφή» του Καρυωτάκη: Γυναικείοι ρόλοι και κοινωνική αμφισβήτηση», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 394.

³⁰ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 88-92.

Στα ποιήματα χρησιμοποιούνται οι μύθοι της θεάς Αφροδίτης και της νεράιδας. Η νεράίδα εξάπτει την ανδρική φαντασία με το κρυφό βλέμμα, ενώ ο μύθος της Αφροδίτης υπονοεί την ελκυστικότητα του γυναικείου σώματος κατά τον οργασμό. Οι μύθοι αυτοί πλάθουν μία σφαιρική εικόνα του ερωτικού συναισθήματος. Εν τέλει, η θελκτικότητα της γυναικείας ύπαρξης επιφέρει δεινές συνέπειες.³¹ Η ερωτική εμπειρία υποβάλλει τον ήρωα σε διαφορετικές προκλήσεις. Η γυναικεία μορφή, που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο της θεάς Αφροδίτης, εξαπατά το υποκείμενο με την εμφάνιση της, ενώ τα υπέρμετρα δώρα που προσφέρει («απλόχερα τα θέλγητρα, τις χάρες μάς χαρίζεις») γίνονται αιτία συμφορών, όπως μεταφέρει το ποίημα «Στην Αφροδίτη». Έτσι, τονίζεται η ανάγκη τοποθέτησης ορίων στον ερωτικό δεσμό. Ύστερα, στο ποίημα «Μπροστά σε μία Μαγδαληνή» ο ήρωας αρνείται τον αγορασμένο έρωτα, αν και δελεάζεται στην θέα του γυμνού κορμιού κι εξοργίζεται όταν η γυναίκα τον παραπλανά υποκρινόμενη την ερωτευμένη.³² Το ποίημα αυτό παραπέμπει στο χριστιανικό θέμα της «πόρνης-πρόκλησης». Υπογραμμίζει τον εκτοπισμένο ρόλο των γυναικών και την επικρατούσα φιγούρα του άνδρα, ο οποίος επιλέγει εάν θα συνουσιαστεί με την «γυναίκα-πόρνη» και μπορεί να της φέρεται με όποιον τρόπο επιθυμεί.³³ Τέλος, η ερωτική συνέυρεση στο ποίημα «Της αμαρτίας δουλεύτρα» οδηγεί στην απώλεια της ομορφιάς, λόγω της εμπορευματοποίησης του ερωτικού συναισθήματος («Κι εδάκρυσες. Με μάτια θολωμένα/ —απάρθενη σιγόλαμψε η ματιά σου/— τη μαύρη αλήθεια αντίκρισες θλιμμένα/[...]τη νεκρή την ομορφιά σου/ προσφέρνεις σε μια αναίμαχτη θυσία»).³⁴ Συγκεκριμένα, η Μαριάννα Σπανάκη διακρίνει πως στο ποίημα αυτό προβάλλεται η απουσία της ερωτικής ικανοποίησης, την οποία θα μπορούσε να βιώσει η «γυναίκα-πόρνη» στην ερωτική συνουσία, μία αντίληψη προχωρημένη για την εποχή του Καρνωτάκη.³⁵

Το ερωτικό συναίσθημα είναι ευδιάκριτο και σε ποιήματα που επικεντρώνονται στο φυσικό κάλλος. Ο Καρνωτάκης τείνει να παρουσιάζει το φυσικό τοπίο να φέρει μία ερωτική διάθεση, την οποία μεταδίδει στο ποιητικό υποκείμενο, είτε παρουσιάζει το υποκείμενο να διαχέει τον ερωτισμό του στο περιβάλλον.³⁶ Ακόμη, η ευχαρίστηση που προκύπτει από την θέαση του φυσικού περιβάλλοντος αναπαρίσταται μέσω της απεικόνισης του γυναικείου κορμιού.³⁷ Στο ποίημα «Το πρώτο χελιδόνι» αποτυπώνεται η συναισθηματική διάθεση του ατόμου με την άφιξη του πρώτου χελιδονιού. Το άτομο είναι ευτυχισμένο από τον ερχομό

³¹ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 393.

³² Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. σ. 92-97.

³³ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 391-392.

³⁴ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 97-98.

³⁵ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 391.

³⁶ Χριστίνα Ντουριά, «Όψεις του έρωτα στην ποίηση του Κ.Γ. Καρνωτάκη», *ό.π.*, σ. 179.

³⁷ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 393.

της άνοιξης, ελπίζει στην ανανέωση της ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος, ώστε να επέλθει η καινούρια εποχή και στο τέλος καθησυχάζεται με την θέα του ανοιξιότικου τοπίου. Με την «Άνοιξη» πραγματοποιείται η μετάβαση από μία ανεπιτήδευτη περιγραφή στην αποκάλυψη πιο προσωπικών καταστάσεων, της χαράς και της προσδοκίας, οι οποίες θα απουσιάσουν από την μετέπειτα περίοδο της συγγραφής του Καρυωτάκη. Η συναισθηματική διάθεση του ποιητικού υποκειμένου στο παρόν στάδιο είναι αναγκαίο να προσαρμόζεται στις μεταβολές της φύσης. Η γυναικεία ύπαρξη, ενώ την αντικρίζει «ήλιος ματοστάλαχτος» την στιγμή, την οποία «θε να γείρει/ στη θάλασσα π' απλώνεται γλυκιά σαν την ελπίδα,/ και στ' άβυθα τα βάθια της —αιώνιο κοιμητήρι—/ θε ν' αργοθάψει μ' απονιά κάθε χρυσή τ' αχτίδα.»³⁸, παρομοιάζεται με το «—λουλούδι που μαράθηκε προτού ν' ανθίσει ακόμα» για «σβησμένα όνειρα κι αγάπη νεκρωμένη»³⁹, ώστε να συμβαδίσει με την φυσική συνθήκη στο ποίημα το «Λουλούδι που μαράθηκε». Εδώ γίνεται το πρώτο κάλεσμα στον θάνατο, ώστε να επιτευχθεί η σωτηρία («Ο λυτρωτής ο Θάνατος γιατί να μη σιμώνει;»). Το φυσικό τοπίο συμμετέχει στις ανθρώπινες σχέσεις και επηρεάζει την εξέλιξη τους, ενώ τα συναισθήματα που φανερώνονται τείνουν να συντονίζονται με τις ενέργειες ενός ευρύτερου κοσμικού πλαισίου.⁴⁰

2.3 Ο Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων

Ο *Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων* εκδίδεται τον Φλεβάρη του 1919 σε 120 αντίτυπα. Περιλαμβάνει ποιήματα, τα οποία δεν είχαν δημοσιευτεί προηγουμένως σε περιοδικά, διότι ο Καρυωτάκης έκρινε πως αυτά δεν ήταν κατάλληλα να ενταχθούν στην πρώτη του συλλογή.⁴¹ Στον *Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων* επικρατεί ένα κλίμα μελαγχολίας και νοσταλγίας. Κυριαρχεί η θλίψη και ο πόνος, ενώ όλα όσα περιτριγυρίζουν το υποκείμενο ξεθωριάζουν και εξαφανίζονται. Το άτομο αισθάνεται να έχει γεράσει από πολύ νωρίς ή ακόμη να είναι και νεκρό, ενώ το μόνο που του προκαλεί ενδιαφέρον είναι η αναπόληση του παρελθόντος.⁴² Ένα κύριο χαρακτηριστικό στον *Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων* είναι πως κάθε ποίημα ακολουθείται και από μία λεζάντα. Ο τίτλος μπορεί να

³⁸ Κ.Γ. Καρυωτάκης, «Λουλούδι που μαράθηκε» στην συλλογή [*Εφηβικοί Στίχοι, 1913-1916*], https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=6&text_id=1113, 21 Απρίλη 2024 10:38.

³⁹ Κ.Γ. Καρυωτάκης, «Λουλούδι που μαράθηκε», *ό.π.*

⁴⁰ Γιάννης Μότσης, «Προβλήματα Ποιητικής Τέχνης στο Έργο του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 47-51.

⁴¹ Γ.Π. Σαββίδης, Ν.Μ. Χατζηδάκη και Μαριλίτσα Μητσού, *ό.π.*, σ. 56.

⁴² Peter Mackridge, «Ζητήματα Ύφους και Ύψους στην Ποίηση του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 60.

συμφωνεί με το περιεχόμενο του ποιήματος και η λεζάντα να ενισχύει το ρομαντικό πνεύμα της ποιητικής συλλογής (π.χ. «Νοσταλγία», «Αγάπη», «Νύχτα»), ή ο τίτλος μπορεί να αντιτάσσεται στο περιεχόμενο του ποιήματος διαμορφώνοντας μία σαρκαστική διάθεση, στην οποία συνηγορεί και η λεζάντα (π.χ. «Gala», «Άνοιξη»⁴³).

Οι «Θάνατοι» παρουσιάζουν ως υποκείμενα τα «χεράκια», τα «ματάκια» και τα «στόματα». Είναι φανερό μία διαίρεση της ανθρώπινης υπόστασης, της οποίας αφαιρείται η ολότητα και τα μέρη της («χεράκια», «ματάκια», «στόματα») ενεργούν ξεχωριστά. Η ζωή προσδίδει ένα σκοπό σε αυτά τα ανθρώπινα μέλη («χεράκια», «ματάκια», «στόματα»), που φαίνεται στις φράσεις: «ματάκια μου που κάτι το εδιψάσατε», «ω, που 'χατε πολλά να ειπείτε, στόματα», ενώ ο θάνατος στερεί από τα υποκείμενα αυτά («χεράκια», «ματάκια», «στόματα») το κίνητρο της ύπαρξης τους στην ζωή: «κι εμείνατε κλεισμένα παραθύρια», «και τον καημό δεν είπατε που γράφω». Τα έμψυχα όντα στο τέλος εξομοιώνονται με τα αντικείμενα και ο συνεκτικός τους δεσμός είναι ο πόνος.⁴⁴ Οι «Θάνατοι» αναδεικνύουν την αντίθεση ανάμεσα στην αισθητηριακή πρόσληψη και στην έκφραση μέσω του λόγου («Χεράκια», «ματάκια», «στόματα», «λόγος»), αλλά και την αντίθεση μεταξύ της προφορικής και γραπτής έκφρασης («ω, που 'χατε πολλά να ειπείτε, στόματα,/ και τον καημό δεν είπατε που γράφω»). Η λυρική του ποιήματος διαμορφώνεται μέσω των συνήθων επαναλήψεων και των ομοιοκαταληξιών.⁴⁵ Η αντίθεση του τίτλου με το περιεχόμενο του ποιήματος είναι καταφανής στην «Άνοιξη». Η «Άνοιξη» ενώ προαναγγέλλει την άφιξη μίας αναζωογονητικής περιόδου, οι υπάρξεις, που πρωταγωνιστούν είναι αρνητικά φορτισμένες («Οι δύο λατάνιες ύψωσαν μες στην απελπισία τους τα χέρια», «τα ρόδα είναι νεκρά», «Το κυπαρίσσι/[...]/σηκώνει τη μαυρίλα του»). Στον κήπο δεν υπάρχει βλάστηση. Το άτομο δεν αντικρίζει τίποτα που να ανθοφορεί. Ως συνέπεια, βιώνει μελαγχολία («Κι είναι ο κήπος μας κήπος μελαγχολίας»). Η μελαγχολία αυτή, όμως, δεν προέρχεται μόνο από το εξωτερικό του περιβάλλον, αλλά πηγάζει και από τον εσωτερικό του κόσμο. Το άτομο μεταφέρει την συναισθηματική του κατάσταση στα αντικείμενα, που το περιστοιχίζουν. Στο τέλος, επικρατεί μία αντιστοίχιση των εξωτερικών στοιχείων και των συναισθηματικών διαθέσεων. Το ποίημα «Νύχτα» προβάλλει την ζωή να εναρμονίζεται με την νύχτα στην λεζάντα «Είναι αξιμέρωτη νύχτα η ζωή», αναδεικνύοντας την γνώμη που κατέχει το ποιητικό υποκείμενο. Τα έμψυχα όντα αποπροσωποποιούνται («Σαρκάζει το κρεβάτι τη χαρά τους/ κι αυτοί λένε

⁴³ Τάκης Καρβέλης, «Από τη «Νέα Μελαγχολία» των Κήπων προς την «Ταπεινή Τέχνη χωρίς Ύφος»», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρνωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 22-23.

⁴⁴ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 102-107.

⁴⁵ Peter Mackridge, *ό.π.*, σ. 60.

πως έτριξε· /δε λεν πως το κρεβάτι οραματίζεται/ μελλοντικούς θανάτους») ενώ τα άψυχα προσωποποιούνται («Στις μεσονύχτιες στράτες περπατάνε/ αποσταμένοι οι έρωτες»). Η ζωή αποκτά μία ανοίκεια όψη.⁴⁶ Η «Νύχτα» παρεκβαίνει του ρομαντικού κλίματος και εκτέμπει έναν σαρκασμό, ο οποίος θεμελιώνεται στον ανθρώπινο πόνο και μεταφέρεται με την δυσαρμονία των πραγμάτων (π.χ. των κρεβατιών). Ο ποιητής έχει στόχο να αποδείξει πως η ευτυχία συνιστά μία χίμαιρα, ενώ μόνη πραγματικότητα η αναπόδραστη αντάμωση με τον θάνατο.⁴⁷ Στη συνέχεια, η εύθυμη διάθεση, στην οποία παραπέμπει ο τίτλος του ποιήματος «Gala», αναιρείται από την αρνητική διάθεση («[...]Είναι το βράδυ απόψε θλιβερό/ κι εμείς θαν το γλεντήσουμε το βράδυ,/ όσοι έχουμε το μάτι μας ογρό/ και μέσα μας τον άδη»). Στην στροφή: «Κι ως θα σας λέω για κάτι ωραίο κι αβρό/ που σκυθρωποί το τριγυρίζουν πόθοι,/ τη λέξη τη λυπητερή θα βρω/ που ακόμα δεν ειπώθη» φανερώνεται η επιθυμία του υποκειμένου για την ερωτική περιπλάνηση, μία κατάσταση που είναι αρκετά πειστική, εφόσον αναζητά «την λέξη τη λυπητερή» για να εκδηλώσει αυτήν την ανάγκη. Ο ποιητής, όμως, θέλει να επικοινωνήσει την λέξη «που ακόμα δεν ειπώθη», να προειδοποιήσει πως η ποίησή του θα διερευνήσει τις αποχρώσεις του πόνου και της θλίψης. Με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύεται πως ο ποιητής είναι συναισθηματικά προετοιμασμένος, ώστε να χαράξει το συγγραφικό του αποτύπωμα.⁴⁸ Ειδικά, ο ποιητής θεωρεί πως σε ένα κόσμο, όπου επικρατεί η φθορά και ο χρόνος, αυτό το οποίο θα φέρει την καινοτομία και θα μείνει για πάντα χαραγμένο θα είναι το γραπτό κείμενο.⁴⁹ Τέλος, το υποκείμενο αδυνατεί να αντλήσει ευχαρίστηση από τα δώρα που του προσφέρει η ζωή στο ποίημα «Θάλασσα». Τα συναισθήματα το βαραίνουν, ενώ αυτό το βάρος παρομοιάζεται με τον άστατο καιρό και την φουρτούνα του θαλασσινού τοπίου.⁵⁰

Στην πρώτη ποιητική συλλογή (*ο Πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων*) είναι διακριτή και μία ομάδα ποιημάτων, που εστιάζει στις πτυχές του ερωτικού συναισθήματος. Η «Μυγδαλιά» παρομοιάζεται μέσω της λεζάντας με μία γυναικεία ύπαρξη, η οποία πεθαίνει. Ο μαρασμός της αμυγδαλιάς είναι αναπόφευκτος («όσα δεν έχουν πέσει, θα της πέσουν φύλλα/ και τα κλαράκια της θε ν' απομείνουν ξύλα./ Την άνοιξη του ανθού της δε θα μου τη δώσει»). Το δέντρο αυτό συσχετίζεται με τον έρωτα. Το λουλούδι της αμυγδαλιάς παραπέμπει στην επιθυμία ένωσης με το ποθητό υποκείμενο. Η φροντίδα του φυτού συνδέεται με την ερωτική περιπλάνηση του υποκειμένου, που επιθυμεί να βιώσει το ερωτικό

⁴⁶ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 107-115.

⁴⁷ Τάκης Καρβέλης, *ό.π.*, σ. 25.

⁴⁸ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 115-119.

⁴⁹ Peter Mackridge, *ό.π.*, σ. 60.

⁵⁰ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 135-138.

συναίσθημα. Ωστόσο, η αμυγδαλιά πεθαίνει, γεγονός που εκφράζει πως και το ερωτικό συναίσθημα δεν έχει παντοτινή ισχύ. Ακόμη, η σύζευξη της γυναικειάς φιγούρας με την φύση αναλύεται στο ποίημα «Χαμόγελο», μία σχέση που οδηγεί στην ενοποίηση των στοιχείων. Όμως, αν και περιγράφεται μία ξέγνοιαστη εικόνα, κάποιος θα μπορούσε να δει από την κοπέλα ότι «το δάκρυ της πως τρέχει». Πρόκειται για μία αντιφατική συνθήκη, όπου το υποκείμενο επαινεί το αγαπημένο πρόσωπο, αλλά διακρίνεται και από την αγωνία μελλοντικών παθημάτων. Το νόημα που προωθείται είναι ότι όλα είναι ρευστά, αναφορικά με την ανθρώπινη ύπαρξη. Το ερωτικό συναίσθημα, στην συνέχεια, δεν καρποφορεί στο ποίημα «Ζωές». Αναγκάζει το υποκείμενο να είναι δέσμιος των παθών του, ενώ η κοπέλα αγνοεί τα συναισθήματα του ήρωα και «τρέχει τόσο χαρωπά». Ως αποτέλεσμα, το υποκείμενο φθείρεται από το ερωτικό συναίσθημα, το οποίο δεν ευοδώνεται και στερείται την ανάγκη του για την ερωτική συναναστροφή.⁵¹ Οι «Ζωές» επικεντρώνονται στον εσωτερικό κόσμο του υποκειμένου και στις σκέψεις σε συνδυασμό με τις επιθυμίες, οι οποίες δεν θα εκπληρωθούν ποτέ.⁵² Η μελαγχολία, ακολούθως, αναδύεται από τον χωρισμό με το ποθητό πρόσωπο κι αποτυπώνεται στις σωματικές αντιδράσεις του ήρωα («Κι αν φούσκωσαν τα στήθη κι αν δακρύζεις/ που δεν μπορείς να κλάψεις όπως πρώτα») στο ποίημα «Νοσταλγία». Οι αναμνήσεις, σε ένα νοητικό επίπεδο, βασανίζουν τον ήρωα όταν παρευρίσκεται στον ίδιο χώρο με το αγαπημένο πρόσωπο και δακρύζει, μία σωματική εκδήλωση, που απορρέει από την σκέψη της κοπέλας που έχασε. Η μελαγχολία καταβάλλει τον ήρωα. Η «Αγάπη», όμως, κινείται σε ένα αντίθετο κλίμα. Εμφανίζει τον ήρωα να απαρνιέται τον πόνο και με την θέα της κοπέλας να θεραπεύει την πληγή του. Ο ήρωας επιλέγει το ερωτικό συναίσθημα, ενώ απορρίπτει την θλίψη. Αυτό είναι το πρώτο βήμα, ώστε να προσδώσει νόημα στην ζωή και στο περιβάλλον που τον περικλείει.⁵³

2.4 Τα Νηπενθή

Τον Αύγουστο του 1921 εκδίδεται η συλλογή των *Νηπενθών*, χωρίς να είναι γνωστός ο αριθμός των αντιτύπων, στην οποία εικάζεται πως συνέδραμε οικονομικά ο Καρνωτάκης. Περιλαμβάνει ποιήματα από το 1919 κι έπειτα, εκ των οποίων τουλάχιστον τα οχτώ είχαν δημοσιευτεί στα *Τραγούδια της πατρίδας*.⁵⁴ Ο ρομαντισμός παρουσιάζεται σε μικρότερο

⁵¹ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 120-130.

⁵² Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 395.

⁵³ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 130-134.

⁵⁴ Γ.Π. Σαββίδης, Ν.Μ. Χατζηδάκη και Μαριλίτσα Μητσού, *ό.π.*, σ. 56.

βαθμό, οι λεζάντες κάτω από τον τίτλο, οι οποίες ενίσχυαν το ρομαντικό υπόστρωμα, παραλείπονται κι ο ποιητής υιοθετεί μία στοιχειώδη έκφραση απόγνωσης.⁵⁵

Ο Καρνωτάκης είναι από τους αρχικούς Νεοέλληνες ποιητές, οι οποίοι στην ποίηση τους αναφέρονται στον ποιητή και στην ποίηση.⁵⁶ Το υποκείμενο έχει μεταφερθεί μακριά από την πατρίδα του, χωρίς την θέληση του («Ανθάκια μου χλωμά, που σας επήραν/ σε κήπους μακρινούς να σας φυτέψουν») στους «Ποιητές», όπου ως πατρίδα νοείται ο τόπος της ποιητικής καλλιέργειας και αποδοχής. Η θλίψη, που προκαλείται από την απώλεια του περιβάλλοντος, που απέπνεε ασφάλεια, οδηγεί το υποκείμενο στην ψυχική κατάπτωση. Το δυσμενές πλαίσιο με τις κακόβουλες ενέργειες των ανθρώπων («Ολούθε πνέει, σα λίβας, των ανθρώπων/η τόση μοχθηρία και σας μαραίνει») προξενεί την κατάπτωση στο υποκείμενο, ενώ η ποίηση είναι ζωογόνος για εκείνο. Ο εκτοπισμένος ποιητής θίγεται σε αυτό το ποίημα.⁵⁷ Η επιστροφή στην πατρίδα έχει συνάφεια με την προάσπιση της αξίας της ποίησης, σε ένα τόπο στον οποίο εμφανίζονται οι ποιητές αποστασιοποιημένοι και καθηλωμένοι, χωρίς δυνατότητα διαφυγής.⁵⁸ Ο ήρωας, έπειτα, μέσα από το ποίημα «Οι στίχοι μου», απευθύνεται στους στίχους του, σαν να συγκροτούν το άλλο του μισό. Ο ήρωας εποπτεύει την εξωτερική πραγματικότητα, ενώ οι στίχοι του κατανοούν την συναισθηματική του κατάσταση. Ενώ επιθυμεί να φέρει στην ποίησή του «Το γέλιο του απαλότερου σκοπού/το πάθος [...] του φλαούτου» οι στίχοι του ρέπουν προς έναν θλιμμένο τόνο. Ο ποιητής συμβουλεύει τους στίχους του, δηλαδή τον εαυτό του, να συμβιώσουν αρμονικά και να υπάρξει ένας συμβιβασμός.⁵⁹ Με την «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων» ο Καρνωτάκης συνειδητοποιεί πως η συμπόρευση της ζωής με την τέχνη στο έργο του δεν πρόκειται να τον καταξιώσει, αλλά θα τον οδηγήσει στο περιθώριο. Έτσι, εγκωμιάζει τους παραμερισμένους ποιητές, εφόσον νιώθει κι εκείνος ένας από αυτούς. Αυτοί οι ποιητές έμειναν άσημοι μέχρι το τέλος. Με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει να τους αποδώσει τιμές διεκδικώντας παράλληλα και το δικό του όνομα να μην μείνει στην αφάνεια.⁶⁰ Ο ποιητής επισημαίνεται μέσα από τους «Δον Κιχώτες» πως οφείλει να βρίσκεται σε επικοινωνία με το πλαίσιο, που τον περιβάλλει. Δεν οφείλει να ασπάζεται τις νόρμες της κοινωνίας, αλλά να

⁵⁵ Τάκης Καρβέλης, «Από τη «Νέα Μελαγχολία» των Κήπων προς την «Ταπεινή Τέχνη χωρίς Ύφος»», *ό.π.*, σ. 25.

⁵⁶ Peter Mackridge, *ό.π.*, σ. 62.

⁵⁷ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 145-148.

⁵⁸ Δημήτρης Αγγελάτος, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρνωτάκη*, Σοκόλης, Αθήνα 1994, σ. 42-43.

⁵⁹ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 150-152.

⁶⁰ Αντεια Φραντζή, «Η ποιητική στην ποίηση του Κ.Γ. Καρνωτάκη», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 134-135.

συνομιλεί μαζί της. Ο ποιητής δεν είναι θεός, ούτε παντογνώστης.⁶¹ Το ποίημα προβάλλει τον ρεαλισμό του Καρυωτάκη, την απομάκρυνση του από τον ιδεολόγο ποιητή και την ιδεαλιστική ποίηση.⁶² Το υποκείμενο, δεν αρκεί να εκδηλώνει τις συναισθηματικές του ανησυχίες, αλλά πρέπει αυτές να τραπούν σε ποιητική έκφραση, όπως αναδεικνύεται μέσα από την «Ευγένεια». Η προτροπή για «[...]Λάγνα[...]μύρα/—για μάλσαμο— και αφιόνια» στοχεύει στην δημιουργία πρόσφορου εδάφους για την πρόκληση εντάσεων, που θα διευκολύνουν τον ποιητική έκφραση. Μεταφορικά, όμως, η δράση της ποίησης παραπέμπει στην δράση που έχουν τα «μύρα» και τα «αφιόνια». Ο πόνος πρέπει να τραπεί σε άρπα («κάνε τον πόνο σου άρπα»), δηλαδή ποιητικό λόγο. Μόνο τότε το υποκείμενο δύναται να πεθάνει («γέλασε και σβήσου»), γιατί τότε ακριβώς θα έχει νικήσει τον θάνατο μέσα από την τέχνη.⁶³ Η «Πολύμνια», η μούσα της λυρικής ποίησης είναι «κόρη χλωμόθωρη/ μαυροντυμένη». Παρουσιάζεται ασθενική («Λάμπει το βλέμμα της/ απ' την ασθένεια») και δεν μπορεί να προσφέρει λύσεις σε όλα τα ζητήματα. Ο Καρυωτάκης όμως της εκμυστηρεύεται την λατρεία του για εκείνη, καθώς και ότι θα την αναβαθμίσει μέσα από μία σχέση, όπου θα εφοδιάσει κι εκείνον με μία έμπνευση για συγγραφική δραστηριότητα.⁶⁴

Ο δεσμός του ανθρώπου με την φύση, ο οποίος καθιερώνει ένα διάχυτο κλίμα θαυμασμού είναι εμφανής και σε μία κατηγορία ποιημάτων των *Νηπενθών*. Το ποιητικό υποκείμενο καταφεύγει σε μία νοητική περιπλάνηση στο ποίημα «[Το φεγγαράκι απόψε...]». Η φύση εγκωμιάζεται, το σεληνόφως είναι φορέας της ελπίδας, ενώ το ποιητικό υποκείμενο, ένα έμψυχο όν ενώνεται με ένα άψυχο, το φεγγάρι («με φεγγάρι —δυο κούπες— θα γεμίζουν,/ με φεγγάρι τους ώμους, τα μαλλιά/ θα μου ραντίζουν»). Ο ίδιος ο ποιητής βγαίνει διαφορετικός από αυτήν την διαδικασία («Οι παλάμες μου θα 'χουνε γενεί/ δυο περιστέρια/ θ' ανεβούν — ασημένια δυο πουλιά—»). Ο ποιητής, λοιπόν, κατέχει έναν ιδιαίτερο δεσμό με την φύση. Μέσα στο φυσικό περιβάλλον, επίσης, αναπτύσσεται το ερωτικό συναίσθημα του ήρωα στο ποίημα «Χαρά». Η φύση μπορεί να καταπραΰνει τον συναισθηματικό πόνο του υποκειμένου. Ένας «ήλιος φαιδρός» στο 3^ο ποίημα των «Στροφών» είναι ικανός να ανακουφίσει το συναίσθημα του ατόμου. Ο κόσμος μπορεί να αλλάξει οπτική όταν «παίζουνε τ' αστέρια» και «γελάνε» στον ποιητή. Το ποίημα «Μόνο» μιλά γι' αυτήν, ακριβώς, την θεραπευτική επίδραση της φύσης στο άτομο, αναφορικά με τις έγνοιες, που το βασανίζουν.⁶⁵

⁶¹ Δημήτρης Αγγελάτος, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, ό.π., σ. 50-51.

⁶² Τάκης Καρβέλης, ό.π., σ. 27.

⁶³ Απόστολος Μπενάτσης, ό.π., σ. 175-177.

⁶⁴ Άντεια Φραντζή, ό.π., σ. 139.

⁶⁵ Απόστολος Μπενάτσης, ό.π., σ. 177-185.

Ωστόσο, υπάρχουν και ποιήματα, που θυμίζουν, την επιστροφή του υποκειμένου στην μελαγχολία και την θλίψη. Το άτομο έχει αποκοπεί από τον δεσμό που είχε με την φύση στο 6^ο ποίημα των «Στροφών» («πηγαίνω χάμου εγώ/ κι απάνω το φεγγάρι»). Βιώνει την απώλεια του έρωτα (9^ο ποίημα «Στροφών») και την απομόνωση σε σχέση με τις ερωτικές αναζητήσεις, που αναφέρονται στην ευχαρίστηση της ζωής και στις οποίες προβαίνουν τα άλλα άτομα (7^ο ποίημα «Στροφών»). Ο ήρωας είναι αδρανής στο ποίημα «Δέντρο», παρακολουθεί την ζωή του, χωρίς να παίρνει μέρος σε αυτή («Δέντρο θα στέκομαι,[...]να κοιτάζω»).⁶⁶ Η απουσία του σκοπού στην ζωή του υποκειμένου, η οποία το υποχρεώνει σε μία διαρκή περιπλάνηση θίγεται στο 5^ο ποίημα των «Στροφών». Το υποκείμενο, το μόνο πράγμα που βιώνει είναι μία πνιγηρή ατμόσφαιρα, η οποία είναι αδιέξοδη («Πεθαίνοντας»).⁶⁷

Η νοσταλγία στα *Νηπενθή* αποτελεί το κεντρικό μοτίβο σε μία άλλη κατηγορία ποιημάτων. Το άτομο εκφράζει την θέληση του να προσφύγει στο παρελθόν, όπου είναι παρών ο έρωτας, οι προσδοκίες και τα όνειρα («Τώρα που μήτε ο έρωτας»), ενώ η τωρινή πραγματικότητα του είναι ανεπιθύμητη («Δώστε μου τα παιδιάτικα χρόνια μου πῶχουν γίνει/ στην ηρεμία του δειλινού χρυσός, ωραίος καπνός»).⁶⁸ Η επιθυμία του υποκειμένου δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, με αποτέλεσμα να εντείνεται το συναίσθημα του αδιεξόδου και η απόγνωση.⁶⁹ Σε ένα ρομαντικό ύφος, το υποκείμενο νοσταλγεί και την εικόνα μιας φιγούρας που παίζει πιάνο. Η μελωδία γαλήνευε το συναίσθημα του υποκειμένου, με αποτέλεσμα εκείνο να έχει καταπολεμήσει τις εσωτερικές του συγκρούσεις («Αφιέρωμα»). Επίσης, η θέληση του ατόμου να γυρίσει στην γενέτειρα του πατρίδα, μία θέληση που ισοδυναμεί με τον θεμιτό θάνατο, αποτυπώνεται στο ποίημα «Υπνος». Όλες οι δυνατότητες, όμως, έχουν καταργηθεί («Κι αν έσβησε σαν ίσκιος»). Για το υποκείμενο «έσβησε σαν ίσκιος τ' όνειρό» κι «έχασε για πάντα τη χαρά».⁷⁰

Η ανάγκη της συνύπαρξης με κάποιο άλλο πρόσωπο προωθείται μέσα από ορισμένα ποιήματα των *Νηπενθών*. Ο ποιητής αναζητά τον φίλο του στην Αθήνα, σε μία πόλη, όπου αισθάνεται ότι θα είναι πρόσκαιρη η διαμονή του, ενώ βιώνει ματαιώση και μοναξιά («Σε παλιό συμφοιτητή»)⁷¹ Στο ποίημα αυτό («Σε παλιό συμφοιτητή») νοσταλγεί τα φοιτητικά του χρόνια και προσφέρει στιγμιότυπα της καθημερινότητας με ένα λεξιλόγιο οικείο στον

⁶⁶ Στον ίδιο, σ. 185- 190.

⁶⁷ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 192-195.

⁶⁸ Στον ίδιο, σ. 197-198.

⁶⁹ Γιάννης Μότσιος, *ό.π.*, σ. 53.

⁷⁰ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 202-208.

⁷¹ Στον ίδιο, σ. 208-210.

αναγνώστη.⁷² Ο ποιητής αισθάνεται ένα κενό, το οποίο προσδοκά να αναπληρωθεί μέσω της επικοινωνίας με κάποιο άλλο πρόσωπο («[Πάρε τα δώρα...]) απευθύνοντας του πρόσκληση («Πάρε τα δώρα της ψυχής σου νά 'ρτεις», «Πάρε του πόνου σου τη σμύρνα κι έλα», «Πάρε απαλά τον οίχτο σου, να φτάσεις,/και πάρε του καημού σου τη γαλήνη»)).⁷³ Αναζητά την παρουσία του άλλου ατόμου, ώστε να ανακουφίσει τις ανησυχίες του και να τον βοηθήσει. Έτσι, θα μπορέσει να συμμεριστεί τον εξωτερικό κόσμο, ώστε να μετακινηθεί κάποτε από την σφαίρα της κοινωνικής επιρροής στον προσωπικό χώρο. Τελικά, το άτομο αφυπνίζεται στο 4^ο ποίημα των «Στροφών». Η διερώτηση («βλέπω τη ζωή χρυσή;») αποτελεί την αφετηρία για την ανάληψη δράσης, με σκοπό να κατευναστούν οι εσωτερικές συγκρούσεις. Η αφύπνιση αυτή οδηγεί το άτομο στην συνειδητοποίηση της συμβολής της τέχνης, ως ανώτερο ιδανικό.⁷⁴

2.5 Ελεγεία και Σάτιρες

Τα *Ελεγεία και οι Σάτιρες* δημοσιεύτηκαν πιθανότερα στα τέλη του Δεκέμβρη του 1927.⁷⁵ Ο Καρνωτάκης καλλιεργήθηκε ποιητικά μέσα σε μία εποχή, όπου επικρατούσε ο ρομαντισμός. Το ρομαντικό πνεύμα τον ακολουθεί ως έναν βαθμό και στα *Ελεγεία*, από όπου ξεκινά ένας προσανατολισμός προς τον ρεαλισμό, ο οποίος στην τελευταία συλλογή (*Ελεγεία και Σάτιρες*) υπερτερεί. Ο ρεαλισμός, αυτός, στηρίζεται στην απογοήτευση του υποκειμένου και εκδηλώνεται εξωτερικά με την ειρωνική του διάθεση.⁷⁶

Το υποκείμενο στα *Ελεγεία* περιγράφει τις διαστάσεις των ατομικών του εμπειριών και τον αντίκτυπο των συναισθηματικών του διακυμάνσεων. Σε αυτήν την φάση, το συναίσθημα φαίνεται να επικρατεί στην αξιολόγηση των καταστάσεων. Το ποίημα «[Καθώς βαδίζω, μια σκιά...]» μιλά για μια σκιά, η οποία κυνηγά τον ήρωα, δημιουργώντας μία παράδοξη εικόνα: «Καθώς βαδίζω, μια σκιά μ' ακολουθεί αποπάνω/ σαν βαρύ νέφος ή φτερό δυσοίωνου πουλιού». Η κυριαρχία ενός ειδώλου, που παρατηρεί τον δρώντα είναι εμφανής, καθώς και το ότι σηματοδοτεί για εκείνον μία απειλή. Η απώλεια του ποθητού αγαθού σε ένα άλλο ποίημα («[Όλα τα πράγματά μου...])» είναι η αιτία της δυσθυμίας του υποκειμένου και το οδηγεί στην διαπίστωση πως ο κόσμος χαρακτηρίζεται από μία ασυμφωνία και ασάφεια, η οποία επιδρά και σε εκείνο (««Δεν ξέρω δω ποιος είναι τώρα ο τόπος,/ δεν ξέρω ποιος

⁷² Τάκης Καρβέλης, *ό.π.*, σ. 27.

⁷³ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 210-211.

⁷⁴ Στον ίδιο, σ. 214-216.

⁷⁵ Γ.Π. Σαββίδης, Ν.Μ. Χατζηδάκη και Μαριλίζα Μητσού, *ό.π.*, σ. 132.

⁷⁶ Τάκης Καρβέλης, «Από τη «Νέα Μελαγχολία» των Κήπων προς την «Ταπεινή Τέχνη χωρίς Ύφος»», *ό.π.*, σ. 21.

χαράζει τους σταυρούς,/ κι όλα τα πράγματά μου έμειναν όπως/ να 'χω πεθάνει πριν από καιρούς»). Επιπλέον, η αποστασιοποίηση από τις κοινωνικές περιστάσεις («[Σάββατο βράδυ...]») προκαλεί στο υποκείμενο μία απάθεια και ανία. Το υποκείμενο, άλλοτε, με την ιδιότητα του κλόουν («[Αλογα μαύρα, θίασος ιπποδρομίου...]») έχει σκοπό να προκαλέσει στο κοινό μία χαρούμενη διάθεση. Ωστόσο, ο κλόουν θα θεαθεί από τον κόσμο «να συντριβεται με την οπλή του αλόγου», δεν θα μπορέσει να το ευχαριστήσει. Η χαρά μεταμορφώνεται σε λύπη, μεταβιβάζοντας το νόημα της χαοτικής σύστασης της πραγματικότητας.⁷⁷ Η θαρραλέα μεταφορά του ποιήματος «[Είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες...]», όπου τα αντικείμενα λαμβάνουν ανθρώπινα χαρακτηριστικά, δημιουργεί την εντύπωση της σύγχυσης που υφίσταται το υποκείμενο.⁷⁸ Μεταξύ ύπαρξης κι ανυπαρξίας κινείται το υποκείμενο στο ποίημα «Ανδρείκελα», όπου μεταβάλλεται σε άψυχο ον και στερείται των ανθρώπινων χαρακτηριστικών του. Κατατρώχεται από το συναίσθημα του πόνου. Μέσα από αυτά τα ποιήματα, αναδεικνύεται το «μη υποκείμενο», το οποίο παρατηρεί τα συμβάντα γύρω από εκείνο και αφουγκράζεται την αρρυθμία της πραγματικότητας. Το «μη υποκείμενο» λειτουργεί με βάση το συναίσθημα κι όχι την λογική.⁷⁹

Έκτοτε, το άτομο αναρωτιέται εάν θα μετακινηθεί από την στάσιμη θέση, που του επιφέρει σύγχυση, προς μία οπтимιστική ή πεσιμιστική θέαση της ζωής. Η ατμόσφαιρα της βραδιάς ([«Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα»]) είναι ερωτική, χωρίς να την επισκιάζουν οι σκέψεις και οι συλλογισμοί. Ωστόσο, το υποκείμενο έχει «κάτι σπασμένα φτερά», χωρίς όμως να σταματήσει να μιλά για «ανέλπιστη χαρά», για «αγάπες» και «ταξίδι ονειρευτό». Έπειτα, η εξύμνηση της Βενετίας («[Ω Βενετία...]») ως ένα πρότυπο πόλης με κάλλος και χαρίσματα («πόλις από χρυσάφι κι από σμάλτο», «μυθική πλατεία του Αγίου Μάρκου», «ω αιωνία παράδοση του κάλλους και πηγής»), φανερώνει την διάθεση ενός υποκειμένου, που θέλει να απαγκιστρωθεί από την σύγχυση και την στενοχώρια. Ακολουθεί η θέληση του ατόμου για την περιπλάνηση («Τελευταίο ταξίδι»), η οποία σημαίνεται θετικά, γιατί αποκαλύπτει μία υπέρβαση των ψυχικών του εμποδίων. Η θέληση αυτή είναι πιο ισχυρή («[Θέλω να φύγω πια αποδώ...]»), με σκοπό την ανεύρεση ενός ιδανικού κόσμου που θα είναι ενωτικός. Το ταξίδι, όμως, μπορεί να μην έχει θετική έκβαση. Το υποκείμενο διαπιστώνει ότι δεν μπορεί να φτάσει σε έναν ιδανικό κόσμο («[Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ...]») με αποτέλεσμα να κυριεύεται πάλι από σύγχυση, που επιδρά στο κορμί του («νιώθουμε τ' άρρωστο κορμί»,

⁷⁷ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 221-226.

⁷⁸ Στον ίδιο, σ. 227-230.

⁷⁹ Στον ίδιο, σ. 231-233, 238.

«καθημερινό θάνατο και χολή/ μόνο, για μας η ζωή θα φέρει»). Το υποκείμενο είναι «[...]ναυαγός,/ εκεί, στο απόλυτο Μηδέν, στην Απεραντοσύνη» («[Φύγε, η καρδιά μου νοσταλγεί...]»), όπου το «Μηδέν» συσχετίζεται με την ανυπαρξία και περιβάλλει την «Απεραντοσύνη» με τις ενδείξεις του θανάτου. Η ζωή αποδίδεται, λογοτεχνικά, ως ένα μονοπάτι («Επιστροφή»). Το μονοπάτι αυτό έχει ως τελευταία στάση τον θάνατο, ο οποίος επιλέγεται από το υποκείμενο («θα 'ναι πάντα ονειρευτή/ η ώρα με τ' αναπάντεχο τέλος του μάταιου δρόμου»). Το άτομο παρίσταται και δεν ενεργεί. Κατανοεί τον κόσμο, ο οποίος το περικλείει και αποτυπώνει τα συναισθήματα, τα οποία περιβάλλουν την ύπαρξη του. Μετά θα φανερώσει την οπτική του γωνία αναφορικά με τα ιδανικά που τρέφουν την κοινωνία.⁸⁰

Τα ποιήματα της *Ηρωικής Τριλογίας* («Διάκος», «Κανάρης», «Byron») βασίζονται στον θάνατο του Αθανάσιου Διάκου, στην πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη και στο τέλος του Byron στο Μεσολόγγι. Ο Καρυωτάκης πλάθει μία «αντι-ηρωική» εικόνα του λόρδου Byron («Ένωσεν ότι/του ήσαν οι στίχου/ άχαρη τύχη/ και ματαιότη[...].Κι ο Μπάιρον ξέρει/ πώς να το ζήσει/ το θείο Τραγούδι»), όπου απολαμβάνει το «θείο τραγούδι» δια μέσω της ήττας του. Ο «Byron» αποκτά ανθρώπινα χαρακτηριστικά, τα οποία διαφέρουν από τους ηρωικούς προσδιορισμούς, που του αποδίδονταν από τον Παλαμά, την ίδια περίοδο. Ο ποιητής αντιτίθεται στο ιδανικό του ηρωισμού, το οποίο διαφαίνεται και από την αντι-ηρωική στάση απέναντι στην εποχή του (1924) και στην κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Η *Ηρωική Τριλογία* επισημαίνει πως η ποίηση έχει κοινωνικό ρόλο.⁸¹ Στην εποχή του Καρυωτάκη δεν υπάρχουν πλέον τα ίδια ιδανικά, τα οποία υπήρχαν και στο παρελθόν. Ο ηρωισμός πλέον δεν υφίσταται, ούτε παρακινούνται οι νέοι από τα ίδια πρόσωπα. Η κοινωνία έχει ομογενοποιηθεί και στόχος της αποτελεί η βίωση των συγκινήσεων «μέσα εις τα ντάνσιγκ». Επικρατεί ο «αστικός ευδαιμονισμός» και ο λαός έχει υποδουλωθεί από τους υπεύθυνους της Μικρασιατικής Καταστροφής. Ο ηρωισμός του παρελθόντος εκτιμάται θετικά, ενώ οι αξίες του παρόντος αποδοκιμάζονται από το άτομο.⁸²

Στα *Ελεγεία* επικρατούν οι υπαρξιακές αναζητήσεις και η εξιδανίκευση της ποιητικής μούσας. Στις *Σάτιρες* ο νεοαστικός τρόπος ζωής. Η σάτιρα του Καρυωτάκη πηγάζει από την κοινωνία και την πολιτική. Έπειτα, επιτίθεται στην κοινωνία και δέχεται τις συνέπειες αυτής της επίθεσης.⁸³ Ο Άγρας ξεχωρίζει τις εξής τέσσερις κατηγορίες στις *Σάτιρες* του Καρυωτάκη: γραφειοκρατικός ρεαλισμός («Δημόσιοι Υπάλληλοι»), φιλολογικός ρεαλισμός

⁸⁰ Στον ίδιο, σ. 238-248.

⁸¹ Δημήτρης Αγγελάτος, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, ό.π., σ. 60-62.

⁸² Απόστολος Μπενάτσης, ό.π., σ. 254-255.

⁸³ Τέλλος Άγρας, «Ο Καρυωτάκης και οι Σάτιρες» (1935), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 538, 556.

(«Δελφική Εορτή», «Σταδιοδρομία», «Όλοι μαζί»), μισανθρωπία και μισογυνισμός («Υποθήκαι») και πολιτική σάτιρα («Στο Άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο», «Ο Μιχαλιός», «Ωδή εις Ανδρέα Κάλβον», «Η πεδιάς και το νεκροταφείον»)⁸⁴ Στις *Σάτιρες* το υποκείμενο διερευνά τις πτυχές του κοινωνικού του πλαισίου και αξιολογεί τις καταστάσεις.⁸⁵ Η σάτιρα έχοντας ως θεμέλιο ένα ηθικό ιδανικό, εκφράζει την δυσμένεια της για κάποιο άτομο ή συνθήκη, που δεν υποστηρίζουν αυτό το ιδανικό. Αρχικά, το ηθικό αυτό ιδανικό μπορεί να μην δηλώνεται σαφώς, αλλά μπορεί να κατανοηθεί εμμέσως με ορισμένο τρόπο. Δεύτερον, το άτομο που σατιρίζει τοποθετείται ενάντια σε αυτό το άτομο ή την συνθήκη, που είναι εκτός του και τρίτον υπάρχει η υπόνοια πως άπώτερος στόχος είναι η βελτίωση των πραγμάτων.⁸⁶

Η πικρία του ποιητή απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή συνθήκη στις παρακάτω *Σάτιρες*. Το ποίημα «Εις Ανδρέαν Κάλβον», το οποίο μιμείται συγγραφικά την μορφή των *Ωδών* του Κάλβου,⁸⁷ αντιπαραβάλλει την αξία της ελευθερίας («Της δουλείας τα βάρβαρα/ σκοτάδια κατεξέσχισεν,/ όταν εγράφη πύρινος,/ η αστραπή των όπλων»⁸⁸), την οποία προασπίζονταν οι αγωνιστές του 1821, με την επιθυμία για την εξουσία, που έτρεφαν οι συμμετέχοντες στην Μικρασιατική Καταστροφή και στην οποία παραπέμπει η παρομοίωση με τα μυρμήγκια⁸⁹ («Καθώς, όταν την εύκολον/ λείαν αποκομίσει,/ φεύγει, διστάζει, κι έπειτα/ σε μια γραμμήν ελίσσεται/ πλήθος μυρμηγκων»⁹⁰). Επίκεντρο του ποιήματος είναι η Μικρασιατική Εκστρατεία και οι επιπτώσεις της, αρχής γενομένης με την μάχη του Σαγγαρίου, όπου και ηττήθηκε η Μεγάλη Ιδέα.⁹¹ Οι «Δημόσιοι υπάλληλοι» θίγουν την εικόνα του δημοσιοϋπαλληλικού βίου.⁹² Οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν λαμβάνουν κάποια ιδιαίτερη αξία, αφού αντιμετωπίζονται ως προϊόντα έτοιμα για κατανάλωση. Τοποθετούνται «σαν στήλες δύο δύο μες στα γραφεία», τα οποία συνιστούν ένα είδος αιχμαλωσίας. Όταν παύσουν να είναι χρήσιμοι, ανανεώνονται από το κράτος. Την ζωή τους τη μαστίζει η πλήξη, δεν κατέχουν κάποιο ιδιαίτερο κίνητρο, αδιαφορούν για τα κοινωνικά δρώμενα. Είναι άκεφοι, μία διάθεση που απορρέει από την συνεχή επανάληψη παρόμοιων ενεργειών.⁹³ Την

⁸⁴ Στον ίδιο, σ. 537, 538, 540, 542, 556.

⁸⁵ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 248-249.

⁸⁶ Hero Hokwerda, «Ελεγεία ή Σάτιρες;», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρνωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 65-66.

⁸⁷ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 252.

⁸⁸ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. 99.

⁸⁹ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 66.

⁹⁰ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, *ό.π.*, σ. 100.

⁹¹ Χρίστος Αλεξίου, «Ο Καρνωτάκης και η εποχή του», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρνωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 316.

⁹² Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 67.

⁹³ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 290-296.

ρήξη με το στρατιωτικό σύστημα, το οποίο εξανάγκαζε την στράτευση των ανδρών μακριά από τον τόπο τους εκφράζει ο «Μιχαλιός»,⁹⁴ προωθώντας τον «αντιμιλιταρισμό». ⁹⁵ Ο «Μιχαλιός» αποτελεί το πιο πρώιμο κι ολοκληρωμένο ποίημα πάνω στην ρεαλιστική γραφή, το οποίο διαθέτει απρόσωπο ύφος και αφηγηματικά στοιχεία, που αποσκοπούν στην υπονόμηση της μουσικότητας του στίχου και στην υιοθέτηση του σαρκασμού. ⁹⁶ Η «Δελφική Εορτή» απεικονίζει την Ελλάδα του Αισχύλου και την Ελλάδα του 1927 ορμώμενη από την παράσταση του Προμηθέα δεσμώτη, που διοργάνωσαν η Εύα- Palmer Σικελιανού και ο Άγγελος Σικελιανός στους Δελφούς και την οποία παρακολούθησε ο ποιητής. Ο Καρυωτάκης θεωρεί μάταιο τον έπαινο προς την Ελλάδα του 1927, στον οποίο προβαίνει ο Σικελιανός. Αυτή η Ελλάδα δεν διευκολύνει την δημιουργία ιδανικών. Η «ιερή σιγή» που επικρατεί στο τέλος της παράστασης συσχετίζεται με το πλαίσιο μίας κενής εποχής, η οποία αδυνατεί να ασπαστεί τα αρχαιοελληνικά ιδεώδη. Το περιβάλλον των Δελφών κατέχει μία πολύ μεγαλύτερη αίγλη, η οποία δεν ταιριάζει με τον «γραφικό τόνο» της παράστασης.⁹⁷ Ο Καρυωτάκης σατιρίζει, όμως, περισσότερο, όχι τόσο το θεατρικό έργο, αλλά την ανεπαίσθητη επίδραση που είχε εκείνο στους θεατές.⁹⁸ Το ποίημα «Η πεδιάς και το νεκροταφείον» στρέφεται όπως και η ωδή «Εις Ανδρέαν Κάλβον» στην σχέση της εξουσίας, που ασκεί η κυβερνώσα δύναμη («Αλλά του λείπει μια σειρά ερειπίων/ κι η επίσημος αγχώνη του Παγκάλου»)⁹⁹ Ο σαρκασμός στο ποίημα «Η πεδιάς και το νεκροταφείον» αφορά την μεταπολεμική Ελλάδα, που έχει γεμίσει μνήματα, αλλά και την δικτατορία του Παγκάλου.¹⁰⁰ Τέλος, στην «Μικρή ασυμφωνία εις Α μείζον» σατιρίζεται ο ποιητής Μαλακάσης. Ο Καρυωτάκης, αν και παρουσιάζεται ως «κύμβαλον αλαλάζον», «θανάτου άθυρμα» «συντριμμένο βάζον» θα νικήσει στην αναμέτρηση με τον Μαλακάση («Α! κύριε, κύριε Μαλακάση,/ποιός τελευταίος θα γελάσει;»¹⁰¹). Η πρώτη αυτή ομάδα ποιημάτων στις *Σάτιρες* μπορεί να αποκαλεστεί «ηθικοδιδασκτική» ή «κοινωνικοδιδασκτική».¹⁰²

Η δεύτερη ομάδα ξεκινά από τον διαχωρισμό της κοινωνικής σάτιρας, της σάτιρας που πηγάζει από μία συλλογική οντότητα και της ατομικής σάτιρας, που πηγάζει από ένα άτομο, το οποίο εξεγείρεται ενάντια σε ζητήματα που αγγίζουν ολόκληρη την κοινωνία. Στην ατομική σάτιρα εντάσσεται περισσότερο ο Καρυωτάκης. Στο τέλος, αυτή η ομάδα

⁹⁴ Στον ίδιο, σ. 258-260.

⁹⁵ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 67.

⁹⁶ Τάκης Καρβέλης, *ό.π.*, σ. 28.

⁹⁷ Δημήτρης Αγγελάτος, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, *ό.π.*, σ. 81-83.

⁹⁸ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 67.

⁹⁹ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 258.

¹⁰⁰ Χρίστος Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 317.

¹⁰¹ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, *ό.π.*, σ. 111.

¹⁰² Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 67.

συγκεντρώνει τις *Σάτιρες*, οι οποίες έχουν το στοιχείο της εξωστρέφειας, ενώ είναι έκδηλα και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Καρνωτάκη. Αρχικά, το ποίημα «Στο άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο» θίγει την αξία της ελευθερίας, που έχει υποβιβαστεί προς τιμήν του οφέλους («Λευτεριά, Λευτεριά, θα σ' αγοράσουν/ έμποροι και κονσόρτσια κι εβραίοι»¹⁰³). Παλαιότερα, η θέση της ήταν διαφορετική, ενώ στο μέλλον είναι αβέβαιο, εάν θα μπορέσει η αξία της να αποκατασταθεί.¹⁰⁴ Ο ποιητής συμπαρατάσσεται με τα άτομα, που είναι αφοσιωμένα στην προάσπιση των ιδανικών κι όχι με τα άτομα, τα οποία κοστολογούν τα ιδανικά αυτά.¹⁰⁵ Ο Χρίστος Αλεξίου πιστεύει πως με το ποίημα αυτό ο Καρνωτάκης καταδικάζει την θέση των Αμερικανών στην καταστροφή της Σμύρνης και σαρκάζει την εξαγορά, που γίνεται προς τιμήν της ελευθερίας.¹⁰⁶ Έχει διατυπωθεί πως η «Αποστροφή» εκφράζει τον μισογυνισμό του Καρνωτάκη. Συγκεκριμένα, όμως, σατιρίζεται η προθυμία των γυναικών για την εκπλήρωση του κοινωνικού τους ρόλου δείχνοντας αυταπάρνηση, με αποτέλεσμα να μην διαμορφώνουν τον δικό τους χαρακτήρα.¹⁰⁷ Η «Αποστροφή» απευθύνεται στις γυναίκες, που παρουσιάζουν την κατάσταση που σατιρίζεται κι όχι σε όλες τις γυναίκες ανεξαιρέτως. Άρα δεν επικρατεί μισογυνισμός.¹⁰⁸ Ο ποιητής σατιρίζει την τάση των γυναικών να ανελιχθούν κοινωνικά με οποιονδήποτε τρόπο.¹⁰⁹ Ωστόσο, «φθονεί την τύχη» τους, δηλαδή ότι είναι αδαείς, γιατί το μέλλον εκείνου που διαβλέπει τις εξελίξεις είναι μη υποφερτό. Το υποκείμενο σατιρίζει μάλλον τους συμβολιστές ποιητές, αλλά και τον εαυτό του («[Όλοι μαζί...]»), εάν εκληφθεί η τέταρτη στροφή ως γελοιογραφία της συμβολιστικής ποίησης («Μόνο για μας υπάρχουν του Θεού/ τα πλάσματα και, βέβαια, όλη η φύσις./ Στη Γη για να στέλνουμε ανταποκρίσεις,/ ανεβήκαμε στ' άστρα τ' ουρανού»¹¹⁰) αναφορικά με την δημιουργία εικονικών συναισθημάτων, την περιφρονητική στάση του ποιητή και την πλαστή ποιητική ατμόσφαιρα. Το ποίημα «Υποθήκαι» εστιάζει στην ανθρώπινη πλευρά, που επιθυμεί να βλάψει τον άλλο και θα μπορούσε να αποδοθεί του ποιήματος αυτού ένας μισανθρωπισμός. Η προτροπή της φυγής, που δίνεται ως τρόπος ζωής, διακρίνεται και θα μπορούσε να απευθύνεται και από τον ίδιο ποιητή στον εαυτό του. Τέλος, το υποκείμενο αποδοκιμάζει την φθίνουσα πορεία του κόσμου («[Επρόδωσαν την αρετή...]»). Έπειτα, εκφράζει τις ατομικές του ανησυχίες που στο τέλος λαμβάνουν την

¹⁰³ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά, ό.π.*, σ. 98.

¹⁰⁴ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 67-68.

¹⁰⁵ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 262.

¹⁰⁶ Χρίστος Αλεξίου, *ό.π.*, σ.315.

¹⁰⁷ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 390-391.

¹⁰⁸ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 68.

¹⁰⁹ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 266.

¹¹⁰ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά, ό.π.*, σ. 103.

μορφή υπαρξιακών ερωτημάτων.¹¹¹ Το άτομο μεταβαίνει από την ελπίδα, στην απογοήτευση, στην στεναχώρια και στην οργή για την απουσία της συνεννόησης και για την κοινωνική απάθεια («Οι άνθρωποι δεν ακούνε;»)¹¹²

Η τρίτη ομάδα των *Σατιρών* περιστρέφεται γύρω από τον ποιητή κι όχι εκτός του ποιητή. Οι *Σάτιρες* αυτές προσεγγίζουν τα *Ελεγεία* με τον σαρκασμό να επικεντρώνεται γύρω από την ατομική υπόσταση του ποιητή και γύρω από την ανθρώπινη υπόσταση εν γένει. Συνοπτικά, προσδιορίζονται ως υπαρξιακές σάτιρες.¹¹³ Η «Ωχρά σπειροχαίτη» επικεντρώνεται στην έκβαση της ερωτικής συνεύρεσης, η οποία συνοδεύεται από την γνώση της ασθένειας. Ο ποιητής στρέφεται ενάντια στον Θεό. Όπως υπάρχει η δυνατότητα να ζητήσει ο καθένας ό,τι επιθυμεί και να το λάβει από την γυναίκα, αλλά και από τον Θεό, ομοίως μπορεί να του συμβεί και ό,τι δεν επιθυμεί. Η γυναίκα δεν κατηγορείται ως υπαίτια, μία προχωρημένη θέση για την εποχή του Καρυωτάκη.¹¹⁴ Επίσης, στην «Ωχρά Σπειροχαίτη» εξυμνείται η τρέλα («Το λογικό, τα αισθήματα μας είναι πολυτέλεια,/ βάρος, και τα χαρίζουμε του κάθε συνετού./ Κρατούμε την παρόρμηση, τα παιδικά μας γέλια,/ το ένστικτο ν' αφηνόμεθα στο χέρι του Θεού»¹¹⁵) ως μία συνθήκη στην οποία διάκειται πρόθυμα ο ποιητής χωρίς να μέμφεται την γυναικεία ύπαρξη. Η ανθρώπινη ζωή οδηγεί το άτομο να καταφύγει στην τρέλα με τον ποιητή να απορρίπτει την ανθρώπινη ύπαρξη ολοσχερώς. Η «Σταδιοδρομία» εκφράζει την πίκρα του ποιητή για την ποίηση, που είναι εκείνη, η οποία τον παρακινεί στην ζωή και η οποία τον παρατά και δεν τον παρακινεί πλέον.¹¹⁶ Επιπλέον, το υποκείμενο καυτηριάζει τις ενασχολήσεις των ποιητών (θετικές κρίσεις, συναντήσεις στα βιβλιοπωλεία), που προδίδουν μία απουσία ουσιαστικής συμμετοχής στην καθημερινή ζωή.¹¹⁷ Το άτομο στο «Εμβατήριο πένθιμο και κατακόρυφο» σατιρίζει την φύση της ανθρώπινης υπόστασης («Οι ορίζοντες θα μ' έχουν πνίξει./ Σ' όλα τα κλίματα, σ' όλα τα πλάτη,/ αγώνες για το ψωμί και το αλάτι,/ έρωτες, πλήξη»¹¹⁸), ενώ προβάλλεται ως διέξοδος η αυτοκτονία. Στους τελευταίους στίχους («Έτσι, με πλαίσιο γύρω το ταβάνι,/ πολύ θ' αρέσω») σατιρίζεται εκ προοιμίου η αναγνώριση του Καρυωτάκη, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αυτοκτονία του ποιητή. Οι «Ιδανικοί Αυτόχειρες» σατιρίζουν την συνθήκη της προσφυγής στην αυτοκτονία, ενώ το κάλεσμα ανταποκρίνεται και στον ίδιο τον Καρυωτάκη που μέχρι και την ύστατη

¹¹¹ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 68-69.

¹¹² Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 263.

¹¹³ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 70-71.

¹¹⁴ Μαριάννα Σπανάκη, *ό.π.*, σ. 391.

¹¹⁵ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, *ό.π.*, σ. 107.

¹¹⁶ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 69.

¹¹⁷ Απόστολος Μπενάτσης, *ό.π.*, σ. 279.

¹¹⁸ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, *ό.π.*, σ. 113.

στιγμή φαίνεται να αρνείται την πιθανότητα της αυτοκτονίας.¹¹⁹ Οι «Ϊδανικοί Αυτόχειρες» αποπειρώνται να αυτοκτονήσουν, αλλά δεν αυτοκτονούν τελικά.¹²⁰ Τέλος, το ποίημα με τίτλο «Δικαίωσις» χαρακτηρίζεται για τον αυτοσαρκασμό του ποιητή, ο οποίος απορρίπτει την ύπαρξη του.¹²¹

2.6 Τελευταία ποιήματα

Στα τελευταία ποιήματα («Αισιοδοξία», «[Όταν κατέβουμε...]», «Πρέβεζα» (1928)) καθιερώνεται το σχήμα λόγου της αντίθεσης, το οποίο περιφέρει τον αναγνώστη από την αντικειμενική πραγματικότητα στην υποκειμενική κι από την ζωή στον θάνατο με σκοπό να εδραιώσει μία πεσιμιστική θέαση της πραγματικότητας, η οποία πηγάζει από τα ανυπέρβλητα εμπόδια που προκύπτουν. Η αισιοδοξία ανήκει σε έναν ουτοπικό κόσμο, ο οποίος είναι απομακρυσμένος από την ζωή. Ο θάνατος και οι υποθετικοί συλλογισμοί συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον του ποιητή, εφόσον η ζωή διαμορφώνεται σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία. Στην «Αισιοδοξία» η πρώτη στροφή περιλαμβάνει τις υποθετικές σκέψεις του υποκειμένου («Ας υποθέσουμε πως δεν έχουμε φτάσει/ στο μαύρο αδιέξοδο, στην άβυσσο του νου./ Ας υποθέσουμε πως ήρθανε τα δάση/ μ' αυτοκρατορικήν εξάρτυση πρωινού/ θριάμβου, με πουλιά, με το φως τ' ουρανού/ και με τον ήλιον όπου θα τα διαπεράσει»¹²²) ενώ στο υπόλοιπο ποίημα οι καταληκτικοί στίχοι της κάθε στροφής αναιρούν τον υποθετικό συλλογισμό, ο οποίος προηγείται. Στην «Πρέβεζα» ο θάνατος εξισώνεται με την καθημερινότητα που αντίκριζε ο ποιητής προτού αυτοκτονήσει. Η εύθυμη διάθεση των καταληκτικών στίχων της «Αισιοδοξίας», του ποιήματος «[Όταν κατέβουμε...]» και της «Πρέβεζας» («και, ψηλά, τους ανθρώπους να διασκεδάσει», «όπου θα παίζουν cricket οι οπαδοί Σου», «θα διασκεδάσαμε όλοι στην κηδεία») αντιτίθεται στο περιεχόμενο των ποιημάτων, αλλά δεν το αναιρεί. Η απρόσμενη χρήση αυτών των αντιθέσεων το ισχυροποιεί και συνιστά τον τρόπο με τον οποίο ο Καρνωτάκης υιοθετεί μία πεσιμιστική θέαση της ζωής και αποδέχεται την έννοια του θανάτου.¹²³

Για την ακρίβεια, η «Πρέβεζα» διακατέχεται από μία έντονη υπαρξιακή φόρτιση, η οποία είναι διακριτή στις *Σάτιρες*. Ο ποιητής σατιρίζει την επαρχιακή ζωή και την ανία, η οποία την ταλανίζει. Το ποίημα υπονοεί πως κάπου αλλού, εκτός επαρχίας, η ζωή θα είχε προοπτική.¹²⁴

¹¹⁹ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 69-70

¹²⁰ Χρίστος Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 318.

¹²¹ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 70.

¹²² Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, *ό.π.*, σ. 139.

¹²³ Γιάννης Μότσιος, *ό.π.*, σ. 55-56.

¹²⁴ Hero Hokwerda, *ό.π.*, σ. 70.

Ο Χρίστος Αλεξίου διακρίνει στην «Πρέβεζα» τον «υποκειμενικό ρεαλισμό» του Καρυωτάκη, ο οποίος αλλοιώνει στο ποίημα την καθημερινότητα του απλού λαού. Η ταύτιση της Πρέβεζας με τον θάνατο εκφράζει μόνο τον Καρυωτάκη κι όχι τους κατοίκους, οι οποίοι προδιατίθενται θετικά στην ζωή.¹²⁵ Ο ποιητής στην «Πρέβεζα» νιώθει μία κατάπτωση. Διαπιστώνει πως ο κόσμος δομείται από αντιφάσεις, ειρωνεύεται την καθεστηκυία τάξη των πραγμάτων και συνειδητοποιεί το τραγικό αδιέξοδο της πραγματικότητας.¹²⁶

2.7 Τα πεζά

Η πεζογραφία του Καρυωτάκη έως την δεκαετία του '70 δεν είχε αποτελέσει ένα πεδίο διερεύνησης από την κριτική. Ο Κλέων Παράσχος μόνο είχε σημειώσει τον μοντερνιστικό της χαρακτήρα. Το 1986 ο Σαββίδης παραδέχεται πως έχει υποτιμήσει την αξία του πεζογραφικού έργου του Καρυωτάκη στην έκδοση των *Ποιημάτων και Πεζών* του 1972. Ο Κώστας Στεργιόπουλος, ωστόσο, το 1971 με τεκμηριωμένες θέσεις μιλά για μία τάση εδραίωσης της «πεζογραφικής ποιητικής», η οποία δεν ματαιώνεται από τους περιορισμούς της ρίμας, των μέτρων και εμφανίζει νεωτερικά χαρακτηριστικά (δηλαδή ανάμειξη ρεαλισμού και ποίησης, θαρραλέα έκφραση, εκδήλωση θυμού, ο οποίος περιπλέκεται με την ειρωνεία και την σάτιρα, αυτοαποκαλυπτικός χαρακτήρας, αποτύπωση αντιφατικών ψυχολογικών διαθέσεων, αναπαράσταση της κοινωνικής διάβρωσης και διαπραγμάτευση της έννοιας του χρόνου). Πρόκειται για μία πεζογραφία με ποιητική διάσταση, για την οποία η κριτική αγνοεί το πώς πρέπει να τοποθετηθεί κι έτσι παραμερίζει αυτό το λογοτεχνικό είδος. Στα πεζά κείμενα επικρατεί μία εξπρεσιονιστική τάση με την κυριαρχία της φανταστικής κατάστασης, ενώ η πραγματικότητα κατακλύζεται από απαγορευτικές συνθήκες. Ο Αλέξης Ζήρας διακρίνει στα πεζά έργα του Καρυωτάκη μία προφανή του πρόθεση να ενταχθεί στο πρωτοποριακό ρεύμα. Με το να θίγει ζητήματα του χρόνου, του απείρου, του κενού και του τέλους χτίζεται βαθμιαία μία μοντερνιστική καλλιτεχνική έκφραση ενατένισης του κόσμου.¹²⁷

Ο Ερατοσθένης Καψωμένος, απεναντίας, διερωτάται εάν η πεζογραφία του Καρυωτάκη είναι πρωτοποριακή από την στιγμή που αντλεί τις καταβολές της από τον Poe και τον Baudlaire. Πιστεύει ότι μία σιωπή συνοδεύει την μετάβαση του Καρυωτάκη από την ποίηση στο πεζό κείμενο, διότι ίσως θεωρούσε πως έχει εκπληρώσει τους στόχους του ποιητικά, όσον αφορά

¹²⁵ Χρίστος Αλεξίου, *ό.π.*, σ. 320-321.

¹²⁶ Απόστολος Μπενάτσος, *ό.π.*, σ. 316-317.

¹²⁷ Αλέξης Ζήρας, «Εξπρεσιονιστικά στοιχεία στα πεζά του Κ. Γ. Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 93-98.

τα εκφραστικά σημεία και τις κοινωνικές παραμέτρους. Μία άλλη άποψη θα διατύπωνε πως το πεζό έργο αποτελούσε την απαρχή μίας νέας πορείας. Ο αφηγητής στα κείμενα αυτά διαχωρίζεται σε πρωτοπρόσωπος, αυτοδιηγητικός και σε τριτοπρόσωπος και ετεροδιηγητικός. Στην πρωτοπρόσωπη αφήγηση επικρατεί το δίπολο της επιθυμίας (θέλω-δεν θέλω), της δυνατότητας (είμαι ικανός-αδυνατώ) και της αντίληψης (κατανοώ-αγνοώ). Στην τριτοπρόσωπη αφήγηση δεν υπάρχει αμεροληψία στην παρουσίαση των γεγονότων, αλλά μία υποκειμενική ματιά του ήρωα. Ο αφηγητής κινείται στην ίδια πλευρά με τον ήρωα και εκφράζει τα συναισθήματα και τον συλλογισμό του. Επικρατεί ο ελεύθερος πλάγιος λόγος. Λείπει η ενέργεια κι αναδεικνύεται ο ατομικός κόσμος του υποκειμένου ενάντια στον συλλογικό. Ο «Κήπος της Αχαριστίας» πλάθεται πάνω σε αντιφάσεις. Όταν δηλώνει ο αφηγητής πως «Στις καρδιές των ανθρώπων θα φυτέψω την Αχαριστία» και μετά πως «Σιγά σιγά οι κλώνοι τους θα περισφίγγουν το λαιμό μου[...]Κάτου από τη σταθερή τους ώθηση, θα βυθίζομαι στο χώμα», ως αποτέλεσμα υπάρχει η εξής συνεπαγωγή: όμορφο λουλούδι= δηλητηριώδες λουλούδι. Η πρόταση «Και ο κήπος μου θα είναι ο κήπος της Αγάπης» δεν συνυφαίνεται με το δηλητηριώδες λουλούδι. Στον «Ονειροπόλο» ο χρόνος κατανοείται διαφορετικά από την ατομική σκοπιά του υποκειμένου σε σχέση με την εξωτερική θέασή του. Στην «Φυγή» δημιουργείται η πλάνη της σωτηρίας του ατόμου μέσω της φυγής του: «Χτυπώ το πόδι και φεύγω. Περπατώ ολόκληρες μέρες. Που πηγαίνω; Όταν γυρίσω το κεφάλι, ξέρω πως θ' αντικρίσω το φάσμα του εαυτού μου», αλλά τελικά το άτομο αδυνατεί να ξεφύγει. Στα πεζά «Η ζωή του» στην αρχή ο ήρωας «ένιωθε γύρω του μια καθαρότητα[...]μια εντύπωση ευχάριστη»¹²⁸ και στο τέλος «δεν κατόρθωσε να ξυπνήσει»¹²⁹. Επλήθε το τέλος, ενώ η διάθεση προμήνυε την ίασή. Η αντίφαση είναι το στοιχείο από το οποίο διαμορφώνονται τα πεζά κείμενα του ποιητή και η διάρθρωση των κειμένων αυτών προσδιορίζει την νεωτερική ποίηση, όχι όμως την πεζογραφία. Οι αντιφάσεις εντοπίζονται στην συνείδηση του ατόμου, το οποίο διακρίνεται για την ανικανότητα ελέγχου της επιθυμίας, της κατανόησης των πραγμάτων και των δυνατοτήτων του, χαρακτηριστικά που επηρεάζουν τον συναισθηματικό κόσμο του.

Ο Καψωμένος χαρακτηρίζει τα πεζά του Καρνωτάκη ως αφηγήματα, χωρίς δράση, εφόσον επικρατεί ο υποκειμενικός στοχασμός κι όχι το συλλογικό βίωμα, θεωρώντας επίσης πως δεν εντάσσονται ούτε στην πεζόμορφη ποίηση εκτός από το κείμενο «Η Φυγή». Δεν δημιουργούνται εικόνες, ενώ ο λόγος είναι αφηγηματικός. Ως συμπέρασμα διατυπώνει πως η

¹²⁸ Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και Πεζά, ό.π.*, σ. 162.

¹²⁹ Στον ίδιο.

ενασχόληση με το πεζό κείμενο αποτελεί μία τάση του Καρυωτάκη να ξεπεράσει το τέλμα στο οποίο βρισκόταν. Συμπεραίνει πως δεν κατάφερε να υπερισχύσει η θέληση ενάντια στην πραγματικότητα. Ο Καρυωτάκης στην ποίηση, αλλά και στα πεζά των τελευταίων του χρόνων φαίνεται να αποδεικνύει τον δεσμό ανάμεσα στην ζωή και την τέχνη, τα ιστορικά συμβάντα και την λογοτεχνική αποτύπωση τους.¹³⁰

2.8 Η γλώσσα

Η γλώσσα του Καρυωτάκη είναι η δημοτική, η οποία εφαρμόζεται και στο λεξιλόγιο και στην σύνταξη. Αυτό όμως που προσδιορίζει την ποίηση του είναι η ξέχωρη, ως προς την συνθήκη της δημοτικής, χρήση φωνητικών και μορφολογικών τύπων, καθώς και η επαναστατική υιοθέτηση λέξεων και φράσεων μίας «αστικής ψευτοκαθαρεύουσας». Εξωτερικά οι ανομοιόμορφοι αυτοί τύποι δεν εναρμονίζονται με το γλωσσικό πλαίσιο. Μπορεί να προσεγγίζουν την δημοτική, την καθαρεύουσα ή να αποτελούν κράμα δημοτικής και καθαρεύουσας. Ο αστικός πληθυσμός, εν τέλει, βρίσκει καταφύγιο σε αυτήν την γλώσσα, η οποία φαίνεται να πλησιάζει τον προφορικό λόγο της καθημερινότητας και τον τρόπο συνεννόησης στον δημοσιοϋπαλληλικό βίο.¹³¹ Σε ένα επιφανειακό στάδιο, συνάγεται πως πρόκειται για μία συνεπή ακολουθία της έμμετρης στιχουργικής φόρμας. Ωστόσο, σε μία δεύτερη ανάγνωση, αυτό που αναδύεται από την καρυωτακική ποίηση είναι ο διαταραγμένος ρυθμός, η παραβίαση της αρμονίας.¹³² Η ποιητική έκφραση του Καρυωτάκη διακρίθηκε για την αναμορφωτική της τάση, η οποία απομακρυνόταν από την παράδοση και προσανατολιζόταν στην οικοδόμηση μίας καινούριας αισθητικής αντίληψης. Ο Καρυωτάκης κατάφερε να πετύχει την επικράτηση του περιεχομένου πάνω στην μορφή, η οποία ήταν καθοριστική για να ανατρέψει την αντίληψη περί της «καθαρής ποίησης», που υποτιμούσε τον ρόλο του νοήματος και παρωθούσε την σημασία της μορφής.¹³³

Η απόρριψη του συστήματος, αν και δεν προκαλεί ένα αγεφύρωτο χάσμα με την παράδοση, εκδηλώνεται ως η κυρίαρχη διάθεση της καρυωτακικής ποίησης. Η αντίδραση ενάντια στο σύστημα αποτυπώθηκε με την δημιουργία μίας γλώσσας, η οποία βασίζεται στην κοινή, αλλά σχηματοποιείται βαθμιαία σε μία πρωτόγνωρη, διαπεραστική και ειρωνική «αντιγλώσσα». Ο Καρυωτάκης προβαίνει στην αναδιάταξη της ποιητικής μορφής (διατάραξη

¹³⁰ Ερατοσθένης Καψωμένος, «Τα πεζά του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 34-38.

¹³¹ Χρήστος Παπάζογλου, *Παρατονισμένη Μουσική. Μελέτη για τον Καρυωτάκη*, Κέδρος, Αθήνα 1988, σ. 64-66.

¹³² Στον ίδιο, σ. 71-72.

¹³³ Κώστας Στεργιόπουλος, «Η Μαρτυρία της Μορφής στην Ποίηση του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 4, 19.

του μέτρου και της ομοιοκαταληξίας, υιοθέτηση της πρόζας, πολύπλοκη σύνταξη, εσωτερικές συνιζήσεις) ή την διατηρεί παθητικά μέσα στο πλαίσιο μίας εσκεμμένης δραστηριότητας, η οποία εντάσσεται κι αυτή στο πνεύμα της αντίδρασης.¹³⁴

Ειδικότερα, ο ποιητής ξεχωρίζει για τους διασκελισμούς του, οι οποίοι αποκαλύπτουν μία θαρραλέα αξιοποίηση των παύσεων. Οι παύσεις αυτές εξυπηρετούν την μεταβολή του μέτρου σε μετρικό επίπεδο, αλλά και την χρήση της ειρωνείας σε σημασιολογικό επίπεδο («Οι Δον Κιχώτες πάνε ομπρός και βλέπουνε ώς την άκρη/ του κονταριού που εκρέμασαν σημαία τους την Ιδέα»)¹³⁵ Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, οι παύσεις και οι διασκελισμοί υπονομεύουν την ισοσυλλαβία, την ομοιοκαταληξία και παρακινούν την αστιξία, την οποία εκμεταλλεύεται η μοντέρνα ποίηση αναδεικνύοντας την πολυσημία.¹³⁶ Η χρήση των υπερβατών φιλοδοξεί να αναπαραστήσει τον μοναδικό χαρακτήρα των καταστάσεων, καθώς και την επέμβαση στην ποιητική μορφή, εφόσον ο Καρυωτάκης φαίνεται να επαναστατεί ενάντια στην εσωτερική γλωσσική γραμμικότητα. Είναι ο τρόπος του ποιητή για να αποδώσει την ταχύτητα της νοητικής διεργασίας ή την αστραπιαία αντανάκλαση του βιώματος. Τα υπερβατά σε συνδυασμό με τους διασκελισμούς μεταβιβάζουν στο άτομο μία διαρκή ανησυχία, καθώς δεν έχει ληφθεί ακόμη ένα πλήρες νόημα («Γλυκά θα κοιμηθούμε σαν παιδάκια/γλυκά. Κι απάνωθέ μας θε να φεύγουν»)¹³⁷ Οι αντιθέσεις, ένα άλλο σχήμα, από τα *Νηπενθή* έως και τα *Ελεγεία* μεταφέρουν την διάσταση ανάμεσα στην αντικειμενική και ατομική εκδοχή της πραγματικότητας, που μορφοποιείται ως σύγκρουση φαινομένου και ουσίας για να καταλήξει στις *Σάτιρες* στην διαμάχη για ζητήματα πάνω στην κοινωνική σφαίρα. Σε αυτό το στάδιο, ιδιαίτερα, οι αντιθέσεις φτάνουν στην μορφή των αντιφάσεων, λόγω συνένωσης υπερβολικά αντιθετικών ζευγών («στο απόλυτο Μηδέν, στην Απεραντοσύνη»)¹³⁸ Επίσης, ο Καρυωτάκης διαμορφώνει μία «νεοαστική» γλώσσα προσαρμόζοντας την συγγραφή και των σονέτων του σε ένα πρωτοποριακό πνεύμα με έναν λόγο που προσεγγίζει την πεζογραφία, με ομοιοκαταληξίες, που προωθούν την ειρωνεία και

¹³⁴ Γιάννης Δάλλας, «Γλωσσική «Αντίδραση» και Σημασιολογικές «Διχοστασίες» στην Γραφή του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 73-77.

¹³⁵ Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, «Οι Τολμηροί διασκελισμοί του Καρυωτάκη προς το Μέλλον.(Η Λειτουργία των Μετρικών Παύσεων)», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 112-113, 115.

¹³⁶ Στην ίδια, σ. 120-121.

¹³⁷ Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, «Τα Υπερβατά και οι Υπερβάσεις του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 53, 56.

¹³⁸ Ερατοσθένης Καψωμένος, «Δομές Αντίθεσης στην Ποίηση του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ.128-129, 133-134.

με ένα μοτίβο που θεματοποιεί την δημοσιοϋπαλληλία στο ποίημα «Δημόσιοι Υπάλληλοι».¹³⁹

Τα *Ελεγεία και οι Σάτιρες* έχουν συνυφανθεί με την τάση προσέγγισης της υπερρεαλιστικής γραφής. Οι αναπάντεχες λέξεις, οι απροσδόκητοι ρηματικοί χρόνοι, οι περίεργες εικόνες («Άλογα μαύρα, θίασος ιπποδρομίου, πετούνε/ οι σκέψεις τώρα, φεύγοντας τη μάστιγα του λόγου») συγκροτούν λεκτικά σύνολα, των οποίων τα νοήματα άπτονται της σφαίρας του παραλόγου, δημιουργώντας μία ποίηση που προσεγγίζει τον «αντιρασιοναλισμό».¹⁴⁰

2.9 Ποιητική

Ο Καρνωτάκης στον *Πόνο του Ανθρώπου και των Πραμάτων*, αλλά και στα *Νηπενθή* βαδίζει σε μία μμπρεσιονιστική κατεύθυνση, η οποία καθοδηγείται από την ανάδειξη των υποκειμενικών αναπαραστάσεων, οι οποίες παρακινούνται από εξωτερικούς παράγοντες. Ο συμβολισμός πρεσβεύει την εκδήλωση του συναισθήματος μέσα από την δημιουργία εικόνων, όπου το συναίσθημα θα μεταφέρεται με την εικόνα. Στον Καρνωτάκη το συναίσθημα μεταβιβάζεται μέσω της φύσης και των πραγμάτων, στοιχεία που απαρτίζουν τις εικόνες του. Ο ατομικός κόσμος έρχεται σε ρήξη με την αντικειμενική πραγματικότητα, με αποτέλεσμα οι εικόνες να είναι πιο ζωντανές. Στις δύο πρώτες ποιητικές συλλογές επικρατεί ο «μπρεσιονιστικός συμβολισμός του συναισθήματος».¹⁴¹ Από τον ελλαδικό χώρο, ο Καρνωτάκης αισθάνθηκε πλησιέστερα με την λόγια παράδοση, η οποία προσέγγιζε την κοσμοθεωρία, τον εσωτερικό του κόσμο, την τριβή του με τον ρομαντισμό και το κλίμα της εποχής. Η δημοτική παράδοση δεν κατόρθωσε να πείσει τον ποιητή, αφού ψήγματά της εντοπίζονται στην αρχική ποιητική του πορεία μέσα από την γλώσσα στον κύκλο του *Νουμά*, χωρίς να τον ακολουθεί στα μεταγενέστερα βήματα. Αρχικά, ο ποιητής αντλεί τις ελληνικές καταβολές στο έργο του από τον Μαλακάση και τον Φιλύρα. Από εκείνους αξιοποιεί την μορφή και τις συγγένειες με το περιεχόμενο και την θεματολογία. Με τον Μαλακάση διασταυρώνεται στην συλλογή των *Αντιφώνων* (1931) κυρίως με την ρομαντική ατμόσφαιρα,

¹³⁹ Μαρία Αθανασοπούλου, «Παράδοση και Πρωτοτυπία στα Σονέτα του Καρνωτάκη», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 271-272.

¹⁴⁰ Μαριλίτσα Μητσού, «...Μήτε Σκιές δεν Είμεθα Σκιών. Ο Καρνωτάκης και το Σχήμα του Αδυνάτου», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 337, 340, 342.

¹⁴¹ Ερατοσθένης Καψωμένος, «Τα πεζά του Καρνωτάκη», *ό.π.*, σ. 29.

η οποία είναι ξεδιπλωμένη στην συλλογή των *Νηπενθών*, ενώ ο πεσιμισμός του Καρυωτάκη ξεχειλίζει από εκεί που καταλήγει ο πεσιμισμός του Μαλακάση.¹⁴²

Από τα *Νηπενθή* έως και τα *Ελεγεία* οι εικόνες μεταβάλλονται για να εκφράσουν την διάσταση ανάμεσα σε έναν κόσμο παραπλανητικό, που αντιστοιχεί στον κόσμο, τον οποίο διακρίνει ο άνθρωπος ως πραγματικό στο παρόν, αλλά είναι φαινομενικός και σε έναν κόσμο αληθινό, που υπερβαίνει τα φαινόμενα και αποτελεί την μόνη ουσία της ύπαρξης. Η κατάσταση αυτή αποδίδεται ως «υπερβατικός συμβολισμός». Έπειτα, ο υπερβατικός νοητός κόσμος παρουσιάζει δύο όψεις: την θετική, που απηχεί έναν τέλειο κόσμο και την αρνητική, που εκπροσωπεί το σκοτάδι, το χάος. Ο ποιητής τελικά αντιλαμβάνεται πως και οι θετικές εικόνες του αισθητού κόσμου, που καλλιεργούν την ελπίδα για την μετάβαση σε έναν υπερβατικό νοητό κόσμο φέρουν τα ίχνη μίας επικίνδυνης, μυστικής ουσίας, που θα επιφέρει το τέλος και το μετέωρο του κενού. Η επιδίωξη ερεθισμάτων, που αντισταθμίζουν την ρευστότητα ενός φαινομενικού κόσμου είναι πλέον ανώφελη, γεγονός που οδηγεί το άτομο στην απελπισία. Το υποκείμενο αποδέχεται το στοιχείο του μηδενός, που μεταφράζεται στην επιλογή του θανάτου ενάντια στην ζωή. Ο Καρυωτάκης απομακρύνεται από τον συμβολισμό και δέχεται την επιρροή του Mallarme, ο οποίος διαπίστωσε ότι πέρα από τον αισθητό κόσμο υπάρχει μόνο η απειρότητα του κενού και αργότερα, με βάση τον Hegel, φτάνει στο συμπέρασμα ότι ο ιδανικός κόσμος είναι ενσωματωμένος μέσα στο απέραντο κενό. Ο ποιητής στην πρόταση «Με το Μηδέν και το Άπειρο να συμφιλιωθούμε», την φράση, που ήθελε να συνοδεύει τα *Ελεγεία και Σάτιρες*, καταλήγει στον «υπερβατικό συμβολισμό της ουσίας».¹⁴³ Ο Καρυωτάκης δανείζεται από τον Φιλύρα τον εκσυγχρονισμό των εκφραστικών τρόπων, καθώς και τις αντιθέσεις μίας συναισθηματικής, φυσιολατρικής ποίησης και μίας ποίησης αστικής, αλλά και την ροπή της ποίησης άλλοτε προς τον ρεαλισμό και άλλοτε προς την σάτιρα. Καρυωτάκης και Φιλύρας εμφανίζουν μία εσωτερική διάσπαση, από την οποία τροφοδοτούνται τα αντιφατικά και τα αντιθετικά στοιχεία στο έργο τους. Ο Παπαρρηγόπουλος, επίσης, διαμορφώνει σε ένα βαθμό την ποιητική των *Ελεγείων*, με επικέντρωση στο περιεχόμενο. Δευτερευόντως, ο Καρυωτάκης αντλεί από τον Πορφύρα. Ο λαβωμένος εσωτερικός κόσμος, που εκδηλώνεται με ήπιους τόνους, οι λεπτές συναισθηματικές αποχρώσεις της μελαγχολίας, ο μουσικός λυρισμός και η υποβόσκουσα σιωπή του Πορφύρα βρίσκουν το καταφύγιο τους στον Καρυωτάκη μέχρι την πρώτη φάση των *Ελεγείων*. Με τον Ουράνη, όπως και με τον Παπαρρηγόπουλο, ο Καρυωτάκης

¹⁴² Κώστας Στεργιόπουλος, *Οι Επιδράσεις στο Έργο του Καρυωτάκη*, Σοκόλης, Αθήνα 2005, σ. 210-212.

¹⁴³ Ερατοσθένης Καψωμένος, «Τα πεζά του Καρυωτάκη», *ό.π.*, σ. 30-32.

αλληλεπιδρά μέσω του νεοελληνικού ρομαντισμού. Ο Καρυωτάκης και ο Ουράνης συνομιλούν στο σημείο που ο νεοελληνικός ρομαντισμός επικοινωνεί με τον συμβολισμό και τον αισθητισμό του εξωτερικού. Το συνονθύλευμα λυρισμού και σάτιρας, η απόδοση της πραγματικότητας, η επιθυμία της εξαφάνισης του υποκειμένου, ο πεζός λόγος, αποτελούν ορισμένα από τα κοινά τους μοτίβα. Τέλος, ο ποιητής δέχτηκε περισσότερες ευρωπαϊκές επιρροές παρά ελληνικές. Η ποίηση του σηματοδοτεί την αρχική ρωγή της παράδοσης. Η γαλλική επιρροή είναι προφανέστερη στην ποιητική του πορεία. Ο Moreas αντανάκλαται στην καρυωτακική ποίηση μέσω της επιθυμίας της εξαφάνισης του ποιητικού υποκειμένου και του ρομαντικού πεσιμισμού. Ο Baudlaire συναντιέται με τον Καρυωτάκη, ειδικά στην απεικόνιση του περιεχομένου, που συνοψίζει την θέληση απόδρασης στην θάλασσα, την απώλεια της παιδικής ξεγνοιασιάς, την αντιμετώπιση του θανάτου και την διαμαρτυρία απέναντι στην θεϊκή εξουσία. Περιορισμένες επιδράσεις στην συλλογή των *Νηπενθών* κατέχουν ο Samain με τον ήπιο συναισθηματικό του λόγο και ο Maeterlinke με την συμβολιστική διάθεση.¹⁴⁴

Στις *Σάτιρες* κυριαρχεί ο ρεαλισμός. Η αποτελμάτωση δεν προσδιορίζει τον ψυχισμό ενός μόνου ατόμου, αλλά περιβάλλει την κοινωνικό πλαίσιο, όπου ο άνθρωπος είναι καθηλωμένος, χωρίς να έχει την δυνατότητα να εναντιωθεί.¹⁴⁵ Ο Laforgue επιδρά στον Καρυωτάκη μέσω της μορφής, την περίοδο ακριβώς που ο Έλληνας ποιητής στρέφεται στην σάτιρα. Οι συνδετικοί τους κρίκοι είναι η άρνηση, η περιθωριοποίηση, η μοναχικότητα, η οποία οδηγεί τον άνθρωπο να καταφεύγει στην αίγλη ενός νοητού κόσμου, αλλά και η ειρωνεία. Στα *Ελεγεία και Σάτιρες* επηρεάστηκε επίσης από τους *fantaisistes* αναφορικά με την διατάραξη της φόρμας, την ειρωνεία και την συναισθηματική περιπλάνηση. Επιπλέον, ταυτίστηκε με την παρορμητική έκφραση, την εναντίωση στις επιταγές των ανωτέρων και με την κόπωση, που συνοδεύει την επανάληψη ανώφελων ενεργειών. Τέλος, ο Poe εκφράζει την τάση του ποιητή να κινηθεί προς την λογοτεχνία του παραλόγου, στοιχεία της οποίας παρευρίσκονται στην πεζογραφία της τελευταίας περιόδου.¹⁴⁶ Ο ποιητής δεν κατέχει πλέον προφητικό ρόλο, ούτε μπορεί να μεταβάλλει την κοινωνική πραγματικότητα. Ωστόσο, είναι απαραίτητη η ύπαρξή του, ιδιαίτερα όταν σκοπεύει να αναδείξει την αλήθεια του ποιητικού υποκειμένου και έτσι να επιφέρει την συμφωνία του βίου με το έργο που παράγει.¹⁴⁷

2.10 Το νεωτερικό στοιχείο

¹⁴⁴ Κώστας Στεργιόπουλος, *ό.π.*, σ. 212-224, 229.

¹⁴⁵ Ερατοσθένης Καψωμένος, «Τα πεζά του Καρυωτάκη», *ό.π.*, σ. 32-33.

¹⁴⁶ Κώστας Στεργιόπουλος, *ό.π.*, σ. 225-229.

¹⁴⁷ Αντεια Φραντζή, *ό.π.*, σ. 131.

Ο Δημήτρης Τζιόβας αναλύει αρχικά τις έννοιες του μοντερνισμού και της πρωτοπορίας. Στην Ελλάδα η ποίηση του '20^{ου} αιώνα εξετάζεται μέσα από τους όρους του μοντερνισμού και της πρωτοπορίας (avant-garde). Οι δύο όροι (μοντερνισμός και πρωτοπορία) δηλώνουν την πρόοδο. Ειδικότερα, οι πρωτοποριακοί λογοτέχνες απαιτούν σε μεγαλύτερο βαθμό την μεταβολή και αμφισβήτηση των ιδανικών της κοινωνικού συστήματος και του τρόπου αντίληψης του ωραίου, όπως επιβλήθηκε από τους προηγούμενους συγγραφείς, αλλά και από τους σύγχρονούς τους. Επιζητούν τον ενεργό ρόλο του λογοτέχνη στο κοινωνικό περιβάλλον, ως καταλύτη, αφού πρεσβεύουν πως εκείνος τοποθετείται σε μειονεκτική θέση από το σύστημα. Οι μοντερνιστές είναι πιο συγκρατημένοι και μιλούν για την διαφύλαξη καθιερωμένων ιδανικών στην τέχνη, τα οποία θα την προασπίσουν από την φθορά της κοινωνίας και τα ίχνη της ιστορίας. Όσον αφορά τον ρόλο του λογοτέχνη στην κοινωνία, αποφεύγουν να λάβουν θέση, διατεινόμενοι πως πρέπει εκείνος να απέχει από κοινωνικοπολιτικές ενέργειες, διότι αποσπάται από το καθήκον του προς την υψηλή τέχνη.

Ο Τζιόβας θεωρεί τον Καρυωτάκη πρωτοποριακό ποιητή, γιατί θέλησε να καθιερώσει μία ανατρεπτική σύνδεση με το παρελθόν. Διακατεχόταν από την ορμή να ακυρώσει την εξεζητημένη έκφραση και τον καταγιισμό των μεγίστων ιδεών. Η κριτική επικεντρώθηκε στον χαρακτήρα του, αντί για το έργο του, γιατί έτσι επικαλύπτονταν τα μηνύματα που προωθούσε η γραφή του. Η απόρριψη της ελληνικής παράδοσης, με ποιήματα όπως το «Venezia» από τους εφηβικούς στίχους 1913-1916 και το ποίημα «Ω Βενετία» από τα *Ελεγεία* (1927) ή με ποιήματα που μεταφέρουν την επιθυμία απόδρασης από το συγκεκριμένο περιβάλλον, όπως το «Θέλω να φύγω πια από εδώ» («Θέλω να φύγω πια αποδώ, θέλω να φύγω πέρα,/ σε κάποιο τόπο αγνώριστο και νέο,/ θέλω να γίνω μια χρυσή σκόνη μες στον αιθέρα,/ απλό στοιχείο, ελεύθερο, γενναίο»), δυσαρεστούσε τους μοντερνιστές ποιητές και κριτικούς της γενιάς του '30 (Δημαρά, Σεφέρη, Θεοτοκά), που καλλιεργούσαν την πίστη στον ελληνισμό. Πρόσθετα, ο Καρυωτάκης διακατέχεται και από τα παρακάτω χαρακτηριστικά, τα οποία συντείνουν στον πρωτοποριακό χαρακτήρα της ποίησης του. Ήταν προσηλωμένος στον σκοπό της διάπλασης μίας ατομικής έκφρασης και στην περιγραφή των ενδοστρεφών τάσεων, οι οποίες πλήττουν το υποκείμενο. Η αμφιβολία προς ό,τι παρουσιάζεται ως αλήθεια και η ασάφεια των φράσεων («Είμαστε κάτι», «Ποια θέληση θεού») απολήγουν στην ακύρωση του υποκειμένου. Το υποκείμενο διαπιστώνεται ως κενό, δεν βιώνει την πλήρωση και μερικές φορές διασκορπίζεται. Αυτά τα στοιχεία απηχούν το πνεύμα του νεωτερισμού στην γραφή του, που αποτυπώνεται και στο ποίημα «Ανδρείκελα» («Σα να μην ήρθαμε ποτέ σ' αυτή τη γη,/ σα να μένουμε ακόμη στην

ανυπαρξία./ Σκοτάδι γύρω δίχως μια μαρμαρυγή./ Άνθρωποι στων άλλων μόνο τη φαντασία./ Από χαρτί πλασμένα κι από δισταγμό/ ανδρείκελα, στις Μοίρας τα δυο τυφλά χέρια./ χορεύουμε, δεχόμαστε τον εμπαιγμό, /άτονα κοιτώντας, παθητικά, τ' αστέρια»). Ο ποιητής τονίζει την μεταβλητότητα των πραγμάτων, τις παροδικές εμπειρίες και την διαρκή περιπλάνηση του ατόμου. Αποτυπώνει την ανησυχία που ταλανίζει εκείνον, αλλά και κάθε υποκείμενο απέναντι στις εκάστοτε περιβαλλοντικές συνθήκες, στις οποίες έχει λάβει μέρος. Η αβεβαιότητα και η ρευστότητα της ύπαρξης διαπερνούν την γραφή του. Η αποστροφή για την πραγματικότητα και η προσδοκία ενός ενθαρρυντικού μέλλοντος φανερώνεται με την μετάβαση από την επιθυμία απόδρασης στην καθιέρωση της σάτιρας στα ποιήματα. Οι διαφορές, ένα πρωτοποριακό στοιχείο, χαρακτηρίζουν την ποίηση του. Ενδεικτικά, οι διαφορές ανάμεσα στο λογικό και το παράλογο, το αμείλικτο παρόν και το λυτρωτικό μέλλον, την αποδοκιμασία των καταστάσεων και την ροπή προς την έκφραση, εντοπίζονται στο έργο του. Ο ίδιος άλλοτε δεν ασπάζεται την μία ή την άλλη θέση, αλλά μένει αμέτοχος χρησιμοποιώντας ως μέσο έκφρασης την ειρωνεία.

Ο ποιητής, κατά τον Καρνωτάκη, θα πρέπει να είναι σκληρός δικαστής, στοιχείο που τον κατατάσσει στους πρωτοποριακούς συγγραφείς, οι οποίοι δεν καθυποτάσσονται στις επιταγές του κοινωνικοπολιτικού συστήματος και των λογοτεχνικών κανόνων: «Απ' όλα θέλω ελεύτερος/ να πλέω στα χάη του κόσμου», όπως σημειώνεται στις «Στροφές». Η ελευθερία σε όλους τους τομείς (λογοτεχνική, κοινωνική, ατομική, πολιτική) παρακινεί το κίνημα της πρωτοπορίας. Ο κοινωνικός προσδιορισμός της ποίησης του Καρνωτάκη είναι ανατρεπτικός. Ένα παράδειγμα αποτελεί το ποίημα «Αποστροφή», όπου ο ποιητής σχολιάζει την λειτουργία που καλούνται να εξυπηρετήσουν οι γυναίκες στο κοινωνικό πλαίσιο χωρίς να αποδοκιμάζει το γυναικείο φύλο εκφράζοντας μισογυνισμό. Η επιδίωξη του είναι να σατιρίσει τους ρόλους, οι οποίοι ανατίθενται από την κοινωνία στα άτομα, προκαλώντας την αποξένωσή τους.

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Τζιόβας αποτιμά ότι η κριτική καθυστέρησε να εκτιμήσει το έργο του Καρνωτάκη. Αυτό δεν αποδίδεται στον απαισιόδοξο τόνο, αλλά στην αδυναμία αποδοχής των κοινωνικοπολιτικών παραμέτρων και στην ακύρωση των λογοτεχνικών συμβάσεων της ποίησής του. Ως πρωτοποριακός ποιητής, είναι κοινωνικοπολιτικά ευαισθητοποιημένος, χωρίς να στοχεύει στην επιδοκιμασία του πλαισίου, το οποίο τον περιβάλλει. Αντίσταται στο κραταιό σύστημα εξουσίας, γι' αυτό θεωρείται πολιτικός

ποιητής, ο οποίος ακολουθεί το ρεύμα της πρωτοπορίας.¹⁴⁸ Ομοίως, η Σόνια Ιλινσκάγια διατείνεται πως ο Καβάφης, ο Βάρναλης και ο Καρυωτάκης μεταβαίνουν προς τον ρεαλισμό, εκφράζοντας μία πρωτοποριακή διάθεση. Τα αντιθετικά ζεύγη του συλλογικού και ατομικού, του εφήμερου και του αιώνιου αποκαλύπτουν την θέση, την οποία κατέχει το άτομο μέσα στην κοινωνία. Ο Καρυωτάκης εκφράζει την ασυμφωνία των ανθρωπίνων αλληλεπιδράσεων, η οποία γεννά ερωτηματικά. Αυτό που τον δελεάζει είναι το πώς γίνεται αντιληπτό το βίωμα. Στον Βάρναλη και στον Καρυωτάκη τα ιδανικά μεταβάλλονται, υιοθετείται η φιλειρηνική στάση ζωής και προβάλλονται οι πτυχές του κοινωνικού συστήματος (γραφειοκρατία, έθιμα, αστική και μικροαστική τάξη). Ο Καρυωτάκης διακρίνεται γιατί ακριβώς προσφέρει στιγμιότυπα της καθημερινότητας μέσα από τα ποιήματα του. Τέλος, η υποτίμηση της παραδοσιακής ποίησης, η ετερογένεια των εννοιών και η θρυμματισμένη έκφραση συμπληρώνουν την ανανεωτική πορεία, η οποία ξεκινά μέσα από τον Καβάφη, τον Βάρναλη και τον Καρυωτάκη.¹⁴⁹

Ο Τάκης Καρβέλης, ακόμη, θεωρεί την συμβολή του Καρυωτάκη ως ουσιαστική στην επέλευση του μοντερνισμού, η ποίηση του οποίου συνενώνει την μεταπαλαμική ποίηση του Μαλακάση με την γενιά του '30. Πιστεύει πως τα *Ελεγεία και Σάτιρες* συνετέλεσαν στην καθιέρωση της νέας ποιητικής. Από τους ποιητές της γενιάς του (γενιά του '20) επιδίωξε και κατόρθωσε την μετρική απελευθέρωση και την αποδέσμευση από τους περιορισμούς του ρυθμού. Η ίδια η ζωή του τον οδήγησε σε μία ποίηση πεζολογική και δυσαρμονική με το περιβάλλον, που τον περιέβαλλε. Ο Καρβέλης τονίζει την σημασία της σάτιρας, της ειρωνείας, της υποβίβασης του ρυθμού ως πρόδρομα στοιχεία του μοντερνισμού, έστω κι αν το περιβάλλον κινείται σε παραδοσιακές φόρμες.¹⁵⁰ Στον αντίποδα, ο Massimo Peri σημειώνει τις προσπάθειες του Καρυωτάκη για την υπονόμηση του μέτρου, αλλά υποστηρίζει πως το μέτρο απλά αλλοιώνεται χωρίς να απουσιάζει. Καταλήγει πως ο Καρυωτάκης συμπορεύεται με την ποίηση της γενιάς του, ωστόσο επιθυμεί την ακύρωση του μετρικού συστήματος, με αποτέλεσμα κάποιες φορές να πλησιάζει τον πεζό λόγο. Ο Peri δικαιολογεί αυτήν την αντιφατική κατάσταση, η οποία είναι αισθητή στα *Ελεγεία και Σάτιρες* και στα τελικά ποιήματα ως το αποτέλεσμα ενός αδιεξόδου, το οποίο ανάγκασε τον

¹⁴⁸ Δημήτρης Τζιόβας, *Από τον Λυρισμό στον Μοντερνισμό*, Νεφέλη, Αθήνα 2005, σ. 171-194.

¹⁴⁹ Σόνια Ιλινσκάγια, «Καβάφης-Βάρναλης-Καρυωτάκης. Τρία Περάσματα προς τον Ρεαλισμό», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 425-428.

¹⁵⁰ Τάκης Καρβέλης, «Από την παραδοσιακή στην Νεοτερική Ποίηση: Μαλακάσης-Καρυωτάκης-Σεφέρης», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 295-296, 302, 304-305.

Καρυωτάκη να αναφέρει το 1928 πως θα στραφεί στην πεζογραφία, εγκαταλείποντας την ποίηση.¹⁵¹

Σύμφωνα με τον Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, ο Καρυωτάκης μπορεί να θεωρηθεί πως εκπροσωπεί τον υστεροσυμβολισμό, ο οποίος δεν ασπάζεται την διαμόρφωση ενός τέλει υφους και τις φανταστικές εικόνες της παρακμής, αλλά αναδεικνύει την καθημερινότητα, την ειρωνεία, την αστική και επαρχιακή ζωή του απλού ανθρώπου, του οποίου η θλιβερή ζωή παρουσιάζεται με κωμικό τρόπο. Παράλληλα, ο Ιβάνοβιτς εντάσσει τον Καρυωτάκη στο πλαίσιο με τίτλο «διάσταση του γέλωτος», που συνδέεται με την καρναβαλική νοοτροπία και την μελέτη του γέλιου σε ένα λαϊκό επίπεδο. Η «διάσταση του γέλωτος» προσθέτει στον υστεροσυμβολισμό τις περισσότερες ιδιότητες του. Ο συμβολισμός, πλέον, στην τελευταία του περίοδο, προτάσσει στο επίκεντρο τον λαϊκό άνθρωπο, του οποίου οι δυσκολίες έχουν μία κωμική αναπαράσταση, μία άποψη που σχετίζεται με το καρναβαλικό στοιχείο. Ο Καρυωτάκης χρησιμοποιεί την μάσκα της σύφιλης και εισάγει ένα πρωτότυπο νεωτερικό στοιχείο. Το ερώτημα που θέτει είναι το πώς γίνεται ο καλοκάγαθος Θεός να μην εμποδίζει το κακό στον κόσμο. Το ερώτημα μένει αναπάντητο και αυτό που υπονοείται είναι ότι ο άνθρωπος λαμβάνει τιμωρία για εγκλήματα που δεν διαπράττει. Καταλήγοντας, η ίδια η ανθρώπινη ύπαρξη βασίζεται στο παράλογο κι ο Θεός εδραιώνεται στην ανθρώπινη συνείδηση ειρωνευόμενος τον άνθρωπο.¹⁵²

2.11 Η κριτική

Ο Καρυωτάκης δίχασε την κριτική γνώμη. Η κριτική στο έργο του εκφράζεται ποικιλοτρόπως, από την εγκωμιαστική αναγνώριση του Κλέωνος Παράσχου, έως και την απορριπτική στάση του Βασίλη Ρώτα.¹⁵³ Ο Άγρας για τα *Νηπενθή* τονίζει πως η καρυωτακική ποίηση ανταποκρίνεται στις συνθήκες του ιστορικού πλαισίου (κατάρρευση Μ. Ιδέας, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική Καταστροφή).¹⁵⁴ Ενώ, έπειτα, αναγνωρίζει πως ο Καρυωτάκης μπορεί να θεωρηθεί επάξια εκπρόσωπος της ποιητικής γενιάς του μεσοπολέμου. Τα *Ελεγεία και οι Σάτιρες* τον διαφοροποίησαν από τους ομότεχνους του, ενώ αναδείχθηκε μέσα από την αλήθεια που εξέφραζε η ποίηση του και η οποία αποτυπωνόταν

¹⁵¹ Massimo Peri, «Ανανέωση και Παράδοση στα Ρυθμικά-Συντακτικά Σχήματα του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 100 και 107.

¹⁵² Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, «ο Καρυωτάκης και ο Βαλκάνιος Υστεροσυμβολισμός. Η Διάσταση του Γέλωτος», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 323-331.

¹⁵³ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 37.

¹⁵⁴ Τέλλος Άγρας, «Κ.Γ. Καρυωτάκη: Νηπενθή» (1922), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 509.

στην ζωή του.¹⁵⁵ Ο Παράσχος, αν και για την συλλογή των *Νηπενθών* απεφάνθη πως δεν διακρίνεται τόσο για την ουσία και για την μορφή, αλλά για τον προσωπικό τόνο του ποιητή,¹⁵⁶ τα *Ελεγεία και οι Σάτιρες* θεωρούνται, για εκείνον, το αποκορύφωμα της ποιητικής πορείας του Καρυωτάκη. Ο στίχος και ο ρυθμός του είναι αναμορφωμένοι, καθώς και η παρουσίαση των θεματικών του μοτίβων. Φέρνει, έτσι, ένα πρωτοποριακό πνεύμα στην ποίηση.¹⁵⁷ Ο Ρώτας, ωστόσο, βρίσκει αδικαιολόγητη την διαρκή θλίψη, που διαπερνά τα γραπτά του Καρυωτάκη, από την οποία κρίνει πως ο ποιητής αντλεί μία ικανοποίηση, η οποία αποτελεί την τροφό του εγωισμού του. Στο τέλος, γενικεύει τα συμπεράσματά του για ολόκληρη την ποιητική γενιά του '20, αποφαινόμενος για την έντονη επιθυμία εντυπωσιασμού και την επικράτηση του διάχυτου εγωισμού των μεσοπολεμικών ποιητών.¹⁵⁸ Η κριτική του Ρώτα, η μόνη που αποδοκιμάζει τα *Ελεγεία και Σάτιρες*, κινητοποιεί τον ίδιο τον Καρυωτάκη και είναι η αφετηρία των αντικαρυωτακικών άρθρων της δεκαετίας του '30, αλλά και του '50. Το άρθρο του δημοσιεύεται στα *Ελληνικά Γράμματα*, ένα περιοδικό που προασπίζεται τον ελληνισμό, τα χριστιανικά ήθη και μάχεται τον κομμουνισμό και την φιλοευρωπαϊκή διάθεση. Η ενασχόληση του Καρυωτάκη με τον συνδικαλισμό και η αποκάλυψη του οικονομικού σκανδάλου του υπουργού Υγιεινής, Πρόνοιας και Αντίληψης, που αφορά την αύξηση των χρηματικών ποσών για τα ταξίδια του Υπουργού Κύρκου,¹⁵⁹ χρησιμοποιήθηκαν για να πλάσουν την εικόνα ενός εργαζομένου που δείχνει απείθεια στο κράτος. Μέσα σε αυτό το κλίμα ο Ρώτας δημοσιεύει το άρθρο του. Ο Καρυωτάκης είναι ένα πρότυπο προς αποφυγήν, βαδίζει σε μία πορεία, που δεν πρέπει να έχει συνέχεια και ροή.¹⁶⁰

Το 1930 η νεολαία που ασφυκτιούσε στον ελλαδικό χώρο και επιζητούσε μία διέξοδο ή την διαμαρτυρία ενάντια στην ανώτερη τάξη συσπειρώθηκε γύρω από το πρότυπο του Καρυωτάκη.¹⁶¹ Ο Καραντώνης, αναλύοντας τον καρυωτακισμό, αναφέρεται στην καταστρεπτική επιρροή του Καρυωτάκη στους πρωτοεμφανιζόμενους ποιητές, οι οποίοι μιμούνται την απαισιοδοξία και την γλώσσα του, επιμηκύνοντας το κλίμα ενός ιστορικού πλαισίου, το οποίο έχει τώρα παρέλθει. Η επιρροή αυτή παρουσιάζεται ως ένα πλήγμα στην ηθική και στην καλαισθησία των ποιητών, πλήγμα που αντανακλάται στις δημιουργίες

¹⁵⁵ Τέλλος Άγρας, «Ο Καρυωτάκης και οι Σάτιρες», *ό.π.*, σ. 522 και 529.

¹⁵⁶ Κλέων Παράσχος, «Οι νέοι μας ποιηταί: Α' Κ. Γ. Καρυωτάκης» (1921), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 566.

¹⁵⁷ Κλέων Παράσχος, «Τα Ελεγεία και Σάτιρες του Κώστα Καρυωτάκη. Ένας αντιπροσωπευτικός λυρικός» (1928), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 570 και 575.

¹⁵⁸ Βασίλης Ρώτας, «Κ.Γ. Καρυωτάκης: Ελεγεία και σάτιρες» (1928), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 608 και 612.

¹⁵⁹ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 50.

¹⁶⁰ Στην ίδια, σ. 37, 41, 43, 54.

¹⁶¹ Στην ίδια, σ. 163-164.

τους.¹⁶² Η ποίηση του Καρυωτάκη, για τον Καραντώνη, προκαλεί αρνητικές συνέπειες, όχι τόσο λόγω του έργου, αλλά λόγω του τρόπου ζωής, που προωθεί στην νέα γενιά.¹⁶³ Ο Παππάς θεωρεί τον καρυωτακισμό ως το κυρίαρχο ζήτημα, το οποίο βασανίζει την ποίηση μετά τον θάνατο του Καρυωτάκη. Ο καρυωτακισμός, ο οποίος ακολουθήθηκε με υπέρμετρο ζήλο και αναπαρήγαγε τα πεζογραφικά χαρακτηριστικά της καρυωτακικής ποίησης, έφερε ως προτεραιότητα την μεταβολή του ποιητικού προσανατολισμού.¹⁶⁴ Η τυφλή προσκόλληση στον Καρυωτάκη ανέδειξε τον καρυωτακισμό, ο οποίος ήταν επιζήμιος για την ελληνική ποίηση. Η ποίηση πρέπει να καταφύγει σε έναν «άδολο λυρισμό», ώστε να καταπολεμηθεί ο καρυωτακισμός.¹⁶⁵ Ο Δημαράς ακυρώνει την ποιητική ιδιότητα του Καρυωτάκη¹⁶⁶ και ο Θεοτοκάς κρίνει πως διακατεχόταν από μειωμένη έμπνευση και ελλιπή ποιητική παιδεία με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ούτε ένα αξιόλογο ποίημα στις συλλογές του.¹⁶⁷ Οι κριτικές του Δημαρά και του Θεοτοκά εμφανίζονται κάθετες στην τοποθέτηση τους. Ο Καρυωτάκης δεν μπορεί να ονομάζεται ποιητής, πόσο μάλλον καλός ποιητής.¹⁶⁸ Ο Παπανικολάου είναι πιο μετριοπαθής δηλώνοντας ότι δεν έχει εκστασιαστεί από τα ποιήματα του Καρυωτάκη. Διατυπώνει, όμως, πως πρόκειται για έναν καλό ποιητή με υπόβαθρο και ένστικτο, ο οποίος βελτιωνόταν σταδιακά με αποκορύφωμα ένα από τα τελευταία ποιήματα του, την «Αισιοδοξία».¹⁶⁹ Η επέμβαση του Παπανικολάου αποσκοπεί στον σεβασμό της ποιητικής ιδιότητας του Καρυωτάκη, χωρίς να ασπάζεται την θερμή αποδοχή του έργου του.¹⁷⁰ Ο Χονδρογιάννης, όμως, υποστηρίζει πως η ποίηση του Καρυωτάκη έχει λόγο ύπαρξης, ο οποίος είναι να ανακουφίσει τον άνθρωπο από την δυστυχία, η οποία τον ταλαιπωρεί. Άρα, όσο επικρατεί η δυστυχία, ο Καρυωτάκης θα είναι πάντα επίκαιρος.¹⁷¹ Η κριτική του Χονδρογιάννη, σε αντίθεση με του Παπανικολάου, δεν διστάζει να φανερώσει την συναισθηματική σύνδεση του κριτικού με το καρυωτακικό έργο.¹⁷²

¹⁶² Ανδρέας Καραντώνης, «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους» (1935), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 621-623.

¹⁶³ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 166-167.

¹⁶⁴ Νίκος Παππάς, «Το τέλος του Καρυωτακισμού» (1936), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 633 και 635.

¹⁶⁵ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 172.

¹⁶⁶ Κ. Θ. Δημαράς, «Κ.Γ. Καρυωτάκης» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 641.

¹⁶⁷ Γιώργος Θεοτοκάς, «Κ.Γ. Καρυωτάκης» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 647.

¹⁶⁸ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 190.

¹⁶⁹ Μήτσος Παπανικολάου, «Ο ποιητής μιας γενεάς» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 651, 653 και 654.

¹⁷⁰ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 233-234.

¹⁷¹ Γιάννης Χονδρογιάννης, «Για τον Καρυωτάκη» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. 235 και 236.

¹⁷² Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 233.

Την δεκαετία του '40 απαντήθηκε το ερώτημα για την ποιητική ιδιότητα του Καρυωτάκη. Ο Μαλάνος, ο οποίος ανταποκρίθηκε αργοπορημένα στις θέσεις Δημαρά-Θεοδοκά,¹⁷³ τονίζει πως οι ποιητές δεν πρέπει να αξιολογούνται με βάση τα υποκειμενικά ενδιαφέροντα των κριτικών της λογοτεχνίας, επισημαίνοντας πως ο Καρυωτάκης ήταν αναντίρρητα ποιητής. Η τελευταία του συλλογή (*Ελεγεία και Σάτιρες*) σφραγίστηκε ως η αντιπροσωπευτικότερη της ποιητικής του πορείας. Κλείνοντας, εκθειάζει τις μεταφραστικές ικανότητες του Καρυωτάκη, ισχυριζόμενος πως δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο το έργο της μετάφρασης των ξένων ποιημάτων.¹⁷⁴ Ο Κοτζιούλας ξεχωρίζει, επίσης, τον πρωτοποριακό χαρακτήρα των *Ελεγείων και Σατιρών*, σε σχέση με τα *Νηπενθή* και τον *Πόνο του Ανθρώπου και των Πραμάτων*, συλλογές που δεν διακρίνονται, για εκείνον, από κάτι ιδιαίτερο, ανοίκειο στην ποιητική σκηνή.¹⁷⁵ Η απήχηση του καρυωτακικού έργου, για τον Κοτζιούλα, δεν εξαρτάται από την αυτοκτονία του ποιητή. Στο κείμενο του είναι προφανής η εγκάρδια υποστήριξη του καρυωτακικού έργου.¹⁷⁶

Την δεκαετία του '50, του '60 και του '70 μία νέα ομάδα κριτικών του περιοδικού *Επιθεώρηση Τέχνης*, οι οποίοι εμφανίστηκαν μαζί με τους ποιητές της μεταπολεμικής αριστεράς, θα εναντιωθεί στον κομματικό λόγο, τον οποίο υιοθετούσε η παλιά γενιά.¹⁷⁷ Ο Παπαϊωάννου παρουσιάζει τον Καρυωτάκη ως εκείνον που κατόρθωσε να αποτυπώσει την στέρηση των αξιών, την αποδιοργάνωση που ταλανίζει την κοινωνία. Ο Καρυωτάκης αντιπροσωπεύει τους μικροαστούς, σε μία εποχή που η μικροαστική τάξη αντιμετώπιζε τον κίνδυνο απώλειας της δύναμής της. Έτσι, αφοσιώθηκε στον εσωτερικό της κόσμο, αποκόπτοντας τους συνδέσμους με το περιβάλλον. Ωστόσο, οι μικροαστοί δεν απαρτίζουν την αστική τάξη, η οποία φαίνεται να ακμάζει. Η αποδοκιμασία, η οποία ανέβλυζε από τους μικροαστούς, εν τέλει, δεν έλαβε την μορφή κοινωνικοπολιτικής δραστηριοποίησης.¹⁷⁸ Ο Καρυωτάκης, όπως και ο Καβάφης, διαγράφουν στο έργο τους την απώλεια της χαράς και της ομορφιάς του ανθρώπινου βίου.¹⁷⁹ Ο Λαμπρίδης, αποτυπώνει τον Καρυωτάκη εναντιωμένο στην αστική τάξη, αλλά να φανερώνει την απαρέσκεια του ως εξωτερικός παρατηρητής. Η ανάδυση του Καρυωτάκη πηγάζει από την φθορά των αξιών, όπως πιστεύει,

¹⁷³ Στην ίδια, σ. 232.

¹⁷⁴ Τίμος Μαλάνος, «Είναι ποιητής ο Καρυωτάκης;» (1940), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 658-660 και 664.

¹⁷⁵ Γιώργος Κοτζιούλας, «Η καθιέρωση του Καρυωτάκη» (1948), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 670.

¹⁷⁶ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 244.

¹⁷⁷ Στην ίδια, σ. 248.

¹⁷⁸ Μ. Μ. Παπαϊωάννου, «Φαινόμενα ακμής και παρακμής στην νεοελληνική ποίηση» (1951), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 679-680.

¹⁷⁹ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 248.

ωστόσο το έργο του δεν σημαίνει πως απευθύνεται σε συγκεκριμένες τάξεις. Βρίσκεται μόνο σε διαλεκτική σχέση με την παρακμή και δεν την διατηρεί.¹⁸⁰ Δεν αντιμετωπίζει τον Καρυωτάκη ως αντιπρόσωπο της μικροαστικής τάξης. Τα θέματα που θίγει ο Καρυωτάκης αποτελούν μία αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, δεν πηγάζουν από την φαντασία του.¹⁸¹ Ο Βουρνάς επιβεβαιώνει την άποψη του Λαμπρίδη πως ο Καρυωτάκης εναντιώνεται στην αστική τάξη. Αντικρούει, όμως, τον ισχυρισμό του Λαμπρίδη για την εκδήλωση διαμαρτυρίας του Καρυωτάκη μέσα από έναν επιφανειακό τρόπο, προβάλλοντας πως ο Καρυωτάκης μεταφέρει τα ζητήματα της μικροαστικής τάξης, στην οποία ανήκει, εστιάζοντας στον εσωτερικό του κόσμο, που επιθυμεί την λύτρωση από την δεινή κατάσταση της μεσοπολεμικής κοινωνίας, μίας κοινωνίας, που επικρατεί το ψεύδος και η αδιαφορία για τον συνάνθρωπο.¹⁸² Στον αντίποδα, ο Αυγέρης διακρίνει έναν ασύστολο εγωισμό στον Καρυωτάκη, ο οποίος τον κάνει να αντιπαθεί το περιβάλλον του. Ενώ διαμαρτύρεται ενάντια στην άρχουσα τάξη, έχει ανάγκη να νιώσει ισχυρός στο εργασιακό περιβάλλον, στα κοινωνικά δρώμενα και στους λογοτεχνικούς κύκλους, αποτελώντας ο ίδιος ένα δείγμα κατάπτωσης, για την οποία επαναστατεί.¹⁸³ Ο Βουρνάς και ο Αυγέρης συγκλίνουν στο γεγονός πως ο Καρυωτάκης αντέδρασε στο σύστημα, αλλά η μικροαστική αλαζονεία και η ψυχосύνθεση του δεν τον άφησαν να δράσει με καθαρό νου, με αποτέλεσμα εκείνος να αυτοκτονήσει.¹⁸⁴ Ο Λεοντάρης προβάλλει το συναίσθημα του Καρυωτάκη, ο οποίος πέρα από κάθε άλλο ποιητή, βίωσε έντονα τις συνέπειες μιας διαταραγμένης σχέσης με το περιβάλλον και το έργο του αποτέλεσε την αφετηρία για την επανατοποθέτηση αναφορικά με την κοινωνική δράση των ποιητών. Τον χαρακτηρίζει κοινωνικό και προσωπικό ποιητή, που συνδέει τα δύο άκρα, ανατρέποντας τις λογοτεχνικές συμβάσεις.¹⁸⁵ Η Ντουνιά θεωρεί αυτό το κείμενο του Λεοντάρη («Θέσεις για τον Καρυωτάκη») σε υποσημείωση ένα από τα πιο ευφυέστατα άρθρα για το νόημα και την υποδοχή του καρυωτακικού έργου.¹⁸⁶ Τέλος, η κριτική της αριστεράς δεν αναρωτήθηκε ποτέ για την σπουδαιότητα του Καρυωτάκη, ως

¹⁸⁰ Μανόλης Λαμπρίδης, «Il gran rifiuto (Καβάφης-Βάρναλης-Καρυωτάκης)» (1955), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 685, 690-691.

¹⁸¹ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 249.

¹⁸² Τάσος Βουρνάς, «Φαινόμενα διαλεκτικού εκλεκτισμού» (1955), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. 255.

¹⁸³ Μάρκος Αυγέρης, «Θεωρία και Κριτική: Ο πεσιμισμός στην ελληνική ποίηση» (1956), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. 257.

¹⁸⁴ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 250.

¹⁸⁵ Βύρων Λεοντάρης, «Θέσεις για τον Καρυωτάκη» (1973), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017, σ. 704 και 706.

¹⁸⁶ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 257.

ποιητή, παρά μόνο για τις ιδέες, το συναισθηματικό φορτίο και την ουσία, που προωθούσε η ποίηση του.¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Στην ίδια, σ. 259-260.

3. Το φαινόμενο του καρυωτακισμού. Κριτική πρόσληψη

3.1 Η απαρχή

Ο «καρυωτακισμός» αποτελεί ένα επινόημα της κριτικής, η οποία επιθυμούσε να αποτυπώσει την επιρροή που άσκησε ο Κώστας Καρυωτάκης στους σύγχρονους ποιητές, αλλά και στους επιγόνους του. Ο Αντρέας Καραντώνης εισήγαγε τον όρο στο μελέτημά του «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», το οποίο δημοσιεύτηκε το 1935.¹⁸⁸ Στο μελέτημα αυτό, ο Καραντώνης μιλά για το «ηθικό και αισθητικό κακό», το οποίο μαστίζει τους νέους, οι οποίοι οδηγούνται σε μία «απρόσωπη και άμουση ποίηση», γοητευμένοι από το «εσωτερικό δράμα του Καρυωτάκη». Στην συνέχεια, όπως αναφέρει, οι ποιητές αυτοί αναλώνονται σε ένα «μονότονο θρήνο», ενώ στον λόγο τους «πολτοποιούν την καθαρεύουσα» και «μισοθάπτουν ζωντανή την δημοτική γλώσσα».¹⁸⁹ Το συγκεκριμένο άρθρο αναφέρεται σε έναν «καρυωτακικό μύθο», ο οποίος δυσχεραίνει την αλλαγή πορείας στην ποίηση. Πρόκειται για μία εποχή καθηλωμένη, δίχως προοπτική, η οποία ξεκινά από το 1928-1931 και συνεχίζεται μέχρι και την χρονιά που δημοσιεύει το άρθρο ο Καραντώνης (1935). Η εποχή αυτή επιδρά στους μιμητές του Καρυωτάκη, οι οποίοι γράφουν ποίηση ακολουθώντας με προσήλωση το παράδειγμα του.¹⁹⁰ Κατά την άποψη του Σαββίδη δεν είναι σημαντικός τόσο ο καρυωτακισμός, που πηγάζει από την επιφανειακή μίμηση του καρυωτακικού έργου, αλλά είναι σημαντικός ο καρυωτακισμός, ο οποίος αποδεικνύει την διεισδυτική επιρροή του Καρυωτάκη στους ποιητές. Η συγκεκριμένη επιρροή του καρυωτακικού έργου μπορεί να μην είναι τόσο εμφανής, αλλά είναι καθοριστική για ορισμένους ποιητές.¹⁹¹

Το έργο του Καρυωτάκη προξένησε αναστάτωση στους κριτικούς της γενιάς του '30. Η κριτική ξεκίνησε αντιπαράθεση με την καρυωτακική ποίηση. Κατά τον Δημήτρη Αγγελάτο, ο Καραντώνης, ο κριτικός της γενιάς του '30, ο οποίος δημοσίευσε το άρθρο «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», επισημαίνει την επικράτηση ενός καρυωτακικού κλίματος στους νέους ποιητές, οι οποίοι ασπάζονται τα χαρακτηριστικά της ποίησης του Καρυωτάκη αδυνατώντας να αφήσουν το δικό τους στίγμα. Οι καινούριοι ποιητές ήταν αναγκαίο να

¹⁸⁸ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχρυσίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, Καστανιώτης, Αθήνα 2012, σ. 377.

¹⁸⁹ Ανδρέας Καραντώνης, *ό.π.*, σ. 623, 624, 625, 628.

¹⁹⁰ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 165.

¹⁹¹ Γ.Π. Σαββίδης, «Ο Καρυωτάκης ανάμεσα μας ή τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδάρι;» στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. κα'.

εντάξουν τον Καρυωτάκη στην θέση της ιστορίας των γραμμάτων, ως έναν ποιητή, ο οποίος παρήλθε και να συμμορφωθούν με τα πρότυπα της γενιάς τους. Σαφώς, κατά τον Αγγελάτο, ο Καραντώνης φιλοδοξούσε να υποτιμήσει την αξία της καρυωτακικής ποίησης, ώστε να εξαλειφθεί η αναστάτωση, που αυτή προκαλούσε.¹⁹² Ο Αλέξανδρος Αργυρίου καταλογίζει στον Καραντώνη σε πρώτο επίπεδο πως μέμφεται τους ποιητές, οι οποίοι επηρεάστηκαν από τον Καρυωτάκη και δευτερευόντως πως μέμφεται τον ίδιο τον Καρυωτάκη παραμερίζοντας την αξία του. Η κριτική του Καραντώνη αποκαλύπτει ένα οξύμενο θυμικό, το οποίο δικαιολογείται από την ηλικία του (25 ετών).¹⁹³ Η Χριστίνα Ντουσιά θεωρεί, επίσης, πως ο Καραντώνης ψέγει αρχικά τους ποιητές, οι οποίοι εξυμνούν τον Καρυωτάκη σε μια νέα δεκαετία (1930) γράφοντας με το πνεύμα της εποχής, που έζησε ο Καρυωτάκης (1920). Για εκείνη, πλαγίως ο Καραντώνης κατηγορεί τον Καρυωτάκη για την ροπή αυτή των ποιητών, ο οποίος φέρει ευθύνη, έστω κι αν δεν είχε τέτοια πρόθεση.¹⁹⁴ Ο Γιώργος Αράγης διακρίνει το επιθετικό πνεύμα του Καραντώνη, ο οποίος δυσανασχετούσε με τον πλατύ αντίκτυπο της καρυωτακικής ποίησης στους νέους ποιητές, με αποτέλεσμα να υπονομεύει το έργο του Καρυωτάκη.

Ο καρυωτακισμός, ως επινόηση της κριτικής, επιδίωκε να εμποδίσει την ραγδαία εξάπλωση του καρυωτακικού έργου στην νέα γενιά, ώστε να εμφανιστούν καινούρια ονόματα στον χώρο της ποίησης. Οι κατηγορίες απευθύνονταν πρωτίστως στους οπαδούς και μιμητές του Καρυωτάκη, ώστε μέσω του καρυωτακισμού να προετοιμαστεί το έδαφος για διαφορετικά λογοτεχνικά πρότυπα ή παραδείγματα.¹⁹⁵ Ο Νικήτας Παρίσης συμφωνεί πως ο Καραντώνης επιθυμούσε να πλήξει τον Καρυωτάκη με αφορμή τον καρυωτακισμό, ώστε να προωθήσει τους ποιητές της γενιάς του 1930.¹⁹⁶ Η επίθεση στους καρυωτακίζοντες ποιητές γίνεται γιατί η κριτική φιλοδοξεί να θεραπεύσει τις παρεκτροπές, που αντιμετωπίζονται ως επικίνδυνες και τις γνώρισε η ελληνική ποίηση μετά τον θάνατο του Καρυωτάκη. Οι παρεκτροπές αυτές

¹⁹² Δημήτρης Αγγελάτος, «Η “Ανόνημη” Τέχνη του Ευρετή και η Αμχανία της “Υποδοχής” της: Όψεις της Ποιητικής του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 15-16, 18, 21.

¹⁹³ Αλέξανδρος Αργυρίου, «Καρυωτακισμός: Ένα Φαινόμενο Μέσα και Έξω από την Λογοτεχνία», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 146.

¹⁹⁴ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 165-166.

¹⁹⁵ Γιώργος Αράγης, «Καρυωτακισμός: Ένας δυσφημισμένος όρος», *Ποιητική*, τχ. 29, Αθήνα 2007, σ. 7. <https://giorgosaragis.wordpress.com/2012/05/02/%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%89%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%E1%BC%95%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%82-%E1%BD%85/>, 11 Γενάρη 2024 3:23.

¹⁹⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 381-382.

δεν συνδέονται με την ανάδειξη μίας νέας ποίησης κι έτσι η κριτική συνδράμει στην προάσπιση της ποίησης εφευρίσκοντας τον καρυωτακισμό.¹⁹⁷ Ο Κοσμάς Κοψάρης διαπιστώνει, επίσης, πως ο Καραντώνης επικρίνει την παρακαταθήκη του Καρυωτάκη προφασιζόμενος τον καρυωτακισμό με απώτερο σκοπό την μεταστροφή του ποιητικού προσανατολισμού προς μία οπτιμιστική θέαση των πραγμάτων.¹⁹⁸ Τέλος, ο Νάσος Βαγενάς, απεναντίας, πιστεύει ο Καραντώνης επαινεί τον Καρυωτάκη ως «γνήσιο και ουσιαστικό ποιητή» κι ότι αποδοκιμάζει μόνο τον άκαρπο καρυωτακισμό των συνεχιστών του.¹⁹⁹ Ο Καραντώνης, για εκείνον, δεν απέρριπτε την ποίηση του Καρυωτάκη, αλλά τους καρυωτακίζοντες ποιητές που προέβησαν σε μία ατελή μίμηση χωρίς να αφουγκράζονται ακριβώς το πρότυπο του.²⁰⁰

3.2 Οι αντιφάσεις και ανακρίβειες του Καραντώνη

Στο άρθρο του Καραντώνη είναι πρόδηλη η συνύπαρξη δύο αντίθετων τάσεων. Ο Καραντώνης αφενός κατακρίνει τον καρυωτακισμό και αφετέρου αποδίδει επαίνους στο καρυωτακικό έργο. Η στάση αυτή του Καραντώνη μεταφράστηκε ως ευθεία ή πλάγια επίθεση στο καρυωτακικό ποίηση.²⁰¹ Ο Αγγελάτος κρίνει πως οι επαινετικοί χαρακτηρισμοί (π.χ. «αληθινός καλλιτέχνης», «αληθινός ποιητής» «[...]έλεγε όσα δεν κατόρθωσε να πει κανένας από τους μεταπολεμικούς και μοντέρνους ποιητές της απαισιοδοξίας και του περίφημου κλαυσίγελου») του Καραντώνη για τον Καρυωτάκη στόχευαν στην εδραίωση του τελευταίου στην ιστορία των γραμμάτων και ως συνέπεια στην εξασθένιση του από τις συνειδήσεις των ποιητών της νέας γενιάς.²⁰² Ο Κοψάρης κρίνει πως ο θετικός σχολιασμός του Καρυωτάκη ως γνήσιου ποιητή αναιρείται με την απόδοση των ευθυνών για την αρνητική επιρροή στους νέους και με τις κατηγορίες για την παράταση του παρακμιακού κλίματος στην ποίηση.²⁰³

¹⁹⁷ Νικήτας Παρίσης, «Το Περιοδικό *Νέα Γράμματα*. Η Χρονιά του 1935 και ο Ελληνικός Ποιητικός Υπερρεαλισμός», στο: *Ο Περιοδικός Τύπος στο Μεσοπόλεμο*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 2001, σ. 138.

¹⁹⁸ Κοσμάς Κοψάρης, «Η Γέννηση του Καρυωτακισμού: Ένα Μείζον Κριτικό Ζήτημα», *Πρεβεζανικά Χρονικά*, τχ. 55-56, Πρέβεζα 2019, σ. 312.

¹⁹⁹ Νάσος Βαγενάς, *Η Παραμόρφωση του Καρυωτάκη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2021, σ. 48.

²⁰⁰ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 385.

²⁰¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 388.

²⁰² Δημήτρης Αγγελάτος, «Η “Ανόνημη” Τέχνη του Ευρετή και η Αμηχανία της “Υποδοχής” της: Όψεις της Ποιητικής του Καρυωτάκη», ό.π., σ. 19.

²⁰³ Κοσμάς Κοψάρης, ό.π., σ. 306.

Αναλυτικά, ο Αγγελάτος διατείνεται πως ο Καραντώνης εξετάζει μονομερώς τον καρυωτακισμό με αποτέλεσμα να υποπίπτει σε αντιφάσεις. Εκτός του συγκεκριμένου άρθρου, στην κριτική του για το *Τρακτέρ* του Ρίτσου, ενώ σημείωνε την απουσία ποιητών, λατρών του Καρυωτάκη, ένα μήνα μετά, στο άρθρο «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους» απεφάνθη για τους ποιητές που στράφηκαν στον καρυωτακισμό, την τάση της εποχής (1935).²⁰⁴ Ύστερα, ο Αράγης διακρίνει πως ο Καραντώνης το 1931 αναφερόταν σε ποιητές-μιμητές των Πορφύρα, Μαλακάση, Γρυπάρη, αλλά όχι του Καρυωτάκη. Ο Καραντώνης, όμως, το 1935 τα κοινά στοιχεία, τα οποία μοιράζονται αυτοί οι ποιητές-μιμητές, θα τα αποδώσει στον καρυωτακισμό. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η ασαφής αναφορά στην μεταβολή του πλαισίου της εποχής, η οποία δεν ίσχυε γιατί «το 1935 ήταν ένας μαύρος χρόνος», οι προσβλητικοί χαρακτηρισμοί των νέων ποιητών, οι κατηγορίες για την χρήση της δημοτικής σε ανάμειξη με την καθαρεύουσα, στοιχείο που απεικόνιζε τις διαθέσεις γενικότερα των ποιητών της εποχής, η απουσία ονομάτων των ποιητών-μιμητών, αποτελούν ενδείξεις ενός καθοδηγούμενου μελετήματος, ώστε ο Καραντώνης να συκοφαντήσει την προτίμηση των ποιητών για τον Καρυωτάκη. Ο Γιώργος Κατσίμπαλης επισημαίνεται πως κατευθύνει τον Καραντώνη. Ο Κατσίμπαλης και ο Καραντώνης, δύο πρόσωπα από το περιοδικό *Νέα Γράμματα*, παρουσιάζονται από τον Αράγη να μάχονται από κοινού τον καρυωτακισμό.²⁰⁵ Δεν υπάρχουν αποδείξεις, όμως, για την εμπλοκή του Κατσίμπαλη κι έτσι πρόκειται για μία αβέβαια τοποθέτηση. Ωστόσο, μετά από την κρίση του Αράγη βρέθηκαν στοιχεία στις επιστολές του Κατσίμπαλη προς τον Σεφέρη, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να συγκροτήσουν το επιχείρημα περί επιρροής του Κατσίμπαλη στον Καραντώνη.²⁰⁶

Ο Ευριπίδης Γαραντούδης, ακολούθως, ισχυρίζεται πως ο Καραντώνης εκτιμά το έργο του Καρυωτάκη, αλλά διαφωνεί με τον καρυωτακισμό κι έτσι υποπίπτει σε αντιφάσεις, εφόσον δεν μπορεί να κατασταλάξει σε μία συγκεκριμένη κριτική αποτίμηση. Τελικά, όμως, φαίνεται να υπερισχύει μέσα του περισσότερο μία διάθεση εναντίωσης απέναντι στο καρυωτακικό έργο, διότι αυτό μετέφερε το πνεύμα μίας περασμένης εποχής στο παρόν (1935) και συνιστά «λιγιστό ανάβρυσμα πολύτιμης ουσίας που εξαντλήθηκε».²⁰⁷ Αξίζει να σημειωθεί πως η παράλειψη των ονομάτων των ποιητών, οι οποίοι εντάσσονται στον

²⁰⁴ Δημήτρης Αγγελάτος, «Η “Ανόνημη” Τέχνη του Ευρετή και η Αμηχανία της “Υποδοχής” της: Όψεις της Ποιητικής του Καρυωτάκη», *ό.π.*, σ. 17-18.

²⁰⁵ Γιώργος Αράγης, *ό.π.*, σ. 3-7.

²⁰⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχρυσίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, *ό.π.*, σ. 390.

²⁰⁷ Στον ίδιο, σ. 388-389.

καρυωτακισμό, αποτελεί ένα μελανό σημείο. Η Ντουινιά πιστεύει πως ο Καραντώνης αναφέρεται κυρίως στον Ρίτσο και τον Βρεττάκο,²⁰⁸ ενώ είναι φανερό πως στοχοποιούνται πολύ περισσότεροι ποιητές, όταν σημειώνεται πως πρόκειται για «μια ολόκληρη λεγεώνα νέων στιχουργών». Ο Γαραντούδης σε έρευνά του διαπιστώνει πως από τα εικοσιένα στιχουργικά παραδείγματα που παρατίθενται οκτώ ανήκουν στον Ρίτσο και έξι στον Βαφόπουλο. Φαίνεται, τελικά, πως οι ποιητές, από τους οποίους αντλεί το στιχουργικό υλικό ο Καραντώνης δεν είναι πάρα πολλοί, ενώ ο Ρίτσος και ο Βαφόπουλος έλαβαν μεγάλη αναγνώριση, παρά τους έντονα επικριτικούς και προσβλητικούς χαρακτηρισμούς.

Εν τω μεταξύ, σε κριτικό του άρθρο πέντε χρόνια πριν («Νεοέλληνες Λυρικοί. Κ. Καρυωτάκης. Το έργο του» (1930) ο Καραντώνης εγκωμιάζει τον Καρυωτάκη και τον θεωρεί αντιπροσωπευτικό ως προς την αποτύπωση του παρακμιακού κλίματος της εποχής. Ο Καραντώνης θεωρεί πως η καρυωτακική ποίηση επιβιώνει εξαιτίας κάποιων απροσδιόριστων συστατικών της, όπως ο εκούσιος φιλοσοφικός στοχασμός, η εκπροσώπηση της αλήθειας και της αναπόδραστης πραγματικότητας. Η αυτοκτονία επισφραγίζει την σύνδεση της ζωής με το έργο του Καρυωτάκη και είναι ο κριτής της ποίησής του. Ο Καραντώνης εκφράζει την δυσαρέσκειά του ενάντια σε αυτό που θα αποκαλεστεί το 1935 ως καρυωτακισμός. Ο καρυωτακισμός είναι ολέθριος, διότι οι μιμητές του Καρυωτάκη θα μειώσουν την αξία της ζωής για την ποίηση, όπως έκανε ο Καρυωτάκης, πράγμα που είναι λανθασμένο και τα δημιουργήματά τους θα στερούνται της αισθητικής αξίας, διότι προπορεύτηκε ο Καρυωτάκης σε αυτό το μονοπάτι. Το 1935 λόγω απείθειας των ποιητών στην προειδοποίηση του Καραντώνη (1930) η κριτική του γίνεται αιχμηρή και δεν διστάζει να επιπλήξει σφοδρά την νεολαία.²⁰⁹

3.3 Η εξέλιξη του καρυωτακισμού μετά τον Καραντώνη

Το φαινόμενο του καρυωτακισμού, με την πάροδο του χρόνου, ανανοηματοδοτήθηκε. Στο περιεχόμενό του ενσωμάτωσε την απορριπτική διάθεση για την ζωή και την φιλικά προσκείμενη προς τον θάνατο έκφραση στα ποιήματα των ποιητών της γενιάς του '30, των μεταπολεμικών και μεταπολιτευτικών ποιητών, καθώς και την μετατροπή του Καρυωτάκη σε ένα ίνδαλμα από τους μεταγενέστερους ποιητές και την κριτική.²¹⁰

²⁰⁸ Χριστίνα Ντουινιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η ανοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 165.

²⁰⁹ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχρυσίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 391-395.

²¹⁰ Στον ίδιο, σ. 377.

Η κριτική, μετά το άρθρο του Καραντώνη, εξέφρασε τις ακόλουθες τοποθετήσεις. Ο Ξενόπουλος, ενώ ανήκε στη *Νέα Εστία*, ένα περιοδικό που είχε συνδράμει στην συμπαράσταση του ποιητή μετά την αυτοχειρία του, απομακρύνεται από την αρχική θετική προδιάθεση. Θεωρεί πως δεν πρέπει να μεγεθύνεται η συνεισφορά του έργου του Καρυωτάκη.²¹¹ Ειδικά, επισημαίνει την υπερβολική προσκόλληση των καρυωτακίζοντων ποιητών στον Καρυωτάκη, ποιητές, οι οποίοι διακρίνονται για την έλλειψη ορίων με το να θεωρήσουν τον Καρυωτάκη ποιητή αντιπροσωπευτικό και να κάνουν τον καρυωτακισμό «κάτι σαν σχολή και σαν θρησκεία».²¹² Ο Παππάς θεωρεί πως η τυφλή προσκόλληση στον Καρυωτάκη είναι η αιτία ενός φαινομένου με δεινές επιπτώσεις για την ελληνική ποίηση.²¹³ Εφόσον σημειώσει το πλήγμα που υπέστησαν οι νέοι ποιητές από τον καρυωτακισμό (γλωσσικό, αισθητικό), τονίζει ότι η αυτοκτονία του Καρυωτάκη προσέθεσε μία θανατόφιλη λάμψη στον καρυωτακισμό, με αποτέλεσμα «οι νέοι να τον πάρουν για σημαία».²¹⁴ Ο Βαρίκας στην κριτική του δικαιολογεί την επίδραση του Καρυωτάκη στις νεαρές ηλικίες και την μύηση στην μελαγχολία και την αμφισβήτηση απέναντι στις απαιτήσεις των μεγαλύτερων, μα υποστηρίζει πως με την ωρίμανση ο άνθρωπος βρίσκει την διέξοδο στην καθημερινή βιοπάλη. Ο Καρυωτάκης, καθώς μεστώνει ο άνθρωπος, θεάται ως η «απεγνωσμένη κραυγή μιας δραματικής ιστορικής στιγμής».²¹⁵ Η κριτική του συνάδει με την μεταστροφή από τον κομμουνισμό προς μία αναθεωρημένη πολιτική τοποθέτηση.²¹⁶ Ο Νικολαρεϊζης διατυπώνει την άποψη πως η αποπνικτική ατμόσφαιρα διευκόλυνε την εξάπλωση του καρυωτακισμού και ότι ο Καρυωτάκης επηρέασε τους ποιητές, οι οποίοι ταυτίστηκαν συναισθηματικά με την μελαγχολική διάθεση των ποιημάτων του.²¹⁷ Τέλος, ο Μιχαλόπουλος πιστεύει πως ο Καρυωτάκης θα μπορούσε να εμπνεύσει μόνο όσους «βλέπουν την ζωή μαύρη, ανέρωτη, στείρα και θλιμμένη».²¹⁸ Σύμφωνα με την Ντουνιά, η απαρésκεια της κριτικής προς τον καρυωτακισμό έκρυβε την σκοπιμότητα της επικράτησης

²¹¹ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 168.

²¹² Γρηγόριος Ξενόπουλος, «Θόρυβος» (1936), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 361.

²¹³ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 172.

²¹⁴ Νίκος Παππάς, ό.π., σ. 634.

²¹⁵ Βάσος Βαρίκας, «Κ.Γ. Καρυωτάκης» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 388, 390.

²¹⁶ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 181.

²¹⁷ Δημήτρης Νικολαρεϊζης, «Η Νεοελληνική Λογοτεχνία στα Τελευταία Είκοσι Χρόνια (Απάντηση σε Έρευνα)» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 392.

²¹⁸ Φ. Μιχαλόπουλος, «Καρυωτάκης. Διανοούμενος και Ποιητής» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 395.

μίας καινούριας ποίησης. Διακρίνει αυτήν την συγχρονισμένη επίθεση της κριτικής ως ιδιαίτερα ξεχωριστή περίπτωση στην ελληνική λογοτεχνία.²¹⁹

Παράλληλα, το φαινόμενο του καρυωτακισμού λαμβάνει κοινωνική ερμηνεία. Ο Χουρμούζιος αποφαινεται πως αντανακλά τα συμπτώματα μίας κοινωνικής φθοράς, η οποία βρίσκει εκτόπισμα στους μεσοπολεμικούς ποιητές, αλλά και στους ποιητές-μιμητές. Η κριτική τοποθετείται με βάση τους προσωπικούς της οραματισμούς, χωρίς να συνεκτιμά τις περιβαλλοντικές συνθήκες, την παρακμιακή διάθεση και την ψυχολογική φόρτιση της ποιητικής γενιάς του '20, αλλά και της γενιάς του '30, η οποία μιμήθηκε τον Καρυωτάκη.²²⁰ Ο καρυωτακισμός ήταν απότοκος της απώλειας των ιδεών και των αξιών μίας εποχής, στην οποία έδρασαν οι ποιητές. Όταν η εποχή δεν προωθεί την ανανέωση, η μάχη ενάντια στον καρυωτακισμό θα είναι επουσιώδης.²²¹ Ο Σκαρίμπας τοποθετεί τον καρυωτακισμό μέσα σε μία ροή καταστάσεων, οι οποίες εκπορεύονται από την ιστορία, ενώ συμπληρώνει πως ο Καρυωτάκης ακολούθησε τον δρόμο που του υπέδειξε η τέχνη. Ο χρόνος θα είναι, για τον Σκαρίμπα, ο μόνος κριτής της επιρροής που άσκησε ο Καρυωτάκης στους νέους.²²² Ο Χατζίνης αναφέρει ότι ο καρυωτακισμός εξαπλώθηκε, γιατί το καρυωτακικό έργο επικοινωνήσε με τον εσωτερικό κόσμο των ανθρώπων, ο οποίος βασανιζόταν από τον συναισθηματικό κάματο και την πνευματική διάλυση.²²³ Ο Φλάμπουρας, επιπλέον, επισημαίνει πως ο καρυωτακισμός ευδοκίμησε λόγω της αποστέρησης των ονείρων και της ανησυχίας, τα οποία προκάλεσε ο πόλεμος. Η νεολαία ψάχνοντας τον τρόπο να βρει την διέξοδο συσπειρώθηκε γύρω από την παρουσία του Καρυωτάκη, όπου μέσα από την ποίηση του ένιωθε ότι αφουγκράζεται τον ψυχικό της κόσμο.²²⁴ Ανακεφαλαιώνοντας, ο Ραμπαβίλας αναλύει ιστορικά το φαινόμενο της επίδρασης του Καρυωτάκη στους νέους ποιητές, αναφερόμενος στις τότε κοινωνικές συνθήκες. Προβάλλει την Μεγάλη Ιδέα ως το όραμα, το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τις ανώτερες τάξεις, για να απομακρύνουν την κοινωνία από τις κοινωνικοοικονομικές δυσκολίες, τις οποίες αντιμετώπιζε. Ο Καρυωτάκης, ως μικροαστός, θα μπορούσε να ηγηθεί του επαναστατικού κινήματος, μα δεν είχε την δύναμη και

²¹⁹ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 178.

²²⁰ Αμίλιος Χουρμούζιος, «Αισθητικά Θέματα. Συζήτησις...» (1936), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 375-377.

²²¹ Αμίλιος Χουρμούζιος, «Και η Απάντησις» (1936), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 382.

²²² Γιάννης Σκαρίμπας, «Περί Καρυωτακισμού» (1936), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 383-384.

²²³ Γιάννης Χατζίνης, «Η περίπτωσης Καρυωτάκη» (1937), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 386.

²²⁴ Διονύσης Φλάμπουρας, «Για τον Καρυωτάκη» (1938), στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 394.

αρκέστηκε στην απεικόνιση του ξεπεσμού της αστικής τάξης. Ωστόσο, οι κοινωνικές αιχμές στο έργο του είναι πρόδηλες, δίχως όμως να τρέφονται προσδοκίες για μία επαναστατική ροπή.²²⁵

3.4 Το βίωμα του Καρυωτάκη και ο καρυωτακισμός

Είναι γεγονός πως ενώ η κριτική εξετάζει το άρθρο του Καραντώνη και τα κατοπινά, για να εκτιμήσει το φαινόμενο του καρυωτακισμού, δεν έχει προκύψει συστηματική μελέτη των ποιημάτων, στα οποία στηρίζονται οι μελετητές για να αναφερθούν στον καρυωτακισμό. Ο καρυωτακισμός, λοιπόν, εξάγεται ως υπαρκτό φαινόμενο μέσω κάποιων ενδείξεων, οι οποίες παρέχονται από τους ποιητές και τους μεσοπολεμικούς κριτικούς.²²⁶ Ο Δημήτρης Τζιόβας αναγνωρίζει τον θόρυβο, ο οποίος καλλιεργήθηκε, χωρίς να έχει συγκροτηθεί το πλαίσιο του φαινομένου και να έχει δημιουργηθεί μία λίστα από τους ποιητές, οι οποίοι εντάσσονται στον καρυωτακισμό. Δεν θεωρεί πως ο καρυωτακισμός αφορά την μίμηση των νεότερων ποιητών, αλλά περισσότερο έναν δεσμό με την διάθεση που εκπέμπει ο Καρυωτάκης στα ποιήματα του, δηλαδή τις απόψεις και τα συναισθήματά του.²²⁷ Η Έλλη Φιλοκύπρου διατείνεται πως ο καρυωτακισμός συνιστά ένα παρακλάδι του Μετασυμβολισμού, όχι ένα συστατικό του στοιχείο, ενώ σε υποσημείωση προσθέτει πως δεν έχει διάρκεια και αξιολογή δράση, ώστε να προκαλέσει μία συλλογική αντίδραση, παρά μόνο ότι υποκινήθηκε από την γενιά του '30.²²⁸ Ο Γαραντούδης διαφωνεί με την διαπίστωση πως ο καρυωτακισμός δεν διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ως φαινόμενο. Καταλήγει πως η Φιλοκύπρου αποδίδει τον καρυωτακισμό ως παρακλάδι με σύντομη δράση, διότι οι πλευρές του φαινομένου δεν έχουν διερευνηθεί σε όλη τους την έκταση.²²⁹ Ο Αργυρίου παρουσιάζει τον Άγρα να κηρύσσει την εναρκτήρια φάση του καρυωτακισμού με τα ποιήματα του Φώτου Γιοφύλλη, του Ρώμου Φιλύρα, του Όμηρου Μπεκέ, του Καβάφη, του Κώστα Ουράνη και του Βάρναλη, για να καταλήξει η ποίηση στον Καρυωτάκη, ως περίπτωση αντιπροσωπευτικού ποιητή, ο οποίος εμπνέει όλους τους νέους.

²²⁵ Ανδρέας Ραμπαβίλας, «Ο Καρυωτάκης και η Λαϊκή Άποψη» (1945), στο: Κ.Γ. Καρυωτάκης. *Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000, σ. 400-401, 404-405.

²²⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχαιμίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 396-397.

²²⁷ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη ή το Φάσμα του Καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 105.

²²⁸ Έλλη Φιλοκύπρου, *Η γενιά του Καρυωτάκη. Φεύγοντας την μάστιγα του λόγου*, ό.π., σ. 237.

²²⁹ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχαιμίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 397.

Οι νέοι αυτοί εκπροσωπούν τον μοντερνισμό. Συνομιλούν μεταξύ τους, βρίσκουν κοινά σημεία, με αποτέλεσμα να καταργείται πολλές φορές η ιδιαιτερότητα του καθενός ξεχωριστά. Ωστόσο, ο Άγρας παραθέτει τα αρνητικά γι' αυτόν γνωρίσματα του ρεύματος: οι αποκαλούμενες «αντιποιητικές λέξεις», η απουσία του νοήματος, η προχειρότητα της ζωής, το επαχθές παρελθόν και η αντιπαθητική επαγγελματική ενασχόληση, τα οποία αποτυπώνουν τον ρεαλισμό ως κίνημα. Ο Αργυρίου αντιλαμβάνεται πως ο Άγρας απεικονίζει κάποια δεδομένα, τα οποία προπορεύονται του καρυωτακισμού,²³⁰ ενώ ο Γαραντούδης σημειώνει πως περισσότερα μειονεκτήματα φορτώνονται στους καρυωτακίζοντες ποιητές απ' τον Άγρα σε σύγκριση με τον Καραντώνη.²³¹

Τέλος, ο Vitti κάνει μία διάκριση. Το βίωμα του Καρυωτάκη δεν ταυτίζεται με τον καρυωτακισμό. Το βίωμα του Καρυωτάκη προσδιορίζει τους ποιητές της δεκαετίας του 1920 με του 1930, οι οποίοι είναι επηρεασμένοι από τον Μπωντλαίρ, κατατρώχονται από την πλήξη, μένουν παθητικοί στο εξωτερικό περιβάλλον και ξεχωρίζουν για την αυτολύπηση. Εκπορεύεται από την συνειδητοποίηση πως ο άνθρωπος αναλώνεται σε έναν αναυθεντικό βίο, χωρίς να μπορέσει να εκδηλώσει την μοναδικότητά του, αλλά, επειδή, έτσι, αναυθεντικά εικάζει πως πρέπει να ζει. Η συνειδητοποίηση οδηγεί το άτομο σε μία παθητική έκφραση της διαμαρτυρίας του, απορρίπτοντας την εναρμόνιση με το εξωτερικό περιβάλλον. Η αυτοκτονία του Καρυωτάκη εξέφρασε αυτήν την παθητική διαμαρτυρία του ανθρώπου ενάντια στην βίωση μίας αναυθεντικής ζωής. Ο καρυωτακισμός, αντιθέτως, αποτελεί την αξιοποίηση του καρυωτακικού βιώματος με εύκολο τρόπο, χρησιμοποιώντας καλλιτεχνικές μεθόδους και τεχνικές, οι οποίες εισήχθησαν από κάποιον άλλον.²³² Το βίωμα του Καρυωτάκη, λοιπόν, προηγείται χρονολογικά και καταλήγει στον καρυωτακισμό, χωρίς να ταυτίζεται με αυτόν.

3.5 Η μεταβίβαση του καρυωτακικού βιώματος στους σύγχρονους του Καρυωτάκη, αλλά και τους μεταγενέστερους ποιητές

Η αυτοχειρία του Καρυωτάκη ενδυνάμωσε ένα ρεύμα που ήταν ήδη υπαρκτό και ερμηνευόταν από την κριτική ως το «βίωμα Καρυωτάκη». Το «βίωμα Καρυωτάκη» εξαπλώθηκε στους νέους του διαστήματος 1928-1935 και μετεξελίχθηκε στον καρυωτακισμό. Ο Γαραντούδης ερευνά τα χαρακτηριστικά των ποιημάτων, στα οποία είναι

²³⁰ Αλέξανδρος Αργυρίου, *ό.π.*, σ. 146-148.

²³¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταχρυσίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, *ό.π.*, σ. 398.

²³² Mario Vitti, *Η Γενιά του 30. Ιδεολογία και Μορφή*, Ερμής, Αθήνα 1995, σ. 108-109.

δεσπόζον το «βίωμα Καρυωτάκη» και ενσωματώθηκαν στις ανθολογίες του Τέλλου Άγρα (*Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*) και του Φώτου Γιοφύλλη (*Ανθολογία των νέων ποιητών μας (1900-1920)*).

Στην ανθολογία του Άγρα, η οποία περιλαμβάνει ποιήματα της περιόδου 1890-1900, αντανακλάται ένας έκδηλος πεσιμισμός. Αυτοί οι ποιητές είναι σύγχρονοι του Καρυωτάκη. Τα ποιήματά τους χαρακτηρίζονται για το συναίσθημα, τα μοτίβα και την τεχνική, που το 1935 θα συνοδεύσουν τον καρυωτακισμό. Εκεί ο Γαραντούδης εντοπίζει ποιητές που το 1922 θεωρούνται σε μεγάλο βαθμό αρκετά πιο παρακαμιακοί απ' όσο θα θεωρηθεί κατόπιν ο Καρυωτάκης. Αναλύει αρχικά το ποίημα του Νίκου Καρβούνη, «Το τραγούδι του νικημένου» (*Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*, 1922). Η διαφορά του χαρούμενου παρελθόντος και του επισκιασμένου παρόντος («που δεν θεν' αυλακώσουν πλέον, ποτές-ποτές,/γόντολες της χαράς, του έρωτα γόντολες»), η αίσθηση του τέλους, που στοιχειώνει την ανώφελη ζωή («Είν' η ψυχή μου Βενετιά χαμένη/σ' ένα απέραντο πέλαγο, νεκρό»), η απροσδιοριστία των λέξεων «λογισμός», «κλήθη», «μοίρα» και οι εικόνες (π.χ. «δειλί ξεχασμένο», «αιώνιο βράδυ», «τον πιο αψηλό τον πύργο»), παραπέμπουν στον Καρυωτάκη. Έπειτα, ο Γιάννης Κοκκινάκης με τον «Θάνατο» (*Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*, 1922) χρησιμοποιεί τα μοτίβα της απογοήτευσης, της πλήξης, καθώς και την ειρωνεία («Βοήθα με την στερνή μου αυγήν εσύ αδελφή ειρωνεία/ δάκρυ μην στάξει μα σοφό χαμόγελο ν'ανθίσει»), προμηνύοντας τις καρυωτακικές σάτιρες. Το ποίημα διακρίνεται και για την μετρική ανανέωση, που υιοθετεί ο Καρυωτάκης. Ακόμη, «Οι λεύκες» του Όμηρου Μπεκέ (*Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*, 1922), μιλούν για ένα φθινοπωρινό φυσικό τοπίο, το οποίο καλωσορίζει το υποκείμενο, που έχει αποβιώσει. Η φύση προετοιμάζει το άτομο για τον θάνατό του, όπως και στον Καρυωτάκη («Ω! να πεθάνω μοναχός σ' ερημική μια στράτα/και να με σαβανώσουνε τα φύλλα τα ξερά/Σταυρούς στο δρόμο που περνά μου στήνουν τα κλαδιά./Στο υπέροχο μαρτύριο του Ναζωραίου θα πάγω;»). Τέλος, ο Στασινόπουλος με την «Μελαγχολία» (*Οι νέοι. Εκλογή από το έργο των νέων Ελλήνων ποιητών 1910-1920*, 1922) αναπαριστά την εσωτερική διάθεση ενός υποκειμένου να φανερώνει διυποκειμενικές αισθητηριακές εμπειρίες («Θαρρώ πως πια το σπίτι μας παντέρημο απομένει/[...]/Καθόμαστε ολομόναχοι και μοιάζουμε ωςάν ξένοι»). Η φύση πάλι προμηνύει τον θάνατο («Κοίτα τον κήπο τον ξερό τον έχουν χρόνια αφήσει./[...]/κι αντίκρυ στο παράθυρο το αιώνιο κυπαρίσσι/σύμβολο μοιάζει, σαν να λέει ο θάνατος πως φτάνει...»).

Στιχουργικά συσχετίζεται με τα ποιήματα «[Ο κήπος είμαι που άλλοτε...]» και «[Όλα τα πράγματά μου...]» από τα *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927) του Καρυωτάκη.

Στην ανθολογία του Φώτου Γιοφύλλη (*Ανθολογία των νέων ποιητών μας (1900-1920)*), η οποία δεν είναι τόσο φροντισμένη όσο του Άγρα, περιλαμβάνονται ποιητές που δεν συνομιλούν με το «βίωμα Καρυωτάκη» αλλά και είκοσι δύο ποιητές, οι οποίοι μοιράζονται στοιχεία της καρυωτακικής ποίησης (δηλαδή τα μοτίβα, την ατμόσφαιρα, την απαισιοδοξία). Αφού συνέκρινε τις δύο προαναφερθείσες ανθολογίες, ο Γαραντούδης εντόπισε τους οκτώ ποιητές, οι οποίοι μεταφέρουν το «βίωμα Καρυωτάκη». Αυτοί οι ποιητές είναι: Ρώμος Φιλύρας, Ναπολέον Λαπαθιώτης, Κώστας Ουράνης, Μίχος Δαμιράλης, Κλέων Παράσχος, Χρίστος Γερογιάννης, Ίσανδρος Άρις, Γ. Σταυρόπουλος. Εξετάζει πρώτα την «Πλήξη» (*Ανθολογία των νέων ποιητών μας (1900-1920)*, 1922) του Μίχου Δαμιράλη. Είναι χαρακτηριστικό το δυσάρεστο συναίσθημα («κι επλήθαιναν στα σπλάχνα μου της συμφοράς οι τρόμου»), το οποίο διαφαίνεται και στον τρόπο, με τον οποίο το υποκείμενο αντιμετωπίζει το εξωτερικό του περιβάλλον («και μαύρ'ήταν τ' απόβραδο, ακόμα κι η ταβέρνα/κι ήταν φαρμάκι το κρασί, πικρό σαν την αλόη»). Κατόπιν, μεταβαίνει στο ποίημα «Πάει το καλοκαίρι» (*Ανθολογία των νέων ποιητών μας (1900-1920)*, 1922) του Χρίστου Γερογιάννη. Ο ερχομός του φθινοπώρου σηματοδοτεί μία περίοδο εσωτερικής ερήμωσης («Κι εγώ, που'χα μια καλή καρδιά/και την άνοιξα το καλοκαίρι/[...]δεν βρήκα δικό μου ταίρι.../κι έτσι, πάει, που λες, αγάπη μου, το καλοκαίρι...»). Εντοπίζει ομοιότητες με το ποίημα «Σαν δέσμη από τριαντάφυλλα» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη, αναφορικά με την χρονική περίοδο και με την πορεία από την ελπίδα στην απογοήτευση. Ο ελευθερωμένος στίχος απαντάται και στα δύο ποιήματα. Στην «Ανία» του Ίσανδρου Ίρι (*Ανθολογία των νέων ποιητών μας (1900-1920)*, 1922) θα μπορούσε κανείς να επαναφέρει στον νου του την γυναίκα από την «Ωχρά σπειροχαίτη» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927). Η γυναικεία ύπαρξη για τον Ίσανδρο Ίρι «Ήτανε βαμμένη, κι ήταν/όμορφη σαν Παναγιά/κι η αγάπη της, η ψεύτικη αγάπη της,/ βάλσαμο ήταν στην καρδιά./»

Ο Νάσος Βαγενάς εντόπισε παραλληλισμούς στα ποιήματα του Α. Άργη και του Καρυωτάκη, ιδιαίτερα με το ποίημα του Καρυωτάκη «Λυκαβηττός». Ο «Λυκαβηττός» του Άργη (*Νύχτες*, 1921) και του Καρυωτάκη είναι δύο ποιήματα που πέρα από τον κοινό τίτλο, μοιράζονται και κοινές εικόνες. Ενδεικτικά, ο Άργης γράφει: «Και προς τα κάτω γέρνοντας το μάτι/σ' οράματα ξεχνιέσαι φευγαλέα/κοιτώντας μιαν Αθήνα πιο ωραία». Ενώ ο Καρυωτάκης επισημαίνει στον «Λυκαβηττό» (*Νουμάς*, 1922): «Μ' εξάγνισε το ανέβασμα, πατρίδα,/και θά 'ρθω με τη βάρκα μου του ονείρου,/με τα κουπιά του πόθου θα

κινήσω...»²³³. Η καθαρεύουσα συμβάλλει στην ενδυνάμωση της επιρροής που ασκεί ο χώρος στην πρόκληση των συναισθημάτων. Ο Άργης και ο Καρυωτάκης, για τον Βαγενά, αλληλεπιδρούν μέσω του αρνητικού συναισθήματος και της κενότητας, τα οποία παρακινούνται από την αναπόφευκτη ζημία και τελικά από τον αναπόφευκτο θάνατο, ενώ είναι υπαρκτή η θέληση για την επιδίωξη της σωτηρίας, μέσω της αρμονίας.

Συμπληρωματικά, ο Γαραντούδης μνημονεύει τον Σπύρο Γκούσκο, ως καρυωτακικό ποιητή της ποιητικής γενιάς του '30, ο οποίος φανερώθηκε μετά τον Καρυωτάκη και άντλησε από εκείνον τις καταβολές του. Η «Επίκληση» (*Ποιήματα του Σπύρου Γκούσκου*, 1990) προβάλλει το ερωτικό συναίσθημα («Άφες τις πίκρες που μας δέρνουν μια στιγμή/στη χώρα του χαμού να φτερουγίσουν/και στο κρινένιο στήθος σου οι λυγμοί,/στου έρωτα τους πόθους, να σιγήσουν...»). Ο Καρυωτάκης διαμορφώνει μία ονειρική ατμόσφαιρα στο ποίημα «Το φεγγαράκι απόψε» (*Νηπενθή*, 1921) εστιάζοντας στην γοητεία του φεγγαριού («Το γύρω φως ως θαν την διαπερνά,/η καρδιά μου βαρύ μαργαριτάρι./Και θα γελώ. Και θε να κλαίω...Και να,/να το φεγγάρι!»²³⁴) και στην παρόρμηση της νύχτας στο ποίημα «Μόνο» (*Νηπενθή*, 1921): («Όλα έπρεπε να γίνουν. Μόνο η νύχτα/δεν έπρεπε γλυκειά έτσι τώρα ναναι,/ να παίζουνε ταστερια εκεί σαν μάτια/και σα να μου γελάνε»²³⁵). Το ποίημα «Δίχως τίτλο» (*Ποιήματα του Σπύρου Γκούσκου*, 1990) του Γκούσκου τονίζει την ανικανότητα για την βίωση της αγαλλίας παρά την υπαρκτή ανάγκη που διακατέχει το άτομο («Μα ως σε θωρώ κι έτσι είμαι αδύναμος/την ευτυχία για να σου δώσω,/λέω της ψυχής μου θασαι τ'οραμα/που δεν μπορώ να την σιμώσω...»). Συγγενεύει με το ποίημα «[Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ...]» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη, όπου το πλοίο χρησιμοποιείται ως σύμβολο απώλειας της ευχαρίστησης. Εν κατακλείδι, ο Γαραντούδης θεωρεί το ποίημα «Είν' η ψυχή μου» του Γκούσκου (*Ποιήματα του Σπύρου Γκούσκου*, 1990) ως απομίμηση του καρυωτακικού ποιήματος «[Όλα τα πράγματα μου...]» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), διότι μοιράζονται την εικόνα μίας άδειας οικίας, καθώς και το κλίμα της μοναξιάς, η οποία οδηγεί στην λύπη και στην οδύνη για τον θάνατο. Ο Γκούσκος αν και ακολουθεί την έμμετρη στιχουργική φόρμα, διακρίνεται από την τάση υιοθέτησης ενός ελευθερωμένου στίχου, όπως και ο Καρυωτάκης.²³⁶

3.6 Ο καρυωτακισμός μέσα από την σημερινή οπτική

²³³Γ.Π. Σαββίδης, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022, σ. 169.

²³⁴ Στον ίδιο, σ. 213.

²³⁵ Στον ίδιο, σ. 221.

²³⁶Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 399-412.

Σήμερα ο καρυωτακισμός εξετάζεται μέσα από τον ερμηνευτικό φακό δύο διαφορετικών προσεγγίσεων. Ο Γαραντούδης πιστεύει πως το φαινόμενο δεν έπρεπε να αποκτήσει κοινωνιολογική διάσταση, η οποία απομάκρυνε το κοινό και την κριτική από την εκτίμηση της αξίας του καρυωτακικού έργου και έπλασε στο περιβάλλον την εικόνα μίας ιδιαίτερης και παρεκκλίνουσας από την κανονικότητα προσωπικότητας. Η διαμόρφωση αυτής της εικόνας προκάλεσε μία παραμόρφωση του νοήματος, που αναδυόταν από την ποίηση του Καρυωτάκη, λόγω έκθεσης απόψεων, οι οποίες παρακινούνταν από προσωπικές φιλοδοξίες κι όχι από αντικειμενικά κριτήρια.²³⁷ Η ποιητική ιδιότητά του τείνει έτσι να παραγκωνίζεται από την προβολή της αυτοκτονίας του. Η αλληλεξάρτηση του Καρυωτάκη και της αυτοκτονίας ήταν καθοριστική για την μυθοποιημένη εικόνα του ποιητή και για τον καρυωτακισμό, ο οποίος γίνεται ακόμα και σήμερα εστία συζητήσεων. Σε υποσημείωση ο Γαραντούδης παραθέτει και μία ψυχαναλυτική προσέγγιση του Καρυωτάκη, η οποία προβάλλει ως ψυχικά ασθενή τον ποιητή. Ο Σκούρας ανάγει τις αιτίες στον σωματότυπο, σε στοιχεία από την καθημερινότητα του ποιητή, στην εμμονική του προσκόλληση στην μητρική φιγούρα, στην επιθυμία επιστροφής στα παιδικά χρόνια και στην απουσία ερωτικής ζωής, τα οποία αποκαλύπτουν την αδυναμία πλήρωσης της ανάγκης για μία στέρεα γυναικεία ύπαρξη στο πλευρό του.²³⁸ Ο Γρηγόρης Πασχαλίδης επισημαίνει επίσης πως ο Καρυωτάκης εδραιώθηκε μέσω της αυτοκτονίας του, η οποία συνιστά έναν παράγοντα, τον οποίο προσμετρά η κριτική, για να αποφανθεί για το έργο του. Η αυτοκτονία επιβεβαιώνει την αυθεντικότητα της καρυωτακικής ποίησης, με αποτέλεσμα εκείνη να εκλαμβάνεται πως φέρει αυτοβιογραφική χροιά και πως αντικαθρεφτίζει τις συναισθηματικές διαθέσεις του ίδιου του Καρυωτάκη.²³⁹ Το προσωπικό βίωμα αποκτά κοινωνικές προεκτάσεις και μεταφέρει τις επιπτώσεις ενός διαλυτικού κοινωνικού περιβάλλοντος στην ψυχοσύνθεση του ποιητή. Με το να αναγνωρίζει η κριτική την ταύτιση ζωής και έργου στον Καρυωτάκη και να κηρύττει τα ολοφάνερα μηνύματα της τέχνης του είναι σαν εκείνη να απονεκρώνεται, εφόσον δεν υπάρχει ανάγκη για ερμηνεία και σπουδή της παρακαταθήκης του. Η αυτοκτονία επιλέγεται από την κριτική ως το μέσο, το οποίο μνημονεύει τον Καρυωτάκη στις συνειδήσεις και μοιραία η κριτική οδηγείται στην αμφισβήτηση του λόγου ύπαρξης της, εφόσον είναι όλα ξεκάθαρα. Ωστόσο από την άλλη παρουσιάζεται και η μόνη που παρέχει την πρόσβαση στην ανακάλυψη της αλήθειας των ποιημάτων του. Η κριτική, έτσι,

²³⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Ψεύτη του κόσμου», *το Βήμα*, Αθήνα (5/7/1998), <https://www.tovima.gr/2008/11/24/books-ideas/pseyti-toy-kosmoy>, 22/1/2024 11:44.

²³⁸ Ευριπίδης Γαραντούδης, *Έλληνες Ποητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, ό.π., σ. 413-414.

²³⁹ Γρηγόρης Πασχαλίδης, «Ο Θάνατος του Συγγραφέα και η Αυτοκτονία της Κριτικής», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 137-138.

απορρίπτοντας τον σκοπό της, ο οποίος είναι να ερμηνεύσει το έργο και χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την διαφάνεια της καρυωτακικής ποίησης μετατρέπεται σε υποκριτική.²⁴⁰

Ο Τζιόβας θεωρεί πως ο καρυωτακισμός εκπέμπει ένα μήνυμα που αποκτά κοινωνικές προεκτάσεις. Ο καρυωτακισμός, για τον Τζιόβα, κατέχει τις εξής συνιστώσες: ο ποιητής αυτό-υποβαθμίζεται στο κοινωνικό πλαίσιο, ανθίσταται στην αποξένωσή του, καθώς και στην δύναμη της εξουσίας. Αποτυπώνει την αποτελμάτωση με εργαλείο τον λόγο του, ο οποίος είναι διαπεραστικός και οι στίχοι του παρωδημένοι. Οι συνιστώσες αυτές αποκαλύπτουν την συνομιλία του ποιητή με την κοινωνία. Ο καρυωτακισμός είναι ένα κοινωνικό και αισθητικό φαινόμενο, όχι τόσο ένα ποιητικό.²⁴¹ Η αντίρρηση του Καρυωτάκη για το κοινωνικό σύστημα, η οποία προκλήθηκε από ένα ποιητή, ο οποίος δεν είχε αφοσιωθεί στην προάσπιση μίας ιδεολογίας, εκλήφθηκε ως επικίνδυνη και εξήχθη πως θα μπορούσε να καταπολεμηθεί μέσω της εφεύρεσης του καρυωτακισμού και της επιβάρυνσής του με αρνητικό πρόσημο. Τα *Ελεγεία και Σάτιρες* (1927) εκφράζουν την απόρριψη του Καρυωτάκη για το κοινωνικοπολιτικό σύστημα, χωρίς να υιοθετεί ο ποιητής κάποια εξειδικευμένη κοσμοθεωρία. Η εναντίωσή του είναι ατομική χωρίς να εκπροσωπεί μία ορισμένη ομάδα, ενώ οι νέοι προσλαμβάνουν από το πρότυπό του την συμπαράσταση, την οποία αναζητούν.²⁴² Ο Βαγενάς αρνείται πως ο Καρυωτάκης είναι πολιτικός ποιητής, όπως προσδιορίζεται από την σύγχρονη κριτική, διότι τα πολιτικά ποιήματά του είναι πολύ λιγότερα σε ποσότητα, αλλά και ως προς το περιεχόμενό τους δεν υπερέχουν των μη πολιτικών. Από τα 122 έργα του Καρυωτάκη (113 ποιήματα και 9 πεζά) εντοπίζει τα εξής πέντε ως πολιτικά, στα οποία βασίζεται η κριτική για να τον κατατάξει ως πολιτικό ποιητή: «Ο Μιχαλιός» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), «Εις Ανδρέαν Κάλβον» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), «Στο Άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), «Η πεδιάς και το νεκροταφείον» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) και το πεζό «Κάθαρισες».²⁴³ Η καρυωτακική ποίηση παρερμηνεύεται από την κριτική, διότι εξυπηρετείται ο σκοπός της προβολής μίας αντισεφερικής εικόνας. Ο Βαγενάς πιστεύει πως η καρυωτακική ποίηση εξετάζει τον συναισθηματικό κόσμο ενός ατόμου, χωρίς να υπάρχει επικοινωνία της εμπειρίας με ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, κάτι το οποίο καταφέρνει να πετύχει ο

²⁴⁰ Στον ίδιο, σ. 143-144.

²⁴¹ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη ή το Φάσμα του Καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 107.

²⁴² Στον ίδιο, σ. 108, 110.

²⁴³ Νάσος Βαγενάς, *ό.π.*, σ. 35-36.

Σεφέρης, ο οποίος θεωρείται λανθασμένα ως συντηρητικός, ενώ ο Καρυωτάκης κρίνεται επίσης λανθασμένα ως αριστερός.²⁴⁴

Αποδεικνύεται, λοιπόν, ότι η κριτική σήμερα, όταν διερευνά το φαινόμενο του καρυωτακισμού κινείται σε δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Ο Ερατοσθένης Καψωμένος τονίζει ότι η πρώτη κατεύθυνση προσεγγίζει το φαινόμενο καθιερώνοντάς το στην διασύνδεση του βίου, του έργου και του τέλους του Καρυωτάκη.²⁴⁵ Ο Ξενοφών Κοκόλης συνειδητοποιεί πως από την στιγμή που υπάρχει σύγχυση ζωής και έργου, ο καρυωτακισμός πλέον έχει αποκτήσει κοινωνικές προεκτάσεις και τρέπεται σε ένα κοινωνικό φαινόμενο για διερεύνηση. Η περιπλοκή αυτή σηματοδοτεί την μεταφορά στοιχείων από τον τομέα της τέχνης στον χώρο της κοινωνίας και αντίστροφα.²⁴⁶ Οι δύο αυτές αντικρουόμενες θέσεις (συνένωση ζωής-έργου-θανάτου και λανθασμένη η ταύτιση ζωής και έργου) αποδεικνύουν πως ο καρυωτακισμός αποτελεί ένα ανοιχτό πεδίο, το οποίο επιδέχεται ερμηνειών, όσο ο βίος και το έργο του ποιητή φαίνεται να μην είναι εύκολο να απεκδυθούν αυτήν την αλληλεξάρτηση.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Στον ίδιο, σ. 39, 45-46.

²⁴⁵ Ερατοσθένης Καψωμένος, *ό.π.*, σ. 27.

²⁴⁶ Ξενοφών Κοκόλης, «Ο Καρυωτάκης του Σκαρίμπα», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 364.

²⁴⁷ Ευριπίδης Γαργαντούδης, *Έλληνες Ποιητές του Μεταίχμιου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, *ό.π.*, σ. 416.

4. Το φάσμα του καρυωτακισμού. Η ποιητική γενιά του '30

4.1 Η γενιά του '30

Η γενιά του '30 περιλαμβάνει τους λογοτέχνες, οι οποίοι παρουσιάζονται στα ελληνικά γράμματα την δεκαετία 1930-1940. Πρόκειται στην ουσία για έναν ορισμό συμβατικό, διότι ορισμένοι από εκείνους τους λογοτέχνες, κάποιοι εξ αυτών και προεξάρχοντα πρόσωπα της γενιάς, το 1930 έχουν ήδη ξεκινήσει να τελειοποιούν την γραφή τους. Ο Στράτης Μυριβήλης, για παράδειγμα, ο οποίος γεννιέται το 1892, έχει ήδη διαμορφωθεί, ως ιδιοσυγκρασία, στους Βαλκανικούς Πολέμους. Ο Γιώργος Σεφέρης γεννιέται το 1900 και αρχίζει την ποιητική του πορεία με την έκδοση της συλλογής *Στροφή* (1931). Ωστόσο, υπάρχει και η περίπτωση συγγραφέων, με παράδειγμα τον Άγγελο Τερζάκη, οι οποίοι ενώ ευαγγελίζονται τον εκσυγχρονισμό με συνείδηση και ορμή δεν μπορούν να αποδεσμευτούν από το καρυωτακικό πνεύμα της περιόδου. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, όμως, το 1930 παρατηρείται μία ανατροπή με φανερό την προσπάθεια απελευθέρωσης από τις ρίζες του παρελθόντος, ενώ διαμορφώνεται μία αντίληψη, η οποία συνοδεύεται από τα κατάλληλα πνευματικά αγαθά και από μία ψυχολογική συνθήκη, διαφορετική από το παρελθόν.²⁴⁸ Η κριτική διαχωρίζει τους ποιητές που εγκολπώνονται τον καρυωτακισμό από τους ποιητές, που υιοθετούν έναν οπτιμιστικό τρόπο ποιητικής έκφρασης. Η αισιοδοξία έρχεται σε σύγκρουση με το παρελθόν και αυτή η νοοτροπία πρέπει να συνοδευτεί με αντίστοιχες αλλαγές στην τεχνική, οι οποίες πηγάζουν από τον ευρωπαϊκό Μοντερνισμό και στην ελληνική γλώσσα μεταφράζονται με την έννοια της πρωτοπορίας, ενώ στα γαλλικά αντιπροσωπεύουν το *avant-garde*. Ωστόσο, ουσιαστική τομή τελικά της ποιητικής γενιάς του '30 είναι η εισήγηση του ελεύθερου στίχου. Στο τέλος της δεκαετίας οι ποιητές της γενιάς έχουν υιοθετήσει την ελευθερόστιχη γραφή.²⁴⁹

Στις αρχές της δεκαετίας τα ποιήματα που δημοσιεύονται κινούνται στο πλαίσιο της έμμετρης στιχουργικής φόρμας. Οι ποιητές αντλούν τις καταβολές τους από τον ύστερο γαλλικό Συμβολισμό και τον Καρυωτάκη. Ο Γιώργος Σεφέρης, ο Γιάννης Ρίτσος, ο Νικηφόρος Βρεττάκος αποτελούν παραδείγματα μειζόνων ποιητών, οι οποίοι γράφουν παραδοσιακή έμμετρη ποίηση και μετά υιοθετούν την ελευθερόστιχη ποιητική φόρμα. Ακόμα, οι ποιητές στρέφονται στην διερεύνηση ενός νέου ποιητικού προσανατολισμού. Καλλιεργούν βαθμιαία την έκφραση, αλλά και την τεχνοτροπία τους. Ο Υπερρεαλισμός

²⁴⁸ Mario Vitti, *ό.π.*, σ. 21-22.

²⁴⁹ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 199.

εισάγεται στην Ελλάδα από τον Εμπειρικό με την έκδοση της *Υψικαμίνου* (1935).²⁵⁰ Οι ποιητές της γενιάς του '30 αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μετατρέψουν την «άρνηση», η οποία επικράτησε στο ποιητικό τοπίο με πρωτεργάτη τον Καρυωτάκη, σε «κατάφαση» υποστηρίζοντας το δικαίωμα του ποιητικού υποκειμένου στην ζωή.²⁵¹ Οι ποιητές, οι οποίοι αναφέρονται ανήκουν στην γενιά του '30 και προσεγγίζονται με κριτήριο την σχέση που διαμορφώνουν με το καρυωτακικό έργο: α) σχέση επίδρασης (Ρίτσος, Σεφέρης), β) σχέση αντίδρασης (Ελύτης, Εμπειρικός, Εγγονόπουλος), γ) σχέση επίδρασης και αντίδρασης (Σκαρίμπα, Κοτζιούλας, Βρεττάκος).

4.2 Γιάννης Ρίτσος

Η νεολαία που αποσκοπούσε στην κοινωνική ανατροπή και στην μεταβολή του περιβάλλοντος, το οποίο την πλαισίωσε συνδέθηκε με την ποίηση του Καρυωτάκη. Το αριστερό κίνημα, το οποίο κατείχε αυτές τις φιλοδοξίες ήταν φυσικό να συναντηθεί με την ποίηση του, όπου και ταυτίστηκε με τις απόψεις, το θυμικό και τις εμπειρίες, τις οποίες εξέφραζε, παρά με την τεχνοτροπία. Η αριστερά επαινεί τα *Ελεγεία και Σάτιρες* και ξεχωρίζει τον κοινωνικά ευαισθητοποιημένο Καρυωτάκη, του οποίου οι *Σάτιρες* μαζί με τα πεζά ποιήματα πρωτοπορούν για την περίοδο δραστηριοποίησης του ποιητή (1927). Ο Γιάννης Ρίτσος ξεκινά την ποιητική του πορεία μέσα σε αυτές τις προσλαμβάνουσες.

Στις δύο πρώτες ποιητικές συλλογές *Τρακτέρ* (1934) και *Πυραμίδες* (1935) είναι φανερές οι συγγένειες με την θεματολογία του Καρυωτάκη, ενώ ο Καραντώνης αξιολογεί αυτήν την σύνδεση για να εντάξει τον Ρίτσο στον καρυωτακισμό. Η ωχρά σπειροχαίτη, ο Δον Κιχώτης, η αντίθεση ανάμεσα στο περιβάλλον και στη νεαρή ηλικία του ποιητικού υποκειμένου, η κοινωνική αποξένωση, η αντιπαλότητα του ποιητή με την ζωή, η χρήση της καθαρεύουσας, που προσδίδει ειρωνικό τόνο συνιστούν μερικά από τα πιο προφανή σημεία επικοινωνίας του Ρίτσου με τον Καρυωτάκη. Ο Ρίτσος εστιάζει όμως περισσότερο στην εμπλοκή του ποιητή, ώστε να επέλθει η κοινωνική ανατροπή. Μεταβαίνει από την μελαγχολική ατομική θέαση της ζωής στην αναζήτηση της ελπιδοφόρας μαζικής κινητοποίησης.²⁵²

Ο Σαββίδης εντοπίζει το ποίημα που αφιερώνει ρητά ο Ρίτσος στον Καρυωτάκη, το οποίο ονομάζεται «Ποιητές» (*Τρακτέρ*, 1934) ο τίτλος του οποίου είναι ίδιος με το ποίημα του Καρυωτάκη στα *Νηπενθή*²⁵³ και το χαρακτηρίζει «ποίηση-μανιφέστο». Σε υποσημείωση

²⁵⁰ Στον ίδιο, σ. 202, 210, 213.

²⁵¹ Mario Vitti, *ό.π.*, σ. 35.

²⁵² Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 281-285.

²⁵³ Στην ίδια, σ. 286.

διατυπώνει την πρόταση να γίνει η ανάγνωση του ποιήματος σε συνδυασμό με το «Όλοι μαζί» από τα *Ελεγεία και Σάτιρες*.²⁵⁴ Η απομόνωση που υφίσταται ο ποιητής στους «Ποιητές» του Ρίτσου («Μένουμε πάντα σιωπηλοί και μοναχοί»²⁵⁵) και η ανικανότητα για ενσωμάτωση στην καθημερινή ζωή του απλού ανθρώπου στο ποίημα «Όλοι μαζί...» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη («Ανυπόφορη νομίζουμε πρόζα/ των καλών ανθρώπων τη συντροφιά») εμφανίζονται ως σημεία σύγκλισης. Ο Ρίτσος διαφοροποιείται όμως από τους ποιητές που επέλεξαν αυτήν την κοινωνική απομόνωση.²⁵⁶ Η στροφή: «Γύρω μας κι άλλοι κι αν πονούν κι αν δυστυχούν/κι αν τους λυγίζει, αν τους φλογίζει ή αδικία/ώ, τέτοια θέματα πεζά ν' ανησυχούν/τους αστρικούς μας στοχασμούς, είναι βλακεία» από τους «Ποιητές» είναι ειρωνική. Χρέος του ποιητή για τον Ρίτσο είναι να συμπαραστέκεται στον λαό. Η ποίηση είναι απαραίτητο να στοχεύει σε συλλογικά ιδανικά και να παρακινεί μαζικές κινητοποιήσεις για την κατάκτηση των ιδανικών αυτών.²⁵⁷

Στην «Μόνωση», στις «Ωδές» και τον «Πόλεμο» των *Πυραμίδων* (1935) αποφασίζει να κόψει τους δεσμούς με την ποίηση που τον διαμορφώνει ως τώρα. Απομακρύνεται από τον Καρυωτάκη. Η ποίηση θα αναστηθεί μέσω του κοινωνικού αγώνα, όπως πιστεύει. Στην *Τέταρτη Διάσταση* (1972) θα ξανασυναντηθεί με τον Καρυωτάκη, όταν θα αναφερθεί στην έννοια του χρόνου και στην προσωρινότητα των καταστάσεων αναμειγνύοντας τα στοιχεία αυτά με την αρχαία μυθολογία²⁵⁸. Έπειτα, στο *Διάδρομος και Σκάλα* (1973) το ποίημα «Μόνο» θα επαναφέρει στον νου την «Πρέβεζα» (1928). Τέλος, στο *Τερατώδες Αριστούργημα* (1977) μνημονεύει τον Καρυωτάκη ως τον ποιητή που καθόρισε εκείνον, αλλά και ολόκληρη την ελληνική ποίηση.²⁵⁹ Πρόσθετα, έχει φιλική σχέση με την Πολυδούρη, την οποία γνωρίζει όταν και εκείνος είναι ασθενής στο νοσοκομείο Σωτηρία, λόγω της προσβολής του από φυματίωση. Τυχαίνει να παρευρίσκεται και στην συνάντηση που έχει ο Καρυωτάκης με την Πολυδούρη στο νοσοκομείο. Όταν φεύγει το 1945 από την Αθήνα παίρνει μαζί του ένα γράμμα της μαζί με το μαντολίνο του κι ένα σχέδιο του Τσαρούχη.²⁶⁰ Ο Σαββίδης εκφράζει την άποψη πως από την *Παλιά μαζούρκα σε ρυθμό βροχής* (1940) και πέρα ο Ρίτσος έχει πια αφομοιώσει τον Καρυωτάκη και γράφει μέσα σε ένα πολυπλοκότερο

²⁵⁴ Γ.Π. Σαββίδης, «Ο Καρυωτάκης ανάμεσα μας ή τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδάρι;», *ό.π.*, σ. λ'.

²⁵⁵ Στον ίδιο, σ. λα'.

²⁵⁶ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 286-287.

²⁵⁷ Μαρία Γνησίου, «Ποιήματα Αφιερωμένα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη» στο: *Ποιήματα των Ελλήνων ποιητών για (Ελληνες) ποιητές κατά την περίοδο 1850-1980*, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα 2013, σ. 195. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29304>, 31 Γενάρη 2024 5:02.

²⁵⁸ Στέλιος Γεράνης, «Η ποίηση του Γιάννη Ρίτσου. Σημειώσεις στα περιθώρια της Τέταρτης Διάστασης», στο: *Αφιέρωμα στον ποιητή Γιάννη Ρίτσο*, Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1991, σ. 128-129.

²⁵⁹ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 288-292.

²⁶⁰ Στην ίδια, σ. 283.

σύστημα ιστορικών σχέσεων από εκείνες που ευδοκίμησαν με τον καρυωτακισμό. Καταλήγει πως ο αστικός ρεαλισμός του Καβάφη και ο νεοαστικός ρεαλισμός του Καρυωτάκη οδήγησαν τον Ρίτσο στον μικροαστικό ή προλεταριακό νεορεαλισμό.²⁶¹

4.3 Γιώργος Σεφέρης

Ο Σεφέρης στις *Δοκιμές* (1974) θεωρεί τον Καρυωτάκη ως τον πιο αξιόλογο ποιητή της γενιάς του. Ωστόσο, δεν πιστεύει το ίδιο και για τον καρυωτακισμό, τον οποίο ερμηνεύει ως μία δυσάρεστη κατάσταση, η οποία δεν έχει μέλλον. Βλέπει ότι η ποίηση του 1930 έχει μία προοπτική, η οποία θέτει στο επίκεντρο την θάλασσα, τα ελληνικά νησιά και τους αρχαίους μύθους, μεταβάλλοντας το τοπίο των καλλιτεχνικών ενασχολήσεων.²⁶²

Ο Vitti εκφράζει την άποψη πως η *Στροφή* (1931) του Σεφέρη διαπνέεται από το βίωμα του Καρυωτάκη περισσότερο παρά από την επιρροή του, διότι ο Σεφέρης και ο Καρυωτάκης ήταν περίπου συνομήλικοι και ξεχώριζαν μόνο στην προσωπικότητα και στα ποιητικά ρεύματα, στα οποία εντάχθηκαν. Το «Ύφος μίας μέρας», το οποίο ενσωματώθηκε στην *Στροφή* και το «Γράμμα του Μαθιού Πασκάλη» (*Τετράδιο Γυμνασμάτων*, 1940) δημιουργήθηκαν όταν ο θάνατος του Καρυωτάκη ήταν ακόμη νωπός στις συνειδήσεις (1928). Στο «Ύφος μίας μέρας» καταγράφονται τα καθημερινά βιώματα ως αποσυνδεδεμένα μεταξύ τους έχοντας μία αρνητική αντανάκλαση γι' αυτό και αποτελούν «Λόγια μονάχα και χειρονομίες» προκαλώντας πλήξη στον στίχο «Σα μια στάλα μελάνι σε μαντίλι η πλήξη απλώνει». Ο θάνατος, ωστόσο, έχει άλλη διάσταση. Παρουσιάζεται ανακουφιστικός με ζωογόνες εικόνες («Η θάλασσα φουσκώνει αργά, τ' άρμενα καμαρώνουν κι η μέρα πάει να γλυκάνει./ Τρία δελφίνια μαυρολογούν γυαλίζοντας, χαμογελά η γοργόνα, κι ένας ναύτης γνέφει ξεχασμένος στη/ γάμπια καβάλα»). Στο «Γράμμα του Μαθιού Πασκάλη» τα βιώματα διαδέχονται το ένα το άλλο, χωρίς να είναι όμως σε τέτοιο βαθμό αποσυνδεδεμένα και καταλήγουν στο ερώτημα του ποιητικού υποκειμένου: «Τί αξίζει ένας άνθρωπος τί θέλει και πώς θα δικαιολογήσει την ύπαρξή του στη δεύτερα παρουσία;». Ο θάνατος εδώ είναι πιο τρομακτικός, αλλά το γεγονός ότι αφορά ένα πρόσωπο, αποκύημα της φαντασίας, δηλαδή τον Μαθιό Πασκάλη, η επιλογή αυτή εξοβελίζει την φοβερή πλευρά του θανάτου.²⁶³

Ο Σαββίδης εντοπίζει στον λόγο του Σεφέρη, ο οποίος συμπεριλήφθηκε στις *Δοκιμές*, πως οι «Τραγικοί γύψοι της κάμαρας» του Σεφέρη παραπέμπουν στο «Εμβατήριο πένθιμο και κατακόρυφο» του Καρυωτάκη (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του οποίου οι στίχοι «(Ταπεινή

²⁶¹ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. λβ'.

²⁶² Στον ίδιο, σ. λβ'-λε'.

²⁶³ Mario Vitti, *ό.π.*, σ. 108-112.

τέχνη χωρίς ύφος,/ πόσο αργά δέχομαι το δίδαγμα σου!)» ανακαλούν στην μνήμη τους καταληκτικούς στίχους από το «Α'» του *Μυθιστορήματος* (1935): «Φέραμε πίσω/ αυτά τ' ανάγλυφα μιας τέχνης ταπεινής». Η σχέση του Καρυωτάκη με τον Σεφέρη ξεκινά με την επιλογή παρόμοιων λεξιλογικών τύπων. Ένα παράδειγμα αυτής της σχέσης είναι οι λέξεις «φίλος» και «φύλλο», οι οποίες χρησιμοποιούνται από τον Καρυωτάκη («[Δέντρα μου, δέντρα ξέφυλλα...]»)(*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), «Ιστορία» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), «Υποθήκαι» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)) και η χρήση τους επεκτείνεται στην «Σαντορίνη» (*Γυμνοπαιδιά*, 1936) του Σεφέρη, χωρίς την ομοιοκαταληξία των γλωσσικών τύπων («κι οι φίλοι ξεχασμένοι/ φύλλα της φοινικιάς στη λάσπη»). Μία άλλη περίπτωση σχέσης απαντάται στην διασύνδεση των λεξιλογικών τύπων με συγκεκριμένες εικόνες και συναισθηματικές καταστάσεις. Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της σχέσης είναι το ποίημα του Καρυωτάκη «Η ψυχή μου» (*Νηπενθή*, 1921) («Την ώρα που γεμίζουν ίσκιο οι θόλοι,/ καθισμένη σε πέτρα το κοιτά,/ το σφίγγει στα ωχρά χέρια κλαίοντας όλη») και το ποίημα του Σεφέρη «Η λυπημένη» (*Στροφή*, 1931) («Στην πέτρα της υπομονής/ κάθισες προς το βράδυ/[...]/ κι είχες στα χείλια τη γραμμή/ που είναι γυμνή και τρέμει/ σαν η ψυχή γίνεται ανέμη/ και δέουνται οι λυγμοί»). Οι σχέσεις αυτές, αν και διακριτές, δεν αποτελούν σκόπιμες αναφορές στο καρυωτακικό έργο, αλλά μαρτυρούν τα κοινά ιδιοσυγκρασιακά στοιχεία του Καρυωτάκη και του Σεφέρη.

Ακόμη, οι δύο ποιητές παρουσιάζουν παρόμοια κατανόηση της πραγματικότητας. Ο ήλιος έχει μία φοβερή όψη για τον Καρυωτάκη στην «Υστεροφημία» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) («Το θάνατό μας καρτερεί το λαμπρό φως του ηλίου») που επιδεινώνεται στην «Πρέβεζα» (1928) («ο ήλιος, θάνατος μέσα στους θανάτους»). Ο Σεφέρης αρχικά στο ποίημα «Ο δικός μας ήλιος» (*Ημερολόγιο Καταστρώματος Α'*, 1940) σχηματίζει την αντίληψη πως «Ο ήλιος αυτός ήταν δικός μου και δικός σου: τον μοιραστήκαμε ποιός υποφέρει πίσω από το χρυσαφί μεταξωτό ποιός πεθαίνει;». Στην *Κίχλη* (1947) διαμορφώνει την άποψη πως πρόκειται για ένα «Αγγελικό και μαύρο, φως». Η επιρροή του Καρυωτάκη είναι προφανέστερη στην *Στέρνα* (1932) του Σεφέρη, σε μία συλλογή που είναι περισσότερο διακριτή η ομοιότητα των βιωμένων εμπειριών των εν λόγω ποιητών. Η στέρνα ως σύμβολο εμφανίζεται στο ποίημα «Ποια θέληση θεού» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη («Οι άνθρωποι φεύγουν, ή, όταν πλησιάζουν,/ στέκουν για λίγο πάνω μας, ακούνε/ στην έρημη βοή, μάταιη και κούφια/ σα να χτυπούν το πόδι σε μια στέρνα»), ένα σύμβολο που θα παραμείνει και στο *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη («Δεν έχουμε ποτάμια δεν έχουμε πηγάδια δεν έχουμε πηγές,/ μονάχα λίγες στέρνες, άδειες κι αυτές, που ηχούν και που τις/ προσκυνούμε./ Ήχος

στεκάμενος κούφιος, ίδιος με τη μοναξιά μας/ ίδιος με την αγάπη μας, ίδιος με τα σώματά μας»). Ο Σαββίδης παρατηρεί ότι η *Στέρνα* και ο *Ερωτικός Λόγος* (*Στροφή*, 1931) δεν θα μπορούσαν να έχουν γραφτεί από τον Καρυωτάκη. Ο Καρυωτάκης και ο Σεφέρης διαφέρουν στην ιδιοσυστασία τους. Ο Σεφέρης στρέφεται σε μία ποίηση διαρκούς και έντονης συναισθηματικής πειθαρχίας, ενώ ο Καρυωτάκης μιλά για τους στίχους που μεταφέρουν μηνύματα, αλλά δεν θα παραληφθούν από τους αποδέκτες τους.²⁶⁴

Η Μάρθα Θωμαΐδου Μώρου συνδέει το ποίημα «ο γέρος» (*Τετράδιο Γυμνασμάτων*, 1940) του Σεφέρη με το «Όλα τα πράγματα μου έμειναν όπως» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη, όπου και αποδεικνύονται συσχετίσεις στο μοτίβο του ζωντανού στην όψη, αλλά νεκρού εσωτερικά ανθρώπου, στην έννοια της σκιάς και του γήρατος. Οι στίχοι «Τα κουρασμένα νύχια στα δάχτυλά του/ γράφουν σταυρούς πάνω σε σάπιες θύμησες» θυμίζουν την πρώτη και τελευταία στροφή του «Όλα τα πράγματα μου έμειναν όπως». Ενώ ο Καρυωτάκης αναφέρεται σε ένα «ερημικό σπίτι» κι εκφράζει την απουσία των προσώπων, των στιγμών, του ηλιακού φωτός, αλλά και του ίδιου του εαυτού που ομιλεί, στον Σεφέρη η περιγραφή μετατίθεται σε έναν εξωτερικό χώρο, στο Ντρένοβο. Αυτή η περιοχή χαρακτηρίζεται για τα περίεργα έθιμα και γεννά ένα αλλόκοτο ον («δεν έχει μάτια μήτε στα χέρια, ξέρει/ την αυγή και το δειλί ξέρει τ' αστέρια/ το αίμα τους δεν τον θρέφει, μήτε νεκρός/ δεν είναι, δεν έχει φυλή δε θα πεθάνει»²⁶⁵). Το ον αυτό, το οποίο ο Σεφέρης εμφανίζει να κινείται μεταξύ της ζωής και του θανάτου, στον Καρυωτάκη απεικονίζεται ως το άτομο, το οποίο ενώ τυπικά ζει στην ουσία έχει παραδοθεί στον θάνατο μέσα στο «ερημικό σπίτι».

Στο ποίημα «Όταν κατέβουμε» (1928) του Καρυωτάκη η επικοινωνία με τις μεταθανάτιες σκιές προμηνύεται επώδυνη, γι' αυτό προτιμάται η μοναξιά της τωρινής ζωής από την συναναστροφή με τους νεκρούς («Τουλάχιστον δωπέρα είμαστε μόνοι,/ περνάει η μέρα μας, η άλλη ξημερώνει,/ και μες στα μάτια μας διατηρούμε ακόμα/ κάτι που δίνει στα πράγματα χρώμα»). Έπειτα, ο Σεφέρης στον «γέρο» αντιμετωπίζει το αλλόκοτο ον σαν έναν ίσκιο («Δεν είναι μόνος ο ίσκιος αυτός δεμένος/ σ' ένα στεγνό ραβδί που δε λυγίζει»). Αναπαριστά την δεινή θέση του όντος, το οποίο βρίσκεται αγκιστρωμένο «σ' ένα στεγνό ραβδί που δε λυγίζει». Το γεγονός ότι το ον «δε σκύβει να πλαγιάσει, δεν μπορεί» παραπέμπει σε ένα χαρακτηριστικό της ποίησης του Σεφέρη, στην συνεχή αφύπνιση, η οποία ταλαιπωρεί τις

²⁶⁴Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. λη'-μη'.

²⁶⁵ Γιώργος Σεφέρης, «Ο Γέρος», *Τετράδιο Γυμνασμάτων*, Ίκαρος, https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=3099, 22/4/2024 4:37.

υπάρξεις που απομακρύνονται από την επιφάνεια του κόσμου, όπως ακριβώς συμβαίνει με τους ποιητές. Ο ίσκιος όμως του Σεφέρη δεν είναι απομονωμένος, διότι «προστάζει τους ίσκιους των ανθρώπων», ωστόσο οι προσταγές αφορούν τις συναφείς σκιερές υπάρξεις, οι οποίες εκπροσωπούν τους ποιητές, που μοιάζει να έχουν απολέσει την ζωντανή τους υπόσταση. Εν τέλει, ο Σεφέρης δεν κρίνει αρνητική την αλληλεπίδραση με τους άλλους ίσκιους, όπως ο Καρυωτάκης.

Παρακάτω, στο ποίημα «Όταν κατέβουμε» ο Καρυωτάκης αναφέρεται σε δύο ομάδες, οι «αυστηροί γνώριμοι, αόριστοι φίλοι» και η ομάδα «στο τερέν του Παραδείσου». Οι σκιές των φίλων, οικείων προσώπων, καθόλου δεν ανακουφίζουν τον Καρυωτάκη, αλλά η παραμονή μαζί τους στον ίδιο τόπο θα είναι η αιτία για να οδηγηθεί στην αδράνεια, στην κόλαση. Γίνεται η υπόθεση πως τα άτομα αυτά αποτελούν τους σύγχρονους του ποιητές, οι οποίοι του προκάλεσαν απογοήτευση. Οι κάτοικοι «στο τερέν του Παραδείσου» είναι εκείνοι που υπηρετούν την υψηλή ποίηση του παρελθόντος. Ο Σεφέρης επικεντρώνεται στις σχέσεις του ίσκιου με τους προσφιλείς του ίσκιους, όπου δεν συμφωνεί με το ότι ο ίσκιος «προστάζει τους ίσκιους των ανθρώπων/όχι τον άνθρωπο μέσα στον ίσκιο», διότι ο ποιητής προάγει την αρετή της αλληλοβοήθειας μεταξύ της ποιητικής κοινότητας. Η «ώρα της φωτιάς» θα είναι σωτήρια για τον ίσκιο, όπου φαίνεται μία ξεκάθαρη σφαιρική εικόνα της λύτρωσης, η οποία συνδιαλέγεται με την επιγραφή των *Ελεγείων και Σατιρών* «και να γκρεμίσουν [οι στίχοι μου] αράθυμα του Αχέροντα τον τρόμο που θολώνει τέλεια του ανθρώπου την ζωή...».

Ο Σεφέρης χρησιμοποιεί τον όρο «γέρος» σε ένα ευνοϊκό πλαίσιο, το οποίο εστιάζει στην εκτίμηση και στον θαυμασμό μεταξύ των ποιητών. Στον Καρυωτάκη τα γηρατειά θίγουν την απώλεια της ζωντανίας του ατόμου σε πολύ μικρή ηλικία, μία κατάσταση, η οποία χαρακτήριζε και τον ίδιο τον Καρυωτάκη. Το ποίημα του Σεφέρη («Ο γέρος») καλλιεργεί το μοτίβο του «πρόωρου γήρατος», όπως και η ποίηση του Καρυωτάκη. Ο Σεφέρης δεν θα επιτρέψει όμως το μοτίβο του «πρόωρου γήρατος» να τον ακολουθήσει άμεσα και ως στοιχείο της προσωπικής του ταυτότητας, όταν θα προβάλλει την σημασία του γήρατος, την οποία θα ανανοηματοδοτήσει με την εκτίμηση και τον σεβασμό για τις νουθεσίες των ποιητών-συμπορευτών του στην ποιητική πράξη. Ο Σεφέρης γοητεύεται από την αίσθηση των «γηρατειών» στους ομότεχνούς του ποιητές, την οποία περιβάλλει με θετικό πρόσημο,

ενώ ο ίδιος ως γέρος, δηλαδή ώριμος στο συγγραφικό τομέα, θα αποτιμήσει την εξέλιξη της ποιητικής τέχνης.²⁶⁶

Ο Βαρίκας, αν και αναγνωρίζει τον πεσιμισμό, ως θεμέλια λίθο της ποίησης του Σεφέρη, παραδέχεται ότι η σύγχυση, που έχει κυριεύσει το καρυωτακικό έργο, έχει δώσει τώρα στην σεφερική ποίηση την θέση της στην υπομονή. Ο Σεφέρης παρουσιάζεται να κατανοεί περισσότερο τις αιτίες, για τις οποίες έχει διαμορφώσει μία συγκεκριμένη τοποθέτηση απέναντι στην ζωή. Επιβιώνει όμως η διαπίστωση πως δεν υπάρχει λύτρωση. Ο Μαλάνος εντοπίζει στο «Γράμμα του Μαθιού Πασκάλη» την αρχική προσπάθεια του Σεφέρη να αναδείξει τις πλευρές της εξωτερικής πραγματικότητας, χωρίς όμως να έχει εγκαταλειφθεί η εγωιστική θέαση και η θανατόφιλη έκφραση, η οποία παραπέμπει στην καρυωτακική ποίηση. Ο Σαββίδης διατυπώνει την άποψη πως για τον Σεφέρη και για τον Ρίτσο γίνεται λόγος για μία θετική καρυωτακική επίδραση.²⁶⁷ Ο Παναγιώτης Μουλλάς εκφράζει την γνώμη πως ο Σεφέρης έχει επηρεαστεί από το «βίωμα του Καρυωτάκη»²⁶⁸, ενώ ο Vittì υποστηρίζει πως το *Μυθιστόρημα* διασώζει την απώλεια της γενναιότητας καθώς και την πραγματικότητα του αναυθεντικού βίου, που ανέδειξε ως ζητήματα των καιρών ο Καρυωτάκης. Καταλήγει, όμως, πως ο Σεφέρης εντάσσεται στην γενιά, η οποία αποδεσμεύτηκε από το «βίωμα του Καρυωτάκη» μεταβαίνοντας από την άρνηση στην συγκατάνευση της ζωής.²⁶⁹

4.4 Οδυσσέας Ελύτης

Ο Οδυσσέας Ελύτης θεωρεί ότι μέσω της υπερρεαλιστικής ποίησης θα βρεθεί η θεραπεία του καρυωτακισμού. Υπερρεαλισμός σημαίνει για εκείνον αποδέσμευση από την παραδοσιακή ποίηση, διερεύνηση των πρωτοφανών συζεύξεων των λέξεων με τις εικόνες, εμπιστοσύνη στην νεότητα και στην ευδιάθετη πλευρά της ζωής. Ωστόσο, ο ποιητής παραμελεί την πλευρά εκείνη του υπερρεαλισμού, η οποία ξεκινά από την απελπισία και στρέφεται στην κοινωνική σάτιρα και εξέγερση. Ο Ελύτης, όπως και ο Καραντώνης, διατυπώνει την άποψη πως δεν μέμφεται τον Καρυωτάκη, αλλά τους μιμητές του, τους οποίους δεν ονοματίζει.²⁷⁰ Ο Νικόλας Κάλας διαπιστώνει πως ο Ελύτης δεν είναι υπερρεαλιστής, αλλά είναι ένα από τα πολύ λίγα άτομα, τα οποία προασπίζονται τον υπερρεαλισμό για εκείνη την εποχή.²⁷¹ Ο

---

²⁶⁶ Μάρθα Θωμαΐδου-Μώρου, «Σεφέρης-Καρυωτάκης. Μια συνομιλία», στο: *Όσο κρατάει η ανάγνωση. Μια έκδοση αφιερωμένη στην μνήμη της Αντωνίας Κατσιαντώνη-Πίστα*, Ιδιωτική Έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 390-440.

²⁶⁷ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. κδ', λς', ξ'.

²⁶⁸ Μάρθα Θωμαΐδου-Μώρου, *ό.π.*, σ. 391.

²⁶⁹ Mario Vittì, *ό.π.*, σ. 108, 155.

²⁷⁰ Χριστίνα Ντουριά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 311-312.

²⁷¹ Στην ίδια, σ. 314.

Ελύτης, όταν συνέβη η Μικρασιατική Καταστροφή ήταν 11 ετών, ενώ όταν εκδόθηκαν τα *Ελεγεία και Σάτιρες* 16. Η ηλικία, η ιδιοσυγκρασία, η οικογενειακή του κατάσταση συμβάλλουν στο να δεχτεί πολύ λιγότερο την επιρροή μίας ατμόσφαιρας, η οποία ανέδειξε τον καρυωτακισμό.

Ο Σαββίδης σημειώνει πως ο Ελύτης αρχικά αναλαμβάνει μία αντι-καρυωτακική ιδιότητα. Ο αντι-καρυωτακικός ρόλος του Ελύτη ακολουθήθηκε με απόλυτη αφοσίωση, σε σημείο που κόντεψε να αγγίξει την προσβολή, όπως τονίζει ο Σαββίδης. Ένα παράδειγμα που προβάλλει είναι από τον *Ήλιο τον πρώτο* (1943) «XIII» («Ένα και δυο: τη μοίρα μας δεν θα την πει κανένας/Ένα και δυο: τη μοίρα του ήλιου θα την πούμ' εμείς»). Ωστόσο, υπάρχουν στιγμές που ο Ελύτης πλησιάζει τον κόσμο του Καρυωτάκη, όπως συμβαίνει στον «Αγράμματο και την Ωραία» (*Εξι και μία τύψεις για τον ουρανό*, 1960) («Μακριά απ' τη λοιμική της πολιτείας, ονειρεύτηκα στο πλάι/ της μίαν ερημιά, όπου το δάκρυ να μην/ έχει νόημα, κι όπου το μόνο φως να 'ναι από την πυρά που/ κατατρώγει όλα μου τα υπάρχοντα./Ωμο τον ώμο οι δυο μαζί ν' αντέχουμε το βάρος από τα μελ-/λούμενα, ορκισμένοι στην άκρα σιγαλιά και στη συμβασι-/λεία των άστρων/ Σαν να μην κάτεχα, ο αγράμματος, πως είναι κει ακριβώς, μέσα/ στην άκρα σιγαλιά, που ακούγονται οι πιο αποτρόπαιοι/ κρότοι/ Και πως, αφότου αβάσταχτη έγινε στου αντρός τα στέρνα η/ μοναξιά, σκόρπισε κι έσπειρε άστρα!»). Στον «Αγράμματο και την Ωραία» ο Ελύτης πλησιάζει την εμπειρία και την διάθεση του Καρυωτάκη. Εκφράζεται ενάντια στην ενδιάθετη του ροπή για αντίδραση στο καρυωτακικό πνεύμα.²⁷²

Η Ελένα Κουτριάνου σημειώνει πως με την έκδοση των *Προσανατολισμών* (1940) οι κριτικοί εντόπισαν ένα πνεύμα, το οποίο εναντιωνόταν στον καρυωτακισμό. Ήταν φανερή η έκφραση μίας κοσμικής και προσωπικής ζωντάνιας και ευθυμίας. Η Κουτριάνου τονίζει, όμως, πως οι κριτικοί παρέβλεψαν να αναλύσουν πως ο Ελύτης δεν απέφυγε τον Καρυωτάκη, αλλά ο Καρυωτάκης είναι παρών σε πολλά ποιήματα των *Προσανατολισμών*. Επίσης, δεν είναι όλα τα ποιήματα αισιόδοξα. Τα ποιήματα που ανήκουν στα «Επτά νυχτερινά επτάστιχα» (*Προσανατολισμοί*, 1940) στα «Παράθυρα προς την Πέμπτη Εποχή» (*Προσανατολισμοί*, 1940) και στην «συναυλία των Υακίνθων» (*Προσανατολισμοί*, 1940) διαπνέονται από ένα πέπλο μελαγχολίας, το οποίο υποκρύπτει τα συναισθήματα μίας επώδυνης εμπειρίας της ζωής. Ακόμη, ο Καρυωτάκης είναι αισθητός και σε ποιήματα, τα οποία αποτελούν δείγματα μίας πειραματικής γραφής, όπως ο «Ωρίων» (*Προσανατολισμοί*, 1940) και ο «Διόνυσος» (*Προσανατολισμοί*, 1940). Τα ποιήματα αυτά διακατέχονται από την αισθητική του Καρυωτάκη. Ειδικά, ο Ελύτης στον «Διόνυσο» υιοθετεί τους χειρισμούς της μορφής του

²⁷²Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. νε'-νη'.

Καρυωτάκη επαναφέροντας στον νου τα στροφικά σύνολα των *Σατιρών* και χρησιμοποιεί την δημοτική με την καθαρεύουσα. Περαιτέρω, ο «Ελιγμός» (*Προσανατολισμοί*, 1940) και «Η τρελή ροδιά» (*Προσανατολισμοί*, 1940) παρουσιάζουν κοινά θεματικά μοτίβα με την ποίηση του Καρυωτάκη και θεωρούνται τα πιο επιτυχημένα δείγματα γραφής στους *Προσανατολισμούς*. Ως συμπέρασμα, η Κουτριάνου καταλήγει ότι ο Ελύτης δεν είναι αντι-καρυωτακιστής στους *Προσανατολισμούς*. Αντιθέτως, έχει διαβάσει την καρυωτακική ποίηση και την έχει αφομοιώσει στον δικό του τρόπο γραφής.²⁷³

Ο αντι-καρυωτακικός ρόλος του Ελύτη φαίνεται αρχικά να ξεπροβάλλει στον *Ήλιο τον πρώτο* (1943). Ωστόσο, η Κουτριάνου πιστεύει πως δεν υπάρχουν αποδείξεις για τον ισχυρισμό αυτό. Οι αναφορές στον Καρυωτάκη είναι εμφανείς σε αυτό το βιβλίο και στα κατοπινά, αλλά οι ισχυρισμοί για την αντι-καρυωτακική ιδιότητα του Ελύτη είναι μη ικανοποιητικοί. Του προσήψαν έναν αντι-καρυωτακικό ρόλο, ενώ πρόκειται απλώς για την αντίδραση του Ελύτη στα δεινά του πολέμου. Τα περισσότερα ποιήματα του στον *Ήλιο τον Πρώτο*, εμπνέονται από την εμπειρία του Ελύτη στο αλβανικό μέτωπο (1940), στο πλαίσιο του ελληνοϊταλικού πολέμου, στον οποίο έλαβε μέρος. Ο Ελύτης αντικαθιστά την απαισιοδοξία του Καρυωτάκη με την νοσηρότητα, την οποία αντίκρισε εκείνος στον πόλεμο. Επιπλέον, στον *Ήλιο τον Πρώτο* έχει υιοθετήσει τον τρόπο με τον οποίο ο Καρυωτάκης αντιμετώπισε τον πόνο και τον θάνατο στο ποίημα «Ευγένεια» (*Νηπενθή*, 1921) («Κάνε τον πόνο σου άρπα/Και γίνε σαν αηδόνι»). Η Κουτριάνου πιστεύει πως ο Ελύτης δεν απορρίπτει τον Καρυωτάκη, επειδή μοιράστηκαν το ίδιο όραμα, από το οποίο ο Καρυωτάκης παραιτήθηκε στο τέλος, ενώ ο Ελύτης βρήκε καταφύγιο στην ποίηση του ήλιου, της αγάπης, της φύσης και της ζωής. Ο Ελύτης μοιάζει τώρα περισσότερο σαν ένας αδελφός του Καρυωτάκη κι όχι σαν ένας αντι-καρυωτακιστής. Στο ποίημα «I» του *Ήλιου του Πρώτου* ο Ελύτης δίνει την ευκαιρία στον Καρυωτάκη να οραματιστεί μία καινούρια ζωή, ένα όραμα με το οποίο ο Ελύτης, ως αδελφός του Καρυωτάκη, πορεύτηκε για όλη του την ζωή.²⁷⁴ Ο Ελύτης συνεχίζει από το σημείο, στο οποίο έχει σταματήσει ο προκάτοχός του. Σκοπεύει να εκπληρώσει το ανεκπλήρωτο όραμά του, όπως δηλώνει η ακόλουθη λεζάντα («ΕΤΣΙ ΣΥΧΝΑ ΟΤΑΝ ΜΙΛΩ ΠΑ ΤΟΝ ΗΛΙΟ ΜΠΕΡΔΕΥΕΤΑΙ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ ΚΑΤΑΚΟΚΚΙΝΟ ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΜΟΥ ΕΙΝΑΙ ΒΟΛΕΤΟ ΝΑ ΣΩΠΑΣΩ»)²⁷⁵.

²⁷³ Elena Koutrianou, «Odysseas Elytis and K. G. Karyotakis: I know him no longer...?», *Journal of Modern Greek Studies*, τχ. 18, Johns Hopkins University Press (10/2000), σ. 423, 427.

²⁷⁴ Elena Koutrianou, ό.π., σ. 428-429.

²⁷⁵ Στην ίδια, σ. 432.

Ο Μαρωνίτης πιστεύει πως ο Καρυωτάκης και ο Ελύτης βαδίζουν σε παρόμοια μονοπάτια όσον αφορά την πορεία τους. Ο πεσιμισμός του Καρυωτάκη ξεκινά ως λυρικός, γίνεται δραματικός και τέλος σατιρικός. Η αισιοδοξία του Ελύτη ομοίως βαίνει από λυρική, εύθυμη στους *Προσανατολισμούς* και στον *Ηλιο τον Πρώτο*, σε δραματική στο *Άξιον εστί* (1959), *Φωτόδεντρο* (1971), *Villa Natacha* (1973) και τέλος στην μεταδραματική των *Τριών Ποιημάτων με Σημαία Ευκαιρίας* (1982).²⁷⁶ Ο Μαρωνίτης, έπειτα, συγκρίνει τα θεματικά μοτίβα. Στον Ελύτη διαγράφεται ένας φυσιοκρατικός ποιητικός κόσμος, όπου ο ήλιος είναι ένα κυρίαρχο σύμβολο. Η φύση στον Καρυωτάκη, όμως, δεν είναι παρηγορητική, ούτε σωτήρια. Ο ήλιος, ο οποίος ακτινοβολεί την αισιοδοξία στον Ελύτη, στην «Πρέβεζα» (1928) συμβολίζει τον θάνατο («ο ήλιος, θάνατος μέσα στους θανάτους»). Ο Ελύτης είναι θετικά διακείμενος και προς τον έρωτα. Στα *Ελεγεία και Σάτιρες* του Καρυωτάκη επικρατεί η ερωτική ζήλεια και απέχθεια. Ο θάνατος στον Ελύτη εισάγεται με το *Άσμα Ηρωικό και Πένθιμο* (1962). Ο θάνατος οδηγεί τον νεκρό σε ανάσταση, είτε πρόκειται για τον σωματικό θάνατο είτε για τον υπαρξιακό. Στα *Ελεγεία και Σάτιρες* το μοτίβο του θανάτου, που απασχολεί ιδιαίτερα τον Καρυωτάκη καταλήγει στην έμπρακτη βίωση του εκ μέρους του ποιητή. Ο θάνατος δεν κρύβει καμία προοπτική και υποτάσσεται στο φυσικό και ιστορικό πλαίσιο, το οποίο απαγορεύει από το άτομο την οποιαδήποτε εκδήλωση διαμαρτυρίας. Τέλος, ο Ελύτης υπόσχεται την λυτρωτική δράση της ποίησης, η οποία εκτιμά την χριστιανική θρησκεία και δανείζεται από εκείνη την έννοια της δημιουργίας, των παθών και του ύμνου. Η ποίηση, όπως ο Θεός, είναι ο πλάστης ενός κόσμου, του ποιητικού, όπως δηλώνεται στα *Τρία Ποιήματα με Σημαία Ευκαιρίας* («έναν Πανσέληνος που ζωγραφίζει ενώ δεν υπάρχει Θεός/ και αποδεικνύει ακριβώς το αντίθετο»). Η ποίηση πάντα θα επιδιώκει την ενότητα με έναν λόγο πραγματικό, αλλά και μεταφορικό. Ο Ελύτης προσδίδει στην ποίηση ένα προφητικό ρόλο, ενώ στον Καρυωτάκη οι ποιητές χάνονται στην ανωνυμία, γίνονται μαριονέττες χωρίς βούληση ή συμπυκνώνονται σε μία μάζα, που επιζητεί τιμές και εκφράζει ένα υποκριτικό συναίσθημα.²⁷⁷

Ο Σαββίδης διατυπώνει την άποψη πως η επίδραση του Καρυωτάκη στον Ελύτη είναι αρνητική. Από το *Άξιον Εστί* και πέρα ο Ελύτης μεταβάλλει την ποίηση του, αλλά και τον τρόπο που αντιμετωπίζει την ζωή. Ο Ελύτης τότε, κατά τον Σαββίδη, σταματά να υποδύεται τον «αντι-Καρυωτάκη».²⁷⁸ Ο Αργυρίου υποστηρίζει πως οι σύγχρονοι κριτικοί επιφύλαξαν θετική αποδοχή στους *Προσανατολισμούς*, λόγω της προκατάληψης τους ενάντια στον

²⁷⁶ Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Οδυσσέας Ελύτης. Μελετήματα*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 132.

²⁷⁷ Δ. Ν. Μαρωνίτης, *ό.π.*, σ. 133-147.

²⁷⁸ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. νς', νζ', ξ'.

Καρυωτάκη. Νομίζει πως οι μιμητές και οι ακόλουθοι του Ελύτη ήταν εκείνοι που καλλιέργησαν την εικόνα του αντι-καρυωτακιστή. Την άποψη του Αργυρίου φαίνεται να μην την ασπάζονται ο Σαββίδης και ο Μαρωνίτης. Ο Σαββίδης διατείνεται πως ο Ελύτης είχε μία αντι-καρυωτακική τάση με κομβικό σημείο εκδίπλωσης της στον *‘‘Ηλιο τον Πρώτο*. Ο Μαρωνίτης διαφωνεί με τον Σαββίδη και πιθανώς και με τον Αργυρίου. Ενώ ο Σαββίδης υπογραμμίζει ότι από το *Άξιον Εστί* και μετά μεταβάλλεται η ποίηση του Ελύτη, βρίσκοντας τον δικό της δρόμο, ο Μαρωνίτης πιστεύει πως η αντίδραση του Ελύτη στον Καρυωτάκη είναι μόνιμη. Η αισιοδοξία του Ελύτη πηγάζει αντιθετικά από τον Καρυωτάκη κι εκφράζει μία διαμαρτυρία ενάντια στην απαισιοδοξία του.²⁷⁹

4.5 Ανδρέας Εμπειρικός

Ο Ανδρέας Εμπειρικός δημιουργεί στον Σαββίδη την εντύπωση ενός παράξενου συγγραφέα. Η γραφή του μοιάζει με Έλληνα ομογενούς, αν και έζησε κυρίως στην Ελλάδα. Οι δημοσιεύσεις του γίνονται σε αραιά διαστήματα και με μία χρονοτριβή. Η λογοτεχνική πορεία έως τα 33 του έτη δεν είναι γνώριμη, εκτός από τις λιγοστές πληροφορίες, τις οποίες αποκάλυψε ο ίδιος.²⁸⁰ Η *Υψικάμινος* (1935), το πρώτο ελληνικό υπερρεαλιστικό ποιητικό βιβλίο, παρουσιάζεται αποδεσμευμένη από ελληνικές επιρροές. Ο Σαββίδης έχει την πεποίθηση πως ο Εμπειρικός δεν επιτρέπει στον αναγνώστη να αντιληφθεί πως ο Υπερρεαλισμός έχει αφανίσει τα πάντα στο πέρασμα του, ακόμη και τον Καρυωτάκη. Ο Σαββίδης όμως διακρίνει ακριβώς εδώ μία ομοιότητα του Εμπειρικού με τον Καρυωτάκη, αναφορικά με την επιθυμία απομάκρυνσης από προπαρασκευασμένους ηθικούς, αισθητικούς ή λογικούς κανόνες. Ο Εμπειρικός δεν χρησιμοποιεί την δημοτική γλώσσα παρακινημένος από τον Καβάφη, τον Παπατσώνη και τον Καρυωτάκη. Η ακόλουθη φράση «όλοι μας είμεθα εντός της σιωπής του κρημιζόμενου πόνου στα γάργαρα τεχνάσματα του μέλλοντος μας» εικάζεται πως εννοεί και τον Καρυωτάκη. Ο Καρυωτάκης πιθανώς μονοπωλεί το ενδιαφέρον και της παρακάτω πρότασης της *Υψικάμινου* «Οι κρόταφοι των νεκρών ανθούσαν». Το 1930 η «Πρέβεζα» ήταν φυσικό με την σαρκαστική διάθεση και την επαρχιακή τοποθέτηση να μην παρακινεί ιδιαίτερα την πολυταξιδεμένη γενιά των Υπερρεαλιστών. Ωστόσο, η κατάσταση αυτή άλλαξε.

Τριάντα χρόνια μετά την *Υψικάμινου* ο Καρυωτάκης καταλαμβάνει ευθέως μία θέση στο έργο του Εμπειρικού στο ανέκδοτο ποίημα «Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι άγιοι»

²⁷⁹Elena Koutrianou, ό.π., σ. 416.

²⁸⁰Γ.Π. Σαββίδης, ό.π., σ. ν΄.

(Οκτάνα, 1980), το οποίο ο Εμπειρικός ανέγνωσε στην Ελληνο-Αμερικανική Ένωση το 1966. Όταν ήταν πλέον πρόσφορο το έδαφος λόγω των αυτοκτονιών των ντανταϊστών και των φουτουριστών ο Εμπειρικός δεν δίστασε να μνημονεύσει τον Καρυωτάκη αποδίδοντας του τιμές.²⁸¹ Η παρουσία του ονόματος του Καρυωτάκη στο ποίημα «Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι άγιοι» εγκαταλείπεται το 1980 στην πρώτη έκδοση της *Οκτάνας*, ένα γεγονός που αποδεικνύει μία αμφιταλάντευση του Εμπειρικού. Ωστόσο, είναι εύλογη η υπόθεση πως με βάση την χρονολογία (17.8.63) ο κατάλογος των ποιητών μπορεί να ανανεωνόταν συνεχώς λόγω του ότι η ανάγνωση του ποιήματος έγινε αργότερα. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από την δημοσίευση του ποιήματος «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» (Οκτάνα, 1980), το οποίο απαντάται στην ίδια ποιητική συλλογή με ημερομηνία (9.12.64). Η λεξάντα «Μνημόσυνον σε μαύρο μείζον/ με βαθυπράσινους κισσούς /για έναν άνθρωπο που εις την Πρέβεζαν εχάθη» προβάλλει την αντίθεση μεταξύ φωτός και σκότους. Στο ποίημα πλανάται έντονα η καρυωτακική φιγούρα και η καρυωτακική ποίηση, ενώ η κατακλείδα είναι ιδιαίτερα υπογραμμισμένη («Ήτο μεγάλος ποιητής ο νέος αυτός και ευγενής. Το λέγω και θα το ξαναπώ πολλάκις – είναι μεγάλος ποιητής ο Κώστας Καρυωτάκης»). Οι αντιθέσεις είναι πολυπληθείς στο ποίημα του Εμπειρικού, οι οποίες όμως καθιερώθηκαν από τον Καρυωτάκη και κορυφώθηκαν στα *Ελεγεία και Σάτιρες*. Οι αντιθέσεις αυτές είναι: η ρομαντική ατμόσφαιρα που συμβιώνει με την πραγματικότητα, η ειρωνεία μαζί με την συναισθηματική λεπτότητα και ο αυτοκτονικός ιδεασμός με την θέληση για μία αιώνια ζωή.²⁸²

Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» είναι αφιερωμένο στον Καρυωτάκη, για τον οποίο πληροφορεί η επιγραφή του κειμένου: «Μνημόσυνον σε μαύρο μείζον/ με βαθυπράσινους κισσούς /για έναν άνθρωπο που εις την Πρέβεζαν εχάθη». Ο Καρυωτάκης, όμως, αναγράφεται με το όνομα του ολόκληρο μόνο στο τέλος. Η τιτλοφόρηση του ποιήματος είναι ασαφής και σχετίζεται πολύ λιγότερο με το περιεχόμενο. Αρχικά, ο Εμπειρικός μεταφέρει τον αναγνώστη στην Πρέβεζα και τα καφενεία της. Αναπτύσσει την εικόνα μίας καθημερινής πλήξης και αναμονής με το υποκείμενο να είναι καθηλωμένο στην αδράνεια, όπως φαίνεται με τις περιγραφές των ανθρώπων που στα «καφενεία κάθονται» «προσμένοντας» και «περιμένοντας». Έπειτα, πλάθεται η αντίθεση ενός γραφειοκρατικού δημοσιοϋπαλληλικού βίου («στυγνά γραφεία τόσων νομαρχιών και υπουργείων») και της σκέψης του ποιητή, η οποία έχει το όραμα «της απολύτου αθωότητας» μέσα σε ένα

²⁸¹ Στον ίδιο, σ. ν' -νε'.

²⁸² Χριστίνα Ντουσιά, Κ.Γ. Καρυωτάκης. *Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 315-317.

περιβάλλον που το χαρακτηρίζει «η ειδεχθής του κόσμου υποκρισία». Ο ποιητής, αν και βρίσκεται σε αυτό το πλαίσιο, θα έχει «πάντα μία ψυχή που θα πλανάται». Ο Εμπειρικός εξετάζει τον Καρυωτάκη, ακολούθως, μέσα από μία κοινωνική και ψυχαναλυτική ερμηνεία. Μεταφράζει την αυτοκτονία ως επιθυμία γυρισμού μέσα στα σπλάχνα της μητρικής φιγούρας. Η αυτοκτονία έτσι συμβολίζει την επιθυμία για ασφάλεια και σιγουριά. Αποτελεί τον τρόπο του υποκειμένου, ώστε να επιδιώξει την ευτυχία μέσα από την ανυπαρξία. Φανερώνει ένα συγκεκριμένο στόχο κι όχι την ατολμία του δρώντος. Το ποιητικό υποκείμενο συμβουλεύει τους αναγνώστες «πάντοτε να ενθουμούνται» τους ποιητές που αυτοκτόνησαν, γιατί μέσω της μνήμης θα μείνει χαραγμένη η ενέργεια, παρόλο που η καθημερινότητα διαρκώς θα τείνει να αποπροσανατολίζει. Τα ιδανικά του ποιητή προβάλλονται με συγκεκριμένες μεταφορές («αλπικά βουνά», «εντελβάϊς», «νεροσυρμαί κρυστάλλινου»²⁸³), τα οποία αντιπαραβάλλονται με την πλήξη της πόλης, η οποία μεταβιβάζεται μέσα από αρνητικές εικόνες («σπίτια που καταρρέουν» «τοίχοι λεπροί», «σκύλοι ισχνοί», «άνθρωποι ανωφελείς», «φρικτή αβάσταχτη ανία»²⁸⁴). Έτσι βαθμιαία διαμορφώνεται το εγκώμιο του Καρυωτάκη, το οποίο κορυφώνεται με την ακόλουθη φράση στο τέλος: «Το λέγω και θα το ξαναπώ πολλάκις – είναι μεγάλος ποιητής ο Κώστας Καρυωτάκης». Παρ' όλα αυτά μένει αναπάντητο το αναδυόμενο ερώτημα, γιατί ο Καρυωτάκης είναι σπουδαίος ποιητής.

Ο Καρυωτάκης διακατέχεται από ιδανικά, τα οποία προσβλέπει να τα κατακτήσει μέσω του θανάτου. Ο Εμπειρικός όμως που διαπνέεται κι εκείνος από ιδανικά επιθυμεί να τα κατακτήσει μέσω του έρωτα. Η περίπτωση του Καρυωτάκη διερευνάται σαν ένα φαινόμενο, το οποίο αναλύεται πολυποίκιλα με την κοινωνική προσέγγιση να κυριαρχεί. Τα κοινωνικό πλαίσιο είναι αυτό που γεννά την ανάγκη για την ποιητική έκφραση και καλλιεργεί την αυτοκτονική διάθεση του ατόμου. Ποίηση και αυτοκτονία είναι αλληλοσυνδεόμενα, κατά τον Εμπειρικό, όταν επιχειρείται η προσέγγιση του Καρυωτάκη. Το κατόρθωμα της σύζευξης ζωής-τέχνης, το οποίο επισφραγίστηκε με την αυτοκτονία, είναι αυτό που διεγείρει το ενδιαφέρον, καθώς και οι λόγοι που πίεσαν τον ποιητή να προβεί σε αυτήν την πράξη, ώστε να επιβεβαιωθούν τα ειλικρινή κίνητρα της ενέργειας. Ο Τζιόβας θεωρεί πως ο Εμπειρικός τρέφει μία «απωθητική έλξη» προς τον Καρυωτάκη. Ελκύεται από την πρόθεση που είχε να

---

²⁸³ Ανδρέας Εμπειρικός, «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες», *Οκτάνα*, <https://frear.gr/?p=18776>, 23/4/2024 9:43.

²⁸⁴ Στον ίδιο.

σφραγίσει το όνομα του ανεξίτηλα στην μνήμη, ενώ τον απωθεί ο τρόπος που επέλεξε για να το πετύχει αυτό, δηλαδή μέσω του θανάτου.²⁸⁵

Ο Ευριπίδης Γαραντούδης σχηματίζει την εντύπωση πως ο Εμπειρικός ενσωματώνοντας διάφορα βιογραφικά στοιχεία από την ζωή του Καρυωτάκη στο ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» (δημοσιοϋπαλληλία, μεταθέσεις, υπουργεία, η Πρέβεζα με τα καφενεία, η Νομαρχία) και ιχνηλατώντας την ποιητική του πορεία παραθέτει το παράδειγμα μιας «αδικοσκοτωμένης ψυχής», η οποία διεκδικεί την αναγνώριση, που επιδιώκει να λάβει ακόμη και μέσω της αυτοκτονίας. Συσχετίζει την προστακτική του κειμένου (Μην τον ξεχνάτε..., Μην πείτε λοιπόν ποτέ...) με την διαμάχη της αριστερής κριτικής για το εάν ο Καρυωτάκης εξέφρασε την αντίθεση του αρνούμενος την παρηκμασμένη κοινωνία ή έδρασε υποσκάπτοντας το παρηκμασμένο κλίμα, το οποίο τον περιέβαλλε. Ο Εμπειρικός προασπίζεται τον Καρυωτάκη χωρίς να συμβάλλει στην πρόταση κατηγοριών για την αυτοχειρία. Ο Γαραντούδης για το ποίημα αυτό («Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες») αναφέρει πως πρόκειται για το μοναδικό ποίημα, που είναι αρκετά εκτεταμένο και αφιερωμένο σε έναν Έλληνα ποιητή, γεγονός που αποδεικνύει πως ο Εμπειρικός ενέτασσε τον Καρυωτάκη σε υψηλόβαθμη θέση στον ποιητικό του κανόνα, που αφορά τους ποιητές πριν τον μοντερνισμό και τον υπερρεαλισμό. Η καθυστέρηση της έκδοσης του ποιήματος μέχρι το 1975, όμως, συσχετίζεται με μία αμφιταλάντευση του Εμπειρικού για την αναφορά του ονόματος του Καρυωτάκη. Το ίδιο ισχύει και με το ποίημα «Οι Μπεάτοι ή της μη συμμορφώσεως οι Άγιοι», από το οποίο ο Εμπειρικός αφαίρεσε το όνομα του Καρυωτάκη κι ο Γαραντούδης συναρτά την ενέργεια αυτή με την μεταγενέστερη εξύμνηση του Καρυωτάκη στο ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες».²⁸⁶

Ο Γιώργης Γιατρομανωλάκης καταγράφει πως ο Εμπειρικός δίσταζε να εκδώσει κείμενα, τα οποία είχαν πολιτικές προεκτάσεις, αλλά και ερωτικό περιεχόμενο. Ο Γαραντούδης κατατάσσει το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» στην ομάδα με τα έργα, τα οποία έχουν πολιτική χροιά. Ο Γαραντούδης, τέλος, συμπεραίνει πως η αμφιθυμία του Εμπειρικού είναι ορθότερο να αξιολογηθεί ποιητικά με γνώμονα την συγκρότηση ενός υπερρεαλιστικού οράματος, το οποίο υπερβαίνει τον χρόνο, τον τόπο και να πλαισιωθεί με πρόσωπα, τα οποία προκρίνουν το όραμα αυτό. Ο Καρυωτάκης διασταυρώνεται με το υπερρεαλιστικό όραμα του Εμπειρικού τοποθετημένος μέσα στο ιστορικό πλαίσιο και σαν

²⁸⁵ Δημήτρης Τζίβας, «Ποιητική Μνήμη ή το Φάσμα του Καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 115-118.

²⁸⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες» ως λανθάνων άξονας της ποιητικής μυθολογίας του Εμπειρικού», *Σύγκριση*, τχ. 31, Αθήνα 2022, σ. 22-25.

ένας ουσιώδης παράγοντας της ιστορικής εξέλιξης προκαλεί αμφίθυμα συναισθήματα στον στοχασμό του υπερρεαλιστή ποιητή.²⁸⁷

Συμπερασματικά, ο Εμπειρικός πλησιάζει τον Καρυωτάκη στην μετέπειτα ποιητική του πορεία, εφόσον έχει αντιπαρατεθεί με τις προκλήσεις της ζωής κι εφόσον έχει αφουγκραστεί την ελληνική κοινωνία. Το πεζό ποίημα «Ο δρόμος» της *Οκτάνας* (1980) αποκαλύπτει την εντύπωση που αποκομίζει ο ποιητής από αυτήν την συνθήκη: («Ανάμεσα σε αγνώστους ποιητάς και αγίους ανωνύμους, ανάμεσα σε φορτηγά διαδρομών μεγάλων, όλοι, αστοί και προλετάριοι διαβαίνουν, όλοι υπακούοντες σε κάτι, σε κάτι συχνά πολύ καλά μασκαρεμένο (τουτέστιν υπακούοντες στην Μοίρα)»). Η *Οκτάνα* επικοινωνεί με τον συναισθηματικό κόσμο και την κοινωνική πλευρά του υποκειμένου, που έχει αποκτήσει μία εμπειρία δραστηριοποίησης σε ένα πλαίσιο κοινωνικό, χαρακτηριστικά στοιχεία που ευνοούν και την πρόσληψη της καρυωτακικής ποίησης.²⁸⁸ Ο Εμπειρικός συναντιέται με τον Καρυωτάκη μέσα από άλλες δύο οδούς. Καταρχάς λόγω της ψυχαναλυτικής ιδιότητας του Εμπειρικού. Έτσι, ο Εμπειρικός ερμηνεύει την αυτοκτονία ως ένδειξη μελαγχολίας ή ως πόθο της επανόδου στην ενδομήτριο ζωή. Διαπιστώνει το κενό του Καρυωτάκη, αλλά ξεχωρίζει στον εσωτερικό του κόσμο το «παν». Έπειτα λόγω της μαθητείας του Εμπειρικού στον Μπωντλαίρ. Ως συνέπεια, ο Εμπειρικός θεωρεί πως ο Καρυωτάκης είναι απόγονός του. Τέλος, ο Εμπειρικός έχει στον νου του τα θύματα της τέχνης, τα οποία θίγονται από τον Μπωντλαίρ. Ο Καρυωτάκης καταλαμβάνει μία θέση ανάμεσα σε αυτούς τους ποιητές που θυσιάστηκαν στον βωμό της ποίησης.²⁸⁹

4.6 Νίκος Εγγονόπουλος

Ο Νίκος Εγγονόπουλος παρουσιάζει αναμφισβήτητες καρυωτακικές επιδράσεις σε όλα τα στάδια της ποιητικής του πορείας. Έχει μία εσωστρεφή φύση, καθώς και σαρκαστικό χιούμορ. Εργάζεται ως δημόσιος λειτουργός, ως καθηγητής στην σχολή Καλών Τεχνών, αντικρίζοντας την πραγματικότητα, για την οποία αναφερόταν και ο ίδιος ο Καρυωτάκης. Ακόμη, συσπειρώνει εναντίά του μέχρι και τους κριτικούς της γενιάς του '30, στην οποία αισθανόταν πως δεν εντάσσεται. Δεν αποδέχεται ούτε το αντικαρυωτακικό κλίμα, το οποίο εξέθρεψε η γενιά αυτή. Είναι πολιτικά ευαισθητοποιημένος, όπως ήταν και ο Καρυωτάκης. Η πρώτη ποιητική συλλογή με τίτλο *Μην ομιλείτε εις τον οδηγόν* (1938) εμπερικλείει τον «Μυστικό ποιητή», στον οποίο είναι εμφανές το καρυωτακικό αποτύπωμα. Το τραγούδι του

²⁸⁷ Στον ίδιο, σ. 25-26.

²⁸⁸ Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 318.

²⁸⁹ Στην ίδια, σ. 318-320.

πεθαμένου ποιητή στο εν λόγω ποίημα θα μπορούσε να συγκριθεί με το «Εμβατήριο Πένθιμο και Κατακόρυφο». Η ποίηση για τον Καρυωτάκη, αλλά και για τον Εγγονόπουλο υπόσχεται την λύτρωση του υποκειμένου από την οχλαγωγία της μάζας («κι' έτσι να φύγω/ μακριά/ απ' την οχλαγωγή/ και το θόρυβο/ του σκοπευτηρίου/ να φύγω μακριά/ μέσ' στα σπασμένα/ τζάμια/ και να ζήσω/ αιώνια/ πάνω στο ταβάνι/ έχοντας όμως /πάντα/ μέσα στα μάτια/ τα μυστικά τραγούδια/ της νεκρής ορχήστρας/ του ποιητή»). Ο «Μυστικός ποιητής» αποκαλύπτει την καρυωτακική του προέλευση, αλλά ολόκληρη η συλλογή με τίτλο *Μην ομιλείτε εις τον οδηγόν* συνδιαλέγεται με την καρυωτακική ποίηση. Στη συνέχεια, το ποίημα «Vanité bleue» (*Μην ομιλείτε εις τον οδηγόν*, 1938) μιλά για την ματαιώση του ποιητή, ενώ μεταβαίνει σε έναν αποπνικτικό χώρο. Παρομοιάζεται με το ποίημα «Όταν κατέβουμε την σκάλα» του Καρυωτάκη. Η ποίηση για τον Εγγονόπουλο δεν έχει πάντα μία ξέγνοιαστη όψη, όπως φαίνεται και από το ποίημα «Ποίηση 1948» στην συλλογή *Έλευσις* (1948) («τούτη η εποχή/ του εφυλίου σπαραγμού/ δεν είναι εποχή/ για ποίηση/ κι' άλλα παρόμοια:/σαν πάει κάτι/ να/γραφή/ είναι/ ως αν/ να γράφονταν/ από την άλλη μεριά/ αγγελτηρίων/ θανάτου /γι' αυτό και /τα ποιήματά μου/ είν' τόσο πικραμένα/(και τότε - άλλωστε - δεν είσαν;)/κι' είναι/ - προ πάντων /-και/ τόσο/ λίγα»).²⁹⁰

Η σύνδεση του Εγγονόπουλου με τον Καρυωτάκη στην αρχή είναι κρυφή. Γίνεται αντιληπτή μέσω των ποιημάτων ή ξεδιπλώνεται στο οικείο περιβάλλον του Εγγονόπουλου μέσα από τις δηλώσεις της συζύγου του, η οποία τον ακούει να της απαγγέλλει Καβάφη και Καρυωτάκη. Την δεκαετία του '70 διατυπώνει ρητά την γνώμη πως θεωρεί τον Καρυωτάκη ανάμεσα στους τρεις σπουδαιότερους Έλληνες του μεσοπολέμου μαζί με τον Παρθένη και τον Κόντογλου.²⁹¹ Η αργοπορημένη αυτή δήλωση συμπίπτει με το ευμενές ως προς τους Υπερρεαλιστές, αλλά και ως προς τον Καρυωτάκη μεταπολιτευτικό περιβάλλον. Τελικά, ο Εγγονόπουλος το 1976 ομολογεί την επίδραση που άσκησε πάνω του ο Καρυωτάκης.²⁹²

Στην *Κοιλάδα με τους Ροδώνες* (1978) η αναγνώριση της καρυωτακικής σύλληψης είναι πιο εύκολη. Ο ποιητικός αυτός δεσμός γίνεται επίσημος. Τα ποιήματα «Εις Γρηγόριον Πατσικιάν» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978), «Τα βάσανα της αγάπης» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978), «Τίμων ο Αθηναίος» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978), «Αναπροσαρμογή» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978) ξεχωρίζουν για τους στίχους και για το ύφος της καρυωτακικής ποίησης. Στο «Σονέττο μάλλον απαισιόδοξο» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978) και «Κλεαρέτη Δίπλα-Μαλάμου» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*,

²⁹⁰ Στην ίδια, σ. 320-327.

²⁹¹ Νίκος Εγγονόπουλος, «Για τον Κόντογλου», στο: *Πεζά Κείμενα*, Ύψιλον, 1975, σ. 67.

²⁹² Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 328-329.

1978) υπάρχει άμεση επικοινωνία του Εγγονόπουλου με τον Καρυωτάκη. Τα ποιήματα «Εις Γρηγόριον Πατσικιάν» του Εγγονόπουλου και «Υποθήκαι» του Καρυωτάκη θα μπορούσαν να διαβαστούν μαζί, διότι εστιάζουν στις αναφορές ομότεχων ποιητών. Η Χριστίνα Ντουινιά προτείνει να διαβαστεί «Ο Υπερρεαλισμός της ατέρμονης ζωής» (*Στην κοιλάδα με τους ροδώνες*, 1978) ως μία οπτιμιστική εκδοχή της μετάφρασης «Μικρός που πέθανε στ'αστεία» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927), της οποίας δημιουργός είναι ο Καρυωτάκης. Ο Εγγονόπουλος προσφέρει ένα άλλο νόημα στις λέξεις «ποιητής», «τάφος», «παιχνίδι» («ο ποιητής/ την άρνηση του θανάτου φέρνει μαζί του/ κι ακόμη/ είν' αυτός/ τούτος του θανάτου η άρνηση»).²⁹³

Ο Απόστολος Μπενάτσης συγκρίνει την οπτική των δύο ποιητών. Ο Καρυωτάκης και ο Εγγονόπουλος έζησαν στην ίδια πόλη (Αθήνα). Η οπτική τους γωνία όμως διαφέρει. Ο Καρυωτάκης στο ποίημα «Πρέβεζα» εγκλωβίζεται μέσα σε μία παθητικότητα, ανακαλύπτει την απώλεια των ιδανικών, την επικράτηση μίας αντιφατικής ύφανσης της καθημερινότητας. Η Πρέβεζα προβάλλεται ως μία πόλη δυσλειτουργική με δομές, που αν και έχουν περίφημα ονόματα, είναι αναποτελεσματικές. Στην πολιτική κυριαρχεί ένα νοσηρό κλίμα με μία διεφθαρμένη εξουσία. Η φύση μαζί με τον πολιτισμό συντείνουν στην δόμηση ενός υποκριτικού κόσμου, στον οποίο κυριαρχεί η ανία και η υποκρισία. Στην αντίπερα όχθη, ο Εγγονόπουλος στο ποίημα «Κλεαρέτη-Δίπλα Μαλάμου» εξυμνεί την πόλη με τα οικοδομήματα της και με την λειτουργική συμβολή του κεντρικού δρόμου. Η θέαση της πόλης προκαλεί μία ευχαρίστηση στο άτομο, την οποία βιώνει μέσω της αισθητηριακής πρόσληψης. Κυριαρχεί η αφθονία των αγαθών και της ομορφιάς. Φύση και πολιτισμός αλληλοεπικαλύπτονται, ώστε να μην είναι κανένα στοιχείο μόνο του. Τέλος, η παρουσία της μορφής του Οδυσσέα Ανδρούτσου, ο οποίος διαδραμάτισε καίριο ρόλο στην επανάσταση του '21, τοποθετεί το εγκώμιο της Πρέβεζας μέσα σε ιστορικά συμφραζόμενα.²⁹⁴

Συνοψίζοντας, τα χαρακτηριστικά που συνδέουν ακόμη περισσότερο τον Καρυωτάκη με τον Εγγονόπουλο είναι η παρόμοια εκτίμηση που τρέφουν για τον Μπωντλαίρ, η κοινωνική διαμαρτυρία, η ασύμβατη χρήση της γλώσσας και μία ψυχοσυναισθηματική σύνδεση, στην οποία κοινός σκοπός είναι η εξεύρεση μίας καινούριας ποιητικής τάσης, η οποία θα συνενώνει διαφορετικές και αντιθετικές ποιητικές μεθόδους και ύφη. Ο Εγγονόπουλος προσπαθεί να διαμορφώσει ένα νέο ρεύμα ποιητικού λόγου, το οποίο θα συνδυάζει

²⁹³ Στην ίδια, σ. 329-331.

²⁹⁴ Απόστολος Μπενάτσης, «Καρυωτάκης-Εγγονόπουλος. Μία διακειμενική ανάγνωση», *Δωδώνη*, τχ.30, Ιωάννινα 2001, σ. 279-281.

αντιθετικές ποιητικές τεχνικές και τόνους. Αξιοποιεί την δύναμη των αντιθέσεων, την οποία ανακάλυψε αρχικά ο Καρυωτάκης και την καθιερώνει ως ποιητική.²⁹⁵

4.7 Γιάννης Σκαρίμπας

Ο Ξενοφών Κοκόλης εντοπίζει ορισμένα κοινά σημεία ανάμεσα στην πεζογραφία του Σκαρίμπα και την ποίηση του Καρυωτάκη. Ο Σκαρίμπας στο *Καγκουρό* (1979) παραβάλλει την Χαλκίδα του 1970, τον τόπο που εκτυλίσσεται η κωμωδία, με την Πρέβεζα του 1929, αλλά και συγκρίνει τον εαυτό του με τον Καρυωτάκη. Η Χαλκίδα και η Πρέβεζα παρουσιάζουν αναλογίες παρά την χρονική απόκλιση με αποτέλεσμα ο Σκαρίμπας και ο Καρυωτάκης να αποδεικνύονται τελικά γνώριμοι μεταξύ τους. Στο *Φυγή προς τα εμπρός. Χρονικό από τον Α' παγκόσμιο πόλεμο* (1975), υπάρχει σύνδεση με τον «Μιχαλιό» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη, ενώ ο *Μαριάμπας* (1935) παραπέμπει στην «Αποστροφή» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη.

Ο Σκαρίμπας στον κόσμο, που έχει πλάσει, έχει εντάξει μαριονέτες, υποχείρια όντα και μασκαράδες. Οι γυναίκες υποκρίνονται τις κούκλες της βιτρίνας («Νινόν» (*Εαυτούληδες*, 1950)), ενώ οι άνδρες αποτελούν τα υποκείμενα εκμετάλλευσης των γυναικών («Ο αρλεκίνος» (*Εαυτούληδες*, 1950)). Οι άνθρωποι πάλι είναι ομοιώματα που οσφρίζονται χαρτί («Comedie dell'arte» (*Βοϊδάγγελοι*, 1968)). Στον Καρυωτάκη τα άτομα είναι ανδρείκελα («Ανδρείκελα» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)), τα οποία διαβαίνουν τις ανηφόρες («Δημόσιοι Υπάλληλοι» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)) και έχουν μία καρδιά που δεν συμπονά («Όλοι μαζί»). Άλλοτε είναι υποταγμένα στον θάνατο («Μικρή ασυμφωνία σε Α μείζον» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)), ενώ οι γυναίκες παρομοιάζονται με ιαπωνικές κούκλες χωρίς νου («Αποστροφή»). Η συνομιλία με το γράφω/χαράζω σταυρούς του Καρυωτάκη από το ποίημα «[Όλα τα πράγματά μου...](«γράφω με το δάχτυλο σταυρούς»[...]/δεν ξέρω ποιος χαράζει τους σταυρούς») και το σταυρούς χαράζω του Σκαρίμπα («Έτσι σταυρούς χαράζω») από το ποίημα «Οι σταυροί» των *Βοϊδαγγέλων του 1968* δεν είναι τόσο εύλογη, αλλά όχι και απίθανη. Στον «Χορό Συρτό» των *Εαυτούληδων* (1950) ο στίχος «Με χωρίς Καρυωτάκη-Πολυδούρη» αλλάζει και στους *Άπαντες Στίχους* (1970) γίνεται «Με δίχως τους αναστεναγμούς της Πολυδούρη». Ο Κοκόλης πιστεύει πως θα ήταν ενδιαφέρουσα η έρευνα πάνω στην διαταραγμένη μετρική ακολουθία των επιγόνων του Καρυωτάκη. Ο στίχος «Με χωρίς Καρυωτάκη-Πολυδούρη», όπου υπάρχει το ενωτικό χαρακτηρίζεται ως «αντικαρυωτακισμ-ικός», δηλαδή σαν να ανακόπτει τον καρυωτακισμό μετά από μία χρονοτριβή

²⁹⁵Χριστίνα Ντουνιά, Κ.Γ. Καρυωτάκης. *Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π, σ. 331-333.

4.8 Γιώργος Κοτζιούλας

Σύμφωνα με τον Γιάννη Παπακώστα, ο Γιώργος Κοτζιούλας διατηρεί μία επικοινωνία με το καρυωτακικό έργο, τόσο στον τομέα της αρθρογραφίας, αλλά και στην ποιητική συγγραφή. Το 1948 δημοσιεύει ένα άρθρο στην *Ποιητική Τέχνη* με τίτλο «Μια επέτειος. Η καθιέρωση του Καρυωτάκη», όπου μιλά για τους λόγους που ο Καρυωτάκης μπορεί να προσέφυγε στην αυτοκτονία. Αυτό που επικρατεί στην γραφή του Κοτζιούλα είναι μία τάση να μετασχηματίζει την ενέργεια αυτή του Καρυωτάκη, του ποιητή, του οποίου η γραφή κατηγορήθηκε ως πεσιμιστική. Προηγουμένως, ωστόσο, ο Κοτζιούλας είχε ενστερνιστεί την επιθυμία για την στροφή της ποίησης στην οπτιμιστική κατεύθυνση, τοποθετώντας τον εαυτό του στον ιδεολογικό χώρο, τον οποίο μάχεται γι' αυτόν τον σκοπό. Αποδεικνύεται, όμως, πως έχει αγκαλιάσει τον Καρυωτάκη, πράγμα που φαίνεται στην ποιητική του συλλογή *Εφήμερα* (1932).

Στα *Εφήμερα* κυριαρχεί η θλίψη, η στεναχώρια, η μοναξιά και η πλήξη. Ορισμένα ποιήματα με άμεσο τρόπο απευθύνονται στον Καρυωτάκη, όπως το «Ελεγείο στον Καρυωτάκη» (*Εφήμερα*, 1932). Ο Καρυωτάκης με το όνομά του αναφέρεται και στις επόμενες ποιητικές συλλογές. Ωστόσο, κάθε φορά καλλιεργείται μία αλλιώτικη διάθεση στο πρόσωπό του. Στην «Παράδοση» της *Σιγανής Φωτιάς* (1938) θεάται σε συνάρτηση με τους ομότεχνους του ποιητές («Άχαρος σβήνει στα πενήντα του ο Πορφύρας/Ο Καρυωτάκης μες στη θάλασσα βουτά./δεμένος χειροπόδαρα, άπαρτος της μοίρας/χτυπιέται ακόμα κι ο Φιλύρας μας φριχτά»). Ενώ στην *Δεύτερη Ζωή* (1938) γράφει: «Μάνα μου, πως δεν μου 'χε φύγει το μυαλό/κείνους του μήνες που ήμουν άμαθο παιδάκι!/Οι άπιστοι φίλοι μου θα μ' έλεγαν τρελό/κι όχι, όπως τώρα, μιμητή του Καρυωτάκη». Ο Κοτζιούλας, αν και ταλαιπωρημένος από τις οικονομικές δυσχέρειες, δεν πρόκειται να προβεί στην αυτοκτονία, όπως προέβη ο Καρυωτάκης, δηλαδή δεν θα ασπαστεί «την κουτουράδα του Καρυωτάκη». Στον *Γρίφο* (1938) ο στίχος αυτός αποκτά κυριολεκτική και αισθητική αξία, εφόσον ο Κοτζιούλας δεν εντάσσεται πλέον στους καρυωτακίζοντες ποιητές.

Ειδικότερα, τα *Εφήμερα* μετέρχονται της σαρκαστικής διάθεσης, των αντιθέσεων, της πλήξης, του πόνου, ενώ ο θάνατος ως έννοια δεσπόζει μέσα στο πνεύμα της θλίψης, το οποίο επικρατεί. Ο κόσμος αναπαρίσταται με τις πιο αρνητικές πλευρές του, πλευρές διάχυτης

²⁹⁶ Ξενοφών Κοκόλης, «Ο Καρυωτάκης του Σκαρίμπα», *ό.π.*, σ. 363-369.

στεναχώριας και θλίψης («Θλιμμένη νιότη μου άρρωστη, που δεν ήταν γραφτό/τη δόξα σου μες στις αυγής το φως να χαιρετίσω,/την δόξα που ενοστάλησα πάλι το βράδι αυτό,/ηρθ' ο καιρός που πρέπει πια για πάντα να σ' αφήσω»). Ο Κοτζιούλας, άλλοτε, υιοθετεί τις εκφραστικές οδούς και τρόπους του Καρυωτάκη, που αναδεικνύουν μία σαρκαστική διάθεση και ένα χιούμορ, όπως στο σονέτο «Μαρία Πολυδούρη» (*Άπαντα. Ποιήματα 1928-1942, 1956*).²⁹⁷ Το χιούμορ και η ειρωνεία του Κοτζιούλα, τα οποία αντλεί από τον Καρυωτάκη, αποσκοπούν στο να καταδείξουν την διαμάχη της φτώχειας και του πλούτου. Ο ποιητής, στο τέλος, υπερβαίνει την καρυωτακική επιρροή με την διαμόρφωση μίας προσωπικής έκφρασης.²⁹⁸

Τα σημεία σύγκλισης του Κοτζιούλα με τον Καρυωτάκη απορρέουν από την ζωή και την προσωπικότητά τους. Η απεικόνιση του κόσμου του Κοτζιούλα γίνεται μέσω ενός καρυωτακικού τρόπου έκφρασης, ο οποίος προδίδει την καρυωτακική επιρροή, μα φανερώνει και μία τάση υπέρβασης αυτής της επιρροής. Στο άρθρο του «Πού τραβάει η ποίηση;» (1950) είναι ευνοϊκά διακείμενος στον Καρυωτάκη και πιστεύει πως η αισθητική παρέκκλιση από τους ομοτέχνους του φανερώνει την ειλικρινή κατεύθυνση της ποιητικής του πορείας.²⁹⁹

4.9 Νικηφόρος Βρεττάκος

Ο Νικηφόρος Βρεττάκος μαζί με τον Ελύτη, τον Σεφέρη και τον Ρίτσο είναι ποιητές μίας περιόδου, η οποία διαποτίζεται με το «κλίμα του Καρυωτάκη». Η περίοδος αυτή οξύνεται το 1928-1938, μία περίοδος, στην οποία η ποίηση υιοθετεί τον καρυωτακικό τρόπο έκφρασης και χαρακτηρίζεται ως καρυωτακική.³⁰⁰ Ο Βρεττάκος απασχολείται επίσης με την κοινωνική στόχευση της ποίησης.³⁰¹ Ωστόσο, το υποκείμενο στον Βρεττάκο είναι διασπασμένο. Εκεί που βαίνει προς μία οπτιμιστική κατεύθυνση επανέρχεται στον πεσιμισμό. Δεν υπάρχει μία προτίμηση προς την μία ή την άλλη επιλογή. Έτσι γράφει μέχρι το 1938. Ο τίτλος της συλλογής *Κάτω Από Σκιές Και Φώτα* (1929) είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικός της

²⁹⁷ Γιάννης Παπακόστας, «Κ.Γ. Καρυωτάκης-Γιώργος Κοτζιούλας: Σχέση διαλόγου» στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 283-290.

²⁹⁸ Μαριάννα Σταύρου, «Η απήχηση του καρυωτακισμού και του Καρυωτάκη στους Ηπειρώτες Ποιητές», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 279.

²⁹⁹ Γιάννης Παπακόστας, *ό.π.*, σ. 290-293.

³⁰⁰ Θανάσης Γκότοβος, «Καρυωτάκης-Βρεττάκος.(Εκλεκτικές συγγένειες-επιδράσεις ή σενάριο για έναν ποιητικό θεατρικό ρόλο;)» στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 160.

³⁰¹ Στον ίδιο, σ. 163.

αβεβαιότητας του υποκειμένου.³⁰² Ο Θανάσης Γκότοβος διατείνεται πως ο Καρυωτάκης επηρέασε με θετικό, αλλά και αρνητικό τρόπο τον Βρεττάκο. Το 1938 όμως ο Βρεττάκος στρέφεται στην αισιοδοξία, η οποία φανερώνει την αντικαρυωτακική του προσήλωση σύμφωνα με τον Γκότοβο κι όχι μόνο μία αντίθεση στον Καρυωτάκη σύμφωνα με τον Βαρίκα.³⁰³

Ο Καρυωτάκης επέδρασε θετικά στον Βρεττάκο αρχικά μέσω των τίτλων των ποιημάτων. Η συλλογή με τίτλο *Οι Γκριμάτσες του Ανθρώπου* (1935) παραλληλίζεται με τον τίτλο *Ο πόνος του Ανθρώπου και των Πραμάτων* (1919). Ακόμη, ο τίτλος *Κατεβαίνοντας στη σιγή των αιώνων* (1933) έχει ολοφάνερη καρυωτακική προέλευση. Στην *Διαμαρτυρία* (1974) και στα *Εφτά Ελεγεία* (1975) του Βρεττάκου διακρίνεται η ειρωνεία, η διαμαρτυρία, η σαρκαστική διάθεση και η ατμόσφαιρα του θανάτου. Η στράτευση προκαλούσε μία αντιπάθεια στον Καρυωτάκη, αλλά και στον Βρεττάκο. Το ανυπεράσπιστο υποκείμενο ενυπάρχει στην «Θάλασσα» (*Ο Πόνος του Ανθρώπου και των πραγμάτων*, 1919), στο «Ποια θέληση Θεού» του Καρυωτάκη, αλλά και στην «Επιστολή στην γυναίκα μου» (*Οι Γκριμάτσες του Ανθρώπου*, 1935) του Βρεττάκου («Είμαι ένα εύθραυστο όργανο/στη διάθεση του παντός/όπου θέλει με πηγαίνει/και μια κεραία εντόμου»). Η ποίηση δίνει ζωή και στους δύο ποιητές, οι οποίοι βιώνουν στα ποιήματα τους μία δυσάρεστη εμπειρία. Οι απόψεις τους συγκλίνουν στην αποτύπωση της μοχθηρίας των ανθρώπων, στην επιβίωση του ονόματος τους μέσω της ποίησης, στην απεικόνιση της γραφειοκρατίας, στην έκκληση για βοήθεια. Η απαξίωση της μάζας και για τους δύο ποιητές θα στρέφεται πάντα προς το ποιητικό υποκείμενο, κάτι που ο Βρεττάκος ασπάζεται στις αρχικές του ποιητικές συλλογές. Ο θάνατος εμπίπτει στις αναζητήσεις του Καρυωτάκη στο ποίημα «Δικαίωσις» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) («Θα ξαπλωθώ, τα μάτια μου θα κλείσω,/ και ο ίδιος θα γελώ καθώς ποτέ μου./ «Καληνύχτα, το φως χαίρετίσέ μου» /θα πω στον τελευταίο που θ' αντικρίσω»), αλλά και στον «Κουρασμένο νεκρό» (*Οι Γκριμάτσες του Ανθρώπου*, 1935) του Βρεττάκου («Γλυκά τα χέρια απλώνοντας, στον τάφο θα ξαπλώσω»). Η νύχτα απασχολεί και τους δύο ποιητές, ενώ στον Βρεττάκο αφαιρεί την ελπίδα για το ξημέρωμα στο *Ταξίδι του Αρχαγγέλου* (1938). Η φυγή των ατόμων, η άρνηση τους να γυρίσουν πίσω, η ανυπαρξία που βιώνουν, καθώς και η συνακόλουθη μοναξιά αποτελούν κοινά μοτίβα.

Ο Βρεττάκος εκφράζει ενάντια θέση ως προς τον Καρυωτάκη στα παρακάτω ζητήματα. Διαφωνεί με την μισανθρωπία καθώς και με την απέχθεια προς την γυναικεία ύπαρξη, η

³⁰² Στον ίδιο, σ. 164.

³⁰³ Στον ίδιο, σ. 166.

οποία θεωρεί ότι αξίζει να λάβει θαυμασμό και εκτίμηση. Διακατέχεται από ελπίδα, δεν «θα φυτέψει την Αχαριστία», όπως δηλώνει ο Καρυωτάκης, αλλά ενδιαφέρεται για την αγάπη. Απολαμβάνει την κάθε στιγμή με το βλέμμα της παντοτινής της χάραξης στη μνήμη, χωρίς τον φόβο ότι θα την επισκιάσει ο χρόνος. Ο σκεπτικισμός ταλαιπωρεί τον ποιητή και γι' αυτό εκείνος τον αντικαθιστά με την προσήλωση στην έννοια της αγάπης («Μην πίστευες πως δε συλλογιέμαι!/ Η σκέψη μου είναι αγάπη κι η αγάπη μου σκέψη») στο ποίημα «Πορεία στην κορυφή» (*Ο Ταΰγετος και η σιωπή*, 1949). Ο Βρεττάκος μετά το 1938 λαμβάνει έναν διαφορετικό δρόμο, μία αντικαρυωτακική πορεία, αλλά επανέρχεται κάποιες φορές στην πρότερη του σχέση με τον Καρυωτάκη, όπως για παράδειγμα στο *Μεσουράνημα της Φωτιάς* (1940): («Θέλω να ονειρευτώ τον εαυτό μου υπέροχο,/κατάστερο κι ευτυχισμένο[...]Μα δεν μπορώ να καταλάβω τι άλλο θα μου πήγαινε/Έτσι φανταχτερά κάτω απ' την δύση/κι έτσι θαυμάσια σαν την δυστυχία»)³⁰⁴.

---

³⁰⁴ Στον ίδιο, σ. 171-196.

5. Η επίδραση του Καρυωτάκη στους μεταπολεμικούς ποιητές

5.1 Η μεταπολεμική γενιά

Οι ποιητές που γράφουν, ενώ η Ελλάδα τελεί υπό Κατοχή (1941-1944) και δημοσιεύουν τα ποιήματά τους, όταν εκείνη λήγει, δεν βλέπουν πλέον με αισιοδοξία την ζωή. Οι κακουχίες σε συνδυασμό με τις πιέσεις, τις πολιτικές αναταράξεις και τους θανάτους δεν τροφοδοτούν τους συγγραφείς με προσδοκίες για το μέλλον. Οι ποιητές αναγνωρίζουν την ανικανότητά τους ενώπιον των εξελίξεων, ενώ η ισχύς της ίδιας της ποίησης είναι αμφίβολη. Κοινή καταβολή τους έχουν τον δραματικό ποιητή Σεφέρη, ενώ χαράζουν διαφορετικούς δρόμους. Ορισμένοι προσανατολίζονται στον Υπερρεαλισμό, που εξελίσσεται στον μεταυπερρεαλισμό, κάποιοι ακολουθούν στην αφετηρία τους τα χνάρια του Σεφέρη (Σινόπουλος, Θέμελης, Φραγκόπουλος) και τέλος μία άλλη ομάδα ποιητών, η πολυπληθέστερη, διαμορφώνει την «κοινωνική» ή «πολιτική» ποίηση. Οι «κοινωνικοί» ή «πολιτικοί» ποιητές αποτυπώνουν τις εμπειρίες τους, ώστε να προωθήσουν τον συλλογικό αντίκτυπο του βιώματος. Σε αυτήν την κατηγορία πρωτοστατούν κομμουνιστές, ενταγμένοι στο κόμμα ή ανέντακτοι συγγραφείς.³⁰⁵ Στην ποίηση τους αναδεικνύουν το μοτίβο του θανάτου μέσα σε ένα ρεαλιστικό πλαίσιο, μία καινοτομία για την ποίηση του 20^{ου} αιώνα. Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ο Τάσος Λειβαδίτης, ο Άρης Αλεξάνδρου, ο Τίτος Πατρίκιος συμμετέχουν στην αντίσταση. Φυλακίζονται την εποχή του Εμφυλίου, αλλά και τα χρόνια που ακολουθούν, λόγω της αριστερής τους πολιτικής ιδεολογίας.³⁰⁶ Οι ποιητές νιώθουν προδομένοι και εγκλωβισμένοι, συναισθήματα κοινά με τους ποιητές του μεσοπολέμου. Η Ντουνιά θεωρεί δικαιολογημένη την συνάντηση των μεταπολεμικών ποιητών με το καρυωτακικό έργο, το οποίο αναβλύζει από την κοινωνική διαμαρτυρία και την ατομική ανησυχία. Ο θάνατος διαγράφεται στην μνήμη των ποιητών και αντανακλάται στον ποιητικό τους λόγο.³⁰⁷

Μία πρωτόγνωρη διάσπαση γνωρίζει η ελληνική κοινωνία το διάστημα 1940-1950. Παρόλο που οι λογοτέχνες ήλπιζαν πως η Κατοχή και ο Εμφύλιος θα αποτελούσαν την απαρχή μίας περιόδου, η οποία θα διακρινόταν για την συγγραφική της ακμή, αυτό που επικρατεί είναι η πολιτική πόλωση.³⁰⁸ Ωστόσο, «νέες φωνές» εμφανίζονται στην ποίηση από ποιητές, οι οποίοι

³⁰⁵ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 246-247.

³⁰⁶ Στον ίδιο, σ. 250.

³⁰⁷ Χριστίνα Ντουνιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 260.

³⁰⁸ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ.253.

δεν επιδιώκουν να λάβουν την αναγνώριση, που εξέλαβε η προηγούμενη γενιά. Η κριτική, επίσης, δεν σπεύδει να αποτιμήσει την αξία του έργου τους.³⁰⁹ Ο Σαββίδης παρατηρεί μία στροφή της ενασχόλησης των ποιητών της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς προς τους ποιητές του μεσοπολέμου, την οποία καλλιεργούν οι Τάσος Κόρφης, Κώστας Στεργιόπουλος και Ντίνος Χριστιανόπουλος. Αιτιολογεί αυτήν την ενασχόληση των μεταπολεμικών ποιητών με την προβολή του κλίματος, το οποίο εξέθρεψαν οι στίχοι του Λεοντάρη στην *Ψυχοστασία* (1972) («Είμαστε μεσοπόλεμος, σου λέω,/ανίατα μεσοπόλεμος... Ας πάμε/λοιπόν κι απόψε, ας πάμε πάλι κάπου/να χορέψουμε ή να σκοτωθούμε...»). Έπειτα, εντοπίζει μία συγγένεια του ποιήματος «Ars poetica» (*Μέθοδος Αναπνοής*, 1966) του Ανέστη Ευαγγέλου («Το ποίημα είναι μια ανοιχτή πληγή που τρέχει/ όσο πιο ανοιχτή τόσο καλύτερα· κάνω ποίηση/θα πει τρυπώ το θώρακα μ' ένα νυστέρι/ψάχνω με χέρι σταθερό όπως οι χειρουργοί/γυρεύω την καρδιά και την τρυπώ, χύνω το αίμα/άφθονο μες στις λέξεις – κόκκινο, /ζεστό, το αίμα, όλοι το ξέρουν, /το πιο θαυμαστό, το πιο όμορφο πως είναι πράγμα») με την ποιητική του Καρυωτάκη.³¹⁰ Ο Αλέξης Ζήρας τονίζει ότι ο Καρυωτάκης αφομοιώνεται από τις μεταπολεμικές γενιές, λόγω του γεγονότος ότι διεκδικεί να στρέψει την ποίηση προς έναν άλλο προσανατολισμό, διάφορο από την συναισθηματική εξύψωση και την απεικόνιση ενός θετικού προτύπου της ζωής. Η καρυωτακική ποίηση δημιουργεί έντονους προβληματισμούς, διότι κλονίζει όλα τα σταθερά εργαλεία, τα οποία έχει στην διάθεσή του ο άνθρωπος για να αντιπαρατεθεί με τον θάνατο, την ανυπαρξία και την απώλεια μνήμης. Ο Ζήρας επισημαίνει πως κοινή συνισταμένη του Καρυωτάκη και των μεταπολεμικών ποιητών είναι το «ξερίζωμα», που αισθάνονται από την λογοτεχνία, η οποία στοχεύει στην μορφή και προωθεί τους ιδεαλιστικούς οραματισμούς. Αυτό το «ξερίζωμα» μέσα από την ποίηση αποτυπώνει ολόκληρη την ζωή.³¹¹

Ακολουθεί η διερεύνηση της επιρροής που έλαβαν από τον Καρυωτάκη αρχικά οι ποιητές της πρώτης και μετά της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Στην πρώτη μεταπολεμική γενιά προηγούνται οι ποιητές με κοινωνική στόχευση στο έργο τους (Αναγνωστάκης, Λειβαδίτης), ποιητές που μεταβαίνουν από την κοινωνική στην υπαρξιακή ποίηση (Κωσταβάρας) και έπονται οι ποιητές, που στρέφονται στον συμβολισμό (Σαχτούρης, Δικταίος). Στην δεύτερη μεταπολεμική γενιά προηγούνται ξανά οι ποιητές με τον κοινωνικό προσανατολισμό (Ελευθερίου) και ποιητές που γράφουν ποιήματα ποιητικής εντάσσοντας τον Καρυωτάκη

³⁰⁹ Στον ίδιο, σ. 255-256.

³¹⁰ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. ξα'-ξδ'.

³¹¹ Αλέξης Ζήρας, «Επιβιώσεις και Παρουσία του Καρυωτάκη στην Ελληνική Μεταπολεμική Ποίηση», στο: *Πρακτικά Έκτου Συμποσίου Ποίησης. Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση (1945-1985)*, Σωκράτης Σκαρτσής, Γνώση, Αθήνα 1987, σ. 70-71, 73.

στον λογοτεχνικό τους κανόνα (Γκόρπας, Κούσουλας). Οι κοινωνικοί ποιητές έχοντας μία αμεσότερη σύνδεση με τον ρεαλισμό και την κοινωνική σάτιρα των *Ελεγείων και Σατιρών* ιεραρχούνται στην πρώτη σειρά, εφόσον επικοινωνούν με την ωριμότερη περίοδο του καρυωτακικού έργου (*Ελεγεία και Σάτιρες*), η οποία σήμανε τον ερχομό της νεωτερικότητας στην ποίηση. Τέλος, ακολουθούν οι ποιητές, που αφιερώνονται σε υπαρξιακές και συμβολιστικές αναζητήσεις, αναζητήσεις που μονοπωλούν σχεδόν αποκλειστικά το ενδιαφέρον του Καρυωτάκη στην πρόμη του φάση, δηλαδή στον *Πόνο του ανθρώπου και των πραγμάτων*, αλλά και στα *Νηπενθή*.

5.2 Μανόλης Αναγνωστάκης

Ο Καρυωτάκης είχε προσελκύσει την προσοχή και των μεταπολεμικών ποιητών. Η απογοήτευση που εξέλαβε από την ζωή, αλλά και το διαισθητικό του βλέμμα είναι χαρακτηριστικά, στα οποία ανταποκρίθηκαν οι ποιητές του περιοδικού *Επιθεώρηση Τέχνης*. Ο Μανόλης Αναγνωστάκης, ένας ποιητής με ενεργό ρόλο στην *Επιθεώρηση Τέχνης* (περιοδικό της μεταπολεμικής Αριστεράς³¹²), ψέγεται ως καρυωτακικός ποιητής. Ο Κώστας Κουλουφάκος (κριτικός στην *Επιθεώρηση Τέχνης*), όταν αξιολογεί την συλλογή του Αναγνωστάκη με τίτλο *Τα ποιήματα 1941-1956* (1956), πιστεύει ότι ο Αναγνωστάκης αντιπροσωπεύει τον ψυχικό πόνο της ομάδας των μικροαστών νέων της μεταπολεμικής γενιάς. Θεωρεί, δηλαδή, ότι πρόκειται για έναν μεταπολεμικό καρυωτακισμό. Αυτό το γεγονός φανερώνει ότι η καρυωτακική ποίηση εκλαμβάνεται ως απειλητική ακόμα και όταν εκπορεύεται από την αριστερή κριτική, η οποία λειτουργεί με τους όρους της κομμουνιστικής ορθοδοξίας.³¹³

Ο Αναγνωστάκης στα πρώτα βήματα του παρουσιάζει τις εκφάνσεις μίας ανηλεούς κατάστασης. Το ποίημα «Χάρης 1944» των *Εποχών* (1945) αφορά το θάνατο ενός συντρόφου. Οι στίχοι («Μια μέρα μάς σφύριξε κάποιος στ' αφτί: "Πέθανε ο Χάρης"/ "Σκοτώθηκε" ή κάτι τέτοιο. Λέξεις που τις ακούμε κάθε μέρα./Κανείς δεν τον είδε. Ήταν σούρουπο. Θα 'χε σφιγμένα τα χέρια όπως πάντα/ Στα μάτια του χαράχτηκεν άσβηστα η χαρά της καινούριας ζωής μας/ Μα όλα αυτά ήταν απλά κι ο καιρός είναι λίγος. Κανείς δεν προφταίνει») μεταδίδουν στον αναγνώστη μία διευρυμένη επιφυλακτικότητα, ακόμα και ως προς την ίδια την ποίηση, που είναι γενική τάση των ποιητών της μεταπολεμικής περιόδου. Τα λόγια αποδεικνύεται ότι δεν είναι αρκετά, ενώ ο θάνατος είναι μία συνήθης συνθήκη, η

³¹²Χριστίνα Ντουσιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, ό.π., σ. 247.

³¹³ Στην ίδια, σ. 252-255.

οποία προκαλεί έναν φόβο, λόγω της ανεπιτήδευτης της προβολής. Ο ποιητής τελικά είναι ανίκανος μπροστά στα δεινά και δεν μπορεί να μεταβάλλει τα πράγματα. Ο Άρης Αλεξάνδρου, ενώ κρατείται το 1951 στο στρατόπεδο πολιτικών κρατουμένων, γράφει την «Ποιητική, 3» (*Άγωνα Γραμμή*, 1952) και παραδέχεται πως τα μοναδικά εφόδια του ποιητή είναι οι λέξεις που απουσιάζουν από την ποίηση και τις οποίες χρησιμοποιεί στην επικοινωνία με τους συντρόφους του («Η μόνη ξιφολόγη μου/είταν το κρυφοκοίταγμα του φεγγαριού απ' τα σύννεφα./Ίσως γι' αυτό δεν έγραψα ποτέ/στίχους τελεσιδίκους σαν άντερα χυμένα/ίσως γι' αυτό εγκαταλείπουν ένας-ένας τα χαρτιά μου/και τους ακούω στις κουβέντες όσων δε μ' έχουνε διαβάσει»).³¹⁴

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης δεν αντιδρά άμεσα στις κατηγορίες που λαμβάνει αναφορικά με τον καρυωτακισμό και το ζήτημα της αισιοδοξίας. Εκδηλώνεται μέσω μίας πλάγιας οδού με σκοπό να προασπίσει την ποίησή του, αλλά και των συναδέλφων του, στο άρθρο με τίτλο «Προβλήματα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού» (1957). Εκεί δυσπιστεί για το σοβιετικό πρότυπο, για την ελληνική του εκδοχή και για την αισιόδοξη προοπτική των σύγχρονων ποιητικών έργων. Ο Τίτος Πατρίκιος αποτελεί κι εκείνος ένα πρόσωπο της *Επιθεώρησης Τέχνης* που εκφράζει ότι «κανένας στίχος σήμερα δεν ανατρέπει καθεστώτα/κανένας δεν κινητοποιεί τις μάζες». Αυτό που μπορεί να κατορθώσει ο ποιητής είναι μονάχα «να ρίξει λίγο φως στην πλαστογραφημένη μας ζωή», όπως γράφει στο ποίημα «Στίχοι 2» (*Μαθητεία*, 1963).³¹⁵ Ο Καρυωτάκης επιδρά σε τουλάχιστον τρεις ποιητές της αριστερής ιδεολογίας. Πρόκειται για τους Άρη Αλεξάνδρου, Μανόλη Αναγνωστάκη και Τίτο Πατρίκιο. Στους ποιητές αυτούς μπορούν να προστεθούν και οι Τάσος Λειβαδίτης, Βύρων Λεοντάρης και Γιάννης Δάλλας.³¹⁶ Ο Μαρωνίτης σημειώνει πως ο Τίτος Πατρίκιος μέσα από μία επιφανειακή ανάλυση φαίνεται ότι δέχεται σε μικρότερο βαθμό την επίδραση του Καρυωτάκη και του Καβάφη. Καβάφης και Καρυωτάκης επιδρούν πλαγίως στον Αναγνωστάκη και κυριαρχούν στον ώριμο Άρη Αλεξάνδρου.³¹⁷ Τέλος, ο Γιάννης Δάλλας πιστεύει πως η πρώτη μεταπολεμική ποιητική γενιά ταυτίζεται με τον Καρυωτάκη στο ζήτημα της αληθινής έκφρασης και στο συναίσθημα, το οποίο βιώνει από την απόρριψη των ιδανικών επεκτείνοντας τον στοχασμό του. Ο Δάλλας αναγνωρίζει τον Καρυωτάκη ανάμεσα

³¹⁴ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 251-252.

³¹⁵ Χριστίνα Ντουλιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 255-257.

³¹⁶ Στην ίδια, σ. 260-261.

³¹⁷ Δ. Ν. Μαρωνίτης, *Ποιητική και Πολιτική Ηθική*, Κέδρος, Αθήνα 1976, σ. 63.

στους ποιητές, οι οποίοι τον καθόρισαν, γράφει ένα ποίημα για εκείνον, το οποίο φέρει τον τίτλο «Καρυωτάκης» (1943) κι έτσι παρουσιάζεται στην ποιητική σκηνή.³¹⁸

5.3 Τάσος Λειβαδίτης

Σύμφωνα με την μελέτη του Απόστολου Μπενάτση («Καρυωτάκης-Λειβαδίτης. Δομικές συγγένειες»), η κριτική δεν επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στην συνομιλία του Λειβαδίτη με τον Καρυωτάκη. Ο Τάσος Λιγνάδης μαρτυρά μία σύνδεση των ποιημάτων «Από μέρα σε μέρα» (*Ποίηση*, 1985) και «Το καπέλλο» (*Ποίηση*, 1985) με τον Καρυωτάκη. Ο Λειβαδίτης και ο Καρυωτάκης, ωστόσο, αποδεικνύεται πως έχουν και οι δύο το βίωμα του πολέμου. Ο Καρυωτάκης έζησε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Μικρασιατική Καταστροφή, ενώ ο Λειβαδίτης τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο. Ο Καρυωτάκης στις «Σάτιρες» συζητά για μία κοινωνία, η οποία έχει τοποθετήσει τα ιδανικά και την αξία της ζωής στον τομέα των οικονομικών συναλλαγών («Στο άγαλμα της Ελευθερίας που φωτίζει τον κόσμο» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)). Ο Λειβαδίτης, επίσης, προβάλλει την μοναξιά του υποκειμένου σε μία κοινωνία, που δεν μπορεί να κατανοήσει τα συναισθήματά του και στοχεύει στο κέρδος. Ο Λειβαδίτης αναγνωρίζει πως η ζωή έχει υποταχθεί στην τιμή μίας εμπορικής συμφωνίας (*Σκοτεινή Πράξη*, 1974). Ο θάνατος για την πατρίδα προσεγγίζεται αλλιώς από την σκοπιά των κεφαλαιοκρατών. Ο Λειβαδίτης στην συλλογή του *Φυσάει στα σταυροδρόμια του κόσμου* (1953) θεωρεί ειρωνικά ότι η προσέλευση των πλουτοκρατών στο μνημόσυνο των νεκρών πολεμιστών της πατρίδας συνιστά μία σπουδαία παραχώρηση του χρόνου τους («Ένα γυαλιστερό αυτοκίνητο σταμάτησε/κυλάνε δύο φαλακροί κύριοι και μια χοντροκόλα κυρία/η πατρίς απαιτεί θυσίας»).

Πρόσθετα, τα πολιτικά γεγονότα απασχολούν και τους δύο ποιητές. Ο Καρυωτάκης εστιάζει στην Μικρασιατική Καταστροφή και στην δικτατορία του Παγκάλου. Ο Λειβαδίτης αποτυπώνει τις εμπειρίες του εμφυλίου πολέμου, καθώς και τα βασανιστήρια, τα οποία υπέστησαν οι υπέρμαχοι της αριστεράς ιδεολογίας. Η στρατιωτική εξουσία είναι και για τους δύο αποκρουστική, ενώ συμπονούν το άτομο. Στον Λειβαδίτη, όμως, που έχει ασπαστεί τις αριστερές αρχές, τα αίτια της απέχθειας του προς το στρατιωτικό καθεστώς ανάγονται στην αριστερή του τοποθέτηση. Ο Καρυωτάκης συμπονά τον στρατιώτη, έρμαιο των πολιτικών εξελίξεων, πράγμα που κάνει και ο Λειβαδίτης, εφόσον αναγνωρίζει ότι οι στρατιώτες αφανίζονται στον πόλεμο ή υφίστανται μία συναισθηματική αλλοτρίωση στις πολεμικές συρράξεις.

---

³¹⁸ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 215.

Η επιθυμία του υποκειμένου να αποδράσει από την πραγματικότητα είναι διακριτή στον Καρνωτάκη («[Θέλω να φύγω πια από εδώ]» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927)), αλλά και στην 25^η ραψωδία της *Οδύσσειας* του Λειβαδίτη (1963) («Εξησα σ' έναν κόσμο αλλόκοτο./ Απλώνοντας στους άλλους ένα χέρι/ ακρωτηριασμένο απ' τη δυσπιστία./ τρώγοντας ένα ψωμί/ νεκρό./ δολοφονημένο απ' την ταπείνωση./[...]/ ψάχνοντας απεγνωσμένα για ένα δρόμο/ μέσα σ' αυτήν τη χιονοθύελλα από χαρτονομίσματα/οικοδομές/και χαμένα χρόνια»). Η προσωπική και κοινωνική πλευρά της ζωής του ατόμου υπονομεύεται. Το άτομο ωθείται να αναζητήσει διέξοδο προς το διάστημα. Θα νιώσει ευχάριστα μόνο όταν αποδράσει από τον κόσμο, ο οποίος είναι πρόξενος της δυστυχίας του. Η επαφή με τον έξω κόσμο σταματά σε ένα σημείο και για τους δύο ποιητές. Ο Καρνωτάκης τείνει να εκδηλώσει μάταια το συναίσθημα της δυστυχίας στο πεζό ποίημα «[Επρόδωσαν την αρετή...]Ελεγεία και Σάτιρες, 1927): («Νύχτα βαθιά. Με πνεύμα οργής έσπρωξα το κρεβάτι./ Άνοιξα τις αραχνιασμένες κάμαρες. Καμία/ ελπίς. Απ' το παράθυρο, του τελευταίου διαβάτη/ είδα τη σκιά. Κι εφώναξα στριγκά στην ησυχία:/ «Δυστυχία!» Η φρικτή λέξη με φωτιά στον ουρανόν εγράφη./ Δέντρα τη δαχτυλοδειχτούν, αστέρια την κοιτούνε,/[...]/Οι άνθρωποι δεν ακούνε;»), ενώ ο Λειβαδίτης αποδίδει την περιπέτεια της κράτησής του με τα στοιχεία της κάμαρας και του πύργου στην «Λάμπα» (*Εγχειρίδιο Ευθανασίας*, 1979) και στην «Μόνιμη Εγκατάσταση» (*Νυχτερινός Επισκέπτης*, 1972). Ωστόσο, χρησιμοποιεί την κάμαρα ως τον τόπο, όπου προσκαλεί τους νεκρούς, αναδιοργανώνει τις παιδικές αναμνήσεις και τις αναμνήσεις των νεκρών συνοδοιπόρων του.

Επίσης, οι δύο ποιητές αφοσιώνονται στην πεζογραφία, στην λογοτεχνία του φανταστικού και στον σχολιασμό των κοινωνικών σχέσεων. Ο Καρνωτάκης την τελευταία περίοδο της ζωής του στρέφεται στην πεζογραφία. Ο Λειβαδίτης, επίσης, αναπτύσσει μία εσωτερική φωνή και μία πεζολογική ποιητική τόσο στα πεζά ποιήματά του όσο και σε αμιγή πεζογραφήματά του. Η μετάβαση από την πραγματικότητα στην φαντασία εξωτερικεύει την διάθεση του Καρνωτάκη για απόδραση από την περιβάλλουσα κατάσταση, ενώ για τον Λειβαδίτη αποσκοπεί στην ενοποίηση της ζωής και του θανάτου. Η μεσοπολεμική Ελλάδα του Καρνωτάκη καταλήγει να θεάται αντιστικτικά με την μεταπολεμική Ελλάδα του Λειβαδίτη. Ο Λειβαδίτης βιώνει τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την εκδίωξή του ως αριστερός, τις πιέσεις του συστήματος. Αντικρίζει την εργατική τάξη να υποφέρει από τους πλουτοκράτες και τους αριστοκράτες. Παρουσιάζει, όμως, τα άτομα στα ποιήματά του να απευθύνουν πρόσκληση για την σύμπραξη από κοινού στους σοσιαλιστικούς αγώνες. Τέλος, ο Λειβαδίτης διαμορφώνει έναν ήρωα, ο οποίος δεν είναι ούτε νικητής, αλλά και ούτε

ηττημένος. Ο ήρωας αυτός είναι χαρούμενος, συλλογίζεται την ζωή του, δεν ξεχνά το παρελθόν, αλλά είναι προσηλωμένος στο μέλλον.³¹⁹

5.4 Θανάσης Κωσταβάρας

Ένας άλλος ποιητής, της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς, ο Θανάσης Κωσταβάρας, τιμά τον Καρυωτάκη με το ποίημα «Ο Κώστας Καρυωτάκης στην οδό Σταδίου» (*Η Μακρινή Άγνωστη Χώρα*, 1999). Καρυωτάκης και Κωσταβάρας επικοινωνούν ποιητικά, γιατί έχουν παρόμοια βιώματα, τα οποία είναι κοινωνικής, πολιτικής φύσης, αλλά και γιατί συνδέονται μέσω μίας διανοητικής σχέσης. Αναφορικά με τα κοινωνικοπολιτικά βιώματα των ποιητών, ο Καρυωτάκης είδε την Μεγάλη Ιδέα να καταρρέει μετά την Μικρασιατική Καταστροφή και ο Κωσταβάρας είδε την δυσμενή έκβαση της αριστεράς με την απόρριψη του προγράμματος, το οποίο υποσχόταν. Οι δύο ποιητές, λοιπόν, έχουν κοινό στοιχείο ότι έδρασαν σε περιόδους απώλειας των αξιών και ανατροπής των προσδοκιών για ένα αισιόδοξο μέλλον. Η φθορά, η οποία ταλανίζει τον υπάρχοντα κόσμο και απεικονίζεται από τον Καρυωτάκη, είναι εκείνη, που απομακρύνει τον Κωσταβάρα από την ιδεολογική ποίηση και τον οδηγεί να ασχοληθεί με την υπαρξιακή ποίηση. Ο Κωσταβάρας επικοινωνεί με την καρυωτακική ποίηση στην αποτύπωση της απώλειας των ιδεών, των οραμάτων και στην διαταραγμένη σχέση του ποιητή με τον περιβάλλοντα κόσμο. Επίσης, αναγνωρίζει ο ίδιος ότι ο Καρυωτάκης συμβάλλει στην ποιητική διαμόρφωσή του.

Ο Καρυωτάκης προσκαλεί τον Κωσταβάρα, μέσω του ποιήματος του δεύτερου, να αποδράσουν από «έναν κόσμο χαλασμένο» (««Κάπου θα βρούμε ένα 'κάπου' να σταθούμε./Να πούμε δυο λόγια της καρδιάς, να πιάσουμε και κάνα τραγούδι/από κείνα της άλλης ξενιτιάς τα λιανοτράγουδα/που κάποτε τ' άκουγαν και δακρύζαν οι άνθρωποι»»). Οι δύο αυτοί ποιητές αισθάνονται απόκληροι από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, στην οποία συμμετέχουν ως άνθρωποι και ως ποιητές. Ο Καρυωτάκης καταθέτει στον Κωσταβάρα την άποψη πως σε έναν κόσμο, στον οποίο κυριαρχεί η φθορά, δεν μπορούν να καρποφορήσουν τα όνειρα, άρα ούτε και η ποίηση. Έτσι, μόνη λύση είναι η απόδραση από αυτόν τον τόπο. Έπειτα, ο Κωσταβάρας: «Κι είδα έναν λυπημένο Άγγελο/ν' ανεβαίνει στον ουρανό./Και να σκορπίζει, λιώνοντας σε πολύχρωμες νιφάδες, το σώμα του». Πρόκειται, προφανώς, για τον άγγελο Καρυωτάκη. Στο τέλος του ποιήματος, ο Κωσταβάρας αντικρίζει έναν διαφορετικό κόσμο, ο ποιητής επιστρέφει στο παρελθόν, τα δέντρα απλώνονται στον δρόμο και είναι

³¹⁹ Απόστολος Μπενάτσης, «Καρυωτάκης-Λειβαδίτης. Δομικές συγγένειες», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 203-214.

αισθητό το τραγούδι κάποιου ατόμου. Είναι κυρίαρχη η μυρωδιά του μύρου και του αγιάσματος. Στο ποίημα «Ο Κώστας Καρυωτάκης στην οδό Σταδίου» ο Κωσταβάρας εκφράζει την γνώμη του για τον Καρυωτάκη, ως ποιητή και άνθρωπο. Εντάσσει τον Καρυωτάκη σε μία υψηλόβαθμη θέση στον λογοτεχνικό του κανόνα, διότι τον διακρίνει ως πρόδρομο της υπαρξιακής ποίησης, περιβάλλοντας τον με μία ιερά μορφή. Εν τέλει, η εκτίμηση που τρέφει ο Κωσταβάρας ως προς την συμβολή του Καρυωτάκη στην ποίηση εξωτερικεύεται με την συγγραφή του ποιήματος, «Ο Κώστας Καρυωτάκης στην οδό Σταδίου», ένα ποίημα που γράφεται προς τιμήν του.³²⁰

5.5 Μίλτος Σαχτούρης

Η Ντουινιά παρατηρεί ότι ο Σαχτούρης έλκει την καταγωγή του από τον υπερρεαλισμό, αλλά δεν στέκεται εκεί. Ο Σαχτούρης στην αρχή βρίσκεται σε αλληλεξάρτηση με τον ελληνικό υπερρεαλισμό. Γνωρίζει και συνομιλεί με τον Εμπειρικό, τον Ελύτη, αλλά και είναι φίλος με τον Εγγονόπουλο. Ξεχωρίζει, όμως, γρήγορα από τον υπερρεαλισμό, διότι δημιουργεί μία ποίηση, η οποία φέρει τα ίχνη της μεταπολεμικής περιόδου και είναι ιδιαίτερα προσωπική. Ο Καρυωτάκης, επίσης, διακρίθηκε ανάμεσα στους νεοσυμβολιστές, όταν υπερέβη την ποίηση της εποχής του. Όπως σημειώνει ο Δάλλας, η ποίηση του Σαχτούρη είναι καινοτόμος στην ουσία της και αυτή η καινοτομία είναι παραγόμενη από τις σύγχρονες του κοινωνικές καταστάσεις. Ο Καρυωτάκης διαφοροποιείται από τους ομότεχούς του, διότι, παρομοίως, εκφράζει την αλήθεια των καταστάσεων. Ο Σαχτούρης συναντιέται με τον νεοσυμβολισμό, την παρακμιακή ποίηση, τον εξπρεσιονισμό και την λογοτεχνία του παραλόγου. Ο Κάφκα, ο Ρεμπώ, ο Τράκλ, ο Σολωμός, ο Καρυωτάκης υπογραμμίζονται στην ποίηση του. Ο Καρυωτάκης, επίσης, αξιοποιεί χαρακτηριστικά από την λογοτεχνία του παραλόγου, από έναν αδιέξοδο ρομαντισμό και από μία υπαρξιακή περιπλάνηση, στοιχεία τα οποία οι υπερρεαλιστές εισηγήθηκαν αργότερα.³²¹

Ο Μίλτος Σαχτούρης, όταν εκδίδει την *Καταβύθιση* (1990), αποφαινεται πως η καλή ποίηση απορρέει έναν πληγωμένο εαυτό. Το ποίημα με τίτλο «Τα λυπημένα Χριστούγεννα των ποιητών» (*Καταβύθιση*, 1990) αναφέρεται στον Διονύσιο Σολωμό, στον Καρυωτάκη, στον Εγγονόπουλο, στον ίδιο τον Σαχτούρη. Ο Σαχτούρης εκφράζει σε συνέντευξή του την άποψη πως τους ανθρώπους, τους οποίους εκτιμά ιδιαίτερα, τους έχει ήδη καταγράψει στην ποίησή του. Στην ζωγραφική είναι οι Παρθένος, Μπουζιάνης, Εγγονόπουλος, Διαμαντόπουλος. Στην

³²⁰ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 209-214.

³²¹ Χριστίνα Ντουινιά, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, *ό.π.*, σ. 335-337.

ποίηση διακρίνει τους Σολωμό, Κάλβο, Καβάφη, Καρυωτάκη. Στην μουσική τον Σκαλκώτα και τον Χρήστου. Στα ονόματα αυτά δεν υπάρχει κανένας υπερρεαλιστής, ενώ ο Εγγονόπουλος αξιολογείται θετικά ως ζωγράφος.

Έπειτα, «Το κεφάλι του ποιητή» (*Το Σκεύος*, 1971) ένα αυτοβιογραφικό ποίημα του Σαχτούρη επαναφέρει στον νου τον Κώστα Καρυωτάκη. Η εσωτερική διάσπαση, η οποία χαρακτηρίζει τον Καρυωτάκη, για τον Σαχτούρη, παρακινεί τον ποιητή. Περιθωριοποίηση και απομόνωση είναι τα αποτελέσματα, τα οποία προέρχονται από μία βαθιά αντίληψη της ροής του κόσμου, ο οποίος περιβάλλει τον ποιητή. Η Ντουνιά θεωρεί πως οι ακόλουθοι στίχοι του Σαχτούρη «και είναι τότε που μέσα στη μαυρίλα/ είδα τον Ποιητή ολομόναχο/ και γύρω του να λάμπει/ το κενό» από «Το ποντίκι» (*Το Σκεύος*, 1971) σχετίζονται με την παρενθετική περίοδο («Εδώ υπάρχει μία σιωπή μεγάλη, ένα κενό που θα μπορούσε να χωρέσει όλες τις πλαδαρές φιγούρες της πραγματικότητας») από το πεζό «Η ζωή του» του Καρυωτάκη. Οι Εμπειρικός, Εγγονόπουλος και Σαχτούρης διαπιστώνουν πως ο Καρυωτάκης ξεχωρίζει για το χάρισμα που έχει να οραματίζεται, το οποίο τον υποβάλλει σε συνεχείς δοκιμασίες. Ο δρόμος των ποιητών που οραματίζονται αναπόφευκτα περνά από την εμπειρία μίας κενής ύπαρξης, η οποία κυριεύεται από την σιωπή.³²²

5.6 Άρης Δικταίος

Ο Άρης Δικταίος στο ποίημα «Αυτοβιογραφία 1935» (*Τα Ποιήματα 1934-1965*, 1974) διατυπώνει την γνώμη του για την ποίηση και για τον δικό του λογοτεχνικό κανόνα. Εκεί εντάσσει τον Καρυωτάκη. Η ποίηση ωθεί το άτομο στην ζωή, αλλά συγχρόνως αποκρούει το άτομο από την ζωή. Η ποίηση επικρατεί ενάντια στην λογική, μολύνει την ψυχή με την απαισιοδοξία, ενώ την προσανατολίζει προς την επιδίωξη του θανάτου και την απέχθειά προς την ζωή. Στον λογοτεχνικό του κανόνα περικλείει εκτός από τον Καρυωτάκη και τον Καβάφη: «Καβάφης... Καρυωτάκης... Σκέψεις διάχυτες,/αίμα ο λογισμός... Μαζί, θύτης και θύμα!» , ενώ από τους Γάλλους τον Baudelaire και τον Rimbaud. Ο Δικταίος κατευθύνεται προς το συμβολιστικό κίνημα, το οποίο επιζητά την ένωση του αισθητού κόσμου με τον υπεραισθητό και εκπροσωπήθηκε από τους Γάλλους Συμβολιστές, αλλά και από τους Έλληνες Νεοσυμβολιστές. Η συμβολιστική ποίηση του Δικταίου αποτυπώνει την μελαγχολία, την αινιγματική ατμόσφαιρα, το πνεύμα του θανάτου, ενώ προπορεύτηκαν σε αυτό το μονοπάτι οι Γάλλοι συμβολιστές, ο Καβάφης και ο Καρυωτάκης. Ο επαρχιακός βίος

³²² Στην ίδια, *ό.π.*, σ. 333-335, 337-340.

εντείνει το μελαγχολικό συναίσθημα του ποιητή, ένα συναίσθημα οικείο στην «Πρέβεζα» του Καρυωτάκη.

Αναφορικά με τον ρόλο της ποίησης, ο Δικταίος χρησιμοποιεί τους ακόλουθους στίχους για να περιγράψει την ποίηση: «Η ποίηση, μουσική και νάρκη κ' ύπνος,/ φωνή από την απόσταση ενός μέσα κόσμου.» και «αχ, ποίηση, σπίτι κατάκλειστο, δηλητηριώδες...». Πιστεύει πως η ποίηση μοιάζει με την μουσική, μία άποψη συμβατή με τον συμβολισμό. Έπειτα, την παρομοιάζει με νάρκη, μία παρομοίωση που υποδηλώνει καβαφική προέλευση από το ποίημα «Μελαγχολία του Ιάσονος Κλεάνδρου· Ποιητού εν Κομμαγηνή· 595 μ.Χ.» (1921) («Εις σε προστρέχω Τέχνη της Ποιήσεως,/ που κάπως ξέρεις από φάρμακα:/ νάρκης του άλγους δοκιμές, εν Φαντασία και Λόγω»). Ύστερα, η παρομοίωση της ποίησης με το αμπαρωμένο και ερειπωμένο σπίτι παραπέμπει στους στίχους: «κι η ποίησις/ είναι το καταφύγιο που φθονούμε» από το ποίημα «[Είμαστε κάτι...]

 του Καρυωτάκη. Τέλος, ο Δικταίος τοποθετεί σε εξέχουσα θέση τον Καρυωτάκη. Αισθάνεται πλησίον του και ίσως να επιθυμεί κι εκείνος να αποτελέσει μέρος του λογοτεχνικού κανόνα, για τον οποίο κάνει λόγο.³²³

5.7 Μάνος Ελευθερίου

Κατόπιν, ο Καρυωτάκης αφομοιώνεται στην ποίηση της δεύτερης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς. Ο Μάνος Ελευθερίου τιμά τον Καρυωτάκη με το ποίημα «Θάνατος στην επαρχία» (*Η Πόρτα της Πηνελόπης*, 2003). Το ποίημα αυτό συνοδεύεται από την επιγραφή: «Ανάμνηση Κ. Γ. Καρυωτάκη» και θυμίζει την καρυωτακική «Πρέβεζα», η οποία όμως αρχικά είχε τιτλοφορηθεί: «Επαρχία». Ο «Θάνατος στην επαρχία» συγκεφαλαιώνει την «Πρέβεζα» και η επιγραφή: «Ανάμνηση Κ. Γ. Καρυωτάκη» κηρύσσει την διάρκεια του καρυωτακικής σύλληψης, εφόσον η επαρχιακή ζωή διατηρεί τα χαρακτηριστικά της εποχής του Καρυωτάκη. Τα δύο ποιήματα μοιράζονται ως μοτίβα το προσποιητό κλίμα της επαρχίας και την αίσθηση του επικείμενου τέλους για τα άτομα, τα οποία διαβιούν στην επαρχία. Η τεχνική, που χρησιμοποιούν και οι δύο ποιητές, αφορά την επισήμανση μεταξύ του «είναι» και του «φαίνεσθαι» του επαρχιακού βίου.

Στην «Πρέβεζα» ο Καρυωτάκης προβάλλει το φυσικό τοπίο (ελαιώνας, θάλασσα, δρόμοι). Οι εργαζόμενοι στις δημόσιες υπηρεσίες λαμβάνουν μία μεγαλύτερη αξία στην επαρχία, δυσανάλογη με την τελική συνεισφορά τους. Επικρατεί μία αυταπάτη πως τα άτομα ψυχαγωγούνται από την ακατάπαυστη ανία («Την Κυριακή θ' ακούσουμε τη μπάντα»). Ο

³²³ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 190-192.

μισθός των εργαζομένων του δημοσίου είναι λιγοστός («Επήρα ένα βιβλιάριο Τραπεζίης,/ πρώτη κατάθεση δραχμαί τριάντα»). Υπάρχει μία υπερτίμηση των συμβάντων («Φτάνει το πλοίο. Υψωμένη σημαία./ Ίσως έρχεται ο κύριος Νομάρχης.»), ενώ οι κοινωνικές συναναστροφές διακρίνονται για την υποκρισία («Αν τουλάχιστον, μέσα στους ανθρώπους/ αυτούς, ένας επέθαινε από αηδία.../ Σιωπηλοί, θλιμμένοι, με σεμνούς τρόπους,/ θα διασκεδάσαμε όλοι στην κηδεία»). Η «Πρέβεζα» αποτυπώνει την επαρχιακή νοοτροπία, η οποία επιφέρει στους κατοίκους μία συναισθηματική και σωματική απονέκρωση. Ο Καρυωτάκης αντιδρά στις προσποητές κοινωνικές απόψεις, οι οποίες αναπαριστούν εξωραϊσμένη την επαρχιακή ζωή.

Ο «Θάνατος στην επαρχία» υπογραμμίζει τις προσποητές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων της επαρχίας, καθώς εκείνοι υποσκάπτουν τους δεσμούς, τους οποίους συνάπτουν με τους συνανθρώπους τους («Ανώνυμα συχνά τα γράμματά τους./Κατασπαράζουν σχέσεις και δεσμούς.»). Τονίζει τις βίαιες συμπεριφορές, στις οποίες προβαίνουν τα άτομα και το μούδιασμα, το οποίο κυριεύει τις διαπροσωπικές τους επαφές («Μεθούν κι έχουν συχνά παροξυσμούς/[...]Στα μαγαζιά τους στέκουν στοιχειωμένοι./Στον θλιβερό υπάλληλο ξεσπούν./Σε μια κηδεία όλοι παγωμένοι/τους φίλους σαν εχθρούς ακολουθούν»). Στην επαρχία δεν νοείται ως υπαρκτή η έννοια του προσωπικού χώρου («Κι όλα κρυφά, σιγά και αρρωστημένα/μην ακουστούν ποτέ στους διπλανούς./Γερνούν, παραφυλούν, κατασκοπεύουν./Κλειστές οι πόρτες. Ξέρουν και τι τρως»). Οι άνθρωποι αντιπαθούν ο ένας τον άλλο («Το μίσος γιατρικό τους και γιατρός.»). Μόνη πραγματικότητα είναι η κοινωνική απομόνωση («Στα καφενεία μόνοι τους συχνάζουν/[...]Στο τέλος ζουν μες στα γηροκομεία») παρά την επιφανειακή αίσθηση ενότητας, την οποία καλλιεργεί η οριοθετημένη γεωγραφική έκταση της επαρχίας. Η οικονομική επισφάλεια είναι συνεχής («Ξαναμετρούν με τρόμο τα έξοδά τους.»), ενώ η απέχθεια και η προσποίηση στις συναναστροφές ακυρώνουν οποιοδήποτε ευχάριστο συναίσθημα («Τις σάρκες της θα τρώει η επαρχία/ντυμένη τέτοιες ώρες στα χρυσά»). Οι καινούριοι ποιητές εμπνέονται από την κατάθεση των ειλικρινών θέσεων του αυτόχειρα ποιητή. Γράφουν, λοιπόν, μία ποίηση, η οποία διαλέγεται με την καρυωτακική και επιβεβαιώνουν την διαχρονικότητα των μηνυμάτων, που αυτή προωθεί.³²⁴

5.8 Λουκάς Κούσουλας

³²⁴ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 215-217.

Ο Λουκάς Κούσουλας μνημονεύει τον Καρυωτάκη σε τέσσερα ποιήματά του και ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο των γραπτών του μεσοπολεμικού ποιητή. Τα ποιήματά του Κούσουλα επιγράφονται με αποσπάσματα στίχων των καρυωτακικών ποιημάτων. Η Γνησίου εξετάζει το ποίημα με τίτλο: ««Ποιός άδοξος ποιητής» θέλω να πούνε/ «την έγραψε μιαν έτσι πενιχρή/ μπαλάντα στους ποιητές άδοξοι που 'ναι;»» (Επίνικοι, 2001-2002) από την «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων» (Νηπενθή, 1921) του Καρυωτάκη. Στο συγκεκριμένο ποίημα εκφράζεται η προσωπική του τοποθέτηση για τον ρόλο της ποίησης και την ιδιότητα των ποιητών. Αμφισβητεί ότι η μπαλάντα αυτή είναι πενιχρή («Έν τοσούτω...Και αν / η προκειμένη μπαλάντα είναι πραγματικά πενιχρή / - υπόθεση εντούτοις πάντοτε ανοιχτή –»), διότι η ποίηση βρίσκεται σε έναν διαρκή διάλογο με την κριτική, αλλά και αμφισβητεί την θέληση του Καρυωτάκη να αξιολογηθεί ως άδοξος ποιητής από την μελλοντική γενιά. Στην πραγματικότητα, όλοι οι ποιητές επιθυμούν να επιβεβαιωθεί η αξία του έργου τους και να καταλάβουν μία θέση στην ιστορία των γραμμάτων. Για τον Κούσουλα κάθε ποιητής, ο οποίος δύναται να φανερώσει τα δεινά που μαστίζουν την ανθρώπινη κοινωνία, έχει λάβει άμεσα αναγνώριση και δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως άδοξος ποιητής. Ο Καρυωτάκης, εφόσον αποτυπώνει την ταπείνωση των ποιητών Πόε, Μπωντλαίρ, Ουγκώ, Βερλέν και την ανθρώπινη δυσαρέσκεια, κατά τον Κούσουλα, εκλαμβάνεται ως καταξιωμένος ποιητής. Το ποίημα αυτό εντάσσεται στα ποιήματα ποιητικής και αποδίδει τιμές στον Καρυωτάκη, ο οποίος διατηρεί την επίδρασή του στις μετέπειτα γενιές.³²⁵

5.9 Θωμάς Γκόρπας

Ο Θωμάς Γκόρπας στο ποίημα «Περί Ποίησης πάλι» (*Τα θεάματα*, 1966-1982) διατηρεί μία ευμενή στάση για τον Καρυωτάκη και τον ενσωματώνει στον λογοτεχνικό του κανόνα. Ο Μαλακάσης, ο Καβάφης και ο Καρυωτάκης με την ποίησή τους εκπέμπουν «ήχους πόλεως» σε αλλιώτικα χρονικά διαστήματα. Είναι χαρακτηριστικοί οι στίχοι στο «Περί Ποίησης πάλι»: «Μαλακάσης ήχος πόλεως σαν παίρνει να βραδιάζει/Καβάφης ήχος πόλεως προχωρημένο βράδι/[...]/Καρυωτάκης ήχος πόλεως που κοιμάται». Η Γνησίου διαπιστώνει πως ο Γκόρπας αντιλαμβάνεται ότι ο Καρυωτάκης με την ποίηση του καταγράφει την αστική ζωή, τον «νεοαστικό ρεαλισμό» και χαράζει την πορεία, την οποία έμελλε να διαβούν οι μεταγενέστεροι ποιητές.³²⁶

³²⁵ Στην ίδια, σ. 218-220.

³²⁶ Στην ίδια, σ. 217-218.

6. Ο νεοκαρνωτακισμός. Η ποιητική γενιά του '70

6.1 Ο νεοκαρνωτακισμός της γενιάς του '70

Η επιρροή του καρνωτακικού έργου στην γενιά του '30, αλλά και στην μεταπολεμική περίοδο, οδηγεί στην καθιέρωση της καρνωτακικής ποίησης ανάμεσα στους ποιητές και διαμορφώνει το έδαφος για τον νεοκαρνωτακισμό στα χρόνια της μεταπολίτευσης. Ο ποιητής μυθοποιείται, λόγω της απαισιοδοξίας, η οποία τον διακρίνει και λόγω του ότι μέσα από το ποιητικό του έργο προιδαάζει τον αναγνώστη για το γεγονός ότι ο ποιητής τελικά θα αυτοκτονήσει. Αυτήν την εντύπωση για τον Καρνωτάκη αποκομίζουν και οι ποιητές της γενιάς του '70. Ωστόσο, ο νεοκαρνωτακισμός στα καρνωτακίζοντα ποιήματα της γενιάς του '70 ισχυροποιεί ακόμα περισσότερο τον «μύθο του Καρνωτάκη». Ο μύθος αυτός αποκτά καινούριες πτυχές. Ο Καρνωτάκης αναφέρεται στα έργα των ποιητών της νέας γενιάς, γιατί το όνομά του εξυπηρετεί κάποιο συμβολικό σκοπό και επιδιώκει να μεταδώσει με μεταφορικό τρόπο ένα νόημα. Ο «καταραμένος ποιητής», ο οποίος ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του Καρνωτάκη, είναι το σύμβολο της θλίψης, της κοινωνικής αμφισβήτησης, της διάψευσης των προσδοκιών, της αποτύπωσης του ποιητικού αδιεξόδου και εκφράζει την πληθώρα των κειμένων του νεοκαρνωτακισμού. Στα έργα αυτά ο δεσμός με τον Καρνωτάκη υπογραμμίζεται ευθέως κι όχι εμμέσως, σαν να πρόκειται για «ποιητική διακήρυξη».³²⁷ Ο Καρνωτάκης τοποθετεί την ποίηση σε «αντικομοφορμιστικά πλαίσια» σύμφωνα με τους ποιητές της γενιάς του '70. Η απουσία της ελευθερίας στα χρόνια της Δικτατορίας ευνοεί την άνθιση του νεοκαρνωτακισμού. Οι ποιητές επιζητούν την αποδέσμευση τους από τις κοινωνικές νόρμες και στρέφονται σε διαφορετικούς τρόπους βίωσης της πραγματικότητας με απώτερο σκοπό να αισθανθούν την ελευθερία ως συγγραφείς.³²⁸

Ο Δημήτρης Τζιόβας μιλά για το εκτόπισμα του Καρνωτάκη σε ποιητές από μικροαστικά ή επαρχιακά πλαίσια, διότι είτε εκείνοι βιώνουν την ανία, είτε βιώνουν μία αποπνικτική ατμόσφαιρα απομονωμένοι σε ένα μεγαλοαστικό περιβάλλον. Οι ποιητές αυτοί στο πρόσωπο του Καρνωτάκη βλέπουν τον εκπρόσωπο της κοινωνικής και ψυχολογικής τους εξορίας, ο οποίος αναπαριστά τα κοινωνικά και ψυχολογικά εμπόδια, που αντιμετωπίζουν, αλλά και

³²⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρνωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρνωτάκης και η ποιητική γενιά του '70» στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 197-199.

³²⁸ Κοσμάς Κοψάρης, «Όψεις του νεοκαρνωτακισμού», το *Φρέαρ*, 13/7/2021.

<https://frear.gr/?p=31746>,

18/3/2024, 4:53.

ταυτόχρονα την τάση, που έχουν για να τα υπερπηδήσουν. Οι ποιητές, οι οποίοι έχουν παρόμοια βιώματα και υποστηρίζουν τον κοινωνικό ρόλο της ποίησης, κατανοούν τον Καρυωτάκη ως τον ποιητή, που απορρίπτει το κοινωνικό σύστημα. Ως αποτέλεσμα, η περιθωριοποίηση του ποιητή δημιουργεί την γέφυρα επικοινωνίας με το κοινό.³²⁹ Ο Ευριπίδης Γαραντούδης διακρίνει πως η πλειοψηφία των ποιητών της γενιάς του '70 δεν έλκεται τόσο από το έργο των περασμένων ποιητών, όπως του Καρυωτάκη, Σολωμού και Καβάφη, όσο από τις προσωπικότητες τους, οι οποίες τρέπονται σε μυθιστορηματικούς χαρακτήρες. Η γενιά του '70 προβαίνει σε μία εσφαλμένη ανάγνωση του έργου των ποιητών, διότι επικεντρώνεται στο ζήτημα της ταύτισης του βίου με το έργο τους. Κατανοεί την ποιητική ιστορία μυθοποιώντας τις φιγούρες των ποιητών. Ως συνέπεια, θεωρεί την ποίηση ως το κάτοπτρο της ζωής των ποιητών και αντιλαμβάνεται το έργο τους ως προβολή του τρόπου ζωής τους. Η ανάπτυξη προσωπολατρικών μύθων με προεξάρχουσα την μορφή του Καρυωτάκη μετατοπίζει το κέντρο της προσοχής από το έργο στην μορφή των ποιητών. Κυρίαρχη είναι λοιπόν μία πρωτόγνωρη ποιητική μυθολογία, η οποία θέτει ως κεντρικό πυλώνα της τους ποιητές.³³⁰ Ο Γαραντούδης προτείνει να γίνει η μελέτη του καρυωτακικού έργου χωρίς την παρανάγνωση του νεοκαρυωτακισμού, ώστε εκείνο να ανακτήσει την ανεξαρτησία, αλλά και την αξία του. Με αυτόν τον τρόπο θα καταστεί δυνατή η εξέταση της ανθεκτικότητας του καρυωτακικού έργου, δίχως να στοιχειώνει τον Καρυωτάκη η ιδιότητα του καταραμένου ποιητή-δημιουργού.³³¹

Οι ποιητές της γενιάς του '70 κατατάσσονται σε ομάδες, ώστε να φανεί το είδος του δεσμού που έχουν με την καρυωτακική ποίηση. Αρχικά, στην πρώτη ομάδα αξιολογείται ως περισσότερο σημαντικός ο συναισθηματικός δεσμός, ο οποίος και προτάσσεται για ανάλυση. Στην δεύτερη ομάδα, που έπεται, αναδεικνύεται η συνεισφορά του καρυωτακικού έργου στην ποιητική παράδοση και η τρίτη ομάδα απαρτίζεται από ποιήματα που μιμούνται την μορφή, την θεματική των *Ελεγείων* και παρωδούν την μορφή και θεματική των *Σατιρών*. Στην πρώτη ομάδα οι ποιητές (Πούλιος, Τραϊανός), οι οποίοι επιδιώκουν να μεταδώσουν την συναισθηματική και ψυχική εγγύτητα που βιώνουν με το καρυωτακικό έργο προηγούνται στην ερμηνευτική ανάλυση, ενώ ακολουθούν οι ποιητές (Παναγιώτου, Σιώτης, Παπαγεωργίου), οι οποίοι ασφυκτιούν από το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, όπως και ο

³²⁹ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 123.

³³⁰ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Οι δεσμοί με τους οργισμένους ποιητές του '70», *Το βήμα*, 24/11/2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/oi-desmoi-me-toys-orgismenoys-poiites-toy-70/>, 22/3/2024 7:02.

³³¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 226.

ίδιος ο Καρυωτάκης την δεκαετία του '20. Στην δεύτερη ομάδα, δίνεται προτεραιότητα στον ποιητή που κηρύσσει την διάρκεια της καρυωτακικής ποίησης (Κοντός), μετά στους ποιητές που εντάσσουν τον Καρυωτάκη στον λογοτεχνικό τους κανόνα (Γκρης, Καψάλης) και τέλος στον ποιητή, ο οποίος εκφράζει την άποψη πως ο λογοτεχνικός κανόνας αναθεωρήθηκε λόγω της αυτοχειρίας του Καρυωτάκη (Βαγενάς). Στην τρίτη ομάδα, οι ποιητές Βαγενάς, Καψάλης, Κοροπούλης τοποθετούνται πρώτοι υιοθετώντας κυρίως τις μορφικές επιλογές των *Ελεγείων*, ενώ οι Γκανάς, Βούλγαρης ή Κουτσογιάννης, Πατίλης και Σκοπετέα εμπνέονται από τα θεματικά μοτίβα των *Σατιρών* (μικροαστική ανία, δυσαρέσκεια ως προς τους ποιητές και ως προς τις προσδοκίες για την λογοτεχνική καταξίωση τους).

6.2 Το απειλητικό φάσμα του Καρυωτάκη

Η πρώτη από τις τρεις κατηγορίες, τις οποίες έχει επινοήσει και τιτλοφορήσει ο Ευριπίδης Γαραντούδης φέρει το όνομα «Το απειλητικό φάσμα του Καρυωτάκη». Ένα χαρακτηριστικό, το οποίο μοιράζονται τα έργα των ποιητών στην κατηγορία, που τιτλοφορείται ως «Το απειλητικό φάσμα του Καρυωτάκη», είναι ότι συνδέονται με τον Καρυωτάκη μέσα από μία συναισθηματική αλληλεπίδραση. Η σύνδεση αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί τόσο στο έργο του ποιητή, αλλά κυρίως στο συμβάν της αυτοκτονίας του. Είναι διάχυτος ο φόβος για έναν επερχόμενο κίνδυνο, ενώ η αυτοκτονία του Καρυωτάκη προσελκύει το ενδιαφέρον των ποιητών, οι οποίοι επικοινωνούν μέσα από τις προσωπικές τους εμπειρίες με το έργο του. Ο Ευριπίδης Γαραντούδης πιστεύει πως οι ποιητές αυτοί ενσαρκώνουν τους «ΐδανικούς αυτόχειρες» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη. Στο ποιητικό τους έργο αναφέρονται στην γοητεία, που τους προκαλεί η αυτοκτονία, στην οποία είναι βέβαιοι πως δεν θα προβούν. Ο Γαραντούδης επικεντρώνεται στην περίπτωση των κειμένων των Τραϊανού, Πούλιου, Παναγιώτου και Σιώτη, τα οποία κρίνονται ως περισσότερο αξιόλογα για ερμηνευτική ανάλυση.³³²

6.2.1 Λευτέρης Πούλιος

Ο Σαββίδης καταδεικνύει σε πρώτο πλάνο μία σύνδεση της ποίησης του Λευτέρη Πούλιου με τον Κώστα Καρυωτάκη.³³³ Ο Λευτέρης Πούλιος στο ποίημα του με τίτλο «Στον Καρυωτάκη» (*Το Αλληγορικό Σχολείο*, 1978) χρησιμοποιεί το δεύτερο ενικό πρόσωπο, ένα στοιχείο που υποδηλώνει μία προσπάθεια να οικειωθεί τον Καρυωτάκη. Ο τίτλος του

³³²Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 199-200.

³³³ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. ξβ- ξγ'.

ποιήματος και ο τρόπος που απευθύνεται στον Καρυωτάκη αποκαλώντας τον «Κώστα» συνιστούν ενδείξεις για την διαμόρφωση μίας «φιλικής» σχέσης. Ο Πούλιος εστιάζει στον λόγο, για τον οποίο ο Καρυωτάκης θέλησε να αυτοκτονήσει και στην σκληρή, αλλά και αποκομμένη από την ευγένεια κοινωνική πραγματικότητα. Έπειτα, αποκαλύπτεται το σημείο, στο οποίο συναντιούνται οι δύο ποιητές.³³⁴ Ο Πούλιος εκφράζει πως και ο ίδιος είναι ένας «υποψήφιος αυτόχειρας» λόγω της διαταραγμένης του σχέσης με το περιβάλλον (««Κώστα, ξέρω τι είναι αυτό που έβαλε στα δάχτυλά σου/ το περίστροφο. Οι άνθρωποι προσφέρουν τόσο αργά/ λίγα ψίχουλα ευγένειας. Έρχονται στιγμές/ που η Πρέβεζα με πλησιάζει και μένα επικίνδυνα»).³³⁵ Οι αρχικοί αυτοί στίχοι προετοιμάζουν τον αναγνώστη για την αναπαράσταση των ενεργειών του Καρυωτάκη πριν την αυτοκτονία. Η παρουσίαση του περάσματος από το καφενείο και της συγγραφής του αποχαιρετιστήριου σημειώματος αποσκοπούν στην κατάθεση του θαυμασμού για τον ποιητή, ο οποίος αυτοκτονεί.³³⁶ Ο Καρυωτάκης προβάλλει το υπόδειγμα του «καταραμένου ποιητή», αλλά και απεικονίζει το ανθρώπινο πεπρωμένο, σύμφωνα με τον Νάσο Βαγενά. Η Μαρία Γνησίου πιστεύει πως αυτή η εκπροσώπηση του ανθρώπινου πεπρωμένου, όπως ενσαρκώνεται από τον Καρυωτάκη ως άνθρωπο και επαληθεύεται από την ποίησή του, πιθανώς παρακινεί τους ποιητές της γενιάς του '70, αλλά και προηγούμενους ποιητές να ταυτιστούν ψυχικά μαζί του.³³⁷ Στον στίχο 11 ο Πούλιος ανακαλεί την καρυωτακική «Υστεροφημία» («στα σκοτεινά πηγαίνοντας βασίλεια πέρα κει»³³⁸), ενώ στους στίχους 12 και 13 εξεικονίζεται η διαχρονική επιρροή του Καρυωτάκη. Στον στίχο 12 («και η Δάφνη στεφάνωσε τον φαλλό σου»³³⁹) η Δάφνη, ένα στοιχείο τιμητικό, προσωποποιείται στεφανώνοντας τον Καρυωτάκη στον φαλλό. Η λήθη στον στίχο 13 («στους κόλπους της λήθης»³⁴⁰) παραπέμπει στο ποίημα «Οι στίχοι μου» των *Νηπενθών* (1921), όπου ο ποιητής οδηγείται στην απόρριψη της ποίησης και στην σιωπή. Η λήθη όμως εντοπίζεται και στην «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων». Οι «κόλπου» κατανοούνται είτε ως εσοχές της θάλασσας στην ξηρά, είτε ως τόποι φιλοξενίας του ανδρικού μορίου, πραγματοποιώντας μία σύναψη με τον «φαλλό» του προηγούμενου στίχου. Ο Πούλιος επισημαίνει πως η λήθη μπορεί να αφαιρεί από τους καρυωτακικούς

³³⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 205-206.

³³⁵ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 221.

³³⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 206.

³³⁷ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 222.

³³⁸ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 233.

³³⁹ Στον ίδιο, σ. 233.

³⁴⁰ Στον ίδιο, σ. 233.

στίχους την δύναμή τους, ωστόσο η προσωποποιημένη Δάφνη αποδίδει επαίνους στον καρυωτακικό φαλλό, ο οποίος γονιμοποιεί τις μελλοντικές συνειδήσεις και παροτρύνει τους ποιητές στην αναβίωση της καρυωτακικής ποίησης. Ο Γαραντούδης θεωρεί πως ο Πούλιος εκδηλώνει την συναισθηματική ταύτιση του ίδιου, αλλά και της γενιάς του με τον Καρυωτάκη, προσδιορίζοντας τον αυτόχειρα ποιητή ως ήρωα στην επικρατούσα ποιητική σκηνή.³⁴¹ Πούλιος και Καρυωτάκης μοιράζονται την πίστη ότι η ποίηση αποτελεί μέρος της σωματικής τους υπόστασης. Τελικά, η θέληση που εκφράζει ο Καρυωτάκης για να ξεχαστούν οι στίχοι του δεν επιτυγχάνεται, εφόσον αυτοί επιβιώνουν μέσα από τον Πούλιο.

342

Ειδικότερα, ο Κοσμάς Κοψάρης αναλύει τους τρόπους, με τους οποίους ο Καρυωτάκης καθρεφτίζεται στην ποίηση του Λευτέρη Πούλιου. Διακρίνει πως ο Πούλιος σε ένα αρχικό στάδιο διακατέχεται από την διάθεση για κοινωνική διαμαρτυρία, η οποία σε ένα δευτερεύον στάδιο μετατρέπεται σε επιθυμία ακύρωσης της υπόστασης του ατόμου. Ο Κοψάρης σημειώνει πως το υποκείμενο στην ποίηση του Πούλιου αναπαριστά μελαγχολικά τοπία, τα οποία συγγενεύουν με την έκφραση του ψυχικού αδιεξόδου των *Ελεγείων και Σατιρών*. Στον «Φόβο» του Πούλιου (*Ποιήματα, Επιλογή 1969-1978*, 1982) το σκοτάδι περιγράφει την αίσθηση της υπαρξιακής κενότητας («Χορεύω με το σκοτάδι μέσα στο σκοτάδι/γελάω/στενοχωριέμαι/χτυπιέμαι μ' ένα ακαθόριστο συναίσθημα/έχω κομμάτια καλώδιου/αρπαζόμενα άγκιστρα/και μιζέρια/αργά περπατώντας τριγύρω στέκω δεμένος/ελευθερία είναι να τραγουδάς και/ τρέμω τη μουσική γιατί είναι ποτάμι/και μπορεί να με σκίσει σαν κάμπο»). Η νύχτα επικρατεί και στην καρυωτακική ποίηση με ενδεικτικό παράδειγμα το ποίημα «Επίκλησις» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927): («Ζοφερή Νύχτα, ξέρω, πλησιάζεις./Με ζητούνε τα νύχια σου. Στα χνότα /σου βλέπω που ωχριούν άνθη και φότα./Στ' απλωμένα φτερά σου με σκεπάζεις.»). Στη συνέχεια, ο Κοψάρης εντοπίζει μία παρόμοια στους δύο ποιητές αποτύπωση των όρων της ζωής και του θανάτου. Στο ποίημα του Πούλιου «Ο θάνατος σούρθηκε στο γρασίδι» (*Ποιήματα, Επιλογή 1969-1978*, 1982) το υποκείμενο ενώ ζει στην πραγματικότητα έχει από πολύ καιρό παραδοθεί στην ανυπαρξία, ανακαλώντας την καρυωτακική «Πρέβεζα». Επίσης, η «Δικαίωσις» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη μεταφέρει το συναίσθημα του ατόμου, καθώς φεύγει από την ζωή («Θα ξαπλωθώ, τα μάτια μου θα κλείσω, και ο ίδιος θα γελώ καθώς ποτέ μου/ «Καληνύχτα,

³⁴¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 207.

³⁴² Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 223.

το φως χαιρέτισέ μου”/θα πω στον τελευταίο που θ’ αντικρίσω»). Στο ποίημα «Ο ευγνώμων νεκρός» (*Ποιήματα, Επιλογή 1969-1978*, 1982) η ποίηση, κατά τον Πούλιο, αφενός λειτουργεί λυτρωτικά για το υποκείμενο και αφετέρου διευρύνει την αίσθηση του ψυχικού αδιεξόδου του. Ο Καρυωτάκης, παρομοίως, πιστεύει ότι η ποίηση αναπτερώνει πνευματικά το υποκείμενο, αλλά μπορεί και να το βυθίσει σε θολά νερά. Η μοναξιά του ατόμου στο «Πυρπολημένο σπίτι» (*Ποιήματα, Επιλογή 1969-1978*, 1982) του Πούλιου («Κατοικώ σ’ ένα χώρο από μαγνήσιο/και νιώθω πολίτης του σύμπαντος/κυκλωμένος από τη σκέψη μου/ορφανός από αγάπη») παραπέμπει στην απομόνωση, που βιώνει το άτομο στο καρυωτακικό ποίημα «[Όλα τα πράγματά μου...]» («Κανένας, ούτε ο ήλιος, πια δεν μπαίνει/το ερημικό μου σπίτι αντιβοεί/ στην ώρα κείνη ακόμα, που σημαίνει/ αυτή μονάχα, βράδυ και πρωί»). Πούλιος και Καρυωτάκης στην ποίησή τους εκφράζουν την συναισθηματική αποδιοργάνωση του υποκειμένου και αποτυπώνουν το υπαρξιακό κενό. Το υποκείμενο νιώθει απομονωμένο, ενώ δεν δύναται να διαφύγει της κατάστασης, που το περικυκλώνει.³⁴³

6.2.2 Αλέξης Τραϊανός

Ο Αλέξης Τραϊανός γράφει το ποίημα με τίτλο «Όνειρο του ποιητή Κώστα Καρυωτάκη» (*Η Κλεψύδρα με τις Στάχτες*, 1975), το οποίο ο Γαραντούδης θεωρεί πως χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, γι’ αυτό και το έχει αναλύσει σε σχετική μελέτη του («Ο Αλέξης Τραϊανός και το “Όνειρο” του Κώστα Καρυωτάκη» (1996)). Το ποίημα αυτό χρησιμοποιεί στίχους, λέξεις, εικόνες και σύμβολα της καρυωτακικής ποίησης. Με αυτόν τον τρόπο ο Τραϊανός επιθυμεί να δημιουργήσει ένα ποίημα με μοτίβο την ποιητική μετουσίωση ενός ονείρου, ώστε να αναδείξει τον συναισθηματικό και βιωματικό του δεσμό με τον Καρυωτάκη. Αντλεί σε περισσότερο βαθμό την έμπνευση από τους στίχους των *Ελεγείων*, το οποίο θα μπορούσε να κάνει κάποιον να αποφανθεί για την προτίμησή του σε αυτό το στάδιο της ποιητικής πορείας του Καρυωτάκη. Ο Μαρωνίτης πιστεύει, επίσης, πως ο Αλέξης Τραϊανός με το ποίημα του συμβαδίζει ποιητικά με τον Καρυωτάκη. Ο Καρυωτάκης στην αρχή του ποιήματος καταφτάνει και στο τέλος αποχωρεί. Κοινός χώρος παρέυρεσης του αφηγητή και του Καρυωτάκη είναι η πόλη, στην οποία ο Καρυωτάκης αυτοκτονεί. Ο Τραϊανός μέσα από την γέφυρα του ονείρου φαίνεται σαν να μετακινείται βαθμιαία από την ζωή στον θάνατο. Η σιγή αλλά και η υπαρξιακή κενότητα απασχολούν και τους δύο ποιητές. Στο τέλος του ποιήματος αιωρείται το ερώτημα, εάν τελικά ο Καρυωτάκης είναι ζωντανός ή νεκρός. Ωστόσο, έτσι

³⁴³ Κοσμάς Κοσμάρης, «Όψεις της καρυωτακικής επίδρασης στην ποίηση του Λευτέρη Πούλιου», *Preveza Today*, 1/10/2021, <https://www.prevezatoday.gr/kosmas-kopsaris-opseis-tis-karyotakikis-epidrasis-stin-poiisi-toy-leyteri-poylioy/>, 12/3/2024 8:50.

δηλώνεται και η ανασφάλεια που κατατρώγει την υπόσταση και του ίδιου του αφηγητή. Το ποίημα του Τραϊανού δεν κατορθώνει να συνενώσει τον καρυωτακικό και τον δικό του τρόπο έκφρασης. Ο Γαραντούδης πιστεύει πως ο συμβολισμός του Καρυωτάκη δεν επιτυγχάνει την συνύπαρξή του με τον ρεαλισμό του Τραϊανού. Η καρυωτακική επιρροή είναι πρόδηλη χωρίς να συνυφαίνεται επιτυχώς με την έκφραση του Τραϊανού.³⁴⁴

Ο Κοσμάς Κοψάρης διερευνά αναλυτικότερα την απήχηση του καρυωτακικού έργου στην πρώτη συλλογή του Αλέξη Τραϊανού (*Οι μικρές μέρες*, 1973). Το υποκείμενο στο ποίημα με τον τίτλο «Αφίσα» (*Οι μικρές μέρες*, 1973) περιπλανιέται υπαρξιακά και διερωτάται χαρακτηριστικά: «Μα επί τέλους τί είμαι;». Η καρυωτακική «Πρέβεζα» θέτει ανάλογα ερωτήματα: «“υπάρχω;” λες, κι ύστερα: “δεν υπάρχουν!”». Τα «χάρτινα πρόσωπα» στις αφίσες των δρόμων οδηγούνται στην αχρήστευση παραπέμποντας στα «Ανδρείκελα», που τα απορροφά η ανυπαρξία. Επικρατεί η σύγχυση του υποκειμένου, όταν αλληλεπιδρά με τον εξωτερικό κόσμο. Σε συσχέτιση με τα παραπάνω, ο Τραϊανός αναζητά την αυθεντική ζωή στο ποίημα «Πλησίασε τώρα...» (*Οι μικρές μέρες*, 1973) προβάλλοντας μία καινούρια οπτική στα «Ανδρείκελα» του Καρυωτάκη. Το υποκείμενο βρίσκεται σε ένα τέλμα, για τον Τραϊανό, στο ποίημα «Μια ζωή γέμισα» (*Οι μικρές μέρες*, 1973) («Κλείνουν οι δρόμοι ένας ένας/ Κλείνουνε πίσω/ Πίσω απ’ τα κουρασμένα πόδια μας/ Με τα χλωμά παράθυρα με τα φτωγά ινδάλματα/ Λόγχη του χρόνου ικρίωμα του καιρού/ Κλείνουν τα πρόσωπα τα μάτια μέσα μου/Βαραίνω») απηχώντας την «ώρα με τ’ αναπάντεχο τέλος του μάταιου δρόμου» στην «Επιστροφή» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) του Καρυωτάκη. Το άτομο παραδίδεται στην πιθανότητα της εξόντωσής του με την ποίηση να επιδιώκει την εξωτερίκευση των ανείπωτων συναισθημάτων του. Η ψυχική διάθεση είναι κλωνισμένη, εφόσον η συναισθηματική αλλοτρίωση του υποκειμένου κυριαρχεί («Σύμβολα εμείναμε καιρών που απάνω μας βαραίνουν,/ άλυτοι γρίφοι που μιλούν μονάχα στον εαυτό τους,/ τάφοι που πάντα με ανοιχτή χρονολογία προσμένουν,/ γράμματα που δεν έφτασαν ποτέ στον προορισμό τους»). Η αποξένωση του ποιητή δεσπόζει λόγω της δυσαρμονικής σχέσης με το περιβαλλοντικό πλαίσιο. Το άτομο στερείται των κινητήριων δυνάμεων και διακατέχεται από την υποταγή στο τέλος. Η θέληση για τον ερχομό του τέλους φανερώνεται στον Τραϊανό, αλλά και στον Καρυωτάκη.

Στις «Ερμητικές Κάμαρες» (*Οι μικρές μέρες*, 1973) του Τραϊανού το υποκείμενο έχει απορρυθμιστεί συναισθηματικά μέσα στο πλαίσιο του δωματίου του. Είναι έρμαιο των

³⁴⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του ’70», *ό.π.*, σ. 200-205.

ενδόμυχων του συγκρούσεων και εκδηλώνει την πληθώρα των συναισθημάτων του στον ποιητικό του λόγο («Ερμητικές κάμαρες/ Ένα ζευγάρι μαύρα παπούτσια/ Ένα ξεχτένιστο κεφάλι/ Σπρώχνεται στον καθρέφτη/ Κοιτιέται/ Ανάβουν μέσα του τα παλιά μαλλιά του/ Το στιλπνό του πρόσωπο/ Πέφτουν νερά/ Ξυπνά η φρίκη κι αντικατοπτρίζεται/ Μ' ένα ξεχτένιστο κεφάλι/ Με ξεσκισμένες πόρτες/ Στη μουσική που γέμισε στη θλίψη/ Και στον εντόμων τις φωνές/ Σ' αυτό το σώμα π' αγκαλιάζει τη σποδό του»). Ο Κοψάρης διακρίνει μία σχέση με την ατμόσφαιρα του «[Όλα τα πράγματα μου]», όπου το άτομο αιχμαλωτίζεται σε ένα σπίτι παρατημένο από ανθρώπους. Η υπαρξιακή κενότητα σχετίζεται με την απώλεια του ποθητού υποκειμένου και με την σύγχυση που προκαλεί ο κόσμος. Οι «Ερμητικές Κάμαρες» του Τραϊανού συγγενεύουν με ποιήματα και από τα *Νηπενθή* («Πάρε τα δώρα», «Μοναξιά»), αλλά και από τα *Ελεγεία* («Βράδυ»). Ο Κοσμάς Κοψάρης διατείνεται πως ο Τραϊανός εκφράζει την ανάγκη απελευθέρωσης από την κενότητα και προσανατολίζεται προς το άπειρο του μηδενός. Εκμεταλλεύεται τους ποιητικούς προβληματισμούς του Καρνωτάκη και καταθέτει ποιητικά τα ερωτήματα, τα οποία τον βασανίζουν. Έτσι, επιβεβαιώνει την διαχρονικότητα του Καρνωτάκη.³⁴⁵

Τέλος, ο Ευριπίδης Γαραντούδης επισημαίνει πως ο Τραϊανός στην ποιητική του συλλογή *Η κλεψύδρα με τις στάχτες*, 1975 απομακρύνεται από τα ελληνικά ποιητικά πρότυπα, από τα οποία εμπνέεται στην πρώτη του συλλογή (*Οι μικρές μέρες*, 1973). Ο Τραϊανός αφοσιώνεται στην γραφή των beat και στους αμερικανούς μεταπολεμικούς ποιητές. Έτσι, παρακινημένος από την γραφή των beat υιοθετεί έναν ρεαλιστικό ποιητικό προσανατολισμό, καθώς και εφαρμόζει την αστιξία και την συντακτική αποδιοργάνωση. Ως συνέπεια, καθίσταται αρκετά δυσχερές το έργο της εξάλειψης της απόστασης, που χωρίζει τον Τραϊανό από την ποίηση του Καρνωτάκη. Ο Τραϊανός στην συγγραφή του «Ονείρου του ποιητή Κώστα Καρνωτάκη» βρέθηκε μπροστά από μία ανοίκεια δημιουργία, διότι δεν γράφει αφηγηματικά ποιήματα. Τα ποιήματά του συνήθως πλάθουν εικόνες με συναφείς ψυχικές και συναισθηματικές καταστάσεις. Ο Γαραντούδης συμπεραίνει πως το «Όνειρο του ποιητή Κώστα Καρνωτάκη» αν και δεν έχει τελειοποιηθεί αισθητικά, έχει ιδιαίτερη αξία, καθώς φανερώνει την πρόθεση ενός νεότερου ποιητή (Τραϊανός) να επικοινωνήσει με το καρνωτακικό έργο.³⁴⁶

³⁴⁵ Κοσμάς Κοψάρης, «Όψεις της καρνωτακικής επίδρασης στην ποίηση του Αλέξη Τραϊανού», *Preveza Today*, 17/7/2023, <https://onprevezanews.gr/%CE%B4%CF%81-%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%BF%CF%88%CE%AC%CF%81%CE%B7%CF%82-%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%89%CF%84%CE%B1/>, 14/3/2024 12:48.

³⁴⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Ο Αλέξης Τραϊανός και το "Όνειρο" του Κώστα Καρνωτάκη», *Αντί*, τχ. 623, 13 Δεκέμβρη 1996, σ. 75.

6.2.3 Γιώργος Παναγιώτου

Ο Γιώργος Παναγιώτου στο ποίημά του «Μαρτυρική κατάθεση» (*Κεκραγάριον*, 1972) αυτοανακηρύσσεται ως συνεργός και θύμα στην αυτοκτονία του Καρυωτάκη. Αν και δηλώνει ότι δεν γνωρίζει τον τόπο (Πρέβεζα) και τον ποιητή (Καρυωτάκης) ουσιαστικά ψεύδεται, διότι στον λόγο του αναφέρεται στην «Πρέβεζα», την πόλη της αυτοχειρίας. Ο Παναγιώτου έχει ενοχές για την ενέργεια αυτήν του Καρυωτάκη, διότι ανακαλύπτει πως και εκείνος έχει παρόμοια βιώματα με εκείνα του αυτόχειρα ποιητή. Η πίεση του κοινωνικού πλαισίου τον κυριεύει, χωρίς να επιλέγει την προοπτική της διαφυγής. Η αυτοκτονία του Καρυωτάκη έχει καθορίσει ολόκληρη την μεταγενέστερή του ελληνική λογοτεχνία. Οι ποιητές αισθάνονται πως λαμβάνουν μερίδιο για την ανάληψη συμπεριφορά απέναντι στα ασθενέστερα τμήματα του κοινωνικού συνόλου. Ο Παναγιώτου αισθάνεται ότι κρατά παρόμοια στάση με τα άτομα, τα οποία συνέβαλαν, ώστε ο Καρυωτάκης να καταλήξει στην αυτοχειρία. Τελικά, όμως, οι ευθύνες για την πράξη αυτή του Καρυωτάκη αποτελούν μία εκκρεμή υπόθεση για την οποία θα τοποθετηθεί η μελλοντική γενιά με σκοπό να την επιλύσει. Ο Γαραντούδης κρίνει πως το ποίημα του Παναγιώτου εστιάζει στην εξύμνηση του ποιητή Καρυωτάκη ως προς την ανθρώπινη ιδιότητά του κι όχι ως προς την αξία της ποίησης του.³⁴⁷

Ο καρυωτακισμός στην ποίηση του Γιώργου Παναγιώτου έχει επισημανθεί από τον Σαββίδη.³⁴⁸ Η «Μαρτυρική κατάθεση» προβάλλει την «Πρέβεζα» ως φορέα της «μικροαστικής μικρόνοιας» (««Ορκίζομαι να είπω την αλήθειαν / δε γνώρισα ποτέ την Πρέβεζα / περικαλή λιμένα επί του Αμβρακικού / ταμπουρωμένη πίσω από νέφη κάργιες / κι από την ηθική της εξηκονταρχίας»»). Ο Καρυωτάκης επιδεικνύει θάρρος, όταν απαρνιέται την μικροαστική ζωή της επαρχίας και είναι ειλικρινής για την πραγματικότητα, την οποία αντιμετωπίζει. Οι νεότεροι ποιητές εμπνέονται από την αλήθεια, την οποία ο Καρυωτάκης εκπέμπει, διότι υποστηρίζουν πως η λογοτεχνία δεν πρέπει να ωραιοποιεί την ζωή, αλλά να θίγει τα μειονεκτήματα της κοινωνικής πραγματικότητας, ώστε να επιτευχθεί η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων. Η «Μαρτυρική κατάθεση» προσδιορίζει το υποκείμενο ως ενάγοντα, αλλά και εναγόμενο της αυτοκτονίας του Καρυωτάκη για το ότι του παρείχε τον «θαλάσσιο βρόγχο» και το «περίστροφο». Ουσιαστικά, όμως, κάνει τους ποιητές να

³⁴⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 209-210.

³⁴⁸ Γ.Π. Σαββίδη, *ό.π.*, σ. ξδ- ξε'.

αναρωτηθούν για το εάν εντάσσονται στο τμήμα της κοινωνίας, το οποίο κατευθύνει τον Καρωτάκη προς στην αυτοκτονία.³⁴⁹

6.2.4 Ντίνος Σιώτης

Ο Ντίνος Σιώτης στο ποίημα με τίτλο «Γιατί θα αυτοκτονούσε σήμερα αν ζούσε ο Κωνσταντίνος Καρωτάκης» (*Δεκατρία ηλεκτρικά ποιήματα*, 1978) υιοθετεί το μοτίβο της καρωτακικής «Πρέβεζας» και τοποθετεί την λέξη «θάνατος» στην αρχή κάθε στίχου.³⁵⁰ Στο ποίημα παρουσιάζονται οι αιτίες για τις οποίες ο Καρωτάκης θα κατέφευγε στην αυτοχειρία το 1970. Ανάμεσα στους λόγους για την προσφυγή στην αυτοχειρία ξεχωρίζει ο καταναλωτικός τρόπος ζωής, η τεχνολογική εξέλιξη και τα δικτατορικά κυβερνητικά καθεστάτα. Ο Γαραντούδης πιστεύει πως το ποίημα αυτό λειτουργεί ως παρωδία της ποίησης της γενιάς του '70 και το ίδιο το ποίημα βοηθά τον αναγνώστη να εξάγει κάποιο συμπέρασμα. Οι ποιητές της γενιάς του '70, οι οποίοι θα είχαν αρκετούς λόγους να αυτοκτονήσουν, ουσιαστικά θεραπεύονται μέσα από την καρωτακική ποίηση. Συνεπώς, οι ποιητές της γενιάς του '70 δεν φθείρονται σε τέτοιο βαθμό από τους παράγοντες, οι οποίοι θα μπορούσαν να τους οδηγήσουν στην αυτοκτονία παρά μόνο στρέφονται τελικά στην αμφισβήτηση.³⁵¹

6.2.5 Κώστας Παπαγεωργίου

Ανάμεσα στα ποιήματα που συγκροτούν την κατηγορία που ο Γαραντούδης τιλοφόρησε «Το απειλητικό φάσμα του Καρωτάκη» είναι και το ποίημα του Κώστα Παπαγεωργίου με τίτλο «Στον Κ.Κ» (*Νεοελληνικός λόγος*, 1973). Ο Κώστας Γ. Παπαγεωργίου στο ποίημά του με τίτλο «Στον Κ.Κ» δηλώνει πως ο Καρωτάκης έχει εισχωρήσει στην ποίησή του («Ελάχιστα ωραιότερος από την ποίησή σου/Λίγο πιο ζωντανός από το πτώμα σου/Πάψε να υπνοβατείς στους στίχους μου/Ηλίθιε αυτόχειρα των παιδικών μου χρόνων»). Πλαγίως παρουσιάζεται η αφομοίωση της καρωτακικής ποίησης από την γενιά του '70. Ο Καρωτάκης έχτισε τα θεμέλια πάνω στα οποία η ποιητική γενιά του '70 εκδηλώνει τις αντιρρήσεις της για το κοινωνικό σύστημα.³⁵²

³⁴⁹ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 225-226.

³⁵⁰ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 224.

³⁵¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 210-211.

³⁵² Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 225.

6.3 Από την ποιητική ακτινογράφιση της βιογραφίας στην ανάληψη του Καρυωτάκη στο ποιητικό πάνθεο

Ο Γαραντούδης συγκρότησε μία δεύτερη κατηγορία, στην οποία εντάσσει τους ποιητές της γενιάς του '70, οι οποίοι έχουν επηρεαστεί από τον Καρυωτάκη. Σε αυτήν την κατηγορία είναι φανερή η ψυχοσυναισθηματική σύνδεση των νεότερων ποιητών με το καρυωτακικό έργο, ωστόσο αναδεικνύεται ως κυρίαρχο μοτίβο η ποιότητα και η διαχρονικότητα της καρυωτακικής ποίησης, η οποία συνυπολογίζεται με την ποίηση κι άλλων αξιόλογων ποιητών της νεότερης ποιητικής περιόδου. Ο Γαραντούδης προβαίνει σε λεπτομερειακή ανάλυση δύο ποιημάτων κι εξετάζει σε ένα γενικό επίπεδο ορισμένα άλλα έργα.³⁵³

6.3.1 Γιάννης Κοντός

Ο Γαραντούδης στον «Ουράνιο Κήπο» (*Οστά*, 1982) του Γιάννη Κοντού εντοπίζει μία προσπάθεια να αξιοποιηθούν βιογραφικά στοιχεία στην ποιητική δημιουργία, ώστε να προβλεφθεί η αντοχή του καρυωτακικού έργου, αλλά και για να αξιολογηθεί η βιοματική σύνδεση του Κοντού με τον Καρυωτάκη. Οι βιογραφικές πληροφορίες αντλούνται από το «Σχεδιάσμα Χρονογραφίας», αλλά και από μία φωτογραφία του Καρυωτάκη στην Σινάια της Ρουμανίας, στις 20 και 21 Οκτώβρη του 1926. Στην αρχή ο αναγνώστης πληροφορείται για το συμβάν του ταξιδιού του Καρυωτάκη στην Ρουμανία (7-31 Οκτώβρη 1926) προτού γίνει η λήψη της φωτογραφίας. Μετά την πρόταση: «Τώρα είμαστε στη στιγμή της φωτογραφίας» είναι φανερός ο ποιητικός ανασχηματισμός της φωτογραφικής λήψης. Η ποιητική περιβολή της φωτογραφίας διαφαίνεται στην αποτύπωση του στιγμιότυπου της λήψης της, του κάδρου και των μελλοντικών αναφορών. Έπειτα, είναι φανερή η απότομη χρονική μετάβαση στην απεικόνιση της αυτοκτονίας. Η θέαση της φωτογραφίας χρησιμεύει ως τρόπος αποτύπωσης της ισχύος της καρυωτακικής ποίησης στο μέλλον και συγκεκριμένα στην γενιά του '70. Τελικά, όμως, η φωτογραφία του Καρυωτάκη καταλήγει με μία διάρκεια στο χρόνο να προσελκύει το βλέμμα και των σημερινών αναγνωστών του ποιήματος του Κοντού. Ο Γαραντούδης εκφράζει την άποψη πως ο Κοντός συνομιλεί με τον Καρυωτάκη μέσω του βιογραφισμού. Ο Καρυωτάκης μυθοποιείται, διότι υπήρξε ο ποιητής που αυτοκτόνησε. Ο βιογραφισμός, για τον Γαραντούδη, είναι χαρακτηριστικός και στα άλλα κείμενα του Κοντού, τα οποία παραπέμπουν στον Καρυωτάκη («Επιμένω: το μαύρο χαμόγελο/του Καρυωτάκη (και η βλακεία σας/πενήντα τρία χρόνια στα ρηγά)» (*Οστά*, 1982), «Η προτομή»

³⁵³ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 211.

(Τα απρόοπτα, 1987) «Ωρισμένως κάποτε...» (Δωρεάν Σκοτάδι, 1989)). Ο Γιάννης Κοντός αναλαμβάνει τον ρόλο του εγγυητή της ποιητική πορείας του αυτόχειρα ποιητή, η οποία καταδεικνύεται στο «μαύρο χαμόγελο» του.³⁵⁴

Ο Δημήτρης Τζιόβας, όμως, προτού προβεί στην ανάλυση για τον «Ουράνιο Κήπο» δηλώνει πως το κείμενο αυτό δεν στοχεύει στην «προσωπολατρική μυθοποίηση» του Καρυωτάκη, αλλά στο να φανεί πως το ζήτημα του Καρυωτάκη είναι αρκετά πιο σύνθετο. Είναι αναγκαίο να βρεθούν και να ερμηνευτούν οι λόγοι, οι οποίοι ευνοούν το φαινόμενο του καρυωτακισμού.³⁵⁵ Στον «Ουράνιο Κήπο» ο Γιάννης Κοντός απεικονίζει βιογραφικά στοιχεία. Στόχος αποτελεί, όμως, ο αναγνώστης να ανακαλύψει τι υπονοείται πίσω από αυτά τα στοιχεία. Ο «Ουράνιος Κήπος» ήταν το καφενείο, όπου ο Καρυωτάκης έγραψε το αποχαιρετιστήριό του σημείωμα. Το ποίημα σχετίζεται με το πεζό «Ο κήπος της αχαριστίας» προβάλλοντας την έλξη του Καρυωτάκη για τα λυπητερά τοπία. Ο Κοντός συνθέτει ένα κείμενο, όπου τα πραγματικά στοιχεία αναμειγνύονται με τα φανταστικά. Ο Τζιόβας παρατηρεί πως ο «Ουράνιος Κήπος» εμφανίζει μία αινιγματική και περιεκτική έκφραση παρόμοια με εκείνη των πεζών του Καρυωτάκη, οδηγώντας στην συνύπαρξη αντιθετικών στοιχείων: του ρεαλισμού και της φαντασίας, όπως έκανε και ο Καρυωτάκης. Η γραφή του Κοντού τείνει να γίνει υπερρεαλιστική. Ο Κοντός ανακαλεί τον Καρυωτάκη και σε άλλα κείμενα. Ωστόσο, ο Τζιόβας δεν είναι βέβαιος εάν πρόκειται για μυθοποίηση του Καρυωτάκη στο έργο του Κοντού. Αν όντως αυτό λέγεται μυθοποίηση, θα αφορά τον τρόπο που επιλέγει ο Κοντός για να συνδιαλλαγεί με τον αυτόχειρα ποιητή. Για τον Τζιόβα, η μυθοποίηση του Καρυωτάκη θα σήμαινε την απενεργοποίησή του, η οποία θα ερχόταν σε σύγκρουση με την ενεργή του απήχηση στο έργο των νεότερων ποιητών. Η μυθοποίηση θα ήταν καλύτερο να ειπωθεί από το κάτοπτρο της κοινωνικής ιδιότητας της ποίησης, αλλά και των ποιητών.³⁵⁶ Η Μαρία Γνησίου, επίσης, πιστεύει πως ο Καρυωτάκης στην «Προτομή» του Γιάννη Κοντού εκπροσωπεί την κοινωνική διαμαρτυρία, την οποία πρεσβεύει η γενιά του '70.³⁵⁷

6.3.2 Ηλίας Γκρης

Ο Ηλίας Γκρης στο ποίημα του «Οι Ρεμπώ και οι άλλοι» (*Λήθαργος Κόσμος*, 1987) τοποθετεί τον Καρυωτάκη δίπλα σε άλλους ποιητές της ποιητικής ιστορίας, οι οποίοι σχεδόν όλοι

³⁵⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 211-215.

³⁵⁵ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 115.

³⁵⁶ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 118-121.

³⁵⁷ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 224.

έχουν αυτοκτονήσει (Ρεμπώ, Μαγιακόφσκι, Γιεσένιν, Λίντσεϋ, Λαπαθιώτης).³⁵⁸ Οι ποιητές στο ποίημα του Γκρη διασταυρώνονται μεταξύ τους λόγω του ότι εισάγουν νεωτερικά στοιχεία στην ποίηση και έχουν μία ζωή στην οποία δεν χωρούν οι κοινωνικές συμβάσεις. Επίσης, οι ποιητές αυτές εκφράζουν την παρακμιακή ποίηση και τον παρακμιακό ποιητή, μία ιδιότητα, την οποία πιθανότατα και ο Ηλίας Γκρης επιθυμεί ουσιαστικά να υποδυθεί.³⁵⁹ Σε ένα άλλο ποίημα με τίτλο «Το πρώτο ταξίδι» (*Η Έφεσος των αλόγων*, 1993) ο Γκρης παρομοιάζει την σταδιακή γνωριμία του με την ελληνική ποίηση με την περιπλάνηση του ατόμου σε μια πόλη, στην οποία οι δρόμοι έχουν τα ονόματα των ποιητών Σολωμού, Κάλβου, Παλαμά, Καβάφη, Καρυωτάκη.³⁶⁰ Η Μαρία Γνησίου θεωρεί πως οι ποιητές, οι οποίοι ενσωματώνουν στο έργο τους ονόματα άλλων ποιητών, επιθυμούν να ανακοινώσουν τον δικό τους λογοτεχνικό κανόνα, δηλαδή ποιοι είναι οι ποιητές, τους οποίους υπολήπτονται. Ο συγγραφέας του ποιήματος αυτού, το οποίο εμπερικλείει τους ποιητές, πιθανότατα να εκφράζει την ανάγκη του να ενταχθεί κι εκείνος στο σύνολο των ποιητών, που έχει αναφέρει.³⁶¹

6.3.3 Διονύσης Καψάλης

Ο Διονύσης Καψάλης στο ποίημά του *Υπο κλίμακα* (1991) προβάλλει τον Σολωμό και τον Καρυωτάκη ως σημαντικούς σταθμούς της αφετηρίας και της λήξης του λυρισμού της ποίησης. Ο Γαραντούδης πιστεύει πως οι ακόλουθοι στίχοι του Καψάλη: «κι ανέβαινε στο φως κατακορύφως/σαν σκαλωσιά της τέχνης τους το ύφος» παραλλάσσουν την στροφή από το «Εμβατήριο Πένθιμο και Κατακόρυφο»: «(Ταπεινή τέχνη χωρίς ύφος,/ πόσο αργά δέχομαι το δίδαγμα σου!)/ Όνειρο ανάγλυφο, θα 'ρθώ κοντά σου/ κατακορύφως». Η καρυωτακική σάτιρα της αυτοκτονίας αναιρείται από τον Καψάλη, για να αποδείξει ότι ο Καρυωτάκης διεκδικεί ισάξια ποιητική αναγνώριση με τον Σολωμό.³⁶²

6.3.4 Νάσος Βαγενάς

Ο Ευριπίδης Γαραντούδης σημειώνει τα χρονικά ορόσημα της σχέσης του Βαγενά με τον Καρυωτάκη. Στις *Σκοτεινές Μπαλάντες* (2001) του Νάσου Βαγενά ξεχωρίζουν η μελαγχολία και η ψυχική αποδιοργάνωση, ενώ η ποιητική αυτή συλλογή διαλέγεται με τα *Ελεγεία και*

³⁵⁸ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 215.

³⁵⁹ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 226.

³⁶⁰ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 215.

³⁶¹ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 226.

³⁶² Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 216.

Σάτιρες. Η «Μπαλάντα ενός άδοξου ποιητή για την νέα χλιετία» (Σκοτεινές Μπαλάντες, 2001) παραπέμπει στην «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων». Στην «Μελέτη θανάτου» (Σκοτεινές Μπαλάντες, 2001) ο Βαγενάς απαντά με ειρωνικό τρόπο στο ερώτημα, το οποίο τίθεται στο ποίημα «[Όταν κατέβουμε...]» του Καρυωτάκη.

Το πρώτο χρονικό ορόσημο στην συνομιλία του Βαγενά με τον Καρυωτάκη εντοπίζεται στο κείμενο με τίτλο «Μενέλαος Σοΐλεμετζίδης (1894-1965)» (*Η Συντεχνία*, 1976),³⁶³ το οποίο εντάσσεται από τον Γαραντούδη στην κατηγορία «Ο νεοκαρυωτακισμός του ύφους και της μορφής των ελεγείων και των σατιρών».³⁶⁴ Έπειτα, το ποίημα με τίτλο «Η Αίθουσα» της συλλογής *Βιογραφία* (1978) είναι το δεύτερο ορόσημο του διαλόγου με τον Καρυωτάκη.³⁶⁵ Στην «Αίθουσα» του Νάσου Βαγενά Σολωμός και Καρυωτάκης είναι ανταγωνιστές στην μάχη για την διεκδίκηση της αιώνιας δόξας. Στην αίθουσα συναθροίζονται οι ποιητές, ώστε να εκτιμηθεί ποιος αξίζει την ποιητική αναγνώριση και διάρκεια στο πέρασμα των χρόνων. Ο Σολωμός πετυχαίνει την πρώτη θέση στην διαχρονική επιβεβαίωση της ποιητικής του αξίας, ενώ οι άλλοι ποιητές παλεύουν έντονα, για να μην εξασθενίσει το όνομά τους. Όταν εμφανίζεται, όμως, ο Καρυωτάκης πολύ γρήγορα κατορθώνει την ανύψωσή του στο ποιητικό βάθρο. Το ποιητικό υποκείμενο δεν μπορεί να εκφράσει την ενόχλησή του, διότι εμποδίζεται από τον Γιώργο Σεφέρη, ο οποίος διεκδικεί παρόμοια με τους άλλους ποιητές την δόξα. Ο Γαραντούδης πιστεύει ότι η «Αίθουσα» του Βαγενά δεν υποτιμά το καρυωτακικό έργο, αλλά σατιρίζει την ανασκευή του ποιητικού κανόνα, η οποία προέρχεται από την μυθοποίηση του αυτοκτόνου ποιητή Καρυωτάκη. Επίσης, ο Βαγενάς σατιρίζει και τα άτομα, τα οποία επωφελοούνται από αυτήν την μυθοποίηση. Τελικά, ο Καρυωτάκης απομυθοποιείται, γιατί σατιρίζεται ο μύθος αυτός που τον καθιερώνει στην ποιητική μνήμη. Πρόσθετα, ο Γαραντούδης εκφράζει την άποψη πως ο Βαγενάς μπορεί να ταυτιστεί με το ποιητικό υποκείμενο στην «Αίθουσα», ένα ποίημα, το οποίο δύναται να χαρακτηριστεί ως ποιητικός αυτοσαρκασμός, συνολικά, διότι οι ποιητές που διεκδικούν εναγωνίως τις ποιητικές δάφνες δέχονται τα πυρά της ειρωνείας, αλλά και σε ένα προσωπικό πλαίσιο, εφόσον ο Βαγενάς παρουσιάζει τον Σεφέρη να τον παρακωλύει από την θέλησή του να εδραιωθεί ποιητικά στην αιωνιότητα.³⁶⁶ Καταγράφεται κι ένα τρίτο ορόσημο στην επικοινωνία Βαγενά και

³⁶³ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Οι Σκοτεινές μπαλλάντες του Νάσου Βαγενά και η κρίση του ελεύθερου στίχου», *Ποίηση*, τχ. 19, Αθήνα 2002, σ. 199-200.

³⁶⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 219-220.

³⁶⁵ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Οι Σκοτεινές μπαλλάντες του Νάσου Βαγενά και η κρίση του ελεύθερου στίχου», *ό.π.*, σ. 201.

³⁶⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 216-217.

Καρυωτάκη. Το ποίημα «Ωραίο καλοκαιρινό πρωί (πίναξ ατελής)» από *Τα γόνατα της Ρωζάνης* (1981) συνδέεται με το ποίημα «Η πεδιάς και το νεκροταφείον (Πίναξ ημιτελής)» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927) με έναν φανερό τρόπο ήδη από τον υπότιτλο.

Ο Γαραντούδης καταλήγει πως η σχέση του Βαγενά με τον Καρυωτάκη μετασχηματίζεται κατά το «ποσόν» της και μεταβάλλεται κατά το «ποιόν» της. Ο Βαγενάς μετακινείται από την πλάγια και ειρωνική κριτική του καρυωτακικού έργου στο στάδιο της απορρόφησης του μέσα από την συναισθηματική αλληλεπίδραση και μέσα από την διαλογική σχέση του δικού του έργου με το καρυωτακικό.³⁶⁷

6.4 Ο νεοκαρυωτακισμός του ύφους και της μορφής των ελεγείων και των σατιρών

Στην τρίτη κατηγορία ποιημάτων που ο Γαραντούδης ονοματίζει ως τον «καρυωτακισμό του ύφους και της μορφής των ελεγείων και των σατιρών» εντάσσονται τα έργα, τα οποία είτε θίγουν υποδόρια τον δεσμό με την καρυωτακική ποίηση τροποποιώντας και αφομοιώνοντας τα χαρακτηριστικά των ελεγείων, είτε θίγουν ολοφάνερα την σχέση με την καρυωτακική ποίηση παρωδώντας την θεματική και τις στιχουργικές μορφές των σατιρών. Ο Σαββίδης έχει σχολιάσει πως η επιστροφή σε παραδοσιακά μετρικά συστήματα σχετίζεται με την καρυωτακική επιρροή αναφέροντας δύο ποιήματα, ένα του Κωνσταντίνου Σοφιανού κι ένα του Χρήστου Βαλαβανίδη.³⁶⁸ Ειδικά, το ποίημα του Κωνσταντίνου Σοφιανού με τον τίτλο «Ηρώδειο» (*Η Νέα Γενιά: ποιητική ανθολογία 65-70*, 1971) θεωρείται από τον Σαββίδη ως μία διαφοροποιημένη μορφή της «Δελφικής εορτής» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927).³⁶⁹ Αυτή η τάση της επανόδου σε έμμετρες στιχουργικές μορφές, ορισμένες εξ αυτών χρησιμοποιημένες από τον Καρυωτάκη, σε συσχέτιση με τα μοτίβα, την τεχνική και το συναισθηματικό φορτίο, τα οποία δεν προσδιορίζουν μόνο τον Καρυωτάκη, αλλά και ολόκληρη την γενιά του μεσοπολέμου, μαρτυρείται στους νεότερους ποιητές της μεταπολίτευσης.³⁷⁰

6.4.1 Νάσος Βαγενάς

Ο Βαγενάς συνομιλεί με τον Καρυωτάκη στο βιβλίο του *Η Συντεχνία* (1976), όπου δημιουργεί έναν περιφρονημένο ήρωα ως ποιητή. Ο πρωταγωνιστής του κειμένου, ο οποίος

³⁶⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Οι Σκοτεινές μπαλλάντες του Νάσου Βαγενά και η κρίση του ελεύθερου στίχου», *ό.π.*, σ. 203-204.

³⁶⁸ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 219.

³⁶⁹ Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. ζς'.

³⁷⁰ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 219.

είναι ποιητής (Μενέλαος Σοΐλεμετζίδης), γράφει ένα ποίημα, που περιλαμβάνεται στην συλλογή με τίτλο *Παραλλαγές* (1916) και μιμείται την καρυωτακική έκφραση και θεματική. Η μετρική του ποιήματος αυτού (ελευθερωμένος ιαμβικός στίχος και ατελείς ομοιοκαταληξίες) τείνει να ξεπεράσει την αυστηρά έμμετρη στιχουργική του Καρυωτάκη. Το ποίημα αυτό λειτουργεί ως προάγγελος των *Ελεγείων και Σατιρών* προβάλλοντας μία χρονολογία δώδεκα χρόνια πριν από τα *Ελεγεία και Σάτιρες* (1928).³⁷¹ Το εν λόγω ψευδοδοκίμιο του Βαγενά διαμορφώνει μία παιγνιώδη σχέση με τον Καρυωτάκη. Ο Βαγενάς αμφισβητεί με ειρωνικό τρόπο και πλαγίως την αξία της καρυωτακικής ποίησης.³⁷² Την δεκαετία του '70 επανέρχονται τα παραδοσιακά μετρικά σχήματα, στο πλαίσιο των οποίων ο Γαραντούδης ενσωματώνει τα έμμετρα ποιήματα των εμφανιζόμενων ποιητών και διακρίνει σε αυτά την επιρροή των καρυωτακικών *Ελεγείων*.³⁷³

6.4.2 Διονύσης Καψάλης

Ο Διονύσης Καψάλης στην *Αισθηματική αγωγή «ΧΙΙ» (Αισθηματική Αγωγή, 1993)* κάνει αισθητή την σκιά του Καρυωτάκη. Ακολουθεί μία έμμετρη στιχουργική φόρμα, η οποία μεταφέρει ένα συναισθηματικό φορτίο, ανάλογο της καρυωτακικής ποίησης, δίχως όμως να υπάρχει ρητή αναφορά στον Καρυωτάκη. Ο Γαραντούδης διακρίνει την επιρροή των *Ελεγείων* σε σημεία, όπως «λατρεία/του βυθισμένου κόσμου» και «θα ψηλώνει/αργά το μέγα πένθος στον αιθέρα». Τέλος, ο Καψάλης στην πρώτη στροφή («Θα ανηφορίζω πάντοτε την Σίνα,/τα χρόνια που κυλούνε προς το σπίτι,/μ' ένα θεό εντός μου να κηρύττει/αδιάφορα την μέρα και τον μήνα»³⁷⁴) θίγει το ζήτημα της διέλευσης του χρόνου με παρόμοιο τρόπο, όπως η πρώτη στροφή των «Δημοσίων υπαλλήλων»³⁷⁵ («Οι υπάλληλοι όλοι λιώνουν και τελειώνουν/ σαν στήλες δύο δύο μες στα γραφεία./ (Ηλεκτρολόγοι θα 'ναι η Πολιτεία/ κι ο Θάνατος, που τους ανανεώνουν.)»³⁷⁶).

6.4.3 Γιώργος Κοροπούλης

³⁷¹ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 219-220.

³⁷² Ευριπίδης Γαραντούδης, «Οι Σκοτεινές μπαλλάντες του Νάσου Βαγενά και η κρίση του ελεύθερου στίχου», *ό.π.*, σ. 201.

³⁷³ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 220.

³⁷⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 248.

³⁷⁵ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 220.

³⁷⁶ Γ. Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. 104.

Ο Γιώργος Κοροπούλης στο ποίημά του «Είσοδος στα Ιεροσόλυμα ΙΙΙ»³⁷⁷, το οποίο ανήκει στην συλλογή με τίτλο *Ουκ έστιν ώδε* (1993), χρησιμοποιεί πρωτοπρόσωπη αφήγηση και ιαμβικό ομοιοκατάληκτο ενδεκασύλλαβο στίχο. Ο Γαραντούδης διακρίνει σε κάποιους στίχους την επίδραση της θεματικής των καρυωτακικών ποιημάτων. Ο στίχος 9 («Ωραίο, φριχτό κι απέριττο τοπίον!»³⁷⁸) απαντάται στο «Η πεδιάς και το νεκροταφείον». Οι στίχοι 13 και 14 («με τα λαμπρά, μεγάλα ονόματα τους/ασήμαντοι, λεροί με το φεγγάρι»³⁷⁹) τροποποιούν τους στίχους 5-6 της «Πρέβεζας»³⁸⁰ («Θάνατος οι λεροί, ασήμαντοι δρόμοι/ με τα λαμπρά, μεγάλα ονόματά τους»³⁸¹).

6.4.4 Μιχάλης Γκανάς

Το ποίημα του Μιχάλη Γκανά «Μνήμη Κ.Γ. Καρυωτάκη» (*Γυάλινα Γιάννενα*, 1989) δεν συγγενεύει με το καρυωτακικό έργο μόνο λόγω της παραδοσιακής του έμμετρης φόρμας, αλλά και, άμεσα, μέσω του τίτλου. Ο Γαραντούδης θεωρεί πως δεν υφίσταται στο συγκεκριμένο ποίημα έμμεση αναφορά στον καρυωτακικό έργο. Το ποίημα αυτό αποδίδει ρεαλιστικά την πραγματικότητα, χωρίς να συνδέεται με τα *Ελεγεία*. Ωστόσο, τα κοινωνικά παρεπόμενα της μνήμης φέρνουν σε επαφή τον Γκανά με τον Καρυωτάκη. Ο μικροαστισμός της εποχής του Καρυωτάκη δίνει τα ηνία στην καθημερινή πλήξη, στην συναισθηματική ψυχρότητα και στην ψυχική απονέκρωση των ατόμων στις αθηναϊκές πολυκατοικίες στο ποίημα του Γκανά. Οι μικρομεσαίοι στην Νίκαια, στο Μετς, στην Καλλιθέα παραπέμπουν στους κατοίκους της Πρέβεζας του Μεσοπολέμου. Ο Γκανάς έχει αναλάβει περισσότερο την υποχρέωση απέναντι στον Καρυωτάκη να γράψει ένα στενάχωρο ποίημα, το οποίο εκφράζει την κοινωνική αφύπνιση του ποιητή του παρελθόντος, αλλά και του παρόντος.³⁸²

Ο Τζιόβας πιστεύει πως το ποίημα του Γκανά («Μνήμη Κ.Γ. Καρυωτάκη») ανακαλεί τις δύο πρώτες συλλογές του Καρυωτάκη. Το ποίημα αυτό ανήκει στην ποιητική συλλογή *Γυάλινα Γιάννενα* (1989), της οποίας ο τίτλος (*Γυάλινα Γιάννενα*) είναι παραπλανητικός, εφόσον μόνο η πρώτη ενότητα ονομάζεται «Γυάλινα Γιάννενα», ενώ τα υπόλοιπα ποιήματα εστιάζουν στην Αθήνα. Τα Γιάννενα εκπροσωπούν την πόλη, όπου είναι δυνατή η κοινωνική αλληλεπίδραση και η ανταλλαγή εμπειριών, ενώ στην Αθήνα επικρατούν η περιθωριοποίηση

³⁷⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 249.

³⁷⁸ Στον ίδιο, σ. 249.

³⁷⁹ Στον ίδιο.

³⁸⁰ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 222.

³⁸¹ Γ. Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. 141.

³⁸² Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 221.

και η απομόνωση. Η «Μνήμη Κ.Γ. Καρυωτάκη» αποτυπώνει την μικροαστική πλήξη, η οποία μαστίζει τους κατοίκους της Αθήνας κι όχι της επαρχίας, όπως περιγράφει ο Καρυωτάκης. Η Αθήνα, κατά την άποψη του Γκανά, πλησιάζει την Πρέβεζα του Καρυωτάκη. Καρυωτάκης και Γκανάς χρησιμοποιούν ως μοτίβο τα παράθυρα. Ο Καρυωτάκης μεταφέρει το συναισθηματικό του φορτίο στα εξωτερικά αντικείμενα, ενώ ο Γκανάς απομονώνεται εξοπλισμένος με τις αναμνήσεις του παρελθόντος και της επαρχιακής φύσης. Ενώ ο Γκανάς δεν υπονομεύει ευθέως την εσωτερική διαρρύθμιση του στίχου, όπως ο Καρυωτάκης, στο στροφικό σύστημα του ποιήματος, όμως, το οποίο εφαρμόζει το ανεστραμμένο σονέτο και την επωδό μίας μπαλάντας, εντοπίζεται ορισμένη παρεκτροπή καρυωτακικού τρόπου, η οποία προσδίδει μία «αντιποιητική χροιά». Αυτό συμβαίνει, διότι στο ποίημα η αστική πλήξη συνδυάζεται με την περιθωριοποίηση του ποιητή, ο οποίος ευτελίζεται από το κοινωνικό σύνολο. Ο Τζιόβας καταλήγει πως ο Καρυωτάκης του Γκανά είναι αντι-ποιητικός, δηλαδή ότι έρχεται σε σύγκρουση με το περιβάλλον του. Αντίστοιχα, ο Γκανάς στα *Γυάλινα Γιάννενα* βιώνει την μοναξιά του Καρυωτάκη όχι στην επαρχία, αλλά στην Αθήνα, επιζητώντας την γενέθλιά του πατρίδα.³⁸³

Στο ποίημα με τίτλο «Ελεγείο ή σάτιρα;» (*Αντί*, 1986) ο Γκανάς αποπειράται να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στα *Ελεγεία και Σάτιρες*. Ωστόσο, ο Γαραντούδης κρίνει πως ο Γκανάς πλησιάζει περισσότερο προς τις *Σάτιρες*. Το ποιητικό υποκείμενο δηλώνει πως θέλει να αποδράσει από την καθημερινότητα προσκαλώντας τους ταραχοποιούς, υποσχόμενους διαδόχους του Καρυωτάκη, για να δράσουν. Στην πρώτη στροφή («Θα σηκωθώ μια Κυριακή απ' τις εφτά/κι από την ζωή μου θα το σκάσω δυο λεπτά,/να δω μονάχα ποιοι ξυπνάνε τέτοια ώρα/και θα γυρίσω στο κρεβάτι μου μετά»³⁸⁴) είναι φανερό ένα σαρκαστικό πνεύμα, το οποίο αποκαλύπτει την αμφιταλάντευση του υποκειμένου για το εάν εντάσσεται στους ταραχοποιούς ή σε εκείνους που παραμένουν αδρανείς. Στο τέλος («Και δεν σας έρχεται να κάνετε ζημιά/καθώς η ώρα πλησιάζει τες εννιά,/με τις ειδήσεις να χτυπιούνται σαν τις κάργες/στην Πρέβεζα, στη Δράμα, στα Χανιά»³⁸⁵) η κοινωνική αποτελμάτωση, που ξεκινά από την Πρέβεζα, επικρατεί στην εποχή του Γκανά και διαχέεται στην ελληνική επαρχία, όπου ζει αποκλεισμένη κοινωνικά από τον υπόλοιπο κόσμο και παραλύει νοητικά στην παρακολούθηση των τηλεοπτικών ειδήσεων.³⁸⁶

³⁸³ Δημήτρης Τζιόβας, «Ποιητική Μνήμη: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», *ό.π.*, σ. 121-123.

³⁸⁴ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 248.

³⁸⁵ Στον ίδιο.

³⁸⁶ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 221-222.

6.4.5 Κώστας Βούλγαρης, Σταύρος Κουτσογιάννης

Στην συνέχεια, ο Γαραντούδης εξετάζει τα ακόλουθα ποιήματα, τα οποία συνδέονται με τις καρυωτακικές σάτιρες του φιλολογικού ρεαλισμού, όπως τις τιτλοφορεί ο Άγρας. Το ποίημα «Τώρα που μήτε οι κάργες...» (*Πάλι στη σφενδόνη*, 1987) του Κώστα Βούλγαρη ή του Σταύρου Κουτσογιάννη (συνεργάτες του περιοδικού *Πάλι στη σφενδόνη*, όπου δεν είναι γνωστό σε ποιον αποδίδεται το ποίημα) είναι ένα έργο ποιητικής μίμησης, το οποίο εμφανίζεται, όταν μεσουρανάει το κλίμα της αμφισβήτησης, ιδιαίτερα της γενιάς του '70. Ο Γαραντούδης θεωρεί πως είναι ένα κείμενο, το οποίο συγκροτείται λόγω του Συμποσίου της Πρέβεζας το 1986, που διοργανώνεται προς τιμήν του Καρυωτάκη. Στόχος αποτελεί η κοινότητα των φιλόλογων, η οποία διαδραματίζει τον ρόλο του «νεκροθάφτη» του Καρυωτάκη. Το ποίημα καταδεικνύει την άποψη πως οι ποιητές είναι ειλικρινείς κι ευαίσθητοι υπήκοοι της τέχνης τους, ενώ οι φιλόλογοι σκληροί δικαστές του έργου των ποιητών και καταλύτες της ποιητικής τους αναγνώρισης. Ο Γαραντούδης επισημαίνει πως η νοοτροπία αυτή, δηλαδή της ανυπέμβλητης διαμάχης φιλόλογων και λογοτεχνών, η οποία ενισχύεται από το κλίμα της αμφισβήτησης, φανερώνει έναν συντηρητισμό, που διαστρεβλώνει τον διάλογο της λογοτεχνίας με την κριτική και την φιλολογία, ένας διάλογος που είναι σημαντικός τόσο για τους συγγραφείς, αλλά και για τους φιλόλογους.³⁸⁷

Η Γνησίου πιστεύει πως το ποίημα αυτό με τον ακριβή τίτλο: «Τώρα που οι κάργες θροΐζουν στις αλλέες. Μεγάλη παράφραση σε Κ- μείζον ή Πρέβεζα 1986. Συμπόσιο για τον Καρυωτάκη» θυμίζει το ποίημα του Εμπειρικού για τον Καρυωτάκη: «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες. Μνημόσυνο σε μαύρο μείζον με βαθυπράσινους κισσούς για έναν άνθρωπο που εις την Πρέβεζαν εχάθη». Τα δύο ποιήματα, κατά την Γνησίου, επιχειρούν να πραγματοποιήσουν ένα ποιητικό μνημόσυνο για τον Καρυωτάκη. Το ποίημα με τίτλο: «Τώρα που οι κάργες θροΐζουν στις αλλέες. Μεγάλη παράφραση σε Κ- μείζον ή Πρέβεζα 1986. Συμπόσιο για τον Καρυωτάκη» έχει εντάξει στο εσωτερικό του στίχους από τα εν λόγω ποιήματα του Καρυωτάκη, «Αποστροφή», «Του αδερφού μου» (*Νηπενθή*, 1921), την πρόταση «Με το μηδέν και άπειρο να συμφιλιωθούμε», την αναφορά στο ποίημα «Δικαίωσις». Η Γνησίου θεωρεί, επίσης, πως ο Κώστας Βούλγαρης ή ο Σταύρος Κουτσογιάννης με το ποίημα αυτό προσπαθούν να θίξουν, όπως ο Καρυωτάκης, το ζήτημα του διαλόγου των συγγραφέων και της κριτικής, ένας διάλογος που καταλήγει, όμως, σε διένεξη. Έτσι, οι ποιητές αυτοί προβαίνουν στην χρήση των τρόπων του Καρυωτάκη, της

³⁸⁷ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρυωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρυωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 222-223.

ειρωνείας και της σαρκαστικής διάθεσης, δηλώνουν τις θέσεις τους για τον διάλογο των λογοτεχνών και της κριτικής.³⁸⁸

6.4.6 Γιάννης Πατίλης

Το ποίημα του Γιάννη Πατίλη με τίτλο: «Περί κόλων σκιάς» (*Αντί*, 1993) σατιρίζει την διαμάχη των κριτικών, η οποία αφορά το γεγονός ότι ορισμένοι ποιητές διαλέγουν να συγγράψουν ποιήματα σε ένα παραδοσιακό και αυστηρά έμμετρο στιχουργικό σύστημα, για να διαμαρτυρηθούν για την διατάραξη του ρυθμού και της μορφής στην ελευθερόστιχη ποίηση. Ο Γαραντούδης πιστεύει πως ο Πατίλης με σατιρικό τρόπο τοποθετείται πάνω στο ζήτημα της επαναφοράς του έμμετρου στιχουργικού συστήματος στην ποίηση, χωρίς όμως φανερά να συμφωνεί ή να διαφωνεί. Αρχικά, ο ίδιος ως υπέρμαχος υποστηρικτής της ελευθερόστιχης ποίησης στην ποίησή του, για να σατιρίσει την επάνοδο του έμμετρου στιχουργικού συστήματος συγγράφει ένα σονέτο, το οποίο είναι πρότυπο της παραδοσιακής κι έμμετρης στιχουργικής φόρμας. Στο ποίημα τα πρόσωπα αυτά, τα οποία πρωταγωνιστούν στην επανάκαμψη της έμμετρης στιχουργικής ποίησης, αναφέρονται με τα ονόματά τους. Επιπλέον, η σαρκαστική διάθεση του υποκειμένου («Ξεφτίλες του εβδομήντα»³⁸⁹) παραπέμπει στην σάτιρα του Καρνωτάκη. Οι τρίστιχες στροφές («Αμ δε! Του λάκκου πέρσευε ο κοπρίτης!/Μ' όλον που συμπρώχαν όλοι σαν τα βόδια/(Ητον λίγο μακρὺς ο «μακαρίτης»)/Και, φυσικά, τους έστειλαν ισόβια/Ριμάδας ποίησης να σκάβουν το Μαντούδι/Μια-δυο χοντρές κωλιές του Γαργαντούδη»³⁹⁰) επισφραγίζουν την συγγένεια με τον Καρνωτάκη και την σατιρική διάθεση του ποιήματος. Ο Πατίλης στην στροφή («Αμ δε! Του λάκκου πέρσευε ο κοπρίτης!/Μ' όλον που συμπρώχαν όλοι σαν τα βόδια/(Ητον λίγο μακρὺς ο «μακαρίτης»»³⁹¹) παραλλάσσοντας τους στίχους του «Μιχαλιού» έχει πρόθεση να εκφράσει την άποψη πως ο ελεύθερος στίχος θα επιβιώσει παρά τον πόλεμο, που του ασκούν οι αρνητές του. Τέλος, ο ποιητής σατιρίζει με την τελευταία στροφή («Και, φυσικά, τους έστειλαν ισόβια/Ριμάδας ποίησης να σκάβουν το Μαντούδι/Μια-δυο χοντρές κωλιές του Γαργαντούδη»³⁹²) τα επιβλαβή κίνητρα, που οι αρνητές του ελεύθερου στίχου επισυνάπτουν στην μελέτη του Γαραντούδη για το κείμενο του Πατίλη με τίτλο: «Για τον σύγχρονο ελληνικό ελεύθερο στίχο. (Η επαναφορά παραδοσιακών μετρικών σχημάτων)», στο οποίο

³⁸⁸ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 227-228.

³⁸⁹ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρνωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρνωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 250.

³⁹⁰ Στον ίδιο.

³⁹¹ Στον ίδιο.

³⁹² Στον ίδιο.

φέρεται να επιθυμεί να καταδικάσει την επαναφορά του παραδοσιακού κι έμμετρου στιχουργικού συστήματος στην ποίηση.³⁹³

6.4.7 Έλλη Σκοπετέα

Η «Δυστυχία της Κλεαρέτης» (*Πάρδος*, 1983) της Λίζας Σκοπιμέα (αυτοπαρωδία του πραγματικού ονόματός της, Έλλη Σκοπετέα) χρησιμοποιεί τα εκφραστικά μέσα της σάτιρας του Καρνωτάκη και λειτουργεί ως παρωδία του ποιήματός του με τίτλο «Σταδιοδρομία» (*Ελεγεία και Σάτιρες*, 1927). Η αυτοπαρωδία του ονόματος της συγγραφέως σκοπεύει στην αποκάλυψη της παραμόρφωσης, που υφίσταται η ποιητική δραστηριότητα, όταν ο συγγραφέας προσμένει να καταξιωθεί μέσα από την κοινωνική προβολή. Η «Δυστυχία της Κλεαρέτης» μιμείται την μετρική της «Σταδιοδρομίας» και ως πηγή της δημιουργίας του ποιήματος αυτού εμφανίζεται η Κλεαρέτη Δίπλα-Μαλάμου, η οποία αναφέρεται στην «Σταδιοδρομία». Η Έλλη Σκοπετέα επιθυμεί να ανυψώσει τον ρόλο της Κλεαρέτης Δίπλα-Μαλάμου, μίας ποιήτριας, που αν και εκδίδει έναν ικανοποιητικό αριθμό λογοτεχνικών βιβλίων, το όνομα της μνημονεύεται, διότι εκείνο περιλαμβάνεται στην «Σταδιοδρομία» του Καρνωτάκη. Στο ποίημα, η Κλεαρέτη μετά από αρκετά χρόνια δεν επιτυγχάνει τελικά την αναγνώριση της ποιητικής της πορείας, αλλά δείχνει πίστη στην συμπόρευση της ποίησης με την ζωή. Η συγγραφέας σατιρίζει, όπως και ο Καρνωτάκης, τις προσδοκίες για λογοτεχνική σταδιοδρομία και την κοινωνική πτυχή της ποίησης. Η Μούσα, το σύμβολο της ποίησης, φανερώνει τελικά στην Κλεαρέτη ότι εξαπατήθηκε αναμένοντας την κοινωνική καταξίωση. Ο Γαραντούδης κρίνει πως η «Δυστυχία της Κλεαρέτης» αποτελεί μία δημιουργική μορφή του καρνωτακικού φιλολογικού ρεαλισμού, που θα μπορούσε να καλλιεργηθεί, εάν οι νέοι ποιητές δεν αιχμαλωτίζονταν στην μυθοποίηση του βίου και της αυτοκτονίας του Καρνωτάκη.³⁹⁴

³⁹³ Ευριπίδης Γαραντούδης, «Η αναβίωση του Καρνωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρνωτάκης και η ποιητική γενιά του '70», *ό.π.*, σ. 223-224.

³⁹⁴ Στον ίδιο, σ. 224-226.

7. Καρυωτάκης και Μόντης

7.1 Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία

Το συγγραφικό λογοτεχνικό έργο στην Κύπρο δεν επιδεικνύει αξιοσημείωτη παρέκκλιση από εκείνο στον ελλαδικό χώρο. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο παλαμισμός εξαπλώνεται από την Ελλάδα στην Κύπρο, ενώ μετά το 1930 οι κύπριοι ποιητές προσανατολίζονται προς τον Καρυωτάκη. Η ποίησή τους είναι χαμηλόφωνη, μουσική και μιλά για τον απραγματοποίητο έρωτα, την διάθεση για απόδραση χρησιμοποιώντας τους δείκτες του φθινοπώρου, του μουντού ουρανού, των άδειων δρόμων και των κλειδωμένων καμαρών. Ο πεσιμισμός και η μελαγχολική διάθεση, τα οποία είναι στοιχεία που η κριτική αποδίδει στον Καρυωτάκη, καλλιεργούνται από τους κύπριους ποιητές. Πρόκειται για μία συμβολιστική ποίηση, στην οποία είναι έντονος ο ρομαντισμός και προτείνει την σύγχρονη παραλλαγή του αθηναϊκού ρομαντισμού.³⁹⁵

Ο Βουτουρής επισημαίνει ότι οι κύπριοι ποιητές δέχονται ερεθίσματα από την ποιητική γενιά του '20, αλλά και από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Οι ποιητές Βραχίμης και Κράλης ξεχωρίζουν από τον συμβολισμό, την ρομαντική διάθεση και τις παραδοσιακές φόρμες των ομοτέχνων τους. Ο Βραχίμης διακρίνεται για την τάση που έχει να κατευθύνεται προς την πεζολογία, δηλαδή να αποδεσμεύεται από το έμμετρο στιχουργικό σύστημα και την ομοιοκαταληξία, διασταυρώνοντας την ποίηση με την πρόζα. Ωστόσο, το αποτέλεσμα τελικά δεν τον δικαιώνει. Ο Κράλης, κατά την κρίση του Βουτουρή, διεκπεραιώνει με επιτυχία την πρόθεση του να καινοτομήσει στην ποίηση. Συγκεκριμένα, εισάγει τον αναγνώστη στον προσωπικό του ποιητικό χώρο, στον οποίο η πλάση περιγράφεται με όρους συντριβής των πλοίων στην θάλασσα. Ακόμα, προβαίνει και στην ανανοηματοδότηση του φθινοπώρου, του έρωτα, του θανάτου. Ο Κράλης, συγκριτικά μ' άλλους ποιητές, συμβάλλει περισσότερο στην διάδοση του καρυωτακισμού στην κυπριακή λογοτεχνία. Το «Ελεγείο των αποτυχημένων» (*Φθινόπωρο στην κόλαση*, 1938) παραπέμπει στους ποιητές Καρυωτάκη, Άγρα, Μπωντλαίρ, Καββαδία, Έλιοτ, Σεφέρη. Ο κυπριακός συμβολισμός εκτείνεται μέχρι το 1960 δίχως να προσμετρά το κίνημα του Υπερρεαλισμού και τον πρωτοποριακό χαρακτήρα της γενιάς του '30. Έτσι, ο Βουτουρής αναφέρεται σε μία «συντηρητική διάθεση» των κυπρίων συγγραφέων. Οι κύπριοι συγγραφείς δεν εμφανίζονται κοινωνικοπολιτικά ευαισθητοποιημένοι, ενώ απομακρύνονται από τα ζητήματα, που απασχολούν την κοινή

³⁹⁵ Παντελής Βουτουρής, «Εκδοχές του Καρυωτακισμού στην "Κυπριακή Λογοτεχνία"», *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 168-169.

γνώμη. Τέλος, το χρονικό διάστημα, το οποίο μεσολαβεί από την γενιά του '20 έως την περίοδο δράσης των κυπρίων συγγραφέων (1930-1960) μαρτυρά και την απόστασή τους από το κοινωνικό, πολιτικό και ποιητικό πλαίσιο της καρυωτακικής ποίησης.³⁹⁶ Ο Πιερής διαφωνεί με την άποψη πως ο νεοπαλαμισμός είναι αυτός που επικρατεί στην μεσοπολεμική και στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο στην Κύπρο. Ο Βουτουρής εξετάζει τους ποιητές, οι οποίοι είναι ποσοτικά κυρίαρχοι στην κυπριακή λογοτεχνία, αλλά δεν συγκεντρώνουν τα απαραίτητα ποιοτικά στοιχεία. Ο Κώστας Μόντης, κατά την κρίση του Πιερής, είναι ένα έγκυρο παράδειγμα ποιητή, ο οποίος ξεπερνά την μετριότητα και επιβεβαιώνει την διάρκεια της καρυωτακικής ποίησης στην κυπριακή λογοτεχνία.³⁹⁷

7.2 Τεύκρος Ανθίας

Ο Μιχάλης Πιερής σημειώνει πως ο Τεύκρος Ανθίας είναι ο κύριος, ο οποίος πρώτος εντάσσει ευθέως και με εποικοδομητικό τρόπο καρυωτακικά χαρακτηριστικά στην ποιητική του συλλογή: *Τα Σφυρίγματα του Αλήτη* (1929). Στα μισά από τα 54 ποιήματα είναι ολοφάνερη η υιοθέτηση των θεματικών μοτίβων του Καρυωτάκη και των εκφραστικών του τεχνικών. Ο Πιερής θεωρεί πως ο Ανθίας δεν παρέδωσε μετά από αυτήν την συλλογή κάποιο άλλο αξιόλογο έργο. Διατυπώνει την άποψη πως η κατοπινή ποιητική εξέλιξη του Ανθία αποτυπώνει έναν ανεπιτυχή στιχουργικά «κακοχωνεμένο μαρξισμό». Ωστόσο, ο Τεύκρος Ανθίας σε αραιά διαστήματα επανέρχεται στους καρυωτακικούς τόνους έως και το τέλος της ποιητικής του πορείας.³⁹⁸ Ο Παντελής Βουτουρής, επίσης, καταγράφει πως ο Ανθίας μετά από τα *Σφυρίγματα του Αλήτη* αφοσιώνεται στο όραμα της ιδεολογικής στράτευσης των αριστερών συγγραφέων.³⁹⁹

7.3 Ο καρυωτακισμός των κυπρίων συγγραφέων

Στην μελέτη του ο Βουτουρής χαρακτηρίζει τους κύριους ποιητές, οι οποίοι υπηρετούν την συμβολιστική ποίηση, ως «ελάσσονες». Τα μοτίβα που τους απασχολούν είναι η αυτοπαρατήρηση, ο εσωτερικός τους κόσμος, η πλήξη, το φθινόπωρο, ο θάνατος, η απομόνωση. Αυτό, όμως, που διεγείρει την προσοχή για εκείνον είναι η μετεξέλιξη του ελληνικού συμβολισμού στην Κύπρο, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί κι ως ένας διαφοροποιημένος αθηναϊκός ρομαντισμός. Οι κύριοι ποιητές απλώς παρατείνουν την

³⁹⁶ Παντελής Βουτουρής, «Εκδοχές του Καρυωτακισμού στην ‘Κυπριακή Λογοτεχνία’», *ό.π.*, σ. 172-175.

³⁹⁷ Μιχάλης Πιερής, «Καρυωτάκης και Μόντης», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ. 230.

³⁹⁸ Μιχάλης Πιερής, «Καρυωτάκης και Μόντης», *ό.π.*, σ. 222, 220.

³⁹⁹ Παντελής Βουτουρής, «Εκδοχές του Καρυωτακισμού στην ‘Κυπριακή Λογοτεχνία’», *ό.π.*, σ. 170.

ποιητική της γενιάς του '20, αλλά δεν είναι καρυωτακικοί. Δεν υπάρχουν κοινά σημεία με την έκφραση, την ποιητική μορφή, την κοσμοθεωρία του Καρυωτάκη και οι παραπομπές στο ίδιο το όνομα του Καρυωτάκη είναι λιγοστές. Στον Κώστα Μόντη,⁴⁰⁰ όμως, είναι πρόδηλη η παρουσία του Καρυωτάκη. Ο Μόντης κρίνεται από τον Βουτουρή ως ο πιο αξιόλογος κύριος ποιητής, του οποίου η ποίηση μακροπρόθεσμα αφομοιώνει με αποδοτικό τρόπο τα στοιχεία του καρυωτακικού έργου και διαλέγεται καθοριστικά μαζί του. Ωστόσο, ο Βουτουρής δεν εντάσσει τον Μόντη στην ανάλυση, την οποία επιχειρεί, μαζί με τους άλλους κύριους ποιητές, διότι η ποιητική του διαφέρει από την πλήξη, την θλιμμένη ατμόσφαιρα και την μελαγχολία των ομοτέχνων του.⁴⁰¹

Τα συμπεράσματα του Βουτουρή σε ένα άλλο άρθρο («Ο απόηχος της γενιάς του 1920 στην κυπριακή λογοτεχνία») αμφισβητούνται από τον Μιχάλη Πιερή. Ο Βουτουρής θεωρεί πως ο νεοπαλαμισμός έχει επικρατήσει ενάντια στον καρυωτακισμό κι ότι η σαρκαστική διάθεση, που αντανακλά ένα κριτικό πνεύμα προς το κοινωνικό σύστημα, απουσιάζει από τους κύριους λογοτέχνες. Ο Πιερής καταθέτει την άποψη πως ο Βουτουρής παραλείπει να ενσωματώσει στην διερεύνηση που πραγματοποιεί τους ποιητές, που πετυχαίνουν την διαμόρφωση ενός ποιητικού ύφους, όπως ο Κώστας Μόντης κι ότι επικεντρώνεται σε ποιητές, που δεν διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην ελληνική ποίηση. Καταλήγει πως ο νεοπαλαμισμός δεν καρποφορεί στην κυπριακή λογοτεχνία, παρά την έντονη του παρουσία. Ο Μόντης, όμως, αναπτύσσει έναν ουσιαστικό διάλογο με τον Καρυωτάκη, αποδεικνύοντας την παρουσία του στην κυπριακή λογοτεχνία. Τέλος, ο Πιερής συμφωνεί ότι η σαρκαστική διάθεση λείπει γενικά από τους κύριους ποιητές, αλλά είναι υπαρκτή στον Μόντη, στον Παντελή Μηχανικό και τον Ανδρέα Παστελλά.⁴⁰²

7.4 Κώστας Μόντης

Ο Κώστας Μόντης στην ποίησή του καθρεφτίζει τα ιστορικά συμβάντα, τα οποία καθορίζουν την Κύπρο κατά την διάρκεια της αγγλικής κυριαρχίας και του αγώνα για την απελευθέρωση το διάστημα 1955-59. Άλλες ιστορικές διαστάσεις που αντικατοπτρίζονται είναι η πολιτική και πολεμική δραστηριότητα την περίοδο '60-'70, το πραξικόπημα του Ιουλίου του '74, η τουρκική εισβολή στην Κύπρο και τα γεγονότα που την διαδέχονται μετά το 1974. Ο Μόντης προτείνει την συγγραφή ποιημάτων στο κυπριακό ιδίωμα εκδηλώνοντας ενδιαφέρον για την

⁴⁰⁰ Ο Κώστας Μόντης γεννήθηκε στην Αμμόχωστο της Κύπρου στις 18 Φλεβάρη του 1914 και αποτελεί τον σπουδαιότερο ποιητή της Κύπρου των νεότερων χρόνων. Είναι συνομήλικος της ελλαδικής γενιάς του '30. Βλ. Μιχάλης Πιερής, *Από το μερτικόν της Κύπρου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1991, σ. 17.

⁴⁰¹ Παντελής Βουτουρής, *ό.π.*, σ. 172.

⁴⁰² Μιχάλης Πιερής, «Καρυωτάκης και Μόντης», *ό.π.*, σ. 218-219.

ιστορική μνήμη του κυπριακού λαού. Ο ποιητής παροτρύνει τον άνθρωπο να αναλαμβάνει πολλές φορές ρίσκο, να πρωταγωνιστεί στις προκλήσεις.⁴⁰³ Τον ενδιαφέρει η ειλικρίνεια που πηγάζει από την έκθεση του αληθινού εαυτού, η ευθεία ανάληψη των υποχρεώσεων του ατόμου και η αποδοχή του πραγματικού του χαρακτήρα. Ο Μόντης εκθειάζει την επιθυμία του ανθρώπινου όντος για δράση, η οποία θα αποκαλύψει τα κίνητρα ενός γνήσιου εαυτού, που αψηφά τις κοινωνικές συμβάσεις αποτελώντας έτσι την εξαίρεση μέσα στην μάζα. Η ποίηση είναι για τον Μόντη το μέσο, το οποίο βοηθά το υποκείμενο να παρουσιάσει τον πραγματικό του εαυτό.⁴⁰⁴

Η σχέση του Καρυωτάκη με τον Μόντη δεν έχει εξηγηθεί λεπτομερώς από τους μελετητές, όσο η σχέση του με τον Καβάφη. Ο Πιερής, όμως, θεωρεί ότι η συγγένεια του Μόντη με τον Καβάφη είναι επιφανειακή και αρκετά αναπτυγμένη από την κριτική.⁴⁰⁵ Η συγγένεια του Μόντη με τον Καρυωτάκη, απεναντίας, είναι πολυεπίπεδη. Συνομιλούν μέσω ενός υποδόριου τρόπου έκφρασης. Ο Πιερής εντοπίζει ότι μόνο κατά την αρχική περίοδο του Μόντη η επικοινωνία τους είναι επιδερμική, όταν σε ένα επιφανειακό στάδιο συμπίπτουν ποιητικά και όταν ο Μόντης αναφέρει το ίδιο το όνομα του Καρυωτάκη στην ποίησή του. Το ποίημα του Μόντη με τίτλο «Οι Γραμμές» από τα *Τραγούδια της Ταπεινής Ζωής* (1954) αναφέρεται ως ένα παράδειγμα αυτής της συγγένειας. Τα επόμενα δύο παραδείγματα είναι η «Σπουδή για έναν Φαντάρο» από την συλλογή *Εν Λευκωσία τη...* (1970) και ένα ποίημα από την συλλογή *Ως εν κατακλείδι* (1984).⁴⁰⁶

Το ποίημα με τίτλο «Οι Γραμμές» συγκρίνει την Λευκωσία με την Πρέβεζα, την πόλη, όπου αυτοκτόνησε ο Καρυωτάκης. Ο ποιητής μιλά με το δεύτερο πρόσωπο στον ήρωα, ο οποίος στο τέλος αποκαλείται ως «Καρυωτάκης». Η Λευκωσία παρομοιάζεται με την «αόρατη αράχνη», που επιθυμεί να επιτεθεί στον ήρωα. Ο «Καρυωτάκης» των «Γραμμών» εγκλωβίζεται στα δίχτυα ενός αμείλικτου πεπρωμένου («Ξέρεις οριστικά/πως δεν θα της ξεφύγεις/μα τόχεις συνηθίσει πια./Κ' είναι προς πίστη σου ασφαλώς/αυτή η γοργή προσαρμογή/γιατί ήταν τόσο ξαφνικό/που είχες ξυπνήσει κ' είχες βρει/μετά από τέτοια προοπτική/τον «εύελπιν» εαυτό σου Καρυωτάκη./Μονάχα που πικραίνεσαι λιγάκι/γιατί και στους χειρότερους καιρούς/ούτ' υποπετεύθηκε ποτές η φαντασία σου/πως θα σου γίνονταν μια μέρα/Πρέβεζα ανήλεη η Λευκωσία σου»). Ο Μόντης τελικά ταυτίζεται με τον Καρυωτάκη. Οι δυο τους είναι πτυχιούχοι της Νομικής χωρίς να ασκούν το επάγγελμα και

⁴⁰³ Μιχάλης Πιερής, *Από το μερτικό της Κύπρου*, ό.π., σ. 17-19.

⁴⁰⁴ Στον ίδιο, σ. 22, 26.

⁴⁰⁵ Μιχάλης Πιερής, «Καρυωτάκης και Μόντης», ό.π., σ. 220.

⁴⁰⁶ Στον ίδιο, σ. 223-225.

βλέπουν τις πόλεις που ζουν ως επικίνδυνες προς εκείνους. Η Γνησίου θεωρεί ότι με το να επικαλείται ο Μόντης τον Καρυωτάκη ως ήρωα του ποιήματός του αποσκοπεί να αναφερθεί στον εαυτό του, στο τι αισθάνεται για την Λευκωσία, αλλά και να υπερβεί το πρόσωπο, που τον σημαδεύει ποιητικά.⁴⁰⁷

Επιπρόσθετα, ο Πιερής διερευνά τον καρυωτακισμό του Μόντη πιο διεισδυτικά. Ο Μόντης παραδέχεται σε ερώτηση του Πιερή πως ο Καρυωτάκης έχει συντελέσει στην ποιητική διαμόρφωση του περισσότερο από όλους τους ποιητές. Αρκετά ποιήματα, όπως η «Μελαγχολία στην Κερύνεια» (*Minima*, 1946) «Εξίσωση και διάλεξη στην Λευκωσία» (*Τραγούδια της Ταπεινής Ζωής*, 1954), «Θάνατος» (*Στιγμές*, 1958), «Κρατικοί Υπάλληλοι» (*Εν Λευκωσία τη...*, 1970) διαλέγονται υπόγεια με τον Καρυωτάκη. Ο Πιερής προτείνει την αναζήτηση των κοινών σημείων, που δεν θα θεωρηθούν ως μίμηση, αλλά θα αναδείξουν την συνάντηση των προσωπικοτήτων και των βιωμάτων τους. Τον ενδιαφέρει ο εντοπισμός, με άλλα λόγια, των στοιχείων που διαμορφώνουν με παρόμοιο τρόπο την ποιητική διαίσθηση του Καρυωτάκη, αλλά και του Μόντη. Επίσης, Καρυωτάκης και Μόντης εφαρμόζουν μία ανάμεικτη γλώσσα στον ποιητικό τους λόγο, δημοτική με καθαρεύουσα. Οι εμπειρίες τους (εκπαίδευση και επαγγελματικό περιβάλλον) είναι καταλυτικές γι' αυτήν την επιλογή κι όχι τόσο το θεωρητικό υπόστρωμα του γλωσσικού ζητήματος. Επιπλέον, τα θεματικά τους μοτίβα είναι παρόμοια. Η μελαγχολία, που συνάπτεται με την σύμφυτη απαισιοδοξία, ο σαρκασμός και η σάτιρα, η δυσπιστία απέναντι στις καθιερωμένες αξίες, η ανατροπή των προσδοκιών με την αποτυχία, η κοινωνική διαμαρτυρία μαζί με την αμφίβολη πίστη στην δύναμη του ποιητή. Για αυτά τα γνωρίσματα δεν μπορεί κάποιος να αποφανθεί για μίμηση ή επιφανειακή σχέση, αλλά πρόκειται για μία γόνιμη αναμέτρηση με το καρυωτακικό έργο.⁴⁰⁸

Ο Πιερής εντοπίζει στον «Μισθοφόρο από την Ατλαντίδα» (*Minima*, 1947) έναν γόνιμο διάλογο με τον Καρυωτάκη. Συγκεκριμένα, το ποίημα αυτό εμπνέεται από τον «Μιχαλιό» του Καρυωτάκη. Τα δύο ποιήματα, αν και αντιπαρατίθενται μεταξύ τους, εξυπηρετούν τον ίδιο στόχο. Η λιτή αφήγηση του Καρυωτάκη αντιτίθεται στον εκτενή λόγο του Μόντη, η αθωότητα του Μιχαλιού αντιτίθεται στην πονηράδα του μισθοφόρου και η υπακοή στο πεπρωμένο από τον Μιχαλιό αντιτίθεται στον υπερκερασμό του πεπρωμένου από τον μισθοφόρο στον Μόντη. Ο κοινός τους στόχος, όμως, είναι η προώθηση του «αντιμιλιταριστικού αισθήματος».⁴⁰⁹ Στο ποίημα «Περί Ποιήσεως» ο Μόντης ανταγωνίζεται τους ποιητικούς του προγόνους, ένας εξ αυτών είναι και ο Καρυωτάκης, από τους οποίους

⁴⁰⁷ Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 206-207.

⁴⁰⁸ Μιχάλης Πιερής, «Καρυωτάκης και Μόντης», *ό.π.*, σ. 225-226.

⁴⁰⁹ Στον ίδιο, σ. 226, 229-230.

επηρεάζεται ποιητικά («Κοιτάχτε τώρα τον Κωστάκη!/Θαρρεί πως κάτι είναι που γράφει/τη μια μιμείται Καρυωτάκη,/ την άλλη Έλιοτ ή Καβάφης»./Ποιος αν του πω θα καταλάβει/πως ο Καβάφης κι ο Έλιοτ με μιμήθηκαν/μονάχα που έτυχεν απλώς και μου προηγήθηκαν;»). Το ποίημά του αυτό εντάσσεται στην συλλογή *Και τότε εν εινάλιη Κύπρω...* (1974). Ο Μόντης χρησιμοποιεί το χιούμορ και την ειρωνεία καθιστώντας τους ποιητικούς του προγόνους μιμητές του, ώστε να αποτινάξει την ανησυχία της επίδρασης από την συνείδησή του.⁴¹⁰ Ακόμα, στο ποίημα του Μόντη με τίτλο: «Προς ζωή (Μ'αναφορά στον ποιητή Κώστα Καρυωτάκη)» (*Απαντα-Συμπλήρωμα Α*, 1988) είναι διάχυτη μία απαισιοδοξία, όπως και στο καρυωτακικό έργο («Εν ου παικτοίς, κυρά, μην παίζης./Σου λέω πως αν μπορούσα/στα εικοσιοκτώ μου χρόνια να γυρνούσα/ίσως κ' εγώ να σ' αποχαιρετούσα/κάπου στην Κύπρο, στο νομό Πρεβέζης,/γιατί από τότε ξέχειλο ήταν το ποτήρι./Κρίμα που, δυστυχώς, πάει πέρασε το πανηγύρι/κ' έφτασα σ'ένα ορόσημο/που αυτό που απείλησα να μην είν' εφαρμόσιμο»). Στο ποίημα αυτό δηλώνει ο Μόντης πως αν ήταν εικοσιοκτώ ετών, πιθανόν να έβαζε τέλος στην ζωή του, όπως ο Καρυωτάκης. Τώρα όμως δεν έχει την τόλμη για ένα τέτοιο εγχείρημα και στεναχωριέται. Η Γνησίου μιλά για την απαισιοδοξία και την ειρωνική διάθεση του Μόντη, τα οποία είναι γνωρίσματα του καρυωτακικού έργου. Η ομοιοκαταληξία έχει ειρωνική λειτουργία, όπως και στον Καρυωτάκη, θυμίζοντας για παράδειγμα την «Μικρή ασυμφωνία εις Α μείζον» από τις *Σάτιρες*.⁴¹¹

⁴¹⁰Μαρία Γνησίου, *ό.π.*, σ. 205-206.

⁴¹¹ Στην ίδια, σ. 208.

8. Η εδραίωση του Καρυωτάκη στην σημερινή εποχή

Η ελληνική ποίηση, στην νεωτερική της περίοδο, σφραγίζεται από την παρουσία του Καρυωτάκη.⁴¹² Παρακάτω θα εξεταστούν οι απόψεις μερικών σύγχρονων μελετητών, που αφορούν την εδραίωση του Καρυωτάκη στην σημερινή εποχή. Επελέγησαν οι συγκεκριμένες απόψεις, διότι αιτιολογούν την διαχρονικότητα της ποιητικής του Καρυωτάκη. Παρουσιάζεται πρώτη η τοποθέτηση, η οποία αναφέρεται στην ταύτιση, που προκαλεί ο Καρυωτάκης στους αναγνώστες του (Καστρινάκη). Ακολουθεί η παράθεση των γνωρισμάτων της καρυωτακικής ποίησης, που συμβάλλουν στην πρόκληση αυτής της ταύτισης με τους αναγνώστες (Σοφιανός). Η ανάλυση επικεντρώνεται στις αντιθέσεις, που εντοπίζονται στο καρυωτακικό έργο και συμπορεύονται με τον βίο του ποιητή ενισχύοντας την διαχρονική του επικράτηση στην ποίηση (Αγγελάτος). Τέλος, εξυμνείται η σάτιρα, ως το στοιχείο εκείνο, που έχει συνεισφέρει στον μέγιστο βαθμό στην εδραίωση της ποιητικής του Καρυωτάκη (Σαββίδης).

Η Αγγέλα Καστρινάκη ξεχωρίζει τον Καρυωτάκη ανάμεσα στους ποιητές, για τους οποίους έχουν καταβληθεί πολλοί κόποι, με σκοπό να ερμηνευτεί η προσωπικότητά του. Η αυτοκτονία γεννά ένα πλήθος ερωτημάτων και η ανάμεικτη πρόσληψή του από την κριτική συγκαταλέγονται στους λόγους, για τους οποίους στην συζήτηση για τον ποιητή περιλαμβάνεται ο ανταγωνισμός των πολιτικών ιδεών των διατυπωμένων κριτικών. Η Καστρινάκη μιλά για την ταύτιση, την οποία προξενεί ο Καρυωτάκης στους επίδοξους ερμηνευτές του.⁴¹³

Πιο συγκεκριμένα, ο Κώστας Σοφιανός επικεντρώνεται στα αίτια της ανθεκτικότητας της ποιητικής του Καρυωτάκη. Η μορφή των ποιημάτων μαζί με το γεγονός της αυτοχειρίας αποκτούν μία ραγδαία κοινωνική απήχηση, η οποία ισχυροποιεί το εκτόπισμα του καρυωτακικού έργου. Το βίωμα είναι η κινητήριος δύναμη της ποιητικής του, το οποίο αναδίδει τροφή για σκέψη γύρω από τον θάνατο, την παράλογη δομή του κόσμου, τον τρέχοντα βίο, την περιθωριοποίηση, την διαφθορά του συστήματος, την ευτέλεια των κοινωνικών δομών, μοτίβα κατατεθειμένα με μοντέρνο τρόπο στην ποίηση. Η επιλογή των λέξεων, που χρησιμοποιεί, είναι προσεκτική, ώστε να αντανakλά την ιδέα, την οποία επιθυμεί να υπηρετήσει. Έτσι, πλάθει το ύφος του φτάνοντας στην ενότητα μορφής και

⁴¹² Γ.Π. Σαββίδης, *ό.π.*, σ. ις'.

⁴¹³ Αγγέλα Καστρινάκη, «Πορτρέτα του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998, σ. 349.

περιεχομένου. Ο Καρυωτάκης συλλογίζεται τις εικόνες (πολιτικές-κοινωνικές-οικογενειακές-προσωπικές) που σχηματίζει από την συναναστροφή του με το περιβάλλον, το οποίο τον περικλείει. Χρησιμοποιεί την σάτιρα, την σαρκαστική διάθεση και τον λυρισμό, για να πλάσει χαρακτήρες (π.χ. ο ιδανικός αυτόχειρας, ο δημόσιος υπάλληλος, ο άδοξος ποιητής). Προσκαλεί τον αναγνώστη να ταυτιστεί μαζί του, ενώ άλλες φορές τον απομακρύνει, του προκαλεί τύψεις, του μεταδίδει το συναίσθημα της ταπείνωσης ή τον αφήνει ανυπεράσπιστο στην ειρωνική διάθεση του ποιητή. Ο Σοφιανός εκφράζει την άποψη πως η καρυωτακική ποίηση τοποθετεί το υποκείμενο μπροστά σε όλα τα πράγματα, τα οποία απωθεί, γι' αυτό και επιβιώνει μέσα στον χρόνο. Ο Καρυωτάκης υποσκάπτει τον ρόλο των κοινωνικών θεσμών κι αμφισβητεί την ελληνική παράδοση. Βρίσκεται συνέχεια αντιμέτωπος με την παράλογη δομή του κόσμου, την οποία διερευνά και στην ποίησή του.⁴¹⁴

Το καρυωτακικό έργο πορεύεται από την παράδοση στην καινοτομία, εξετάζοντας τους όρους του τετριμμένου, του διαφορετικού, του προσφιούς, του ανοίκειου και επιχειρεί την σύνθεση ενός «διπλού έργου» («ρομαντισμός-ρεαλισμός», «ελεγεία-σάτιρα»). Ο Τέλλος Άγρας αυτό το διπλό έργο το αντιλαμβάνεται ως ρωγή, η οποία βρίσκεται όμως σε αλληλεξάρτηση με τον βίο του ποιητή. Το καρυωτακικό έργο αποπειράται να κάνει μία ρωγή, που επιδέχεται και σήμερα συστηματική μελέτη, διότι είναι ανεξερεύνητη.⁴¹⁵ Η ρωγή αυτή αποτυπώνει την συνύπαρξη των αντιθετικών εννοιών (π.χ. ιδανικό-πραγματικό, ονειροπόληση-πραγματικότητα) διαμορφώνοντας το «διπλό έργο» («ρομαντισμός-ρεαλισμός», «ελεγεία-σάτιρα»), το οποίο συνδιαλέγεται με την ζωή του ποιητή οδηγώντας στην «παράδοση», όπως την ονοματίζει ο Αγγελάτος, διαχρονικότητα και επικαιρότητα του καρυωτακικού έργου.⁴¹⁶

Σύμφωνα με τον Σαββίδη, η σάτιρα του Καρυωτάκη ομολογείται ως η σπουδαιότερη και εξακολουθητική κατάκτησή του. Ο σατιρικός ποιητής δραστηριοποιείται σε μία κοινωνία, στην οποία οι πολίτες δυσανασχετούν για τον τρόπο ζωής τους.⁴¹⁷ Στην εποχή μας, ο Καρυωτάκης δεν αντιμετωπίζεται ως μία ιδιόρρυθμη προσωπικότητα. Μάλιστα, η σατιρική του ιδιότητα απεικονίζεται ως χαρακτηριστικό στην προσωπογραφία του, για να αναιρέσει

⁴¹⁴ Κώστας Σοφιανός, «Η αντοχή των υλικών της ποιητικής του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990, σ.31-46.

⁴¹⁵ Δημήτρης Αγγελάτος, «Η "Ανώδυμη" Τέχνη του Ευρετή και η Αμηχανία της "Υποδοχής" της: Όψεις της Ποιητικής του Καρυωτάκη», *ό.π.*, σ. 24.

⁴¹⁶ Δημήτρης Αγγελάτος, «Ο Τέλλος Άγρας και η εξακολουθητική διάρκεια του έργου του Καρυωτάκη», στο: *Αποφλοίωση και Ακόνισμα. Ο ποιητής-γλύπτης: η ελεγεία στις «Σάτιρες» του Κ. Γ. Καρυωτάκη*, Gutenberg, Αθήνα 2020, σ. 258.

⁴¹⁷ Γ.Π. Σαββίδης, «Ο Σατιρικός», στο: *Στα Χνάρια του Καρυωτάκη. Κείμενα 1966-88*, Νεφέλη, Αθήνα 1989, σ. 74.

τους συσχετισμούς με την προσωπικότητα του παρακμιά, συσχετισμοί που τον βαραίνουν το διάστημα, το οποίο ακολουθεί μετά την αυτοκτονία του. Στην σύγχρονη εποχή, σε μία περίοδο, στην οποία η νοητή γραμμή μεταξύ του κανονικού και του παρεκκλινόμενου, του υγιούς και του νοσηρού είναι δυσδιάκριτη, ο Καρυωτάκης μπορεί να συναντηθεί στον καθένα από εμάς. Η πιο πρόσφατη σύλληψή του καθρεφτίζει ένα άτομο νεαρό, υγιές, που το απασχολούν όμως διάφορα ζητήματα, όπως και τον καθένα άνθρωπο ξεχωριστά, πικραμένο από την πολιτεία, επικοινωνιακό και όχι φιλικά προσκείμενο προς τον θάνατο. Στο μέλλον είναι δυνατόν να ξεπροβάλλουν καινούριες ερμηνείες και απεικονίσεις του Καρυωτάκη, εφόσον το έργο του έχει αποδείξει ότι επιβιώνει συνεχώς και πανηγυρικά.⁴¹⁸

---

⁴¹⁸ Αγγέλα Καστρινάκη, *ό.π.*, σ. 360.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία αντικείμενα μελέτης αποτέλεσαν το ποιητικό έργο του Κώστα Καρυωτάκη και ο καρυωτακισμός. Ως αρχικός στόχος τέθηκε η εστίαση στην καρυωτακική ποίηση. Από την βιβλιογραφική έρευνα προέκυψε πως ο Καρυωτάκης έδρασε σε μία εποχή, που ταλανιζόταν από τον πόλεμο (Μικρασιατική Καταστροφή) και την κυβερνητική αστάθεια (δικτατορία). Η γενιά μέσα από την οποία αναδείχθηκε χαρακτηρίστηκε ως παρακμιακή κι ο Καρυωτάκης είχε εντυπωθεί στην συνείδηση ως παρακμιακός ποιητής. Στο ποιητικό του έργο πρωταγωνιστεί ο ρομαντισμός, ο οποίος μετατρέπεται σε θλίψη και πόνο, έπειτα η μελαγχολία, η νοσταλγία, η μοναξιά, η επιθυμία για διαφυγή και επιστροφή στο παρελθόν. Η υπαρξιακή περιπλάνηση οδηγεί τελικά τον ποιητή στον σαρκασμό, ο οποίος τον διαφοροποιεί από τους ομότεχνούς του. Ο σαρκασμός των *Ελεγείων και Σατιρών* έφερε στο προσκήνιο την κοινωνικοπολιτική πλευρά της ποίησης του Καρυωτάκη, η οποία διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στον καρυωτακισμό.

Ως δεύτερος στόχος της διπλωματικής εργασίας τέθηκε η μελέτη του καρυωτακισμού. Ο καρυωτακισμός παρουσιάστηκε ως το φαινόμενο, το οποίο αποτυπώνει την διάθεση μίμησης των γνωρισμάτων της καρυωτακικής ποίησης από τους συγγραφείς. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Ανδρέα Καραντώνη στο άρθρο του «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους» (1935) και είχε αρνητική χροιά. Το άρθρο αυτό θεωρήθηκε από τους σύγχρονους μελετητές πως εξυπηρετεί συγκεκριμένες σκοπιμότητες (ανάδειξη ποιητικής γενιάς του '30), ενώ περιείχε αντιφατικές θέσεις (π.χ. έπαινος του Καρυωτάκη, αλλά απορριπτική στάση στους καρυωτακίζοντες ποιητές). Η απορριπτική και απαισιόδοξη ποιητική έκφραση κρίθηκε ως έκφανση του καρυωτακισμού, ενώ η μυθοποίηση του προσώπου του Καρυωτάκη σχετίστηκε με την εκδήλωση του νεοκαρυωτακισμού. Η επιμονή στην ταύτιση ζωής και έργου του Καρυωτάκη από ορισμένους μελετητές θα αποτελεί πάντα μία πρόκληση, διότι θα μετατοπίζει την έρευνα από το ποιητικό έργο στον τρόπο ζωής του ποιητή. Στους ποιητές της γενιάς του '30 είναι σε ένα αρχικό πλάνο φανερή η καρυωτακική επιρροή, ως σχέση επίδρασης ή αντίδρασης, ενώ καθώς περνά ο χρόνος οι ποιητές διαμορφώνουν την δική τους ταυτότητα. Οι μεταπολεμικοί ποιητές έχουν το βίωμα του θανάτου μέσα από την Κατοχή και τον Εμφύλιο Πόλεμο, ενώ στρέφονται στην κοινωνική διαμαρτυρία, όπως και ο Καρυωτάκης στα *Ελεγεία και Σάτιρες*. Οι ποιητές της γενιάς του '70 αναπτύσσουν μία σχέση με την καρυωτακική ποίηση πιο συναισθηματική, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αυτοχειρία του Καρυωτάκη, ενώ παράλληλα εξιδανικεύουν την

ποιητική μορφή του. Ο καρυωτακισμός δεν έχει ουσιαστικό αντίκτυπο στην κυπριακή ποίηση, ενώ εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση του Κώστα Μόντη. Αποδείχθηκε ως συμπέρασμα πως το καρυωτακικό έργο λόγω των ιδιαίτερων του χαρακτηριστικών (αντιθέσεις, σαρκασμός, χαρακτήρες), τα οποία διαλέγονται με την ζωή του ποιητή, κατακτά μία σημαντική θέση στην ποιητική ιστορία. Τέλος, ο καρυωτακισμός επιβεβαιώνεται πως αποτελεί ένα ανοιχτό πεδίο, το οποίο είναι δεκτικό σε μελλοντικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, εφόσον η ποίηση του Καρυωτάκη εξακολουθεί να ταυτίζεται από την κριτική με την ζωή του ποιητή.

Βιβλιογραφία

i. Ελληνική

- Αγγελάτος Δημήτρης, *Διάλογος και Ετερότητα. Η ποιητική διαμόρφωση του Κ. Γ. Καρνωτάκη*, Σοκόλης, Αθήνα 1994.
- Αγγελάτος Δημήτρης, «Η “Ανώδυμη” Τέχνη του Ευρετή και η Αμηχανία της “Υποδοχής” της: Όψεις της Ποιητικής του Καρνωτάκη», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Αγγελάτος Δημήτρης, «Ο Τέλλος Άγρας και η εξακολουθητική διάρκεια του έργου του Καρνωτάκη», στο: *Αποφλοιώση και Ακόνισμα. Ο ποιητής-γλύπτης: η ελεγεία στις «Σάτιρες» του Κ. Γ. Καρνωτάκη*, Gutenberg, Αθήνα 2020.
- Άγρας Τέλλος, «Κ.Γ. Καρνωτάκη: Νηπενθή», στο: *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Άγρας Τέλλος, «Ο Καρνωτάκης και οι Σάτιρες», στο: *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Αθανασοπούλου Μαρία, «Παράδοση και Πρωτοτυπία στα Σονέτα του Καρνωτάκη», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Αλεξίου Χρίστος, «Ο Καρνωτάκης και η εποχή του», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρνωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Αράγης Γιώργος, «Καρνωτακισμός: Ένας δυσφημισμένος όρος», *Ποιητική*, τχ. 29, Αθήνα 2007, <https://giorgosaragis.wordpress.com/2012/05/02/%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%89%CF%84%CE%B1%CE%BA%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%E1%BC%95%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%82-%E1%BD%85/>, 11 Γενάρη 2024 3:23.
- Αργυρίου Αλέξανδρος, «Καρνωτακισμός: Ένα Φαινόμενο Μέσα και Έξω από την Λογοτεχνία», στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.

- Αυγέρης Μάρκος, «Θεωρία και Κριτική: Ο πεσιμισμός στην ελληνική ποίηση», στο: *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.
- Βαγενάς Νάσος, *Η Παραμόρφωση του Καρνωτάκη*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2021.
- Βαρίκας Βάσος, «Κ.Γ. Καρνωτάκης», στο: *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Beaton Roderick, *Εισαγωγή στην νεότερη ελληνική λογοτεχνία*, Νεφέλη, Αθήνα 1996.
- Βουρνάς Τάσος, «Φαινόμενα διαλεκτικού εκλεκτισμού», στο: *Κ.Γ. Καρνωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.
- Βουτουρής Παντελής, «Εκδοχές του Καρνωτακισμού στην “Κυπριακή Λογοτεχνία”», *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Ο Αλέξης Τραϊανός και το “Όνειρο” του Κώστα Καρνωτάκη», *Αντί*, τχ. 623, 13 Δεκέμβρη 1996.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Η αναβίωση του Καρνωτακισμού. Ο Κ.Γ. Καρνωτάκης και η ποιητική γενιά του '70» στο: *Καρνωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Ψεύτη του κόσμου», *το Βήμα*, Αθήνα (5/7/1998), <https://www.tovima.gr/2008/11/24/books-ideas/pseyti-toy-kosmoy>, 22/1/2024 11:44.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Οι Σκοτεινές μπαλλάντες του Νάσου Βαγενά και η κρίση του ελεύθερου στίχου», *Ποίηση*, τχ. 19, Αθήνα 2002.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Οι δεσμοί με τους οργισμένους ποιητές του '70», *Το βήμα*, 24/11/2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/oi-desmoi-me-toys-orgismenoys-poiites-toy-70/>, 22/3/2024 7:02.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Ο βίος του Καρνωτάκη και το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο του» στο: *Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας). Εγχειρίδιο Μελέτης*, Ευριπίδης Γαραντούδης, ΕΑΠ, Πάτρα 2008.
- Γαραντούδης Ευριπίδης, *Έλληνες Ποητές του Μεταιχμίου (1880-1930). Ερμηνευτικές και Γραμματολογικές (Ανα)θεωρήσεις*, Καστανιώτης, Αθήνα 2012.

- Γαραντούδης Ευριπίδης, «Το ποίημα «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλέες» ως λανθάνων άξονας της ποιητικής μυθολογίας του Εμπειρικού», *Σύγκριση*, τχ. 31, Αθήνα 2022.
- Γεράνης Στέλιος, «Η ποίηση του Γιάννη Ρίτσου. Σημειώσεις στα περιθώρια της Τέταρτης Διάστασης», στο: *Αφιέρωμα στον ποιητή Γιάννη Ρίτσο*, Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1991.
- Γκότοβος Θανάσης, «Καρυωτάκης-Βρεττάκος.(Εκλεκτικές συγγένειες-επιδράσεις ή σενάριο για έναν ποιητικό θεατρικό ρόλο;)» στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Γνησίου Μαρία, «Ποιήματα Αφιερωμένα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη» στο: *Ποιήματα των Ελλήνων ποιητών για (Έλληνες) ποιητές κατά την περίοδο 1850-1980*, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα 2013, σ. 195.
<https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/29304>, 31 Γενάρη 2024 5:02.
- Γιαννάκη Ειρήνη, *Δύο αιώνες ελληνικής ποίησης. Τέλλος Άγρας*, Ίδρυμα Τάκης Σινόπουλος, Αθήνα 2022.
- Δάλλας Γιάννης, «Γλωσσική “Αντίδραση” και Σημασιολογικές “Διχοστασίες” στην Γραφή του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Δημαράς Κ. Θ., «Κ.Γ. Καρυωτάκης», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Εγγονόπουλος Νίκος, «Για τον Κόντογλου», στο: *Πεζά Κείμενα*, Ύψιλον, 1975.
- Εμπειρικός Ανδρέας, «Όταν οι ευκάλυπτοι θροΐζουν στις αλλέες», *Οκτάνα*, <https://frear.gr/?p=18776>, 23/4/2024 9:43.
- Ζήρας Αλέξης, «Επιβιώσεις και Παρουσία του Καρυωτάκη στην Ελληνική Μεταπολεμική Ποίηση», στο: *Πρακτικά Έκτου Συμποσίου Ποίησης. Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση (1945-1985)*, Σωκράτης Σκαρτσής, Γνώση, Αθήνα 1987.
- Ζήρας Αλέξης, «Εξπρεσιονιστικά στοιχεία στα πεζά του Κ. Γ. Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Hokwerda Hero, «Ελεγεία ή Σάτιρες;», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Θεοτοκάς Γιώργος, «Κ.Γ. Καρυωτάκης», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.

- Θωμαΐδου-Μώρου Μάρθα, «Σεφέρης-Καρυωτάκης. Μια συνομιλία», στο: *Όσο κρατάει η ανάγνωση. Μια έκδοση αφιερωμένη στην μνήμη της Αντωνίας Κατσιαντώνη-Πίστα*, Ιδιωτική Έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005.
- Ιβάνοβιτς Βίκτωρ, «Ο Καρυωτάκης και ο Βαλκάνιος Υστεροσυμβολισμός. Η διάσταση του Γέλωτος», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Ιλινσκάγια Σόνια, «Καβάφης-Βάρναλης-Καρυωτάκης. Τρία Περάσματα προς τον Ρεαλισμό», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Καραντώνης Ανδρέας, «Η επίδραση του Καρυωτάκη στους νέους», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Καρβέλης Τάκης, «Από τη «Νέα Μελαγχολία» των Κήπων προς την «Ταπεινή Τέχνη χωρίς Ύφος»», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Καρβέλης Τάκης, «Από την παραδοσιακή στην Νεότερη Ποίηση: Μαλακάσης-Καρυωτάκης-Σεφέρης», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Καργάκος Σαράντος, *Σατιρικά. Κώστας Γ. Καρυωτάκης*, Αρμός, Αθήνα 2008.
- Καρυωτάκης Κ.Γ., «Λουλούδι που μαράθηκε» στην συλλογή [*Εφηβικοί Στίχοι, 1913-1916*], https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=6&text_id=1113, 21 Απρίλη 2024 10:38.
- Καστρινάκη Αγγέλα, «Πορτρέτα του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Καψωμένος Ερατοσθένης, «Δομές Αντίθεσης στην Ποίηση του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Καψωμένος Ερατοσθένης, «Τα πεζά του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.

- Κοκόλης Ξενοφών, «Ο Καρωτάκης του Σκαρίμπα», στο: *Καρωτάκης και Καρωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Κοτζιούλας Γιώργος, «Η καθιέρωση του Καρωτάκη», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Κοψάρης Κοσμάς, «Η Γέννηση του Καρωτακισμού: Ένα Μείζον Κριτικό Ζήτημα», *Πρεβεζανικά Χρονικά*, τχ. 55-56, Πρέβεζα 2019.
- Κοψάρης Κοσμάς, «Όψεις της καρωτακικής επίδρασης στην ποίηση του Λευτέρη Πούλιου», *Preveza Today*, 1/10/2021, <https://www.prevezatoday.gr/kosmas-kopsaris-opseis-tis-karyotakikis-epidrasis-stin-poiisi-toy-leyteri-poylioy/>, 12/3/2024 8:50.
- Κοψάρης Κοσμάς, «Όψεις της καρωτακικής επίδρασης στην ποίηση του Αλέξη Τραϊανού», *Preveza Today*, 17/7/2023, <https://onprevezanews.gr/%CE%B4%CF%81-%CE%BA%CE%BF%CF%83%CE%BC%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%BF%CF%88%CE%AC%CF%81%CE%B7%CF%82-%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CF%85%CF%89%CF%84%CE%B1/>, 14/3/2024 12:48.
- Κοψάρης Κοσμάς, «Όψεις του νεοκαρωτακισμού», το *Φρέαρ*, 13/7/2021, <https://frear.gr/?p=31746>, 18/3/2024 4:53.
- Λαμπρίδης Μανόλης, «Il gran rifiuto (Καβάφης-Βάρναλης-Καρωτάκης)», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Λεοντάρης Βύρων, «Θέσεις για τον Καρωτάκη», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Mackridge Peter, «Ζητήματα Ύφους και Ύψους στην Ποίηση του Καρωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Μαλάνος Τίμος, «Είναι ποιητής ο Καρωτάκης;», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Μαρωνίτης Δ. Ν., *Ποιητική και Πολιτική Ηθική*, Κέδρος, Αθήνα 1976.
- Μαρωνίτης Δ. Ν., *Οδυσσέας Ελύτης. Μελετήματα*, Πατάκης, Αθήνα 2007.
- Μητσού Μαριλίζα, «...Μήτε Σκιές δεν Είμεθα Σκιών. Ο Καρωτάκης και το Σχήμα του Αδυνάτου», στο: *Καρωτάκης και Καρωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου,

Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.

- Μιχαλόπουλος Φ., «Καρυωτάκης. Διανοούμενος και ποιητής», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Μότσιοι Γιάννης, «Προβλήματα Ποιητικής Τέχνης στο Έργο του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Μπενάτσης Απόστολος, «Καρυωτάκης-Λειβαδίτης. Δομικές συγγένειες», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Μπενάτσης Απόστολος, «Καρυωτάκης-Εγγονόπουλος. Μία διακειμενική ανάγνωση», *Δωδώνη*, τχ.30, Ιωάννινα 2001.
- Μπενάτσης Απόστολος, «Τι νέοι που φτάσαμεν εδώ....» *Κώστας Καρυωτάκης, Από τα πρώτα ως τα τελευταία ποιήματα*, Μεταίχιμο, Αθήνα 2004.
- Νικολαρεΐζης Δημήτρης, «Η Νεοελληνική Λογοτεχνία στα Τελευταία Είκοσι Χρόνια (Απάντηση σε Έρευνα)», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Ντουνιά Χριστίνα, *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Ντουνιά Χριστίνα, «Όψεις του έρωτα στην ποίηση του Κ.Γ. Καρυωτάκη», στο: *Ο λόγος της παρουσίας. Τιμητικός τόμος για τον Παναγιώτη Μουλλά*, Μαρία Μικέ, Μιλτιάδης Πεχλιβάνος και Ελισάβετ-Βασιλική Τσιριμώκου, Σοκόλης, Αθήνα 2005.
- Ντουνιά Χριστίνα, «Η δεκαετία του 1920. Από την ποίηση της παρακμής στην κοινωνική αμφισβήτηση», στο: *Για μια ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας του 20^{ου} αιώνα. Προτάσεις ανασυγκρότησης θέματα και ρεύματα*, Α. Καστρινάκη, Α. Πολίτης και Δ. Τζιόβας, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης-Μουσείο Μπενάκη, Ηράκλειο 2012.
- Ντουνιά Χριστίνα, «Ο Ναπολέων Λαπαθιώτης και η τέχνη της πρόκλησης», στο: *Λογοτεχνικές διαδρομές ιστορία-θεωρία-κριτική. Μνήμη Βαγγέλη Αθανασόπουλου*, Θ.Αγάθος, Χ. Ντουνιά και Α. Τζούμα, Καστανιώτης, Αθήνα 2016.
- Ντουνιά Χριστίνα, «Μαρία Πολυδούρη: ποίηση και ζωή», *Φιλολογική*, τχ. 136, Αθήνα (9/2016).

- Ξενόπουλος Γρηγόριος, «Θόρυβος», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Παπάζογλου Χρήστος, *Παρατονισμένη Μουσική. Μελέτη για τον Καρωτάκη*, Κέδρος, Αθήνα 1988.
- Παπαϊωάννου Μ. Μ., «Φαινόμενα ακμής και παρακμής στην νεοελληνική ποίηση», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Παπακόστας Γιάννης, «Κ.Γ. Καρωτάκης-Γιώργος Κοτζιούλας: Σχέση διαλόγου» στο: *Καρωτάκης και Καρνωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Παπανικολάου Μήτσος, «Ο ποιητής μιας γενεάς», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Παππάς Νίκος, «Το τέλος του Καρνωτακισμού», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Παράσχος Κλέων, «Οι νέοι μας ποιηταί: Α' Κ. Γ. Καρωτάκης», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Παράσχος Κλέων, «Τα Ελεγεία και Σάτιρες του Κώστα Καρωτάκη. Ένας αντιπροσωπευτικός λυρικός», στο: *Κ.Γ. Καρωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Παρίσης Νικήτας, «Το Περιοδικό *Νέα Γράμματα*. Η Χρονιά του 1935 και ο Ελληνικός Ποιητικός Υπερρεαλισμός», στο: *Ο Περιοδικός Τύπος στο Μεσοπόλεμο*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 2001.
- Πασχαλίδης Γρηγόρης, «Ο Θάνατος του Συγγραφέα και η Αυτοκτονία της Κριτικής», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Peri Massimo, «Ανανέωση και Παράδοση στα Ρυθμικά-Συντακτικά Σχήματα του Καρωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Πιερής Μιχάλης, «Καρωτάκης και Μόντης», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Πιερής Μιχάλης, *Από το μερτικό της Κύπρου*, Καστανιώτης, Αθήνα 1991.

- Πολίτου-Μαρμαρινού Ελένη, «Οι Τολμηροί διασκελισμοί του Καρυωτάκη προς το Μέλλον.(Η Λειτουργία των Μετρικών Παύσεων)», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Πολίτου-Μαρμαρινού Ελένη, «Τα Υπερβατά και οι Υπερβάσεις του Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Ραμπαβίλας Ανδρέας, «Ο Καρυωτάκης και η Λαϊκή Άποψη», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Ρώτας Βασίλης, «Κ.Γ. Καρυωτάκη: Ελεγεία και σάτιρες», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Gutenberg, Αθήνα 2017.
- Σαββίδης Γ.Π., Χατζηδάκη Ν.Μ., Μητσού Μαριλίζα, *Χρονογραφία Κ.Γ. Καρυωτάκη*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989.
- Σαββίδης Γ.Π., «Ο Σατιρικός», στο: *Στα Χνάρια του Καρυωτάκη. Κείμενα 1966-88*, Νεφέλη, Αθήνα 1989.
- Σαββίδης Γ.Π., *Κ. Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και Πεζά*, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.
- Σαββίδης Γ.Π., «Ο Καρυωτάκης ανάμεσα μας ή τι απέγινε εκείνο το μακρύ ποδάρι;» στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.
- Σεφέρης Γιώργος, «Ο Γέρος», *Τετράδιο Γυμνασμάτων*, Ίκαρος, https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=3099, 22/4/2024 4:37.
- Σκαρίμπας Γιάννης, «Περί Καρυωτακισμού», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Σοφιανός Κώστας, «Η αντοχή των υλικών της ποιητικής του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Σπανάκη Μαριάννα, «Η «Αποστροφή» του Καρυωτάκη: Γυναικείοι ρόλοι και κοινωνική αμφισβήτηση», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Στεργιόπουλος Κώστας, «Η Μαρτυρία της Μορφής στην Ποίηση του Καρυωτάκη», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.

- Στεργιόπουλος Κώστας, *Οι Επιδράσεις στο Έργο του Καρυωτάκη*, Σοκόλης, Αθήνα 2005.
- Σταύρου Μαριάννα, «Η απήχηση του καρυωτακισμού και του Καρυωτάκη στους Ηπειρώτες Ποιητές», στο: *Συμπόσιο για τον Κ.Γ. Καρυωτάκη*, Μ. Μελισσαράτου, Δήμος Πρέβεζας, Πρέβεζα 1990.
- Τζιόβας Δημήτρης, «Ποιητική Μνήμη ή το Φάσμα του Καρυωτακισμού: Εμπειρικός, Κοντός, Γκανάς», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Τζιόβας Δημήτρης, *Από τον Λυρισμό στον Μοντερνισμό*, Νεφέλη, Αθήνα 2005.
- Vitti Mario, *Η Γενιά του 30. Ιδεολογία και Μορφή*, Ερμής, Αθήνα 1995.
- Φιλοκύπρου Έλλη, *Η γενιά του Καρυωτάκη. Φεύγοντας την μάστιγα του λόγου*, Νεφέλη, Αθήνα 2009.
- Φλάμπουρας Διονύσης, «Για τον Καρυωτάκη», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Φραντζή Άντεια, «Η ποιητική στην ποίηση του Κ.Γ. Καρυωτάκη», στο: *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός*, Μαρία Στεφανοπούλου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας-Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1998.
- Χατζίνης Γιάννης, «Η περίπτωση Καρυωτάκη», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Χονδρογιάννης Γιάννης, «Για τον Καρυωτάκη», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Ποιήματα και πεζά*, Γ. Π. Σαββίδης, Εστία: Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2022.
- Χουρμούζιος Αιμίλιος, «Αισθητικά Θέματα. Συζήτησις...», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Χουρμούζιος Αιμίλιος, «Και η Απάντησις», στο: *Κ.Γ. Καρυωτάκης. Η αντοχή μιας αδέσποτης τέχνης*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.

ii. Ξένη

- Dounia Christina, «K.G. Karyotakis. From Neo-symbolism to Modernism», in: *Greece. Books and Writers*, National Book Center of Greece. Ministry of Culture, Athens 2001.
- Koutrianou Elena, «Odysseas Elytis and K. G. Karyotakis: I know him no longer...?», *Journal of Modern Greek Studies*, τχ. 18, [Johns Hopkins University Press](https://www.jmgs.org/) (10/2000).

- Mellas Andrew, «Manic Eroticism and Sexual Melancholia: Romos Philyras and the Aesthetics of Madness», *Modern Greek Studies (Australia and New Zealand)*, vol. 10, Australia (2002).

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

«ΚΑΤΙ»

Κάτι πάντα θα καθλώνει την σκέψη
και θα ερεθίζει του συναισθήματος την πληγή
ένας θυμός που δεν πρόφτασε να θεριέψει
και πνίγηκε στου κρασιού την βολή.

Λόγια με ευκολία ειπωμένα
έπεσαν άνανδρα στον αέρα νεκρά
η οργή που δεν έσβησε ούτε μια μέρα
εκδηλώθηκε ανελέητη να αναζητά την βορά.

Δεσμοί ανούσιοι και λησμονημένοι
από την ανώνυμη των ανθρώπων σιωπή
όνειρα ανέλπιστα και διαλυμένα
με αίμα βάφουν την χαμένη τους προοπτική
δεν πρόκοψαν να επαναφέρουν
την ειρήνη που ο τόπος αναζητεί
κι έτσι έμειναν ανήμπορα να προσμένουν
μία σωτηρία στην πλημμύρα με πυγμή.

Κάτι πάντα θα αιχμαλωτίζει τις λέξεις

και δεν θα μπορέσουν να ειπωθούν

τα όνειρα θα πέσουν αμαχητί

στην πραγματικότητα που μέσα τους απωθούν.

Θα νικήσουν πάλι οι παύσεις

και οι προθέσεις θα εξαφανιστούν

έχουν υποστεί την σχάση

και τρέχουν αλλοπρόσαλλες να σωθούν.

«ΣΤΙΓΜΕΣ»

Οι στιγμές φτάνουν

μα δεν ακουμπούν

της ζωής την χάρη

μόνο ξέρουν να λιποτακτούν

και να μην αφήνουν σημάδι.

Οι ευκαιρίες έρχονται ξαφνικά

και χάνονται μες το σκοτάδι

αν μια φορά τύχει να τις γευτείς

φύλαξε τες στην καρδιά σου

σαν το χρυσάφι.

Ένα μέλλον που επιθύμησες

κι έχει γίνει όνειρο πραγματικό,

γιατί ν' αφήσεις να ξεγλιστρήσει

η στιγμή που περίμενες καιρό;

Μόνο να επισκιάζει η ασχήμια

ό,τι κυνηγούσες με μανία.

Μέρες ολόκληρες ξενυχτούσες.

Πού πήγε η ενθουσιώδης προθυμία;

Οι στιγμές φτάνουν και αποχωρούν

αδυσώπητες σου γυρνούν την πλάτη.

Να μπορούσα κάτι να σου πω.

Να μπορούσες να με είχες καταλάβει.

«ΓΥΡΩ ΜΟΥ»

Η ματιά μου πέφτει

επίμονα στο κύκλο.

Γύρω μου πρόσωπα μιλούν,

μα εγώ βλέπω μόνο ίσκιους.

Κάποιοι άνθρωποι ψιθυρίζουν

τα βάσανα τους δειλά.

Την μοίρα τους καταριούνται,

την υπομένουν βασανιστικά.

Η εικόνα εστιάζει στα καλωσορίσματα

των αγνώστων στην αρένα,

για να βρουν την αποδοχή στα ξένα.

Φωνές τρανταχτές, διαπεραστικές

κάνουν καλαμπούρι .

Παρακολουθώ μέσα από

τα θολά μου γυαλιά.

Γύρω μου βρίθουν οι

επικοινωνιακοί, ειδήμονες

πραγματογνώμονες της ζωής.

Αποκαλύπτουν την κρυφή τους

ή μήπως την κρυφή μας πλευρά;

Καταπιέζονται από την κοινωνία,

από την κούνια δηλώνουν υπακοή.

Οι γονείς τους απαιτούσαν ρητά:

«Στους μεγάλους θα δείχνεις υποταγή».

«Τι έχουμε κάνει λάθος;»

Ρωτάνε το παιδιά.

«Αυθάδεια και αναίδεια.

Ανώριμη συμπεριφορά».

Ενήλικες που θάψανε μέσα τους

το πληγωμένο τους εαυτό.

Ψάχνουν να βρουν παρηγοριά

σε ένα θεατρικό σκηνικό.

Η ματιά μου πέφτει

επίμονα στον κύκλο.

Οι προβολείς ρίχνουν τα φώτα τους

σε κάτι μάσκες χαρωπές.

Τα μάτια μου είναι ξάγρυπνα

από την έλλειψη ύπνου,

το ρολόι δεν μου κάνει το χατίρι,

δεν μπορώ να φύγω.

Γύρω μου πρόσωπα μιλούν.

Δεν έχω πληρώσει εισιτήριο.

Γύρω μου πρόσωπα μιλούν,

μα εγώ βλέπω μόνο ίσκιους.

«ΑΓΧΟΣ»

Η καρδιά πάλλεται με έναν έντονο ρυθμό,

το πρόσωπο χλωμιάζει,

δεν μπορώ καθαρά να σκεφτώ,

οι λέξεις απουσιάζουν

από της αναμονής τα λεπτά,

ο χρόνος παγώνει,

η απόρριψη με κυνηγά.

Σιωπή εξουσιάζει,

ό,τι πασχίζω να συλλογιστώ.

Η λογική με εγκαταλείπει

και βουτώ στον κενό.

Όλα κιτρινίζουν,

ακόμα και η πιο ανέλπιστα χαρά.

Αρρωσταίνει απότομα,

παύει να τραγουδά.

Άλλος ένας γύρος

με ανάσες δειλές.

Προσδοκίες χαμένες;

Θα δείξει μου λες.

Το άγχος κυριεύει

τον νου και την καρδιά.

Έχω αδειάσει τελείως

από αποθέματα ψυχικά.

Το πρόσωπο μου γλωμιάζει,

δεν μπορώ καθαρά να σκεφτώ,

έχω αρρωστήσει και το φταίξιμο

είναι δικό μου.

Δεν θα ξανακρυφτώ.

«ΤΙ ΠΑΕΙ ΝΑ ΠΕΙ ΖΩΗ;»

Απόψε η βραδιά είναι αρκετά μοναχική

έπιασα τον εαυτό μου να μελαγχολεί

κάτι μου λέει: «Δεν έμαθες ποτέ να ζεις»

μέσα μου αναρωτιέμαι τι πάει να πει ζωή.

Καθώς περνούν τα χρόνια διερωτώμαι:

«Έχω βελτιώσει καθόλου τον καημένο μου εαυτό;»

Τον βοήθησα να ανυψωθεί από τον γκρεμό,

την ανημποριά του 'μαθα να διαχειριστεί,

πώς να μην πελαγώνει και να λοξοδρομεί;

Στον υπολογιστή παίζω την αγαπημένη μου μουσική.

Μου επαναφέρει στον νου κάτι από το παρελθόν.

Το βιολί αγγίζει το συναίσθημα,

το πιάνο τις εικόνες,

τα λόγια τις μνήμες,

που έπλασαν τον εαυτό μου

στο παρόν.

Άλλη μια βραδιά μοναχική

από τις ψιγάλες έχω περικυκλωθεί

βλέπω τα όνειρα να αιωρούνται μπροστά

θα βρω άραγε κάποτε την χαρά;

«ΟΣΟ ΠΕΡΠΑΤΩ»

Όσο περπατώ σε έναν άδειο δρόμο
κι ηρεμία αισθάνομαι εξωτερικά
τόσο οι σκέψεις μου θυελλώδεις πληθαίνουν
ο νους μου ποτέ δεν σταματά.

Κανείς τον δρόμο δεν διασχίζει
έρχομαι αντιμέτωπη με τον ίδιο μου τον εαυτό
το φυσικό κάλλος θαυμάζω
ανεπηρέαστο επιτελεί λειτούργημα ιερό.

Όσο συλλογίζομαι τι κάνω
ποια είμαι και για που τραβώ
τόσο πιο πολύ θολώνω
ο συλλογισμός δεν με βοηθά να λυτρωθώ.

Μόνο η ανάσα με απελευθερώνει
η σκέψη με εγκλωβίζει σε έναν ατέλειωτο διωγμό
την συστολή μου αναπαράγει
κι όλο θέλω να κρυφτώ.

Όσο περπατώ σε έναν άδειο δρόμο
κι ηρεμία αισθάνομαι εξωτερικά

τόσο οι σκέψεις μου πληθαίνουν

δεν περιμένω τίποτα από την ζωή πια.

«ΓΛΥΚΟΠΙΚΡΟ»

Γλυκόπικρο είναι το νεύμα σου

δεν μπορώ να το θεαθώ

με παρασέρνει

σε ένα πέλαγο δροσερό.

Η γαλήνη με διαφεντεύει

ηρεμία κυριαρχεί

δεν υπάρχει αγιάζι

μήτε αναμονή.

Κι ας με τραντάζει

ο κίνδυνος να εξατμιστώ

πέτυχα κάτι

να επιπλέω στο νερό.

Κι ας κολυμπούν οι καρχαρίες

στην στεριά.

Κι ας με κυκλώνουν πελώρια θεριά.

Η δύναμη με προικίζει

με περίσσεια υπομονή.

Οι αμφιβολίες μου αδυνατίζουν,

αποκτώ αντοχή.

Κι ας με βάλλουν τα ενοχικά

συμπλέγματα, ενώ επανέρχονται

τρανά, όσο πεισμώνω, παρατηρώ

αλλαγή ριζικά. Όσο με διώχνουν

και με απορρίπτουν συνεχώς

κάτι μου λέει

πως πέτυχα στον στίβο

της ζωής, δεν παρέδωσα

τα όπλα, προχώρησα μπροστά.

Νίκησα την δειλία. Είμαι

στην πρώτη γραμμή.

Γλυκές είναι οι λέξεις

πικροί οι χαιρετισμοί,

όσο προσπαθώ,

πάντα θα βγαίνω δυνατή.

«ΣΚΑΛΕΣ»

Καθώς βλέπω τις σκάλες

ανενόχλητες να κουβαλούν

των ανθρώπων τον σταυρό,

ενώ όσοι τις ανεβαίνουν

ασφυκτιούν από το

αφόρητο βάρος και

αναστενάζουν συνεχώς,

μοιράζομαι τα συναισθήματά τους,

πελαγοδρομώ.

Ενώ κατεβαίνω τις σκάλες,

μία ανακούφιση κυριαρχεί,

σαν να έχει φύγει το βάρος,

σαν ο αέρας να έχει ανανεωθεί.

Γιατί όλοι οι άνθρωποι

ανεβαίνουν τις σκάλες συνεχώς

μα κανείς δεν μπορεί να τις κατεβεί

ανακουφισμένος από τον πόνο,

που τον κατατρύχει, τον ειδεχθή;

Όσο βλέπω τις σκάλες

ανενόχλητες να κουβαλούν

των ανθρώπων τον σταυρό,

τόσο πιο πολύ βαριανασαίνω

τόσο πιο πολύ μελαγχολώ.

«ΕΡΗΜΙΚΟ»

Σκόνη γέμισε ο τόπος

οι αράχνες υφαίνουν τον ιστό

του πόνου και των δακρύων

που τους εγκλώβισε σ' ένα σπίτι ερημικό.

Ο καιρός απόψε είναι συννεφιασμένος

τα παραθυρόφυλλα κλειστά

άρχισε να βρέχει και συλλογίζομαι

ποια συμφορά θα με βρει στο μέλλον ξανά.

Απ' έξω περνά ένα ασθενοφόρο

με μια σειρήνα δυνατή

ο γείτονας πέθανε πριν λίγο,

τον έβλεπα στο μπαλκόνι να καπνίζει

και να καταριέται την ζωή.

Πόσο μου λείπει ο γάτος μου

που μου κρατούσε συντροφιά

ήταν ναζιάρης όταν νιαούριζε

και κοιμόταν στην δική μου αγκαλιά.

Σκόνη γέμισε ο τόπος

τα παραθυρόφυλλα κλειστά

έξω στον δρόμο δεν ακούγεται κανένας

μόνο ο αέρας που τραντάζει τα σκοινιά.

«ΨΥΧΡΑ»

Η ψύχρα διαπέρασε τις λέξεις

οι τρόποι τις σιωπές

το παρουσιαστικό θύμιζε κάτι

παρμένο από το χθες

της κενής περιφερόμενης οντότητας

της ανύπαρκτης παρουσίας

που τίποτα δεν ένιωθε,

παρά μόνο πίκρα.

Νόμιζε ότι κάποτε θα αναγεννιόταν

κι όμως η κόλαση την καλούσε

να γίνει ένα με την νύχτα

κι έπεφτε στα δίχτυα.

Οι εμμονές την στοίχειωναν

προσκολλώντας την στην φαντασία

δεν υπάρχει διέξοδος

για τον άλλον είσαι ένα τίποτα.

Ένα τίποτα δυσάρεστο,

που το απωθείς με μανία.

Ένα τίποτα ευχάριστο,

που αν το κατανοήσεις

θα απεμπλακείς από τα προσώπια.

Η ψύχρα διαπέρασε τις λέξεις

οι τρόποι τις σιωπές

ήταν κι αυτό ένα όνειρο

«ΜΟΝΑΧΙΚΗ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ»

Μία μοναχική περιπλάνηση είναι ολάκερη η ζωή
που αλλόκοτα πράγματα συμβαίνουν
και δεν θα υπάρξει εξήγηση πειστική.
Τα εμπόδια όσο πάει και γίνονται ισχυρά
με την αντοχή να χτίζεται σταδιακά.
Στην αρχή μοιάζει η έναρξη ασφυκτική
τα πάντα παραφυλούν κρυφά να σε καταπιούν
τα λάθη σου πληθαίνουν μα δεν υπάρχει γυρισμός.
Αν δεν φας το κεφάλι σου δεν θα δεις το φως.
Μοιραία δεν θα υποφέρεις την ίδια σου την ύπαρξη
βλέπεις δεν ξέρεις που θα καταλήξει όλο αυτό
ξεπετάγεις λοιπόν μπροστά σε μία αγέλη λύκων
κι έτσι αδαής ψάχνεις να βρεις την άκρη μοναχός,
εφόσον ο Γολγοθάς είναι πάντα ατομικός.
Κι αν προσπαθούν να σε παραπλανήσουν χαρακτηριστικά
πως πάντοτε θα υπάρχει υποστήριξη και αγκαλιά
έτσι δεν θα αντιληφθείς ποτέ το πόσο μοναχός
είσαι πραγματικά και θα σε ξεγελούν
εκδηλώσεις στοργής που πάντα το όφελος θα έχουν σκοπό
κι όχι να σε δουν ρωμαλέο και τολμηρό.

Αν δεν μάθεις να διεκδικείς μόνος σου ό,τι ποθείς
συνεχώς μαζί με τους άλλους θα ζεις παρασιτικά,
ώσπου θα σιχαθείς τον ίδιο σου τον εαυτό
και χειρότερο πράγμα δεν υπάρχει στον κόσμο αυτό.
Όταν θα τύχει να βρεθείς αρκετά χαμηλά
και τον εαυτό σου πλέον θα έχεις σιχαθεί
θα νιώσεις την ανάγκη να ανασυγκροτηθείς
τον παράδεισο που χρόνια αναζητάς να δημιουργήσεις
κι έτσι θα δύνασαι να σηκώσεις το κεφάλι ψηλά
και μονάχος να κινήσεις για εκεί που λαχταράς.
Να μην ζητάς λοιπόν απ' τους άλλους κατανόηση
δεν υπάρχει τέτοιο στην σημερινή εποχή ιδανικό
η ζωή σου είναι δική σου υπόθεση
κι όχι ευκαιρία για κουτσομπολιό.
Άδραξε την μέρα και δράσε με πυγμή
αν θες να λες μεθαύριο πως πάλεψες
γι' αυτό που λέγεται ζωή.

«ΕΝΑ ΑΠΟΓΕΥΜΑ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΗ»

Βλέμματα παγερά αντίκρισα
ένα απόγευμα τ' Απρίλη
ξεχαρβαλωμένα χέρια
κινούνταν παράφωνα

σε αλλότρια εδάφη.

Οι άνθρωποι αδιαφόρησαν,

δεν πρόσεξαν τα λόγια που βγήκαν

από τα δικά μου χείλη.

Πάλι κόμπιασα, δεν ανάσαινα σωστά

οι λέξεις τρεμάμενες αρθρώθηκαν

κοντοστάθηκα μπροστά στην ομήγυρη.

Κανείς δεν παρακινήθηκε ιδιαίτερα

απορημένοι κοιτούσαν

η παθητικότητα τους μου θύμισε

όλους τους ανθρώπους, τους εκατοντάδες

αυτά τα χρόνια, που επίμονα με αγνοούσαν.

Βλέμματα παγερά αντίκρισα

ένα απόγευμα τ' Απρίλη

μία άστατη εικόνα,

που την κυβερνούσε η απάθεια,

μία εικόνα που την κυβερνούσε

η μνήμη.

«Η ΑΡΕΤΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ»

Είχες το προαίσθημα

από της μάνας σου τον τοκετό

πως θα διαβείς σε μονοπάτια ξένα

και θα δυσκολευτείς στην ζωή

περισσότερο από το κανονικό.

Μέσα σου το ήξερες βαθιά

πως δεν ταιριάζεις

με τους συνομηλίκους σου μαζί

μα ολοένα σε πείθανε

πως πρέπει να τους πλησιάσεις

και το πρόβλημα το 'χεις

μόνο εσύ.

Όταν όλοι σε περιγελούσαν

κι εξευτελιζόσουν

μπροστά σε ανθρώπους

που νοιάζονταν για την πάρτη τους

και δεν τους καιγόταν καρφί

απομονώσουν στο παγκάκι σου

και αναρωτιόσουν,

γιατί να φέρονται οι άνθρωποι

σαν κτήνη από μικροί.

Τότε έπαιρνες ένα χαρτί κι ένα στυλό

από την τσάντα που

μέσα είχες τα εγχειρίδια

τα σχολικά

κι άρχισες να πλάθεις

τους δικούς σου στίχους

συνδυάζοντας τις ρίμες και τις λέξεις

μαγικά.

Κι ένιωσες μία ικανοποίηση

δημιούργησες κάτι που ποτέ

δεν το είχες ξαναδεί

κάτι που δεν στο έμαθαν οι δάσκαλοι,

γιατί διέφερε από των μαθημάτων

την λογική.

Όταν στο μάθημα της φυσικής

έπληττες φριχτά,

ενώ όλοι μιλούσαν

κι ο δάσκαλος σαν παπαγαλάκι

παρέδιδε απτόητος

αυτό που του είχε ανατεθεί

εσύ έγγραφες στο τετράδιο στίχους

και τους έκρυβες,

για να μην τους δει κανείς.

Κι ήρθαν οι ευθύνες

στην ενηλικίωση σωρηδόν,

οι δυσκολίες

που η λύση δεν προκύπτει,

όπως στα προβλήματα των μαθηματικών,

ούτε από των ανθρώπων τις συμβουλές,

αλλά από την δύναμη που έχεις μέσα σου

και μόνο γράφοντας θα την ξεκλειδώσεις

από τον λήθαργο και την μεμψιμοιρία του χτες.

Σου αποκαλύφθηκαν οι άνθρωποι

στην αληθινή τους μορφή

σ' αυτήν που δεν χωρούν οι τυπικότητες,

αλλά η ωμή πραγματικότητα

της κενότητας και του μηδενός

άνθρωποι αναίσθητοι και υποκριτές,

παρόμοιους με αυτούς που αντίκριζες

καθημερινά στην σχολική ζούγκλα

στα χρόνια της «αθωότητας»,

άλλα δεν πίστευες ότι έτσι όλοι θα είναι

στο μέλλον,

συνειδητοποίησες, όμως, ότι τα φίδια

είναι περισσότερα από πριν

και θα ευχαριστηθούν να σε δαγκώσουν

και να σου μολύνουν την ψυχή.

Επέλεξες ένα δρόμο δύσβατο

που το ένστικτο σε καθοδηγούσε από μικρό παιδί

ένα δρόμο ακατανόητο από τους άλλους

ακόμη και από τους ίδιους σου τους γονείς.

Δικαίως, λοιπόν, είχες το προαίσθημα

από της μάνας σου τον τοκετό ότι

ως νεογέννητο θα ήσουν μόνος

ως παιδί κι έφηβος περιθωριοποιημένος

και ως ενήλικας μοναχικός

με μοναδικό στήριγμα τους στίχους

να σου εφοδιάζουν την καρδιά

με θέληση για ζωή,

γιατί κανένας άνθρωπος δεν κατόρθωσε

να σου μεταδώσει αυτήν την αρετή.

«ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ»

Τέτοιες ανοιξιάτικες εικόνες,

όταν αντικρίζω,

ευφραίνομαι ψυχικά

ο ήλιος με αναπτερώνει

με την δύναμη των ακτινών του

γνωρίζει πώς να εξαπατά

την εσωτερική μου σκοτεινιά.

Τα φύλλα χορεύουν ανέμελα,

ενώ ο άνεμος τους δίνει τον ρυθμό,

με τις σκιές των δέντρων να κοσμούν

το κάδρο της εξοχής

και τα πλατάνια να είναι κυρίαρχα

στην κοιλάδα των αναστεναγμών.

Τα πεύκα δίπλα τους στέκουν

φίλοι αχώριστοι του κύκλου

της ζωής, των δακρύων που

φεύγουν, των δακρύων που

μένουν, της κυκλικής σιγής.

Φρέσκο αέρα αναπνέω

και αναζωογονεί

την ασθενική μου μορφή

μα πεταλούδα με συντροφεύει·

μου υπενθυμίζει πόσο ωραία είναι η ζωή.

Να μην βούιζαν τα μελισσάκια

στα αυτιά μου · έχω την ευχή

να μην μου θύμιζαν τα ελαττώματα

Να ξάπλωνα στο γρασίδι κάτω

γύρω μου να άνθιζαν μαργαρίτες,

γεράνια· να τα αγκάλιαζα με πάθος

και να χανόμουν αιώνια.

«ΜΕΤΕΩΡΟ»

Ο ουρανός είναι θολός

μπροστά από την αχλή

τίποτα δεν είναι σίγουρο,

ούτε ότι θα ξημερώσει το πρωί.

Όνειρα και στόχοι μετέωρα στο κενό

ανυπομονούν να ανακαλύψουν,

αν θα τελεσφορήσουν στον στίβο των αγωνιστικό

ή αν θα επιλέξουν κάποιον άλλο κυνηγό.

Έχω μείνει μόνη και βλέπω

άθλια σόου στην TV

ανθρώπους να ξεφτιλίζονται για το χρήμα,

την αξιοπρέπεια τους να χάνουν με ευκολία.

Αυτό λοιπόν πρέπει να είναι το δίδαγμα το ηθικό,

για μερικές χιλιάδες ευρώ.

Μία είναι η πραγματικότητα,
που επαληθεύει την ανυπαρξία,
η αόρατη παρουσία.

Μου 'ρχονται εικόνες,
που περπατούσα μόνη
με τις ψιχάλες
να πέφτουν πάνω στα γυαλιά
ο καιρός ήταν μουντός,
οι δρόμοι πελώριοι,
η κίνηση αλλεπάλληλη,
ο νους μου ταξίδευε μακριά.

Εικόνες που περπατούσα μόνη
δίπλα στην ακτή
μα δεν είχα το μυαλό,
που έχω τώρα να με οδηγεί.

Εικόνες που χανόμουν στους δρόμους
τους χαοτικούς
και μόνη έβρισκα
τον προσανατολισμό.

Εικόνες που περπατούσα μόνη

αντί να πάρω την αστική,

για να μπορώ να σκεφτώ

ανενόχλητη στην διαδρομή.

Εικόνες που η καλοκαιρινή ατμόσφαιρα

γινόταν φθινοπωρινή

εικόνες που μετακόμιζα σε ξένη περιοχή

εικόνες που έπρεπε να φτιάξω, ενώ δεν ήξερα,

ένα πιάτο φαι

εικόνες που έπρεπε να παλέψω μόνη μου

στην ζωή.

Ο ουρανός είναι θολός

μπροστά από την αχλή

τίποτα δεν είναι σίγουρο,

όλα είναι μετέωρα

στην ζωή.

«ΟΤΑΝ»

Όταν έρθουν τα δύσκολα

και δεν μπορείς να βρεις παρηγοριά

σκέψου πόσο λίγη ήταν τελικά η έγνοια

που σου 'χουν οι δικοί σου από παλιά.

Άπαξ και χαθείς μες τις σκέψεις σου

δεν θα υπάρξει γυρισμός

αφέσου στην δίνη τους και απόλαυσε το

ταξίδεψε σε ένα τόπο νοερό.

Όταν ρωτούν τις διαθέσεις σου

και περιμένουν να τους πεις: «Όλα καλά»

κρύψου μετά κάπου κι ανάσαινε

τους κορόιδεψες άλλη μια φορά.

Όταν σε τοποθετούν στο περιθώριο

κι απορούν πως και δεν αρθρώνεις φωνή

πες τους πως ο λόγος σου δεν μπόρεσε

τα δεσμά της φυλακής τους να υπερβεί.

Όταν έχεις γίνει γι' αυτούς ένας εξωγήινος

που βλέπουν στις ταινίες και τις σειρές

αράδιασε κραυγές ασυνάρτητες

θα έχουν πιο πολύ νόημα από την σιωπές.

Όταν προσποιηθούν ενδιαφέρον

μην τους πιστέψεις

μην παρασυρθείς από τον ενθουσιασμό

σκέψου πόσο πικράθηκες

και πόσο χάρηκαν

από τον πληγωμένο σου εαυτό.

Όταν έρθουν τα δύσκολα

δεν θα βρεις πουθενά παρηγοριά

όλοι λένε ψέματα και υποκρίνονται

μάθε επιτέλους να τους ξεχωρίζεις

πίσω από την μάσκα που φοράν.

«ΗΧΟΙ»

Ήχοι τρυπανιών,

ήχοι πλαστικών συσκευασιών

ήχοι τσιριχτών φωνών

παρελαύνουν μπρος μου ολοταχώς

κάθε λεπτό είναι αφόρητο

κι υπομένω τον νευρικό κλονισμό.

Πρέπει να ανέχεσαι τους άλλους,

πρέπει να υποκλίνεσαι

ακόμη κι αν σε φθείρουν

συναισθηματικά

δεν υπάρχει διαφυγή

πρέπει να τους αντέχεις

και να ζεις στην σιωπή.

Κάτι στο μυαλό μου είναι προσκολλημένο

κάτι έχει εγκατασταθεί από καιρό

η απέχθεια για τους ήχους των άλλων

η απέχθεια για την βαβούρα των φωνών

των τρυπανιών, των συσκευασιών,

των αδιάκριτων παρατηρητών.

Σταμάτησαν να φωνάζουν

σταμάτησαν να πιέζουν

το αλουμινόχαρτο

με τα τυροπιτάκια της μαμάς

έπεσαν για ύπνο μετά το κολατσιό

λίγο κράτησε η ησυχία

ξύπνησαν απότομα στα διόδια

κι άρχισαν να παίζουν

με το μπουκαλάκι το πλαστικό

άντε να δούμε πότε θα κοιμηθούν

να μην ακούγεται κανείς

μήπως και κοπάσει η τρικυμία,

και παύσουν να είναι τα νερά θολά,

μονόδρομος

και δεν θα υπάρξει διέξοδος

από την συντριβή.

Πρέπει όμως να τους αγνοήσω,

όπως όλοι οι επιβάτες,

μέσα σε αυτό το λεωφορείο

κι ας μου τυραννούν την ηρεμία

που παλεύει να διατηρηθεί,

γιατί όλο την αποπροσανατολίζουν

ήχοι ενοχλητικοί.

«ΔΗΛΩΣΕΙΣ»

Δηλώσεις που χορεύουν

ασυγχρόνιστα στον ρυθμό

του εγωισμού και των αδυναμιών

ποθούν την στρωτή τους διατύπωση

στην ομιλία χωρίς τις παρεμβολές

των διακοπών.

Δηλώσεις προσώπων ευυπόληπτων·

προσώπων με τίτλους και υποτροφίες

με τον γλωσσικό τους πλούτο
και προκαλούν την ζήλεια
σ' όλους όσους στερούνται
τέτοιων αγαθών.

Δηλώσεις προσώπων ανώνυμων,
προσώπων υψηλών·
δηλώσεις ορθά διατυπωμένες συντακτικά·
αντίστοιχες του πλαισίου πραγματολογικά·
τους πάντες γοητεύουν
με το λεξιλόγιο και την συνεχόμενη ροή.

Δηλώσεις αξιοθαύμαστες
επιμελημένες προσεκτικά
δηλώσεις αποστασιοποιημένες
κενές συναισθηματικά.

«MODERN GREECE»

Βγήκαμε από τα μνημόνια
ήλθε η ανάπτυξη
με επενδύσεις αρκετές
έκανε ο Έλληνας

τ' όνειρο του πραγματικότητα

για εξορμήσεις και διακοπές.

Μειώθηκε η ανεργία

υπάρχει σταθερότητα

το έγκλημα έχει παταχτεί

μήπως μένω στον Άρη

κι όχι στην γη;

Πλειστηριασμοί πρώτης κατοικίας,

υπέρμετροι φόροι,

ιδιωτικοποιήσεις παντού,

νομιμοποιημένο φακελάκι.

Έλληνα στάξε το παραδάκι.

Ακατάσχετες πλημμύρες,

κατακαμένη γη,

άπειρες πυρκαγιές

προκαλούν

αναθυμιάσεις νοσηρές.

Το δημόσιο

δεν έχει κλίνες αρκετές.

Ο σουπερμακετάς

θησαυρίζει από

τον εξαθλιωμένο λαό.

Τα αρπακτικά

επιβιώνουν

με την συναίνεση

των πολιτών.

Οι γυναίκες αφήνουν την

τελευταία τους πνοή

με την άφιξη τους

στο αστυνομικό τμήμα.

Οι αστυνομικοί σφυρίζουν

αδιάφορα

στην γυναικοκτονία.

Συμμορίες ανηλίκων

στον δρόμο έχουν ξεχυθεί

μ' ένα σουγιά παραμάσχαλα

ποιους άραγε να έχει ευθύνη

γι' αυτήν την κατάντια;

Πήρα λίγο αέρα

ποια τιμή περιμένει

το ατόπημα μου αυτό;

Μισθοί άθλιοι,

αδιάκοπος χλευασμός,

απαιτήσεις για προσόντα τρελές,

προϋποθέσεις για πρότερη εμπειρία.

Αν ήξερα θα δούλευα

από τα γεννοφάσκια μου,

για να μην μπω

στο ταμείο ανεργίας.

Το νοίκι έχει φτάσει στον Θεό

μα τι θέλουν επιτέλους

να ζούμε με τους γονείς μας

μέχρι τα εκατό;

Οι διασημότητες αξίζουν

όσκαρ ερμηνείας.

Μαθαίνουμε

τα πάντα για την προσωπική

τους ζωή.

Κερδίζουν εκατομμύρια.

Να αφυπνίσουν

συνειδήσεις, αδυνατούν,

θα τους κοπεί η χορηγία.

Τα ΜΜΕ παρουσιάζουν

έναν κόσμο πλασματικό.

Όλοι, θύματα αιώνια

και οπορτουνιστές

στον έλεγχο

των κεφαλαιοκρατών.

Βγήκαμε από τα μνημόνια

ήλθε η ανάπτυξη

με επενδύσεις αρκετές

κι ευκαιρίες πολλές.

Πού 'ναι οι ευκαιρίες

ψάχνω να τις βρω,

μάλλον κρύβονται στις τσέπες λίγων

κι εκλεκτών.

Αν δεν κοροϊδεύεις

τον διπλανό σου

και δεν έχεις λίρες χρυσές

είσαι χαμένος ήδη από χτες.

«GREEK GLORY»

Η γλώσσα τους ροδάνι πηγαίνει

γνώμη για τα πάντα εκφράζουν

«το παιδί της γειτόνισσας μεγάλωσε απότομα,

οι νέοι όλο τεμπελιάζουν».

Ποτέ τους δεν σωπαίνουν

παντογνώστες των πραγμάτων

«γιατί έκανε η τάδε παιδί στα 35,

γιατί η δείνα έμεινε στο ράφι με τον γάτο».

«Πού πήγε αυτό το σινάφι

σκορπίστηκε στην πρωτεύουσα»

τα πυρά θα δεχτεί τώρα ο φουκαράς

που θα νοικιάσει το σπίτι με αφέλεια.

«Σοβαρά έγινε αυτός γιατρός

οι γονείς του είχαν φράγκα

τον θυμάμαι τόσο δα μικρό

να του αλλάζει η μάνα του την πάνα».

«Γιατί η γριά κάθεται μονάχη στο παράθυρο

και δεν κλαίει όλη μέρα τον γέρο της στον τάφο,

γιατί φορά ασπρόμαυρο φόρεμα

από εκεί που φορούσε μόνο μαύρο».

«Βρες μια όμορφη κοπελιά

να την παντρευτεί ο κανακάρης μας

παρ' της δώρο όποια κατσαρόλα ονειρευτεί

να μαγειρεύει στο παλικάρι μας».

Σε ποιον να πουν καλημέρα

τους εγκατέλειψε όλο το σόι

την γλώσσα τους την φαρμακερή σιχάθηκε

μείνανε μόνοι τους με το παππουδολόι.

«Έχουμε τις αγλαδιές παρέα

και τα μελίσσια

θα μας δώσει ο Κυριάκος ένα pass

και τα όνειρα μας εκπληρωθήκαν».

Ποιον θα θάψουνε τώρα,

δεν έμεινε κανένας

αν ξόδευαν την ενέργεια τους

σε μία ψήφο συνετή

ίσως να μην έπαιρνε η μπάλα

αμάχους μαζί·

οχτώ χρόνια ζωής καταδικασμένα

στις ιδιωτικοποιήσεις

και την ακρίβεια.

«ΕΛΛΗΝΑΡΑΔΕΣ»

Είμαστε Ελληναράδες

τιμάμε τα παντελόνια που φοράμε

μας θέλουν άνδρες αληθινούς

που τις γυναίκες μας χτυπάμε.

Συντηρούμε μία κοινωνία πατριαρχική

οι γυναίκες θα φοβούνται τα βράδια

φούστες κοντές δεν θα φοράνε,

αλλιώς, θα τις περιμένουμε στα σοκάκια.

Πλειοψηφούμε αριθμητικά σε θέσεις εξουσίας

στην Βουλή κουνάμε το δάκτυλο επιδεικτικά

κι ας έχουμε σκοτώσει κόσμο

είμαστε γνήσια αρσενικά, που διατάζουνε τον τόπο.

Ξέρουμε πώς να τις σέρνουμε στα πατώματα

τις κατώτερες του είδους γυναίκες υπάρξεις

οι γυναίκες είναι μόνο για να τίκτουν

διατυμπανίζει ο υφυπουργός υγείας στις τηλεοράσεις.

Μισθούς υψηλότερους θα παίρνουμε

και θα προσλαμβάνουμε λιγότερες γυναίκες

πείτε κι ένα ευχαριστώ

ειδάλλως θα επιστρέφετε στο σπίτι κλαμένες.

Είμαστε Ελληναράδες

από μέσα μας ξεχειλίζει η ανδρίλα

θα κρατάτε το στόμα σας κλειστό

και θα περνάμε εμείς φίνα.

«ΑΝΕΧΕΙΑ»

Ώρες ολόκληρες περιμένω στην στάση

το αίμα, πλέον, δεν κυκλοφορεί

στάση εργασίας έχει πάλι

και το λεωφορείο κάνει ώρες να φανεί.

Με φαγουρίζουν τα πόδια από την ορθοστασία

μένω ακίνητη στο λιοπύρι το καυτό

το λεωφορείο εμφανίστηκε στον ορίζοντα

κάθε φορά είναι τίγκα,

ιδρωτίλα μοσχοβολάει μόλις μπω.

Απανωτά σπρωξίματα ταράζουν την ησυχία, που είχα

αμέριμνη κοιτάζοντας την κίνηση την ασφυκτική

ο οδηγός δεν αφήνει άλλον κόσμο να περάσει

και ουρλιάζει: «Έχει φουλάρει, πάρτε ταξί».

Διαδρομή μισής ώρας, κράτησε δύο ώρες σερί

το αφεντικό θα ωρύεται, τι να προφασιστώ; Κλοπή;

σιγά μην το χάψει

πάλι ο μισθός, μισός στην τράπεζα θα μπει.

Πλακωνόμαστε σαν τα ποντίκια

κυκλοφορούμε στους υπονόμους της ζωής

μας χαστουκίζουν οι κοστούματοι με το χρήμα

φιλάμε χέρια, που δεν κόπιασαν ποτέ,

ούτε απέκτησαν καμιά πληγή.

Ευτυχώς ανέβηκα στο λεωφορείο

αύριο θα πρέπει να πάρω ταξί

πάει το κομπόδεμα μου για το λάδι

στην σημερινή εποχή.

Δεν έφαγα τίποτα στον δρόμο

και θα πρέπει να μείνω ένα δεκάωρο

στην δουλειά

δουλεύω σαν σκύλος,

για να γλιτώσω τα κεράκια,

η ΔΕΗ μου παίρνει τον μισθό,

σαν ρουφήχτρα μονομιάς.

Ώρες ολόκληρες περιμένω στην στάση

έχω σιχαθεί όλη μου την ζωή

μόνο η δροσούλα με καθησυχάζει

έτσι, όπως χτυπά, την μούρη μου την σκυθρωπή.

«ΕΜΕΤΙΚΟ»

Κάποιες φορές αρρωσταίνεις

από το σύστημα το σαθρό

που όσα χρόνια κι αν περάσουν

την αηδία θα μεταβιβάζει

στους απογόνους του

σαν γονίδιο κληρονομικό.

Όλες αυτές τις φορές

που αποφεύγεις να αρθρώσεις φωνή

συνένοχος γίνεσαι σε ό,τι σου προκαλεί

εμετό, σε ό,τι σου προκαλεί αποστροφή.

Κάποιες φορές που νιώθω να έχω

εισπνεύσει μία άρρωστη οσμή

αναγουλιάζω και κάνω εμετό,

για να νιώσω καθαρή.

Όσες φορές κι αν κάνω εμετό

άκρη δεν θα βγει,

εάν η πλειοψηφία δεν κινητοποιηθεί.

Κάποιες φορές αρρωσταίνω

από το σύστημα το σαθρό,

μα όλο σωπαίνω,

γιατί θεωρώ την ανατροπή

προνόμιο εκλεκτό.

«ΚΑΤΑΝΤΙΑ»

Μια κούραση έχει καταντήσει η ζωή,

πριν ακόμη το συνειδητοποιήσεις, σε ανατρέφουν,

για να φέρεσαι με σεβασμό και υπακοή.

Οι γονείς πασχίζουν,

για να μεγαλώσουν ένα ήσυχο παιδί,

Το σχολείο γνωρίζει πολύ καλά,

πώς να παράγει καλοκουρδισμένες μηχανές,

εντολές εκτελεί από τις ανώτερες αρχές.

Του υπουργείου είναι ξεκάθαρη η εντολή:

«Να τους μάθετε τι θα πει υποταγή,

πολλά να μη ζητούν κι ούτε να προκαλούν αναποδιές,

γιατί αλλιώς θα πέσουν σωρεία οι αποβολές».

Στην δουλειά την υποτίμηση δέχεσαι αδιαλείπτως

λες κι ένα ευχαριστώ, που δεν σε απολύσαν,

γιατί τόλμησες να ζητήσεις την υπερωρία στον μισθό.

Μετά έρχονται οι υποδείξεις από τον οικογενειακό περίγυρο:

«Μόνη σου θα μείνεις; Βρες ένα γαμπρό».

Γιατί πώς αλλιώς θα επιβιώσει το σύστημα το καθεστωτικό,

εάν δεν τους προσφέρει η τωρινή σοδειά

τον νέο καρπό;

Για να καταλήξεις δολοφονημένη

έξω από το αστυνομικό τμήμα.

Να δώσεις στα ΜΜΕ το βήμα

να προβάλλουν το θάνατο σου,

για να αυξηθούν τα χαμηλά νούμερα τους,

πώς αλλιώς θα προσελκύσουν τα πειραματόζωα τους;

Η κατάντια μαστίζει την ζωή

τα στόματα βουλώνουν

και η δικαιοσύνη εθελουφλεί

η αντίσταση γράφεται με αίμα,

για να ζήσεις θα πρέπει να συμμετέχεις

στο δικό τους ψέμα.

«ΙΣΑ ΚΙ ΟΜΟΙΑ»

Άλλη μία απάντηση παράταιρη,

άλλη μία σκηνή παραφροσύνης

δεν ήξερα πως έπαιζα σε μία σκηνή

δεν ήξερα πως ήμουν υπόλογη

για κάτι που δεν αισθάνθηκα

για κάτι που έπρεπε να αισθανθώ

για κάτι που το δικό σου μυαλό κρίνει.

Άλλη μία συμπεριφορά παράξενη

άλλη μία συμπεριφορά ξέχωρη

από την κοινωνική νόρμα

ανώριμη ήσουν και ανώριμα

φέρεσαι ακόμα.

Άλλο ένα βλέμμα σκληρό

ένα βλέμμα εκνευρισμού

ματιές λοξές, επικριτικές

βροντοφωνάζουν:

«Ανισόρροπη ήσουν

κι έτσι συνεχίζεις

όλο παρεκκλίνεις από

τον δική μας πορεία».

Δεν θα βάλεις ποτέ μυαλό

θα πεθάνουμε από την συμπεριφορά σου

πως μας πληγώνεις έτσι

δεν κάνεις αυτό που πρέπει

για το καλό σου

χάπια πήραμε, αλκοολικοί γίναμε

ο νους μας έχει σαλέψει

χαμογέλασε λίγο

έτσι όπως σε έχουμε δασκαλέψει.

Δεν μας σκέφτεσαι καθόλου

δεν είσαι στο μυαλό μας

ποιον άνθρωπο μεγαλώσαμε

κάποιον που δεν καταλάβαμε ποτέ

κάποιον που μας μπερδεύει

και μας τυραννάει χρόνια.

Θα πεθάνουμε και το κρίμα αυτό

θα σε βαραίνει αιώνια

ο δικός σου κόσμος

δεν ταιριάζει στον δικό μας.

Άλλη μία απάντηση παράταιρη

άλλη μία σκηνή παραφροσύνης

κανείς ποτέ δεν σε κατάλαβε

βαίνεις σε έναν δρόμο διαφορετικό

ήσουν αλλόκοτη,

όπως κι ο αδερφός σου,

η αγωνία μας είναι μεγάλη

κι εσύ δεν την αντιλαμβάνεσαι

μας αφηφάς διαρκώς

θα πεθάνουμε

από την συμπεριφορά σου.

Πότε θα βάλεις μυαλό,

πότε θα έρθεις στα συγκαλά σου;

Θα πεθάνουμε και το κρίμα αυτό

θα σε βαραίνει αιώνια.

Πώς βγάλαμε εμείς τέτοια παιδιά

που δεν σκέφτονται ίσα κι όμοια;

«MOTHERHOOD»

Μια ζωή υπερείχες στις συγκρούσεις
απορρίπτοντας
την γνώμη των παιδιών σου,
τα έστελνες στα δωμάτια τους
ως τιμωρία
να μετανοήσουν,
γιατί σε ειρωνεύτηκαν,
άλλη γυναίκα δεν θα υπάρξει ποτέ
όμοια σου.

Ήξερες μόνο να επικρίνεις
μα ποτέ να διακρίνεις.
Τα λόγια σου
στην μνήμη σφραγίστηκαν
ανεξίτηλα: «Δεν μιλάς καλά,
δεν φέρεσαι σωστά,
δεν έχεις τρόπους,
η αυθάδεια σου με τρελαίνει
με φτάνεις στα όρια μου».

Πάντα απαιτούσες τον σεβασμό,
μα δεν έμαθες ποτέ την κατανόηση

από εκείνη την παρανόηση.

Μέσα σου ζωντανεύει ο αυταρχισμός,
την αδιαλλαξία σου δεν μπόρεσες να αναθεωρήσεις
μοναδικό σου μέλημα ήταν να καυχέσαι διαρκώς
πως τα κατάφερες παρ' όλες τις στερήσεις.

Έπλασες ανθρώπους ενοχικούς
τους γέμισες με τύψεις
περίμενες ενήλικες «κανονικούς»
αντιμετώπισες δυσάρεστες εκπλήξεις.

Όλο κρυβόσουν από τον περίγυρο,
ακόμα και από τον σύζυγο σου,
πρόβαλλες επίμονα την εργατικότητα,
για την οποία συγκέντρωνες
επαίνους διθυραμβικούς,
ήσουν μία γυναίκα
που τα 'βαζε με όλους
κι είχε κότσια.

Τώρα πως ξεπετάχτηκαν έτσι τα σπλάγχνα σου,
ενώ θα έπρεπε να σκέφτονται,
σαν κι εσένα, με μία σκέψη συνετή

για μια ζωή θα αναρωτιέσαι

για μια ζωή θα απορείς.

Στα παιδιά σου κατάφερες να μάθεις

την έννοια της υπακοής,

ο αυταρχισμός σου αποδείχθηκε

τρανός, αλλά και η αναλγησία.

Μόνο που στο τέλος επικράτησε δυναμικά

η ασυνεννοησία.

«ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΟ»

Ξημέρωσε πάλι

δεν μπορώ

από το κρεβάτι

να σηκωθώ

οι υποχρεώσεις

με πλησιάζουν

απειλητικά

κι αρνιέμαι

να αναμετρηθώ.

Μπαρούφες θα πουν

ποιες υποχρεώσεις

η δεκαετία των 20

είναι η πιο ζωνρή

σήκω από το κρεβάτι

κι άρπαξε γερά την ζωή.

Μα γιατί να μην λαμβάνουν

ποτέ σοβαρά τους νέους;

Γιατί να κλείνουν

πάντα τα αυτιά

μόνο εκείνοι νομίζουν

ότι υποφέρουν,

η νεολαία

δεν έχει έγνοιες

της είναι όλα βολικά;

Ρίχνω νερό στο πρόσωπο

η νύστα έχει στήσει καρτέρι

δεμένη με έχει χειροπόδαρα

γελά και μου γνέφει.

Βλέπω ζάρες στο δέρμα μου

έχουν γεμίσει τρίχες άσπρες

όλα μου τα μαλλιά

πώς γέρασα ξαφνικά;

Τώρα μου ήρθε η επιφοίτηση

ήταν όλες αυτές τις φορές

που έπρεπε να ωριμάσω,

πριν της ώρας μου,

γιατί ήμουν το πρωτότοκο παιδί,

να δίνω το καλό παράδειγμα,

για να παρακολουθεί ο αδερφός μου

την υπεύθυνη του αδερφή.

Να κάνω το νοικοκυριό

του σπιτιού,

γιατί ήταν οι γονείς μου

όλη μέρα στην δουλειά,

μόνο που μέχρι και σήμερα

δεν έμαθα να μαγειρεύω

και μαγειρεύει η μάνα μου

αναγκαστικά.

Ω! Τι κατάντια όμως θλιβερή

για την γυναίκα να μην ξέρει

να χειρίζεται

ούτε τα κατσαρολικά

ούτε να γνωρίζει

την μαγειρική.

Μια υπεύθυνη αδερφή

που τα πετυχαίνει στο σχολειό

και ξέρει από οικοκυρικά

ήταν το τέλειο παράδειγμα,

για να την μιμηθεί ο αδερφούλης της,

που θέλει χάδια και αγκαλιά.

Φτιάχνω τον καφέ

που χωρίς εκείνον δεν θα μπορούσα

ούτε από το κρεβάτι να σηκωθώ

κι αρχίζει να ξυπνά το μυαλό μου

από τον ύπνο τον γλυκό.

Οι άσπρες τρίχες παραμένουν.

Ω! Τι κατάρα κι αυτή

να είμαι 26 χρονών

και να έχει ασπρίσει

όλο μου το μαλλί.

Κοιτάζω τα περιστέρια

και μου φαίνονται

όλο και πιο εκνευριστικά

τις κουτσουλιές τους

πρέπει να καθαρίσω ξανά,

πριν πάω στην δουλειά.

Ξημέρωσε πάλι

δεν μπορώ

από το κρεβάτι

να σηκωθώ

οι υποχρεώσεις

με πλησιάζουν

απειλητικά

και τις αγνοώ.

Πρώτη φορά

δείχνω ανευθυνότητα

και είναι τόσο

συναρπαστικό.

«ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΠΟΛΙΘΩΜΕΝΩΝ ΑΡΠΑΚΤΙΚΩΝ»

Μόλις επέστρεψε από την δουλειά. Ήταν ξεθεωμένος από την απλήρωτη βάρδια. Άνοιξε την τηλεόραση και είδε δύο τρένα διαλυμένα. Δεν είχε ξανααντικρίσει ανθρώπους διαμελισμένους. Οστά στο χώμα πεταμένα. Τους σκύλους της αστυνομίας να οσφρίζονται τα υπολείμματα των νεκρών. Γυαλιά κομματιασμένα. Κόκκαλα διεσπαρμένα. Την μάνα να οδύρεται για την απώλεια των παιδιών της, τον πατέρα που έκλαιγε για πρώτη φορά σε όλη του την ζωή. Τις μπλούζες βαμμένες με αίμα, στάχτη να κρύβουν στο εσωτερικό τους. Τα κινητά με σπασμένες τις οθόνες πάνω στις ράγες. Τους τραυματίες να μην μπορούν να αρθρώσουν λόγο στην κάμερα, να λιποθυμούν από το σοκ. Άλλους να σέρνονται στο

πάτωμα, γιατί δεν μπορούσαν να σταθούν όρθιοι. Τους εθελοντές να υπερβαίνουν τους εαυτούς τους.

Παρατήρησε πως τα εισιτήρια στις τσέπες των επιβατών είχαν μείνει άθικτα. Η τιμή ήταν τυπωμένη με μεγάλους ολοστρόγγυλους αριθμούς. Έμεινε το βλέμμα του αγκυλωμένο στην τιμή. Δεν έκλεισε ούτε για ένα δευτερόλεπτο το βλέφαρο. Οι δημοσιογράφοι βροντοφώναζαν πως πρόκειται για μία δυστυχή συγκυρία. Μοναδικό τους μέλημα ήταν να αποδείξουν πως δεν έφταιγε κανείς. Παράλληλα, έδειχναν στους τηλεθεατές την τιμή του εισιτηρίου. Άνοιξε το στόμα του και κατάπια την πληροφορία. Το σώμα του έμεινε ακίνητο, απορροφούσε την γνώση που του παροχέτευαν τα δελτία ειδήσεων. Αν και ήταν ταλαιπωρημένος από την δουλειά με κάλους και πρησμένα πόδια, δεν πήγε για ύπνο. Με ένα κορμί κατάκοπο έμεινε ακίνητος μπροστά στην οθόνη και κοιτούσε επίμονα την τιμή. Δεν άκουγε τα κλάματα, δεν άκουγε τους οδυρμούς.

Ωσπου τελικά πέτρωσε. Έχασε την ανθρώπινη του όψη και μορφή. Μετατράπηκε σε ένα πέτρωμα, το οποίο άξιζε περισσότερο από όσο άξιζε, ως άνθρωπος, όσο ήταν εν ζωή. Η οικογένεια του τον πούλησε σε ένα κοσμηματοπωλείο. Έγινε πλούσια. Οι απόγονοι του πλούτισαν κι αυτοί. Έπειτα, ξεκίνησαν μία επιχείρηση, που παρήγε τέτοιου είδους πετρώματα. Πήραν πολλούς ανθρώπους στην δούλεψη τους. Η επιχείρηση ολοένα και επεκτεινόταν. Αν κατάφερναν να προσληφθούν οι άνθρωποι εκεί, ήταν τρισευχισμένοι. Στο τέλος, όλοι οι εργαζόμενοι, αλλά και οι ίδιοι ιδιοκτήτες, μεταμορφώθηκαν στα ίδια αγάλματα που σμίλευαν με τόση αφοσίωση. Οι άνθρωποι που απέμειναν ζωντανοί έβαλαν όλα τα αγάλματα, αλλά και το πρωτόλειο πέτρωμα στο μουσείο, που κατασκεύασαν με τίτλο: «Μουσείο απολιθωμένων αρπακτικών».

Η ισορροπία του πλανήτη αποκαταστάθηκε. Οι εποχές διαδέχονταν η μία την άλλη κανονικά, οι άνθρωποι άρχισαν να χαμογελούν μετά από πολύ καιρό και να δημιουργούν συναισθηματικούς δεσμούς. Ήταν χαρούμενοι το πρωί πριν πάνε στην δουλειά, τα παιδιά έπαιζαν στην σχολική αυλή ειρηνικά. Ο μισθός των εργαζομένων μεριζόταν ισομερώς. Δεν υπήρχαν διακρίσεις και ιεραρχία. Αλλά ο άνθρωπος βαρέθηκε αυτήν την ευημερία, που δεν κράτησε για πολύ κι άρχισε να υποθάλλει για πολλοστή φορά την έτερη του πλευρά. Την αρνητική του πλευρά.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.